

L'EIXAMPLE MALAGRIDA D'OLOT: URBANISME I
ARQUITECTURA A LA CATALUNYA-CIUTAT-
JARDÍ

Arnau Vergés i Tejero

Per citar o enllaçar aquest document:
Para citar o enlazar este documento:
Use this url to cite or link to this publication:
<http://hdl.handle.net/10803/672927>

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.ca>

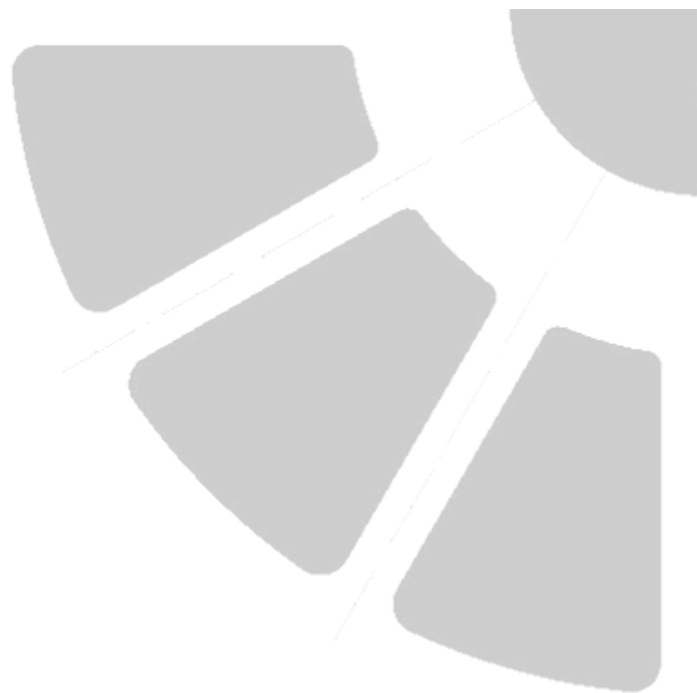
Aquesta obra està subjecta a una llicència Creative Commons Reconeixement-
NoComercial-CompartirIgual

Esta obra está bajo una licencia Creative Commons Reconocimiento-NoComercial-
CompartirIgual

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-
ShareAlike licence

L'Eixample Malagrida d'Olot:
urbanisme i arquitectura a la Catalunya-ciutat-jardí

TESI DOCTORAL

L'EIXAMPLE MALAGRIDA D'OLOT:
urbanisme i arquitectura a la Catalunya-ciutat-jardí

Arnau Vergés i Tejero

2020

TESI DOCTORAL

L'EIXAMPLE MALAGRIDA D'OLOT:
urbanisme i arquitectura a la Catalunya-ciutat-jardí

Arnau Vergés i Tejero

2020

PROGRAMA DE DOCTORAT EN TECNOLOGIA

Dirigida per: Dr. Josep Fuses i Dr. Eduard Callís

Tutoritzada per: Dr. Lluís Torres Llinas

Memòria presentada per optar al títol de doctor per la Universitat de Girona

PUBLICACIONS DERIVADES DE LA TESI

ARTICLES

Vergés, Arnau (2019). "L'Eixample Malagrída d'Olot: la força d'un meandre". Revista Serra d'Or. (núm. 717, pàg. 17-21)

Vergés, Arnau (2017). "L'Eixample Malagrída d'Olot: ciutat jardí, ciutat radial o geometria natural". Revista de Girona. (núm. 303, pàg. 48-50)

Vergés, Arnau (2018). "Manuel Malagrída i la dictadura de Primo de Rivera". Annals del Patronat d'estudis Històrics d'Olot i Comarca (PEHOC). (volum de l'any 2018, pàg. 245-265)

Vergés, Arnau (2019). "El nostre poblat gal i els dos mil legionaris romans". El Cartipàs del Plafó (Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot). (núm. 124, pàg. 4)

CONFERÈNCIES

Vergés, Arnau (31 de maig del 2019). "L'Eixample Malagrída d'Olot: el barri que volia ser ciutat i només va ser món". A Jornades per analitzar el Turisme, l'Urbanisme i la Salut, organitzades per la Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural i el museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols. Jornades dutes a terme al Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols, Catalunya.

Vergés, Arnau (8 de juny del 2019). "L'Eixample Malagrída d'Olot: el barri que volia ser ciutat i només va ser món". Acte de presentació dels resultats de la Beca Ernest Lluch 2017, concedida al ponent per part de l'Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot i l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa. Acte dut a terme a la sala d'actes de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Olot, Catalunya.

Vergés, Arnau (6 de novembre del 2019). "L'Eixample Malagrída d'Olot: el barri que volia ser ciutat i només va ser món". Organitzada per Aules de Difusió Cultural de la Garrotxa (ACUGA). Acte dut a terme a la sala d'actes de Dinamig, Olot, Catalunya.

Panyella, Vinyet & Romero, Txema & Vergés, Arnau (13 de setembre del 2019). "Les ciutats-jardí a Catalunya o l'urbanisme noucentista: Sitges, Olot, Bellaterra, S'Agaró". Taula Rodona organitzada pel Grup d'Estudis Sitgetans. Acte dut a terme a l'Espai Cultural Pere Stämpfli de Sitges, Catalunya.

MÈRITS I RECONeixEMENTS

Guanyador de la convocatòria 2017 de la Beca Ernest Lluch de Ciències Socials i Humanes amb el treball “L'Eixample Malagrida d'Olot: el barri que volia ser ciutat i només va ser món”. Concedida per l'Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot (Ajuntament d'Olot).

ALTRES ACTIVITATS

Vergés, Arnau (30 de setembre de 2017). Itinerari personal comentat d'Arnau Vergés per l'Eixample Malagrida Malagrida d'Olot. Denominació de l'acte: Itineraris personals, activitat oberta trimestral organitzada per l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa.

El Dr. Josep Fuses Comalada, de la Universitat de Girona,

DECLARO:

Que el treball titulat *L'Eixample Malagrida d'Olot, urbanisme i arquitectura a la Catalunya-ciutat-jardí*, que presenta Arnau Vergés i Tejero per a l'obtenció del títol de doctor, ha estat realitzat sota la meva direcció.

I, perquè així consti i tingui els efectes oportuns, signo aquest document.

Girona, 31 de gener del 2020

El Dr. Eduard Callís i Freixas, de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona,

DECLARO:

Que el treball titulat *L'Eixample Malagrida d'Olot, urbanisme i arquitectura a la Catalunya-ciutat-jardí*, que presenta Arnau Vergés i Tejero per a l'obtenció del títol de doctor, ha estat realitzat sota la meva codirecció.

I, perquè així consti i tingui els efectes oportuns, signo aquest document.

Girona, 31 de gener del 2020

A l'Anna i als meus fills, en Lluç i l'Aniol; al meu germà i als pares

AGRAÏMENTS

A l'Eduard Callís i a en Josep Fuses

A tots els treballadors de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa

A en Jordi Cusidó i a en Josep ma Codinach

A en Ramon Bartrina i a en Jordi Gironès

Als propietaris de les dotze primeres cases construïdes a l'Eixample

A la Rosa Maria Freixanet

A en Joaquim Maria Puigvert

A la Vinyet Panyella

A la Clàudia Pujol i a en Carles Llorens

A la Marina Planagumà

A l'Ignasi Riera

A en Jordi Franquesa

A Pablo Ben i a Alejandro Butera

A l'Albert Planas "Xart"

A en Joan Avellana Bassols

A en Carles Picart

A en Pablo Twose

A en Quim Monturiol

A en Joan Sala Plana

Al meu pare i a l'Anna

REFERÈNCIA DE FIGURES

Fig. 1: Olot a vista d'ocell amb els dos nuclis de l'eixample Malagrida (al sud l'americà i al nord l'espanyol) i el meandre del Fluvià al centre. Google Maps. P. 11

Fig. 2: Plànol oficial de l'Eixample Malagrida de 1916, dibuixat per J. Roca Pinet. ACGAX. P. 28

Fig. 3: Plaça de l'Estrella, anys vint. Fons pendent de catalogar pertanyent a la família Gassiot. ACGAX. P. 30

Fig. 4: Esquema d'evolució d'eixos viaris principals, 1a fase taronja, 2a fase verd. Pròpia. P. 33

Fig. 5: Bloc de pisos del Portal, als anys seixanta. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps. P. 40

Fig. 6: Plaça de Manuel Malagrida als anys vuitanta. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Jordi Pujiula Ribera. P. 42

Fig. 7: Plànol de creixement d'Olot per zones. Pròpia. P. 47

Fig. 8: Seccions esquemàtiques tipus dels carrers principals dels quatre casos analitzats. Pròpia. P. 50

Fig. 9: Plantes comparatives de les places principals dels quatre casos analitzats. Pròpia. P. 52

Fig. 10: Manuel Malagrida i Fontanet, amb Teresa Pons al centre. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Manuel Malagrida Fontanet. P. 59

Fig. 11: Cartell presentat per Ramon Casas en el concurs internacional de cartells que organitzà Manuel Malagrida. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció d'imatges de l'ACGAX. P. 65

Fig. 12: Manuel Malagrida, al centre i amb el barret de copa negra a les mans, i el rei Alfons XIII, una mica més endarrera i amb vestit militar, passejant per Olot durant visita del monarca l'any 1927. ACGAX. Fons Manuel Malagrida Fontanet. P. 68

Fig. 13: Acte d'inauguració del Pont de Colom, amb la presència d'Alfons XIII i Manuel Malagrida. ACGAX. Col·lecció d'imatges de la Biblioteca Marià Vayreda. P. 71

Fig. 14: Projecte de la caserna que s'havia de construir a l'inici dels anys 40 en els terrenys cedits per Malagrida a l'Eixample. ACGAX. P. 76

Fig. 15: Enderrocament de les columnes de Puig i Cadafalch a Montjuic. Revista Sapiens. P. 78

Fig. 16: Biblioteca pública de l'Eixample Malagrida, en estat d'abandonament als anys 50. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Jordi Pujiula Ribera. P. 83

Fig. 17: Desbordament del Fluvià sobre el Pont de Colom ja destruït, durant l'aiguat de l'any 1940. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció L'Abans. Cessió de Pere Alzamora Carbonell. P. 87

Fig. 18: Diagrama de ciutat jardí presentat per Howard en el seu llibre "To-Morrow: A Peaceful Path to Real Reform" (1898). P. 91

Fig. 19: Plantes actuals dels quatre casos analitzats de ciutat jardí a Catalunya. Pròpia. P. 98

Fig. 20: El Passeig de Terramar de Sitges als anys 30, amb la Casa Freixa de Martino al centre. AH Sitges. P. 100

Fig. 21: Perspectiva dibuixada per Rafael Masó de les escales de la plaça del Roserar de S'Agaró. Fundació Rafael Masó. P. 101

Fig. 22: Imatge elevada del Passeig Maristany de Camprodon a principis del s. XX. ACRI. Ajuntament de Camprodon. P. 102

Fig. 23: Ciutat renaixentista radial de Palmanova, Itàlia. Google Maps. P. 110

Fig. 24: Pla urbanístic de Tergnier. Stern, Robert A. M.; Fishman, David; Tilove, Jacob. (2013). Paradise Planned: The Garden Suburb and the Modern City. New York, NY: The Monacelli Press. P. 112

Fig. 25: Vista aèria del poblat de Whiteley i imatge d'un dels seus carrers circulars. www.artsandcraftsmovementinsurrey.org.uk. P. 113

Fig. 26: Projecte d'eixample de Barcelona de Rovira i Trias. AHCB. P. 115

Fig. 27: Planta del Poble de Raimat als anys 40. Font: "Colonización agraria en España, 1855-1973. Políticas y técnicas en la ordenación del espacio rural", de José Luís Oyón y F. Monclús. P. 117

Fig. 28: Projecte de la Ciutadella de Roses. Arxiu Municipal de Roses. 14.7. Col·lecció municipal de gravats, Número 4. P. 120

Fig. 29: La Riba de Castellterçol a l'esquerra i l'Eixample Malagrida d'Olot a la dreta. Google Maps. P. 122

Fig. 30: Projecte de Liesa de Sus de la P. Cuspinera. ACVO. P. 123

Fig. 31: Proposta d'eixample en quadrícula de Paluzie per el Pla de Llachs. ACGAX. P. 135

Fig. 32: Sistemes d'urbanització originals a l'Avinguda d'Aragó. Pròpia. P. 136

Fig. 33: Plànol oficial de l'any 1925 de l'Eixample Malagrida, dibuixat per Josep Esteve. ACGAX. P. 139

Fig. 34: L'encofrat del pont amb el formigó ja abocat i l'arquitecte Josep Esteve al damunt. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Josep M. Dou Camps. P. 141

Fig. 35: El Pont de Colom. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Josep M. Dou Camps. P. 142

Fig. 36: Imatge aèria de París després de la reforma del Baró Haussmann, amb l'Etoile a la part superior. Autor desconegut. P. 164

Fig. 37: La Place de l'Etoile de París del Baró Haussmann, a l'esquerra, i la Plaça de l'Estrella d'Olot en el plànol de l'Eixample de 1916, a la dreta. ACGAX (dreta). P. 169

Fig. 38: Bonaventura Bassegoda i Amigó. Fototeca.cat – Ràfols. P. 177

Fig. 39: "Olot, la Suïssa Catalana" cartell publicitari d'Olot de 1931 de Josep M. Dou Camps. ACGAX. Col·lecció de cartells. P. 186

Fig. 40. Quadre comparatiu de les façanes de les dotze cases d'en Malagrida. Pròpia. P. 198

Fig. 41: Dibuix d'un interior de Pere Torné Esquiús per a la publicació "Els dolços indrets de Catalunya", de 1910. P. 201

Fig. 42: Esquemes d'estructura (1), de distribució (2) i de volumetria (3) aplicats a la planta de la casa Plana, en els quals es pot apreciar la seva coherència i senzillesa. Pròpia. P. 208

Fig. 43: Cases Juncosa i Capdevila, contraposant el sistema d'organització amb vestíbul central respecte el de passadís. Ambdós, amb correlació entre distribució i estructura. ACGAX (esquerra) i fons privat família Capdevila (dreta). P. 209

Fig. 44: Planta tipus de distribució de la Casa Perandones, segons la reforma realitzada per Josep Esteve. ACGAX. P. 211

Fig. 45: Dues de les portes de la Casa Malagrida, a l'esquerra la de la cuina i a la dreta la d'accés al jardí, que és el mateix model que l'emprat com a porta d'entrada principal. Pròpia. P. 213

Fig. 46: Despecejament de portes i funcions associades de la casa Malagrida. Pròpia. P. 214

Fig. 47: Manuel Malagrida al 1912, al damunt del seu Hispano Suiza 30/40 acabat d'estrenar. Fotografia ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Manuel Malagrida Fontanet. P. 216

Fig. 48: Sostre en campana de la cambra de coccio de la Torre Malagrida. Pròpia. P. 217

Fig. 49: La sala de bany de la Casa Pons i Tusquets amb la seva impressionant closca de vieira, obra de Sadurní Brunet. Pròpia. P. 219

Fig. 50: Quadre descriptiu de les dotze cobertes existents en les cases en ordre cronològic: 1 Mas Les Mores, 2 Casa Rosés, 3 Torre Pons i Tusquets, 4 Casa Juncosa, 5 Casa Malagrida, 6 Casa Sadurní, 7 Casa Perandones, 8 Casa Capdevila, 9 Torre de la Riba, 10 Casa Gratacós, 11 Casa Gassiot, 12 Casa Plana. Pròpia. P. 221

Fig. 51: Imatge de la Casa Rosés als anys vint del s. XX, amb la seva coberta fortament inclinada i la seva simplicitat compositiva. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps. P. 222

Fig. 52: Pèrgola exempta de la Casa Rosés. Pròpies. P. 223

Fig. 53: Alguns exemples de galeries, a l'esquerra la Casa Perandones, al mig la Casa Juncosa i a la dreta la Torre Malagrida. Pròpies. P. 224

Fig. 54: Exterior de dues de les tribunes de la Casa Perandones i l'interior d'una de les de la planta superior. Pròpies. P. 225

Fig. 55: Relació dels diferents tipus d'obertura existents a la Torre de la Riba projectats en base a una mateixa forma (es troben dibuixats a la mateixa escala). D'esquerra a dreta: 1 balustrada, 2 agrupació horitzontal de la planta sota-coberta, 3 model

d'obertura reduït, 4 agrupació escalonada per la caixa d'escala, 5 model d'obertura mitjà i 6 model d'obertura gran. Pròpia. P. 226

Fig. 56: Alçat constructiu de la finestra tipus de la Torre de la Riba, dibuixat en base al model amb la mateixa forma però sense revestiment observat al Mas Ventós (esquerra). Pròpia. P. 227

Fig. 57: Plànol constructiu de cel rasos dibuixat per Sadurní Brunet respecte la casa Juncosa. ACGAX. Fons Sadurní Brunet. P. 229

Fig. 58: La bonica escala de la Casa Capdevila, tot un compendi de destresa tant en el projecte com en la construcció. Pròpia. P. 230

Fig. 59: Els jardins de la Torre Malagrida, un enllaç entre el projecte arquitectònic i l'urbanístic. Pròpia. P. 232

Fig. 60: Esquema explicatiu de la relació formal i dimensional entre el disseny dels jardins de la casa de Manuel Malagrida i la Plaça de l'Etoile de París, passant per la plaça de l'Estrella de l'Eixample Malagrida d'Olot. Els tres esquemes es troben dibuixats a la mateixa escala. Pròpia. P. 233

Fig. 61: La Casa Capdevila un dels exemples d'aplicació de recursos estilístics clàssics. Pròpia. P. 234

Fig. 62: La Casa Plana, un bon exemple de noucentisme d'arrel pairal. Pròpia. P. 236

Fig. 63: Només un microones a sobre el marbre de la cuina dels Malagrida és suficient per exemplificar el seu canvi d'ús. Pròpia. P. 238

Fig. 64: Anunci publicitari del fotògraf barceloní Pau Audouard, publicat al 1880. tempsarts.cat. P. 241

Fig. 65: "el ama" de la Casa Malagrida als anys 30 (ACGAX) vs "Fent neteja" (1936, col·lecció particular), de Feliu Elias. P. 243

Fig. 66: La família Malagrida a Sant Hilari de Sacalm al 1912 (ACGAX) vs "La galeria" (1928, MNAC), de Feliu Elias. P. 244

Fig. 67: La parella Malagrida al 1903 (ACGAX) vs "Un núvol d'estiu" (1891, col·lecció particular), de Santiago Rusiñol. P. 245

Fig. 68: La sala de la Casa Malagrida al anys vint (ACGAX) vs "Dissabte de pluja" (1922), de Joaquim Renart. P. 247

Fig. 69: L'habitació de la Casa Gassiot al anys vint (ACGAX) vs "Júlia a Maricel" (1924, col·lecció BBVA), de Ramon Casas. P. 248

Fig. 70: La parella Gassiot un vespre dels anys vint (ACGAX) vs "La primera feina" (1907, MMBCN), de Ramon Borrell. P. 250

Fig. 71: El piano dels Malagrida als anys vint (ACGAX) vs "Futura concertista" (1912), de Joaquim Renart. Pàgina del model 57 del catàleg francès de Kohn, any 1900. muebledeviena.com. P. 252

Fig. 72: Malagrida a la terrassa als anys trenta (ACGAX) vs "Interior a l'aire lliure" (1892, col·lecció Carmen Thyssen-Bornemisza), de Ramon Casas. P. 253

Fig. 73: La família Burch al seu jardí als anys vint (ACGAX) vs "Tarda de diumenge" (1923, MNAC), de Xavier Nogués. P. 255

Fig. 74: Els fills de la família Malagrida en bicicleta pel jardí de casa seva als anys trenta (ACGAX) vs "Sardanes a la font de Sant Roc d'Olot" (1902, col·lecció del Cercle del Liceu), de Ramon Casas. P. 256

Fig. 75: Imatge elevada des de la vessant de Montolivet del Passeig de Barcelona, el C. Esteve Vilanova i la Plaça Josep Clarà als anys 10 del s. XX, just abans de l'inici de l'urbanització del nou eixample. ACGAX. Servei d'imatges. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps. P. 266

Fig. 76: Façana de les cases Sistach, de Simó Cordoní. ACGAX. P. 267

Fig. 77: Al darrera de la casa Juncosa, en construcció, veiem la torre del Marquès de Monistrol, a la dreta, i la casa d'Àngela Pujol, a l'esquerra. ACGAX. Servei d'imatges. Fons Sadurní Brunet Pi. P. 268

Fig. 78: Casa de Jaume Pons, de Gaietà Buigas Monravà, a la primera dècada del s. XX. ACGAX. Servei d'imatges. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps. P. 270

Fig. 79: Les voltes de la Plaça Josep Clarà al 1918, en el tram de l'Hotel del Parc. ACGAX. Servei d'imatges. Fons Sadurní Brunet Pi. P. 272

Fig. 80: Casa Masramon. Fundació Rafael Masó. P. 273

Fig. 81: Grup d'habitatges de la Plaça Malagrida en l'actualitat, de Ramon Fortet. Fotografia pròpia. P. 276

Fig. 82: Plànols originals corresponent a diferents fases del projecte entregat a la USH. Arxiu Històric de Girona. P. 278

Fig. 83: Un dels pocs habitatges del Grup Malagrida de Coderch que manté el volum lateral en planta baixa i terrassa a la part superior. Pròpia. P. 279

Fig. 84: Plànol d'emplaçament del conjunt sencer d'edificis, del 1957. ACGAX. P. 281

Fig. 85: Dues de les tipologies del conjunt: el bloc prismàtic rectangular i la torre en estrella . Pròpia. P. 282

Fig. 86: El bloc d'habitatges del "Portal". Pròpia. P. 283

Fig. 87: Perspectiva del Grup Escolar presentada per Goday al concurs de projectes. ACGAX. P. 292

Fig. 88: El Grup Escolar als anys cinquanta una vegada reinstaurat l'ús escolar, en una imatge comparativa amb la situació actual. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps (esquerra). Pròpia (dreta). P. 295

Fig. 89: Imatge comparativa entre l'entrada central actual i les dues entrades del projecte original. pròpia (esquerra). ACGAX (dreta). P. 296

Fig. 90 Plànol de planta baixa del projecte constructiu del Grup Escolar, ACGAX. P. 297

Fig. 91: Avantprojecte de Casernes Militars a Olot signat per Manuel Valls i José Ma. Bassols. ACGAX. P. 301

Fig. 92: Les restes de l'ocupació militar a l'Eixample als anys seixanta. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció Josep M. Dou Camps. P. 303

Fig. 93: La Biblioteca Popular als anys vint. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Fotografia Gotarde (esquerra). Col·lecció d'Imatges de la Biblioteca Marià Vayreda (dreta). P. 305

Fig. 94: Perspectiva de la biblioteca Popular de Valls, de Lluís Planes, dibuixada curiosament pel llavors arquitecte municipal de la població Cèsar Martinell. ACAItCamp. P. 308

Fig. 95: Planta original del projecte de la biblioteca Popular de Valls, de Lluís Planes. ACAItCamp. P. 309

Fig. 96: Perspectiva del projecte original de la biblioteca Jaume Bofill i Mates que substituiria a la Biblioteca Popular. ACGAX. P. 311

Fig. 97: El meandre del Fluvià al seu pas per l'eixample Malagrida. Pròpia. P. 339

INDEX

	RESUM (CAT, CAST, ENG)	3
1-	INTRODUCCIÓ	7
	1.1. PRESENTACIÓ	11
	1.2. ASPECTES METODOLÒGICS	17
2-	EL PROJECTE: L'EIXAMPLE MALAGRIDA D'OLOT	25
	2.1. DESCRIPCIÓ DEL PROJECTE	27
	2.2. SETANTA ANYS D'OBRES	39
	2.3. EL NUCLI HISTÒRIC I TRES CREIXEMENTS CLAU DEL S. XX	45
3-	L'ARTÍFEX: MANUEL MALAGRIDA	57
	3.1. BIOGRAFIA	59
	3.2. UN EIXAMPLE "DE RIVERA"	71
4-	EL CONTEXT: EL NOUCENTISME	81
5-	LA CIUTAT JARDÍ: EL NOM NO FA LA COSA	89
	5.1. ORÍGEN DEL CONCEPTE I CONCRECIÓ EN EL CAS OLOTÍ	91
	5.2. ESTUDI DE CASOS RELACIONATS A CATALUNYA	97
6-	LA FORMA: UNA ESTRUCTURA URBANA RADIAL	107
	6.1. ORÍGEN DEL CONCEPTE	109
	6.2. ESTUDI DE CASOS RELACIONATS A CATALUNYA	117
7-	LES FONTS PRIMÀRIES: ANÀLISI I INTERPRETACIÓ	129
	7.1. ESTUDI DE LA RELACIÓ DE PROJECTES PARCIALS	133
	7.2. L'ENTORN SOCIAL I CULTURAL: LA CORRESPONDÈNCIA I LA PREMSA	145
8-	PARÍS, EL COMPANYY DE VIATGE DE MANUEL MALAGRIDA	161
	8.1. MALAGRIDA I PARÍS	163
	8.2. OLOT I HAUSSMANN	166
9-	TRES FIRMANTS SENSE AUTORIA I UN AUTOR SENSE FIRMA	171
10-	AMERICANOS, FABRICANTS I ESTIUEJANTS	183
11-	LES CASES D'EN MALAGRIDA	195
	11.1 DOTZE ARGUMENTS PER A UNA ARQUITECTURA DOMÈSTICA	203
	11.2 LA INTIMITAT: REALISME PICTÒRIC O FOTOGRAFIA IMPOSTADA	239
	11.3 VUIT ARQUITECTES I UN ARTESÀ	259

12-	L'HABITATGE PREEXISTENT I EL CONSEQÜENT	263
	12.1 EL CONTEXT PREVI EDIFICAT	265
	12.2 L'HABITATGE SOCIAL DEL POST AIGUAT	275
13-	ELS EQUIPAMENTS	285
	13.1 EL GRUP ESCOLAR	291
	13.2 LES CASERNES	299
	13.3 LA BIBLIOTECA POPULAR DE LA MANCOMUNITAT	305
14-	CONCLUSIONS	313
<hr/>		
	CRONOLOGIA	341
	BIBLIOGRAFIA	349
<hr/>		
	ANNEX 1 - PRINCIPALS PLÀNOLS URBANÍSTICS DE L'EIXAMPLE	365
	ANNEX 2 - FITXES DE LES DOTZE CASES D'EN MALAGRIDA	383
	ANNEX 3 - ELS ARQUITECTES DE LES DOTZE CASES D'EN MALAGRIDA	435

RESUM

LA CIUTAT JARDÍ. Així és com es coneix l'Eixample Malagrida de la ciutat d'Olot perquè d'aquesta manera s'anomena en els únics plànols que coneixem d'aquest projecte nascut en ple noucentisme i promogut per l'"americano" i olotí de naixement Manuel Malagrida i Fontanet. Aquests plànols assignen l'autoria del pla als llavors arquitectes municipals Joan Roca Pinet i Josep Esteve a través de la signatura que fan dels projectes parcials realitzats per cadascun d'ells als anys 1916 i 1925 respectivament. Però, podem donar per vàlid el model de ciutat jardí com a base del projecte de creixement més important de la història contemporània de la ciutat d'Olot? I, encara més, la seva autoria real es correspon amb els dos únics noms que signen els plànols originals?

La posada en dubte d'aquestes afirmacions històriques són dues de les directrius principals que acompanyen la nostra investigació i que ens condueixen a aprofundir en la vida i obra del seu Fundador, Manuel Malagrida. Es tracta d'un procés immersiu que també ens porta a investigar d'altres vessants del projecte, com ara la seva disposició formal radial i els sòlids referents que duu associats o la dimensió política de l'aparentment innòcua metàfora de la descoberta d'Amèrica associada a la segona fase de l'obra.

Més enllà de l'estudi històric o referencial del projecte, aquest treball encara d'altres temàtiques de caire més interpretatiu. D'una banda, furguem en la intimitat d'aquelles famílies residents en el barri en la seva època d'esplendor –prèvia a la Guerra Civil i a l'"Aigat" de 1940– amb l'objectiu d'analitzar la capacitat dels seus projectes arquitectònics de generar una arquitectura veritablement domèstica, més enllà de l'estil o de les convencions. I, finalment, reivindicuem l'eficàcia i la sensibilitat de l'Eixample Malagrida d'Olot pel que fa a la seva contribució a reconfigurar el paisatge urbà, natural i social en el qual s'insereix.

RESUMEN

LA CIUDAD JARDÍN. Así es como se conoce el Eixample Malagrida de la ciudad de Olot porque de esta manera se denomina en los únicos planos que conocemos de este proyecto nacido en pleno noucentisme y promovido por el "americano" y olotense de nacimiento Manuel Malagrida y Fontanet. Estos planos asignan la autoría del plan a los entonces arquitectos municipales Joan Roca Pinet y Josep Esteve a través de la firma que hacen los proyectos parciales realizados por cada uno de ellos en los años 1916 y 1.925 respectivamente. Pero, podemos dar por válido el modelo de ciudad jardín como base del proyecto de crecimiento más importante de la historia contemporánea de la ciudad de Olot? Y, aún más, su autoría real se corresponde con los dos únicos nombres que firman los planos originales?

La puesta en duda de estas afirmaciones históricas son dos de las directrices principales que acompañan nuestra investigación y que nos conducen a profundizar en la vida y obra de su fundador, Manuel Malagrida. Se trata de un proceso inmersivo que también nos lleva a investigar otras vertientes del proyecto, como su disposición formal radial y los sólidos referentes que trae asociados o la dimensión política de la aparentemente inocua metáfora del descubrimiento de América asociada a la segunda fase de la obra.

Más allá del estudio histórico o referencial del proyecto, este trabajo afronta otras temáticas de carácter más interpretativo. Por un lado, hurgamos en la intimidad de aquellas familias residentes en el barrio en su época de esplendor –previa a la Guerra Civil y al aguacero de 1940– con el objetivo de analizar la capacidad de sus proyectos arquitectónicos de generar una arquitectura verdaderamente doméstica, más allá del estilo o de las convenciones. Y, finalmente, reivindicamos la eficacia y la sensibilidad del Eixample Malagrida de Olot en cuanto a su contribución a reconfigurar el paisaje urbano, natural y social en el que se inserta.

ABSTRACT

THE GARDEN CITY. This is the name under which Eixample Malagrida (the extension district) of the city of Olot is known; this is what it was called in the only plans available to us of the project that was born in the middle of Noucentisme and was promoted by the "Americano" from Olot Manuel Malagrida i Fontanet. The authorship of these plans is assigned to the city architects Joan Roca Pinet and Josep Esteve based on the signatures they make on the partial projects carried out by each of them in 1916 and 1925, respectively. However, can we consider the garden city model valid as the basis for the most important expansion project in the contemporary history of the city of Olot? And, furthermore, does its real authorship correspond only to these two names of the architects that signed the original plans?

Questioning these historical statements is two of the main guidelines that accompany our research and lead us to look into the life and work of the project's founder, Manuel Malagrida. This is an immersive process that also brings us to the investigation of other aspects of the project, such as its formal radial arrangement and the solid references associated with it, or the political dimension of the apparently innocuous metaphor of the discovery of America related to the second phase of the work.

Beyond the historical or referential study of the project, this work addresses other issues of a more interpretative nature. On the one hand, we explore the personal space of those families living in the neighbourhood in its time of splendour -prior to the Civil War and the "Aigat" of 1940- with the aim of analysing the capacity of the architectural projects to generate a truly domestic architecture, beyond style or conventions. And, finally, we reclaim the efficiency and sensitivity of Olot's Eixample Malagrida in terms of its contribution to reconfiguring the urban, natural and social landscape in which it is embedded.

1. INTRODUCCIÓ

1. INTRODUCCIÓ

“Estic travessant l’oceà!!!”. Quan era un nen i cada setmana creuava el Pont de Colom amb els companys d’escola per a anar a fer classe de gimnàs al pavelló d’esports, no em podia treure aquesta idea del cap. Mentre observava els ànecs collverd com nedaven al riu pensava en la metàfora dels dos continents: el riu Fluvià era l’oceà atlàntic i el pont de Colom era el gran veler del “descobridor” que s’aventurava cap a una terra desconeguda.

D’això ja en fa més de trenta anys i, tot i que el Fluvià no s’ha tornat a desbordar mai més com ho va fer durant l’“Aigat” de 1940, ha plogut molt des de llavors. La innocència inquieta d’aquell nen petit s’ha convertit en un mar de dubtes arran dels quals Colom ja no descobreix cap continent i avui som nosaltres els qui descobrim Espanya, on la plaça d’Espanya ja només vol ser de l’Estrella i en què els contes que inventen els grans no sempre són per fer feliços els nens. Però, malgrat que no tots els dubtes tinguin la resposta èpica que desitjaria, continuo encisat per la metàfora de l’Eixample Malagrida d’Olot.

Ja fa anys que casa meva i el meu estudi d’arquitectura són a la plaça Clarà, just a la cantonada d’aquest barri tan preciós i estimat. Des de la taula del meu despatx els arbres centenaris de l’interior de la plaça em fan de calendari: en ells veig passar les estacions, sento el fred del matí en el color de la llum i noto el vent en les fulles tremoloses. L’arquitecte Bruno Taut deia que un espai es pot transformar tan sols amb la presència de qui l’habita. Des d’aquest punt de vista, aquesta tesi és en certa manera autobiogràfica.

1.1 PRESENTACIÓ

La ciutat d'Olot a vista d'ocell de ben segur que no tindria la mateixa personalitat sense el seu Eixample Malagrida. Aquest sector de creixement de la ciutat, promogut durant els anys 10 i 20 del segle XX per l'“americano” Manuel Malagrida i Fontanet, és un projecte d'una gran qualitat arquitectònica, tècnica i artística. Ara bé, més enllà de l'anàlisi funcional o conceptual, la seva història sempre s'ha explicat partint d'unes premisses que es consideraven certes per trobar-se reflectides en els plànols del projecte original. Ens referim a conceptes com la pertinença a la tipologia de les ciutats jardí, l'autoria del projecte, el supòsit d'eixample o, fins i tot, la metàfora de la conquesta d'Amèrica. Al llarg d'aquest treball descobrirem que res d'això és prou cert com per no posar-ho en dubte.

Fig. 1: Olot a vista d'ocell amb els dos nuclis de l'Eixample Malagrida (al sud l'americà i al nord l'espanyol) i el meandre del Fluvià al centre. Google Maps.

L'Eixample Malagrida és sobretot conegut per allò en què es va acabar convertint. Des d'aquest punt de vista, es tracta d'un projecte urbanístic d'organització radial alçat a banda i banda del riu Fluvià en base a dos nuclis o places circulars: la plaça d'Espanya i

la plaça d'Amèrica. La primera, a la riba nord, és la que dona inici als carrers que porten noms vinculats a l'estat espanyol, i la segona, a la riba sud, reuneix els carrers amb noms de països d'Amèrica del Sud i Central. Aquesta nomenclatura respon a la simbologia¹ de la unió dels dos continents a través del Pont de Colom que, com veurem més endavant, va sorgir en fases posteriors al plantejament inicial de l'obra.

La idea original d'aquest projecte es pot entendre gràficament a través d'un plànol realitzat l'any 1916 que mostra la part d'eixample corresponent a la primera fase, a la riba nord del riu Fluvià (fig. 2 i annex 1). Es tracta d'un document gràfic signat pel tècnic municipal del moment, Joan Roca i Pinet, que, tal i com justificarem en el desenvolupament del treball, va ser dibuixat uns tres anys més tard de la publicació d'uns primers documents que evidenciarien que el projecte estava ja perfectament dissenyat. Aquesta part inicial del projecte, que de fet és l'única que s'acabarà realitzant de manera completa, resol de manera magistral el creixement de la ciutat d'Olot en un espai delimitat per tres actors: la carretera de Barcelona (actual Passeig de Barcelona), el carrer Esteve Vilanova i el meandre que dibuixa el riu Fluvià en aquest sector.

L'Eixample Malagrida és un projecte concebut des d'unes premisses de claredat formal i d'integració amb l'entorn que el fan realment singular. La seva forma radial i circular enfront la necessitat d'encaixar-se en un encreuament de carrers ortogonals, com són el Passeig de Barcelona i el carrer Esteve Vilanova, respon a l'elecció de l'element natural del meandre del riu com a nou generador de ciutat. Una elecció que descarta l'aliat més evident: la geometria de la ciutat antiga i dels seus creixements cap al sector de migdia dels primers anys del s. XX. I és que, en aquest cas, la forma pura del cercle resol una gradació gairebé perfecta que va des de l'ordre orgànic i natural del riu fins a la geometria artificial de la ciutat. És així com la circumferència de la plaça central del sector, sensible amb el gest que fa el Fluvià en aquest punt de la ciutat, permet alhora funcionar com a recurs urbanístic radial i donar inici a vuit noves avingudes que

¹ Els dos nuclis de la disposició radial de l'Eixample Malagrida simbolitzen cadascun d'ells les dues pàtries de Malagrida: Espanya i l'Argentina. Així, a través del pont de Colom, s'uneixen simbòlicament els dos continents que resten separats per l'oceà Atlàntic, que és el riu Fluvià.

organitzaran i connectaran aquest nou barri amb la ciutat antiga i, sobretot, amb el paisatge natural circumdant.

El que fa d'aquest projecte un cas urbanístic especialment interessant és la seva complementació de contundència formal i d'integració en l'entorn urbà i natural de la ciutat, quelcom ben poc habitual en el context d'arquitectura noucentista en el qual s'insereix. Però també és cert que, socialment, la seva aportació no és tan remarcable ja que ni facilita l'accés a l'habitatge digne a les classes treballadores ni resol la integració de la indústria a la ciutat –tal com sí defensaven els impulsors de la ciutat jardí. I és que aquest creixement urbà s'ha explicat sovint com un exemple de ciutat jardí en la línia del model anglès d'Ebenezer Howard (que explicarem més àmpliament en el capítol 5), però la seva catalogació dins d'aquest corrent urbanístic de connotacions socialistes i postindustrials no ajuda a fer entendre el projecte com a quelcom prou coherent. I és que l'eixample olotí va ser concebut d'inici com un barri exclusiu per a gent de classe benestant, un encaix que queda ben lluny de l'ideari social de Howard a Anglaterra o de Cebrià de Montoliu a Catalunya.

En aquest sentit, és interessant constatar com la catàstrofe natural de l'*Aigat* d'Olot va ser el catalitzador que finalment transformà l'eixample olotí en allò que actualment coneixem: un barri divers que acull pisos i cases de protecció social al costat d'opulents palaus noucentistes. I és que l'aiguat de l'any 1940 arribà quan encara hi havia molts dels terrenys del barri per edificar, i la destrossa material que va causar la revinguda del riu juntament amb la sensació d'inseguretat que es va associar a l'Eixample a partir de llavors, varen ser de ben segur factors clau a l'hora de fer baixar el preu del sòl i donar entrada a nous projectes de caire més social.

No obstant això, més enllà de la catalogació amb més o menys afinitat del projecte dins dels preceptes teòrics de les ciutats jardí, resulta interessant observar la seva organització formal de tipus circular i investigar com aquesta tipologia radial ha pogut rebre o generar influència en d'altres projectes urbanístics realitzats dins del territori català per arquitectes o bé per promotors amb els quals els responsables del pla olotí es podrien haver relacionat. I també analitzant aquest vessant tipològic formal del projecte, aixecarem el vol i buscarem referents més allunyats tot recolzant-nos en la

biografia de Manuel Malagrida. Aquesta mirada més llarga ens durà fins a la ciutat de París, on apareixerà una connexió que contribuirà a omplir de contingut aquesta investigació.

Pel que fa als antecedents i a la recerca prèvia respecte l'autoria del projecte, en la mateixa línia del que succeeix amb el seu encaix com a ciutat jardí, tampoc en aquest apartat el barri olotí ofereix una resposta prou clara. La citació de dos arquitectes municipals en els plànols oficials del projecte com a tímids col·laboradors a l'ombra d'un promotor adinerat i poderós deixen en certa manera el projecte orfe d'autor. I, en aquest context, els arquitectes que sempre s'han citat com a autors del projecte eren els tècnics municipals que ocupaven el càrrec en el moment en què el patrici va tramitar una o altra fase del pla, sense implicar necessàriament que aquests fossin els autors creatius del projecte. Al llarg d'aquest treball, argumentarem perquè creiem que el seu autor real no és cap dels arquitectes als quals se'ls ha atribuït històricament l'autoria, mentre posarem un nou i il·lustre nom sobre la taula de la història de la ciutat.

La figura de Manuel Malagrida com a promotor establirà una important empremta en el projecte i la seva forta personalitat, marcada pel fet d'haver-se forjat a si mateix des de ben jove i per la necessitat d'autoprotegir l'estatus social i la fortuna que havia aconseguit assolir, marcaran la vida i les accions d'aquest personatge únic i controvertit. Una de les intencions més evidents del projecte en el sentit de veure-hi reflectida la personalitat del seu promotor és la ferma voluntat de desplaçar el centre de la ciutat cap a aquest nou àmbit.

I és que el projecte plantejat inicialment proposava instal·lar els principals edificis públics de la ciutat –l'Ajuntament, la biblioteca-museu, l'escola, l'hospital o el teatre– al voltant de la seva plaça central. Aquest desig es basava en un raonament segons el qual la reforma de la ciutat era tècnicament i econòmicament inviable i allò preferible era generar un nou centre deixant la part antiga com un barri més de la nova ciutat. Però de ben segur que aquesta era també una aposta marcada pel caràcter de don Manuel, que volia que la seva petjada fos més profunda que la que podria deixar un barri bàsicament residencial com el que l'Eixample Malagrida s'acabaria convertint.

En aquest sentit, i tenint en compte la voluntat de Malagrida de traslladar fins i tot l'Ajuntament a la plaça central del seu projecte –un anhel expressat en diferents cartes i articles a la premsa de l'època–, podria fins i tot posar-se en dubte el terme emprat d'“eixample” per a referir-se al projecte olotí. Segons el Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, un eixample és el “conjunt d'edificis i carrers nous amb què s'eixampla una població”. Però la voluntat inicial de don Manuel era la de construir una nova ciutat que tingués tots els serveis i equipaments necessaris per al seu funcionament autònom, i de la qual la ciutat antiga passaria a ser-ne un barri més.

Pel que fa als equipaments, ens centrarem a parlar d'aquells edificis que es varen construir sota la influència d'un Manuel Malagrida en vida i amb capacitat de decisió. Ens referim principalment a l'Escola i a la Biblioteca Popular, dues joies arquitectòniques i culturals que donaven sentit al seu projecte de ciutat i que, alhora, simbolitzaven perfectament el que havia de representar l'arquitectura institucional noucentista. Però aquesta recerca també indagarà en la història de les colossals casernes militars que van ser projectades per ocupar uns terrenys de l'Eixample cedits pel patrici i que, finalment, van ser executades només en part. La cessió de terrenys per a ús militar seria l'última gran iniciativa presa per Manuel Malagrida amb posterioritat al pas de la guerra i de l'“Aigat” d'Olot.

Precisament l'arquitectura dels equipaments, però també la de l'habitatge benestant i del social, integraran una part important d'aquesta investigació. En els seus capítols específics es procurarà aprofundir en el coneixement de l'arquitectura construïda al barri bo i posant l'èmfasi en la casa noucentista burgesa: la raó de ser de l'Eixample en la seva concepció inicial. Amb la voluntat de conèixer aquesta tipologia d'habitatge, i més enllà de factors relacionats amb el seu estil arquitectònic, aquest treball procurarà entendre quins eren els elements que participaven de la intimitat i del confort propis d'aquesta arquitectura veritablement domèstica.

1.2 ASPECTES METODOLÒGICS

Antecedents i recerca prèvia

L'Eixample Malagrida d'Olot no havia estat estudiat en profunditat fins al moment per cap treball específic. Això és el que vàrem poder constatar després de realitzar una recerca prèvia sobre el tema consultant les tesis doctorals en xarxa, les bases de dades d'articles científics publicats, així com també fent recerca a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, a la Biblioteca Municipal d'Olot i en les bases de dades d'altres biblioteques relacionades.

Però també és cert que el pla olotí havia estat inclòs en treballs realitzats al voltant de la figura de Manuel Malagrida i, sobretot, dels concursos publicitaris de cartells que endegà el patrici en el canvi de segle XIX al XX per a la seva marca de cigarrets "Cigarrillos París". Així mateix, el projecte havia estat tractat en treballs al voltant de la temàtica de les ciutats jardí, com és el cas de la Tesi Doctoral de Jordi Franquesa "*Una experiència retrobada. Les comunitats jardí a Catalunya*". I també s'havien publicat alguns textos dedicats a l'Eixample elaborats des de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa amb motiu de la celebració del centenari del projecte.

La informació que havíem pogut analitzar sobre l'Eixample Malagrida en els anteriors treballs citats, donaven per cert allò establert en els plànols originals de 1916 o 1925 respecte el model urbanístic de la ciutat jardí, l'autoria o la data del projecte. Però en unes primeres consultes a d'altres fonts primàries relacionades amb el projecte – documentació personal de Manuel Malagrida o articles publicats en la premsa de l'època– vàrem poder constatar que algunes d'aquestes premisses podien no estar del tot ajustades a la realitat. Un primer indicatiu és la data de començament del projecte, fixada fins al moment en l'any 1916 –de cara a la celebració dels actes del centenari de l'Eixample. Respecte a aquesta data, localitzem un article publicat al diari *La Vanguardia* de l'octubre de 1913 en el qual es descriu de manera precisa la morfologia del projecte i es parla de la col·locació de la primera pedra de les obres. A partir d'aquí, entenem que val la pena iniciar una recerca exhaustiva sobre el tema partint de

l'anàlisi de la documentació coetània amb el projecte i de l'estudi i interpretació de la biografia del seu promotor Manuel Malagrida.

Pel que fa a la part de l'estudi dedicada a l'arquitectura d'habitatges i equipaments de l'Eixample, la recerca prèvia efectuada ens condueix fins a l'observació de dos documents principals: l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Catalunya i el Catàleg d'edificis singulars del Pla d'Ordenació Urbanística d'Olot. En el primer document, si bé bona part dels edificis de l'eixample olotí hi són citats, la informació que hi apareix és minsa, genèrica i equívoca en alguns casos. I en el cas del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal, a partir d'una primera comparació amb algunes de les llicències d'obres originals dels edificis que preteníem analitzar, constatem que moltes de les dades especificades no són correctes. A partir d'aquest punt, el nostre plantejament respecte a les fonts consultades és el de prescindir-ne i basar la nostra recerca en les llicències d'obres i projectes originals, així com també visitar totes les obres seleccionades i entrevistar-nos amb les famílies propietàries.

Base teòrica per a la recerca:

Malgrat que en la recerca prèvia realitzada ja trobàvem indicis sòlids per pensar que caldria replantejar gairebé totes les bases teòriques, el nostre estudi havia de començar necessàriament per la recerca en els àmbits apuntats en els treballs previs realitzats sobre l'Eixample Olotí. I, en aquest sentit, el concepte de ciutat jardí hi era sempre present.

Iniciem la recerca a partir de la lectura bibliogràfica de les ciutats jardí, tant pel que fa als seus inicis a Anglaterra amb Ebenezer Howard o Raymond Unwin com per la seva aplicació a Catalunya de la mà de Cebrià de Montoliu i de la Societat Cívica *La Ciutat jardí*. En aquest sentit ens és de gran ajuda la tesi doctoral de Jordi Franquesa (2008) dedicada a les Comunitats Jardí a Catalunya. Però també ho és l'observació de projectes propers enfocats a l'habitatge burgès d'estiueig com és el cas de S'Agaró o del Passeig Maristany de Camprodon i d'altres de no realitzats com el projecte

d'urbanització de la Ciutadella de Roses; casos que ens ajuden a entendre l'encaix del pla Malagrida en el seu context temporal i urbanístic.

Paral·lelament, també ens fixem en el moment cultural i polític en el qual s'insereix el projecte: el noucentisme i la Mancomunitat de Catalunya. I ho fem a partir de fonts primàries com les glosses d'Eugeni D'Ors publicades a La Veu de Catalunya des del 1906, però també a partir de la lectura de textos d'autors actuals com Ignasi de Solà Morales o Manuel Ribas Piera, entre d'altres.

Per entendre el projecte d'Eixample Olotí, és clau conèixer la figura del seu promotor, Manuel Malagrida. I per assolir aquest objectiu, ens és necessari disposar d'informació sobre la seva biografia, els seus viatges, les seves relacions humanes o els seus referents. És en aquest punt del nostre treball que intuirem una de limitacions que molt probablement acompanyaran a la nostra recerca. I és que la personalitat de Manuel Malagrida ha estat biografiada fins a tres vegades per tres autors diferents, els quals han esgotat les informacions més importants de la documentació personal que la seva família donà a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa i han pogut parlar directament amb els fills de Malagrida, que en el moment de la seva recerca eren encara en vida; però per més que rellegim aquests textos, les conclusions són sempre molt semblants i relativament limitades. Amb la intenció de sumar-hi noves aportacions, realitzem també contactes amb la família de Malagrida, concretament amb alguns dels seus nets. Però la resposta que obtenim és que totes les informacions sobre la figura de l'avi ja havien estat comunicades a d'altres investigadors en el passat i que no existeix res més del que ja s'ha escrit. També és cert que detectem una predisposició molt escassa a parlar de Malagrida i dels seus negocis.

Malgrat això, intentem complementar la seva biografia amb nous apunts a partir d'una recerca intensiva d'articles publicats en la premsa de l'època i de converses amb persones que per edat o per context familiar l'haurien pogut conèixer. També treballem a partir de la recerca de nous textos provinents de l'Argentina i sovint relacionats amb l'estudi de la indústria del tabac en el país sud-americà, com el llibre de l'argentí Juan José Ruiz "*Manuel Malagrida, los orígenes de la industria del cigarrillo en la Argentina*" (1993). En aquesta línia de treball, les converses mantingudes amb

Montserrat Capdevila, filla de l'advocat olotí de Malagrida i promotor de la casa Capdevila de l'Eixample Joan Capdevila, representen una gran aportació per al treball.

Pel que fa a la seva estada a París, tan important per tal de justificar algunes de les afirmacions que desenvoluparem més endavant, la seva biografia seguirà lamentablement immersa dins d'una nebulosa de desinformació. Factors com la seva joventut i la seva baixa posició en l'escala social d'aquell moment de la seva vida, van resultar claus a l'hora de deixar pràcticament sense rastre la seva estada a la capital francesa.

Finalment, com a base teòrica a partir de la qual iniciar la nostra recerca, no podem obviar els dos arquitectes vinculats històricament amb l'autoria del projecte: Joan Roca Pinet i Josep Esteve. Malgrat que l'evolució del nostre estudi ens condueix ràpidament cap a incloure nous i importants noms propis en aquest àmbit, l'estudi d'aquests dos arquitectes també ens pot ajudar a confirmar o desmentir els nostres indicis previs. Sobre ambdós arquitectes, l'arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Girona en conserva el fons professional així com n'ha editat biografies monogràfiques que s'inclouen en la col·lecció "Fons d'Arxiu".

Més enllà del marc teòric citat al qual ens condueixen els pocs treballs ja realitzats sobre el pla, la recerca es fixarà en la seva forma radial i concèntrica, i analitzarà l'evolució dels projectes d'urbanisme radial a nivell mundial, europeu i, sobretot, català. Hem pogut constatar que aquest tipus de forma aplicada a l'urbanisme, amb casos paradigmàtics com el Pla Haussmann de París, no ha estat mai analitzada a fons al nostre país. Projectes com el poblament de Raïmat a Lleida, la urbanització de la plaça Cuspinera a Castellterçol o, sobretot, el projecte d'urbanització no realitzat a la Ciutadella de Roses per Nicolau Rubió i Tudurí, poden servir de base per una observació interrelacionada de l'urbanisme radial a Catalunya al s. XX. La reforma de París encarregada al Baró Haussmann per part de Napoleó III centrarà de manera específica un dels capítols d'aquest treball i serà objecte d'anàlisi a partir de diversos textos. I és que, tal com argumentarem en el capítol dedicat a París, existeixen indicis prou evidents per creure que aquest projecte de reforma urbana té una relació molt especial amb Manuel Malagrida i el seu pla de creixement per a la ciutat d'Olot.

Per tal de clarificar l'autoria del projecte, estudiarem els arquitectes de l'època que podien haver tingut una relació amb el pla otolí o amb el seu promotor: Manuel Malagrida. Era usual a l'època que els projectes endegats per personatges influents anessin firmats pels mateixos arquitectes de l'Ajuntament que havien d'aprovar el projecte. En el cas de l'eixample otolí, l'autoria ha estat històricament vinculada als arquitectes municipals Josep Esteve i Joan Roca Pinet, però en la vida i en les obres de Malagrida hi ha un arquitecte de capçalera per sobre de qualsevol altre, i no és cap dels dos als quals històricament s'ha atribuït l'autoria del projecte. L'estudi a fons de l'obra i biografia d'aquest nou arquitecte ens ajudarà a assentar les bases d'aquest supòsit d'autoria, que comença a veure a la llum en la fase de recerca prèvia.

Pel que fa a la contextualització històrica i artística de l'apartat de la tesi dedicat a l'anàlisi dels habitatges i equipaments, serviran com a base treballs realitzats sobre el noucentisme arquitectònic per autors com Ignasi de Solà-Morales o exposicions com *"La casa noucentista: arquitectura unifamiliar a Catalunya"*, realitzada l'any 2018 per la Fundació Rafael Masó, entre d'altres. La major part dels edificis de l'Eixample pertanyen a un noucentisme eclèctic, amb influències populars i clàssiques, però també s'hi compten alguns casos de noucentisme d'influència centreeuropea en la línia del subestil encapçalat per la figura de Rafael Masó. Finalment, també ens fixarem en els equipaments, alguns d'ells ja previstos per Malagrida des de la concepció del projecte; i en l'habitatge social que s'instaurà a l'Eixample a partir de la finalització de la Guerra Civil i, sobretot, del pas de l'Aiguat d'Olot. Paradoxalment, l'habitatge social representava una tipologia ben allunyada de la idea d'eixample que havia previst el patrici pel Pla de Llachs.

Metodologia:

La present tesi doctoral sobre l'Eixample Malagrida d'Olot s'estructurarà en base als següents dos pilars:

- Estudi del Pla Urbanístic de l'Eixample Malagrida: context històric, autoria, cronologia de fases, influències i referents.
- Anàlisi i catalogació d'una selecció de l'arquitectura del barri: l'habitatge burgès noucentista, l'habitatge social i els equipaments.

En funció de la part de tesi en què s'estigui treballant, el tipus de dades que caldrà recollir serà d'una naturalesa o d'una altra: fonts secundàries; fonts primàries com notícies de premsa, correspondència, llicències d'obres i projectes originals; visites concertades als edificis seleccionats, amb treball fotogràfic i entrevistes personals amb les persones implicades, etc.

Una vegada estudiada la contextualització general del tema marcada pels antecedents i la recerca prèvia a partir de bibliografia diversa –ciutats jardí, urbanisme radial, noucentisme–, l'enfocament pel que fa a l'estudi concret del pla urbanístic serà el de basar-nos en l'anàlisi de les fonts primàries: articles de premsa de l'època, documentació personal de Manuel Malagrida, llicències d'obra i documentació annexa, correspondència... I, en la mateixa línia de treball, contactarem amb la família per a entrevistar-nos-hi. No obstant això, també recollirem tots aquells estudis específics que ja s'hagin realitzat sobre el projecte a fi d'analitzar-ne les aportacions i les diferències de contingut que puguem trobar respecte les nostres conclusions inicials. A partir del conjunt de dades obtingudes en aquesta primera part de la tesi, l'anàlisi que en farem s'encaminarà a aclarir dos dels tres conceptes que els nostres estudis previs han evidenciat com a menys clars: l'autoria i el marc temporal. Precisament per a la concreció del marc temporal i per a l'establiment d'un ordre cronològic precís de les diferents fases de què consta la construcció del barri utilitzarem ortofotomapes, mapes d'Olot d'historiadors locals, plans parcials i plans generals urbanístics de la ciutat.

Pel que fa a l'encaix tipològic del projecte com a ciutat jardí, si bé l'anàlisi de les fonts primàries també ens pot ajudar a posar-hi llum, en aquesta part resultarà clau la recerca de textos sobre els possibles referents que pogueren condicionar el projecte o sobre els quals el pla Malagrída hagués pogut exercir algun tipus d'influència. En aquest sentit, ens centrarem a estudiar casos semblants de ciutat jardí i d'urbanisme radial a nivell local i global a partir de bibliografia diversa sobre el tema i a partir de la consulta de les fonts originals relacionades: projectes originals i notícies de premsa.

A l'hora d'enfocar la segona part de la tesi, que estarà centrada en l'estudi d'una selecció d'arquitectura del barri, primerament ens fixarem a contextualitzar el moment històric del qual forma part el projecte: el noucentisme. En aquest sentit, dedicarem espai a parlar de les famílies propietàries amb la intenció de tractar temes paral·lels i de context com l'estiueig, els negocis, la guerra o els "americanos". Amb aquest apartat de caire social podrem canalitzar i agrupar les informacions, a voltes sorprenents i imprevistes, obtingudes en moltes de les converses amb les famílies propietàries.

A partir d'aquest punt, treballarem en l'estudi concret dels edificis i, si bé en una primera fase farem recerca a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa per obtenir les llicències d'obra de cadascun dels edificis, una part important de la nostra tasca serà la de visitar *in situ* exteriorment i interiorment totes les edificacions escollides. En aquestes visites ens entrevistarem amb els propietaris que sovint són descendents directes dels promotors inicials i ens poden aportar informacions rellevants o anècdotes significatives. La posterior anàlisi de dades recopilades ha de ser capaç d'estructurar el llistat d'edificacions escollides, inicialment deslligades, alhora que ens ha de permetre confirmar, eliminar o afegir edificacions en el nostre llistat inicial. I és que aquesta primera selecció està realitzada a partir d'uns coneixements que seran posteriorment ampliat a partir de la consulta de les llicències d'obra o les visites a les cases.

Una vegada obtingudes i ordenades les dades corresponents als edificis seleccionats que, en el cas de l'habitatge, recollirem en unes fitxes individuals específiques que situarem en els annexos, iniciarem una segona part del treball de caire més analític. En aquesta part estudiarem l'arquitectura del barri i, més concretament, l'habitatge

burgès noucentista, a partir de la seva comparació amb alguns dels grans temes comuns emprats en l'anàlisi arquitectònica. En la realització d'aquesta part de la investigació, ens farà servei la lectura o relectura d'algunes de les obres teòriques clàssiques, però també l'observació i la representació gràfica en detall d'alguns dels elements més representatius dels habitatges estudiats.

En els capítols dedicats a l'arquitectura, també ens interessarem pels arquitectes autors dels projectes, els quals estudiarem de manera relacionada a partir de la prèvia elaboració d'una biografia individual de cadascun d'ells que inclourem en els annexos. Unes biografies que redactarem en un format d'ordre i extensió similar a partir, en alguns casos, del resum de treballs previs ja realitzats. En d'altres, però, pel fet de tractar-se d'arquitectes poc estudiats, ho realitzarem a partir de la complementació de les minses dades biogràfiques existents amb informacions extretes de la premsa de l'època i d'eventuals fonts primàries trobades.

La investigació que durem a terme en aquesta tesi doctoral és quelcom que cal fer amb gran precisió i respecte per la realitat històrica. Sovint, ens trobem amb treballs que parteixen de premisses establertes amb anterioritat per un altre autor però que no són del tot certes o que provenen d'un error d'interpretació. És per això que volem que la base del nostre discurs sigui sempre, pel que fa a les fonts, el més original i primari possible, i que, en la mesura que puguem, no hagi passat pel sedàs d'altres interpretadors. Tot i així, també hem de tenir en compte la realitat històrica del moment i saber llegir entre línies per captar si allò que es relata en un document de l'època és allò que calia dir o és el que realment va succeir. En tot cas, l'objecte d'una tesi doctoral és arribar al fons de la qüestió i servir de base per a d'altres estudis que es puguin realitzar posteriorment sobre temàtiques relacionades. La responsabilitat que això comporta ens obliga que les nostres afirmacions estiguin en qualsevol cas degudament contrastades.

2. EL PROJECTE: **L'EIXAMPLE MALAGRIDA D'OLOT**

2. EL PROJECTE: L'EIXAMPLE MALAGRIDA D'OLOT

2.1 DESCRIPCIÓ DEL PROJECTE

L'Eixample Malagrida és un barri de la ciutat d'Olot pensat i construït durant el primer quart del segle XX per l'"americano" Manuel Malagrida i Fontanet, el factòtum dels Cigarrillos París. Alçat a l'entorn del meandre que forma el riu Fluvià en el seu pas pel Pla de Llacs, el projecte inicial cerca resoldre l'ordenació i la millora higiènica de la ciutat a través del seu creixement cap al sector de migdia. El projecte contempla la construcció d'un sol nucli radial a la riba nord del Fluvià. A partir de 1925, i en plena dictadura de Primo de Rivera, Malagrida compra la finca de l'altre costat del riu i decideix endegar el projecte del segon nucli, que enllaça amb el primer ja urbanitzat a través del Pont de Colom. La segona part del projecte, però, no arriba mai a realitzar-se de manera completa.

El projecte d'eixample té la intenció de desplaçar el centre de la ciutat cap a aquest nou àmbit i, per fer-ho, proposa instal·lar-hi els principals edificis públics: l'Ajuntament, la biblioteca-museu, l'escola, l'hospital o el teatre. La situació escollida per a aquests nous equipaments és estratègica ja que les parcel·les reservades estan al voltant de la plaça central. I aquesta, al seu torn, disposa d'un accés directe des del Pont de Ferro i la nova estació de tren a través d'una de les dues avingudes de major amplada del projecte inicial: l'actual av. València.

La voluntat de trasllat d'equipaments públics al nou sector és clau per entendre el projecte i queda ja palesa en una primerenca carta que signa el desembre de 1911 qui més tard serà alcalde d'Olot el Dr. Eveli Barnadas, actuant com a representant del Círculo Olotense:

"Don Manuel Malagrida, quien de todos es sabido, está gestionando la compra de los terrenos en venta del manso Las Moras para ceder a la población las correspondientes calles y plazas señalados en el plano oficial urbanizados desde

luego a sus costes y cediendo además varios solares del mejor emplazamiento para edificios públicos de instrucción y beneficencia”.

I aquesta intenció inicial es reafirma un any més tard en una altra carta entre don Manuel i el seu germà Teodor, en la qual aquest últim li retreu la decisió de traslladar l'hospital, amb la qual no està gens d'acord: *“Habiendo en esta santa casa (l'hospital) buenos huertos i buenos corrales para crianza de tocinos y gallinas, para qué ha de servirles aquella manzana?”.*

Finalment, la idea de Malagrida de generar un nou centre per a la ciutat quedarà reflectida de manera encara més clara i diàfana en l'article de Bonaventura Bassegoda al diari *La Vanguardia* l'octubre de 1913, que explicarem extensament més endavant.

Fig. 2: Plànol oficial de l'Eixample Malagrida de 1916, dibuixat per J. Roca Pinet. ACGAX.

La voluntat de situar els principals edificis públics de la ciutat en el nou barri partia d'un raonament segons el qual la reforma de la ciutat era tècnica i econòmicament inviable, i allò preferible era generar un nou centre deixant la part antiga com un barri

més. Aquest plantejament es troba en la línia del que fa Ildefons Cerdà –i d’altres propostes finalment no executades com la de Rovira i Trias– en el projecte de nou eixample per a Barcelona. Haussmann, en canvi, amb la seva reforma i “esventrament” de la ciutat de París, parteix d’un plantejament contraposat segons el qual cal actuar en la ciutat antiga reformant-la i integrant-la en el nou àmbit d’ampliació (Molet 2003, p.235-255). Formalment, però, a diferència de la inviabilitat de la reforma que coincideix amb el raonament de Cerdà, el pla olotí se situa en la línia de la reforma de Haussmann pel que fa a l’elecció de la disposició radial dels carrers, decisió que explicarem en el capítol dedicat de forma específica a l’urbanisme radial.

El projecte inicial de 1916 (fig. 2), coherent i finalitzat en si mateix, planteja la construcció d’un sol nucli radial a la riba nord del riu Fluvià. Més enllà de l’ampliació en un segon nucli i extensió del barri a la riba sud del riu que suposa el projecte de 1925 –i de la metàfora que porta associada al voltant de la relació de Malagrida amb l’Argentina i amb Amèrica del Sud– la solució urbanística del traçat inicial és d’una gran eficàcia pel que fa a la connexió del nou barri la ciutat antiga i, sobretot, amb el seu entorn natural.

Les vuit noves avingudes del projecte inicial parteixen de l’alineació marcada pel preexistent Passeig de Barcelona, essent paral·leles a aquest les avingudes dels Til·lers i dels Castanyers, perpendiculars l’avinguda Batlló i de les Moreres, i a 45º les avingudes d’Espanya, Escolar, de la República Argentina i Paluzie. El passeig de Barcelona i el riu Fluvià exerceixen de generadors de la geometria adoptada pel projecte; el primer en condiona les seves alineacions principals, i el riu en justifica el seu caràcter radial.

En l’organització i jerarquització de vies present en el plànol de Roca Pinet de l’any 16, la plaça de l’Estrella actua de brúixola i disposa els carrers segons les orientacions marcades pels quatre punts cardinals. En l’orientació est-oest, pròpia del decumanus de la ciutat romana, és on s’hi desenvolupa l’avinguda d’Espanya, que esdevindria el carrer de major amplada del conjunt, i que finalitza amb la seva incorporació al Passeig de Sant Roc per arribar fins a les Fonts de Sant Roc. I en l’orientació nord-sud pròpia del cardo s’hi desenvolupa el segon carrer de major amplada: l’avinguda de la República Argentina. Aquesta via neix a la plaça de l’Estrella i, d’haver-se construït el

projectat pont de Les Deus, avançaria directament fins als paratges naturals de la Moixina i la Deu tot creuant el riu.

Fig. 3: Plaça de l'Estrella, anys vint. Fons pendent de catalogar pertanyent a la família Gassiot. ACGAX.

D'aquesta manera, els dos carrers principals del sistema, i com si fos una declaració d'intencions de la raó de ser del projecte, conduiran de manera directa als principals llocs d'esbarjo de l'època a la ciutat: les fonts de Sant Roc a través de l'av. d'Espanya i la Font Moixina i la font de la Deu a partir de l'av. de la República Argentina. Al seu temps, l'Av d'Espanya també enllaçarà amb el Pont de Ferro (i la carretera de Barcelona), i amb l'estació de tren acabada d'inaugurar, ambdós elements clau per resoldre la comunicació d'Olot amb l'exterior i amb Barcelona, l'altra ciutat de Manuel Malagrida.

Així com el Pla Malagrida demostra una gran determinació i sensibilitat a l'hora de prolongar-se cap a l'entorn natural de la ciutat, la seva connexió amb la ciutat antiga aplica solucions febles malgrat mostrar bones intencions. La principal relació del nou barri amb el centre de la ciutat es produeix a través de l'avinguda dels Til·lers (actual c.

Anselm Clavé), que enllaça amb el preexistent carrer de Joaquim Vayreda. Aquest últim, provinent d'una planificació prèvia traçada per Alfred Paluzie a principis del segle XX, ja s'insereix de manera frontal i directa cap al centre de la vila vella. En aquesta confluència, marcada per la sortosa presència de la casa Vayreda i de la Casa Masramon de Rafael Masó, l'avinguda provinent del llunyà Parc Nou, bo i travessant el Pont de Colom, acaba girant dèbilment i estreta per integrar-se en un carrer menor com el Joaquim Vayreda. I ho fa sense mostrar cap voluntat de prolongació i ni tan sols trobar un final suau, ampli o monumental.

En aquest mateix sentit, ens interessa observar el traçat executat de l'avinguda de Paluzie. Malgrat la bona predisposició que expressa la seva direcció de sortida a l'hora d'inserir-se a la Plaça Clarà i centrifugar-se amb la resta de vies que hi conflueixen, ens sorprèn la pobra solució finalment aplicada. I és que l'avinguda de Paluzie, esdevinguda finalment de caràcter menor i amb recorregut no rectilini, mostra clarament la possibilitat d'enllaçar directament la plaça Clarà i la plaça central del nou eixample. Però finalment, la realitat executada –i també reflectida en els plànols que coneixem– no connecta aquests dos nuclis a raó del sobtat gir que condueix perpendicularment l'av. Paluzie cap a un carrer de jerarquia mitjana com el c. Vilanova. Suposem que factors com la inviabilitat econòmica o la impossibilitat negociadora de l'enderroc de les edificacions existents entre aquest carrer i la plaça Josep Clarà varen fer que es descartés aquesta interessant opció.

Precisament la connexió de l'Eixample otolí amb la ciutat preexistent ens porta a fer notar certes similituds respecte al Pla Jaussely de Barcelona, la raó de ser del qual era precisament la resolució de la connexió entre la ciutat nova i la vella. I és que una de les crítiques que els membres del GATCPAC expressen respecte a la proposta de l'urbanista francès per a Barcelona és que el seu objectiu no fos el de donar continuïtat i fer extensible el Pla Cerdà més enllà dels seus límits inicials. Per a ells, el que fa Jaussely és donar una mort digna a cadascuna de les seves grans avingudes i vies principals mitjançant formes corbes o finals monumentals (Tarragó 1972, p.24-36). En aquest sentit, una de les crítiques que se li podrien fer al Pla Malagrida podria anar

signada pels mateixos membres del GATCPAC ja que, si alguna cosa li manca, és ambició en la seva estratègia de connexió amb la ciutat antiga.

El projecte d'extensió de l'Eixample de Malagrida a l'altra banda del Fluvià, els plànols del qual van ser signats per Josep Esteve i daten de l'any 1925 (fig. 32), arrenca en un context marcat per la bona acollida de la fase inicial entre la classe benestant olotina, així com també per l'èxit que suposa la construcció l'any 1918 de la nova biblioteca al bell mig del barri. I és que la instal·lació d'aquest equipament acredita i consolida la idea de Malagrida de desplaçar el centre urbà de la ciutat al seu eixample. També cal contextualitzar el projecte del 1925 en un període de bonança econòmica marcat per la posició neutral d'Espanya en la primera guerra mundial. Aquest fet provoca que la indústria olotina –sobretot de tipus tèxtil– pugui proveir indistintament ambdós bàndols enfrontats. Tal com explica Joaquim Danés i Torras referint-se a aquells anys a la seva “Història d'Olot” (volum XI , pàg. 1997): “Tothom tenia projectes a Olot, i tothom parlava d'empreses grosses”. Olot s'havia beneficiat de la guerra i molts olotins necessitaven invertir la fortuna que havien guanyat, alhora que calia construir immobles per acollir els nouvinguts que arribaven per treballar a les fàbriques i feien pujar ràpidament el cens de la ciutat.

El clima polític també és bo per al patrici: Primo de Rivera ha assaltat el poder i ell, com a membre de la ultra conservadora UMN (Unión Monárquica Nacional), esdevé diputat provincial i, durant un primer període abans de la supressió de la Mancomunitat, responsable d'Hisenda per a Catalunya².

Aquesta ampliació del pla inicial, que multiplicaria per dos la superfície inicial de l'Eixample, no estava de cap manera prevista en el moment de realitzar la primera fase d'un sol nucli. Aquesta afirmació la podem fer en base a l'observació de diversos elements els més gràfics dels quals són l'amplada dels carrers i la previsió de ponts per a creuar el riu. I és que, l'avinguda dels Castanyers, que amb la construcció de la

² La participació activa de Malagrida en la dictadura de Primo de Rivera l'hem poguda acreditar a partir de diverses notícies de la premsa de l'època (principalment a través de l'hemeroteca del diari *La Vanguardia*), en les quals apareix ocupant diferents càrrecs i posicions dins del període complet de règim primoriverista.

segona fase es convertirà en la gran avinguda o bulevard que connectarà els dos sectors a través del Pont de Colom, és un carrer d'amplada menor i no s'hi preveu la construcció de cap pont que faciliti el creuament del riu. Com d'altra banda sí que succeïa al final de l'avinguda de la República Argentina amb el finalment no realitzat pont de les Deus; o també al final de l'avinguda d'Espanya, que desemboca amb el preexistent Pont de Ferro.

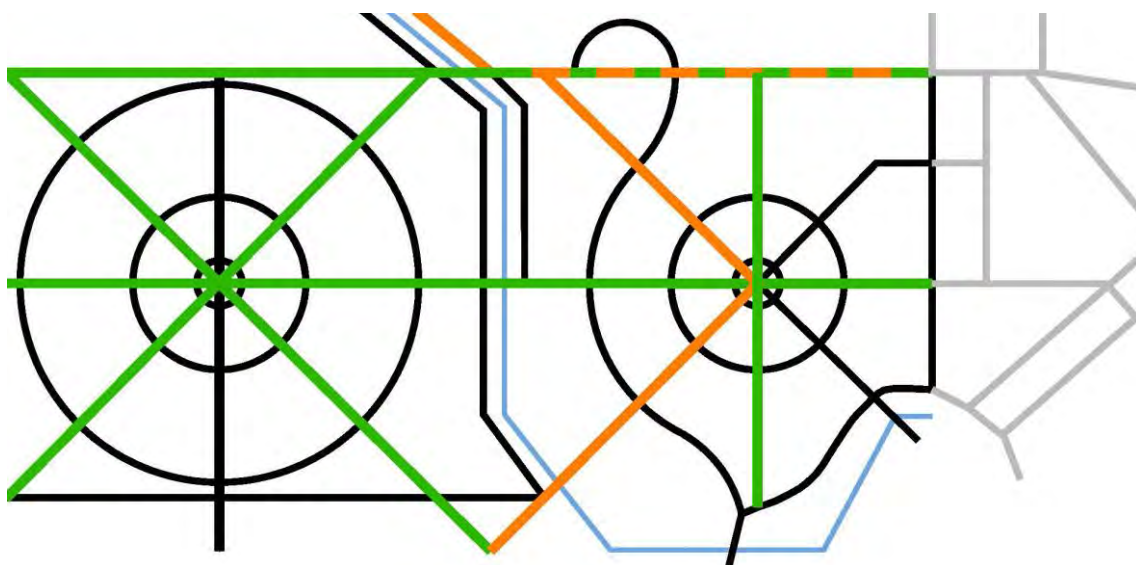

Fig. 4: Esquema d'evolució d'eixos viaris principals, 1a fase taronja, 2a fase verd. Pròpia

En aquest sentit, l'anàlisi que podem fer respecte dels eixos viaris, i que en la fase inicial del projecte venia determinat per la relació d'amplades establerta, aquesta jerarquia no es trasllada a la fase posterior de 1925. En el gràfic adjunt (fig.4) es pot observar com, amb la construcció del Pont de Colom i l'extensió del barri a la riba sud del riu, els eixos dominants canvien: a partir de la segona fase ja no es prioritza la comunicació amb els paratges naturals, com les fonts de la Deu i la Moixina o de Sant Roc, sinó que l'eix principal és el que comunica els dos nuclis entre ells i dona sentit a la metàfora de la unió dels continents. Malgrat que els nous eixos dominants de la segona fase no poden quedar-se l'amplada jeràrquica dels anteriors, sí que ho fan en canvi amb els seus noms, que segueixen coherents amb l'ordre de prioritats de Malagrida respecte la significació que volia donar-li al projecte. Concretament, mentre que el nom de República Argentina segueix com a vial en la segona fase de 1925 i passa a ocupar el tram d'avinguda principal que uneix el pont de Colom amb el segon

nucli o plaça Amèrica, el nom d'Espanya s'utilitza per a la plaça central del primer nucli, que fins llavors es deia "Estrella". Aquest canvi dona lloc a l'aparició d'un nou actor de significació especial, Catalunya, que al seu torn dona nom al tram d'avinguda principal simètric al de la República Argentina que anirà des de la plaça d'Espanya fins al Pont de Colom.

Un altre factor que ens confirma la manca de previsió de l'ampliació a la riba sud del riu en el projecte inicial és un fragment d'un article que Bonaventura Bassegoda escriu al diari *La Vanguardia* l'octubre de 1913 en referència a la col·locació de la primera pedra de les obres d'urbanització del barri. Aquest és un document que considerem clau per entendre la cronologia i l'autoria del projecte. En aquest fragment de l'article se cita com un fet positiu per a l'elecció d'aquest sector el fet que estigui a la mateixa riba de riu que la ciutat antiga, i que no sigui necessari creuar el Fluvià per accedir al nou eixample: *"...Es un lugar sin rival para emplazamiento del Ensanche de Olot, que puede desarrollarse allí vastísimo y sin necesidad de vadear el río."*

La família Batlló, propietària dels terrenys que Malagrida considerava òptims per a l'ampliació del barri, accedeix a vendre'ls el 1924. A partir d'aquí, don Manuel comença a idear un nou projecte enllaçat amb l'anterior però amb una càrrega simbòlica encara més important. És així com estableix un segon nucli radial a la riba sud del riu que, juntament amb el primer ja realitzat, simbolitzaran les dues pàtries del patrici: Espanya i Amèrica del Sud. Així, a través del pont de Colom, s'uneixen simbòlicament els dos continents que resten separats per l'oceà Atlàntic, això és, el riu Fluvià. Al seu torn, els carrers que irradien ambdues places duen els noms de països llatinoamericans pel que fa a la plaça Amèrica –Uruguai, Argentina, Xile, Veneçuela, Mèxic, Hondures, Bolívia, El Salvador...– i de regions espanyoles pel que fa a la plaça Espanya –Aragó, Múrcia, Balears, Astúries, Extremadura...

D'aquesta segona part del projecte d'eixample olotí, només es realitzarà en el mateix període i amb Malagrida en vida el Pont de Colom i l'avinguda que unirà el pont amb la nova plaça Amèrica. I és que l'any 1935, a les portes d'una Guerra Civil Espanyola de la qual Malagrida potser tenia més informació que la majoria del poble, el patrici va

decidir abandonar la idea de seguir urbanitzant els terrenys que havia adquirit tan sols dotze anys abans a la família Batlló i posar-los a subhasta:

“El senyor D. Manuel Malagrida qui, amb tant d'entusiasme i altruisme, havia anat urbanitzant una extensa zona d'eixample de la nostra ciutat, decideix no solament cessar en la seva generosa i patriòtica tasca d'urbanització, sinó que posa a pública subhasta els terrenys que encara hi ha per edificar a l'esmentada zona d'eixample de la nostra ciutat.” (Redacció Setmanari Esquerra 1935, núm.22706/1935, pàg. 2)

No és fins ben entrats als anys quaranta, després de la guerra i de l'“Aigat d'Olot”, que es construirà l'avinguda que conduirà de la nova plaça fins a la finca de la Torre Castanys (actual Parc Nou), que en aquells anys acabava d'adquirir-se com a propietat municipal. I no és fins als anys seixanta i, sobretot, als anys vuitanta que, en una mostra de la força i de la vigència del projecte inicial, es realitzaran la resta d'avingudes radials projectades als anys vint.

Per la seva banda, el Pont de Colom, que només va aconseguir estar dempeus durant tretze anys, és una obra de gran valor simbòlic per al conjunt del projecte. De la mateixa manera que passava amb el projecte conjunt de les dues fases de l'Eixample, la seva composició i els seus elements decoratius estaven carregats de simbolisme respecte la conquesta d'Amèrica i la relació de Malagrida amb els dos continents. El projecte estava traçat pel mateix arquitecte municipal que signava també el pla urbanístic d'ampliació del barri, Josep Esteve. El pont va ser dinamitat per les tropes republicanes –juntament amb la quasi totalitat dels ponts de la ciutat– el dia 7 de febrer del 1939, amb la intenció de dificultar i retardar l'entrada de l'exèrcit franquista a la ciutat. I fou reconstruït l'any 1943 de manera precària i provisional, tot i que no prou com perquè no hagi arribat sencer i sense pràcticament cap millora fins als nostres dies. De fet, la vida útil del Pont de Colom no hauria estat gaire més llarga si no hagués patit la voladura militar ja que l'“Aigat” d'Olot de l'any següent s'emportaria al seu pas tot allò que es posés al seu davant, també el prestigi del barri com a lloc segur i tranquil.

El projecte d'extensió de l'Eixample a la riba sud del riu Fluvià i la metàfora que porta associada sobre la conquesta d'Amèrica no és només una idea innòcua per commemorar-ne la descoberta i recordar la relació de Malagrida amb el continent americà. Aquesta idea s'emmarca de ple en el context del pla ideat per la dictadura de Primo de Rivera de destrucció de la identitat catalana i d'espanyolització de Catalunya, juntament amb d'altres accions endegades a l'època i relacionades, sobretot, amb l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1929. Aquesta relació de l'extensió de l'Eixample amb l'ideari polític del seu promotor la tractarem amb més profunditat en l'apartat anomenat "Un eixample de Rivera", dedicat específicament a les vinculacions polítiques del projecte.

Convé destacar, també, que el pla otolí s'inclou en el corrent de pensament higienista d'urbanistes com Cerdà o el mallorquí Eusebi Estrada. La seva construcció arriba en un moment en el qual els problemes higiènics a la ciutat d'Olot són ja ben evidents. Durant els anys anteriors a l'urbanització del barri s'encadenen alguns episodis d'infeccions pel continuat abocament de les aigües residuals en el subsòl a través dels pous secs (Bassegoda 1912, p.6). És així com a finals del segle XIX proliferen els corrents higienistes i la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923) promou una sèrie de mesures en aquesta direcció per fer disminuir la mortalitat per epidèmies a tot el seu territori.

Així doncs, és remarcable que el projecte incorpori una normativa pròpia de mesures higièniques, un fet ben poc habitual en els projectes urbanístics elaborats fins aquell moment. Més en concret, el plànol aprovat per l'Ajuntament d'Olot el 15 de desembre de 1925 duu les següents condicions obligatòries signades pel mateix Manuel Malagrida:

"Los edificios deberán estar por lo menos a 4 metros línea de la calle y dos del vecino. Las paredes de cerca altura máxima de 1,25 metros. Para evitar infecciones deberán dotarse de pozos Mouras o fosa séptica. No podrán instalarse Industrias ni comercios de ninguna clase que sean molestos para el vecindario, como tampoco Sanitarios, Clínicas o Casas de Salud".

D'aquesta manera veiem com Malagrida, igual que Cerdà, també entén la higiene com "la suprema llei de l'estat" i s'afegeix així al combat iniciat per Haussmann o el mateix Cerdà anys enrere contra les condicions insalubres de vida a la ciutat (Molet 2003). Això no obstant, a diferència del pare de l'Eixample barceloní, Malagrida presenta poques preocupacions per qüestions com l'equitat o l'accés a l'habitatge. I, si el pla l'Eixample de Barcelona era a més d'un model organitzatiu per a la ciutat, un text de denúncia i una declaració d'intencions de política social, l'olotí es queda simplement amb una part de la màxima de Cerdà que esdevindrà una reivindicació noucentista: "Urbanitzar el camp i ruralitzar la ciutat". I justament aquesta manca de component social i de resposta a les necessitats d'un habitatge digne i higiènic per a la classe treballadora que demanda la nova societat industrial ens conduirà cap al qüestionament del concepte de ciutat jardí aplicat al cas olotí, que argumentarem abastament al llarg del capítol 5.

2.2 SETANTA ANYS D'OBRES

L'any 1941, en plena postguerra i amb pocs anys de vida per davant, Manuel Malagrida decideix cedir una part dels seus terrenys a l'altra banda del riu per a la construcció d'una important caserna militar. Es tracta del triangle format per l'avinguda de la República Argentina, l'avinguda Xile i el riu Fluvià. Fins llavors, aquesta porció de terreny només estava delimitada sobre el plànol, però la seva cessió i la seva ocupació immediata, primer en barracons i després amb un nou edifici, suposa una jugada clau per a la consolidació del sistema radial en les actuacions que es farien posteriorment. Amb l'avinguda Xile –que limitava amb la zona militar i es dirigia en sistema diagonal (radial) des de la plaça central fins al pont de ferro– ja en serien tres els traçats de carrer consolidats en aquesta data. La continuació de l'avinguda Catalunya a l'altre costat del riu –amb l'av. de la República Argentina i l'av. Cuba a partir de creuar la plaça Amèrica– ja s'havia enllestit coetàniament amb la construcció del Pont de Colom l'any 27.

Els moviments urbanístics entre la finalització de la guerra i els anys seixanta van ser gairebé inexistents al sector sud l'Eixample. El traçat diagonal-radial de l'av. de Xile marcat pel límit amb la parcel·la militar s'anà consolidant i estengué el seu abast a l'altre costat de la plaça Amèrica, amb la tímida obertura de l'av. Equador, a l'inici dels anys cinquanta. Mentrestant, la família Malagrida mantenia la propietat de la major part dels terrenys després de la mort del patrici l'any 46.

A l'inici dels anys seixanta es produeix un fet clau que impedeix la futura consecució del projecte tal com estava planificat. Estem parlant de la construcció del bloc de 60 habitatges del c. Nicaragua amb l'avinguda Xile (fig. 5) que promou el "Patronato parroquial olotense el Portal", un projecte arquitectònic de caire social que explicarem més extensament en el subcapítol anomenat "'Habitatge social del post aiguat". A falta d'un pla urbanístic actualitzat, que no arribarà fins al 1966, o d'un pla parcial del sector, que es redactarà l'any 1969, l'edifici escull la forma poligonal per ell mateix i, en conseqüència, pel futur carrer en el qual farà front; descarta d'aquesta manera el traçat circular propi de l'avinguda on es troba. Igualment, el projecte decideix alinear-

se i adossar-se a vial i no respectar la franja enjardinada entre carrer i edificació, que fins llavors havia estat la norma de la resta d'edificacions del barri. La forma i alineació del traçat del carrer es defineix en un plànol adjunt a l'escriptura de cessió gratuïta dels terrenys per part dels fills de Malagrida al "Patronato", que data del juny de l'any 1958. La dimensió d'aquest projecte fa que el pla del 66 (aprovat l'any 1970) n'adopti l'alineació i la forma com a model i ho traslladi a l'avinguda simètricament oposada de la República Dominicana³.

Fig. 5: Pisos del Portal, als anys seixanta. ACGAX. Servei d'imatges. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou.

Aquesta modificació tan substancial del projecte original de l'any 1913 –i de la seva extensió a l'altra banda del riu, l'any 25– no és una decisió aïllada que pren autònomament el promotor dels seixanta pisos del Portal. I és que el 1948, poc més d'un any després de la mort de Manuel Malagrida, els fills del patrici encarreguen un projecte per a la supressió de totes les avingudes circulars que quedaven per executar en els dos sectors de l'Eixample. Els arguments que exposen per prendre aquesta decisió, i que consten en la memòria presentada per obtenir el permís municipal, són els següents:

“...Y por último en la urbanización de la zona Sur, que centraliza la Plaza de América, se solicita la supresión de las avenidas siguientes: circular del 12 de

³ En l'Annex 1 situat al final del treball es poden consultar els diversos plans urbanístics que han condicionat l'evolució del projecte, des del plànol de Roca Pinet de 1916 fins al Pla General de 1982.

octubre de 1492, Salvador, Guatemala, Costa Rica, Panamá, Nicaragua y Honduras, por la razón que la construcción de los cuarteles no ha podido respetar la existencia de las avenidas que atraviesan dicho solar, lo cual quitaría utilidad a las restantes, y además porque algunas de ellas tienen su trazado por el interior del nuevo parque municipal.

También hay que tener en cuenta que las avenidas cuya supresión se solicita no reportan en la práctica ninguna ventaja porque los solares que quedan entre las existentes tienen espléndido acceso y cabida, que no hace aconsejable la existencia de tantas calles.”

El projecte s'acompanya d'un informe firmat per Jaime Gassiot Magret⁴, *subdelegado de medicina del partido* i resident a l'Eixample Malagrida, on aquest justifica la idoneïtat del projecte de supressió d'avingudes circulars pels problemes d'inseguretat i falta d'il·luminació artificial que comporten aquest tipus de traçats.

El pla parcial de la plaça Amèrica, redactat per l'arquitecte Joan Aubert el 1969 i aprovat l'abril de 1970, es centra a reflectir la realitat marcada pels límits de les compravendes anteriors i per algunes edificacions ja construïdes al sector. Malgrat que no és gens ambiciós i que evita generar cap mena conflicte amb les seves decisions, sí que és digne de destacar el fet que, per primera vegada des del projecte de supressió d'avingudes circulars de l'any 48 aquest document reincorpora un tram de carrer circular. Es tracta del carrer Honduras, que creua i separa en dues parts l'anterior zona militar aprofitant la recent reducció del seu àmbit d'afectació. El pla general del 1982 n'incorporarà la seva prolongació simètrica a l'altre costat de l'avinguda de la República Argentina i, d'aquesta manera, aquest esdevindrà el gran i únic carrer circular de la riba sud de l'Eixample. Malgrat aquesta represa del guió de l'any 69, els 21 anys que passen des del projecte de supressió de les avingudes circulars de l'any 48 fins al pla parcial de la plaça Amèrica de l'arquitecte Joan Aubert, fan ja impossible la

⁴ Jaume Gassiot és un dels promotors de "les dotze cases d'en Malagrida" que analitzem en el capítol dedicat a l'habitatge. La casa Gassiot, obra de l'arquitecte Pere Benavent de Barberà el 1925, confrontava precisament amb una avinguda circular.

recuperació de l'essència circular del projecte inicial de Malagrida en el "continent americà".

Tancant aquest apartat, si és que hi ha algun punt final en la història de l'Eixample Malagrida fins a l'actualitat, segurament aquest és la construcció de la plaça Malagrida (Fig. 6) i del grup d'habitatges unifamiliars que la confronten. Sota la direcció de l'arquitecte olotí Ramon Fortet, aquesta intervenció urbana i arquitectònica recupera la plaça prevista en el projecte d'ampliació de l'Eixample signat per Josep Esteve l'any 1925. La proposta finalment realitzada, que redueix el radi de la plaça circular per donar major continuïtat a l'avinguda de Múrcia, manté la font com a element singular del nou espai, tal com es preveia en el projecte inicial. La proposta de Fortet posa també en valor la Casa Malagrida que, en essència, és el que ja buscava la plaça Malagrida en la seva concepció inicial.

Fig. 6: plaça de Manuel Malagrida als anys vuitanta. ACGAX. Servei d'imatges. Fons Jordi Pujula Ribera.

El procés de construcció de la plaça i de les cases en filera que la confronten arrenca amb la redacció del Pla especial del Passeig de Barcelona, aprovat definitivament l'any 1984. En aquest pla es pretén resoldre l'impacte urbanístic que suposava la consideració de "zona de ciutat jardí intensiva" que fins llavors era vigent en bona part

de l'àmbit de l'Eixample. Aquesta qualificació permetia la construcció de blocs pisos en quasi tota l'alineació del Passeig de Barcelona –excepte en les parcel·les de les cases Pons i Tusquets i Malagrida– així com també feia possible la subdivisió de les parcel·les existents a la resta del barri en unitats molt menors a les que preveia el projecte. El pla especial redactat, a part de la ja explicada recuperació de la plaça circular al voltant de la casa de Manuel Malagrida, preveia la conservació de la tipologia d'habitatge unifamiliar aïllat extensiu en la banda est del passeig de Barcelona i l'ampliació en fins a deu metres de la vorera de la banda oest. Aquesta reculada de l'alineació de l'edificació permetia el pas de vehicles a banda i banda de les dues filades de plàtans existents al passeig i, d'aquesta manera, es concebia l'espai intersticial entre els arbres com un bulevard peatonal, deixant enrere la funció de via rodada que havia acollit aquesta franja fins llavors.

A partir d'aquí, i després d'alguna modificació del citat pla especial de l'any 84 redactada l'any següent pel mateix Fortet, tres anys més tard s'iniciaren les obres per a la construcció del grup d'habitatges i de la plaça, que s'acabaria inaugurant el 24 de març de 1988. Es tracta d'un projecte clarament singular, que adopta com a propis els canons de l'arquitectura clàssica per tal de generar un taló de fons que aculli i emmarqui la casa del fundador del barri: Manuel Malagrida. Malgrat que es tracta d'un projecte que no queda temporalment allunyat del post modernisme, que troba en la dècada dels setanta el seu període de major activitat, no podem afirmar que encaixi en aquest corrent. Fortet redacta un projecte de plaça i de façana d'un classicisme pur en quant a proporcions i ornament, un estil que situem més a prop del noucentisme propi de l'època daurada de construcció de l'Eixample que de l'estil eclèctic dels seus coetanis crítics amb el moviment modern. De fet, l'autèntic referent adoptat per Ramon Fortet a l'hora d'afrontar aquest projecte residencial de planta semicircular és el plànol original de la segona fase de l'Eixample Malagrida traçat per Josep Esteve el 1925. Aquest projecte, coherent amb l'esquema radial de l'inicial (1913), ja preveia l'ús d'aquesta forma per al vial que confrontaria amb la plaça i la font i que tindria el seu centre en la casa del fundador.

Dit això, és interessant observar el paral·lelisme d'aquest projecte olotí amb d'altres propostes pertanyents al post modernisme o al classicisme contemporani. Ens referim a alguns projectes construïts posteriorment, com les Retirement Homes de Quinlan Terry a Danbury (Regne Unit) o la Place de l'Europe del barri d'Antigone de Montpeller, de Ricard Bofill; així com també citem un dels referents globals del post modernisme construït prèviament a la Plaça Malagrida: la Piazza d'Itàlia de Nova Orleans (1978), de Charles Moore (Frampton 2009). Aquesta plaça, construïda tan sols deu anys abans que la plaça Malagrida, es queda únicament amb la part escenogràfica del projecte de Fortet, de manera que desenvolupa una façana semicircular sense cap més funció que la de generar espai públic en la seva concavitat. La plaça de Moore a Nova Orleans, a diferència del cas olotí, renuncia a l'aplicació estricta de l'ordre clàssic bo i utilitzant-ne el seu ornament a mode de collage. Però la interpretació de la façana com a mecanisme generador d'espai públic és una característica comuna prou representativa d'ambdós projectes.

2.3 EL NUCLI HISTÒRIC I TRES CREIXEMENTS CLAU DEL S. XX

Per entendre l'encaix de l'Eixample Malagrída en la seva ciutat, cal observar-lo en relació amb la ciutat antiga prèvia a la construcció del barri, així com també cal analitzar-lo conjuntament amb els altres dos creixements clau que ha experimentat Olot al llarg del s. XX. Estem parlant de l'Eixample popular (o dels pobres, en relació al de Malagrída que es considerava dels rics) i del Grup de Sant Pere Màrtir.

Així doncs, els quatre casos urbanístics que analitzarem i posarem en relació amb el Pla Malagrída en aquest apartat són els següents:

1. **La ciutat d'Olot prèvia a l'Eixample Malagrída, 1909.** A partir del plànol de la ciutat realitzat per Alfred Paluzie l'any 1909, i amb dades de censos d'habitants i d'habitatges recopilades a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, valorarem la dimensió i la densitat de la ciutat i contraposarem aquests valors amb la resta de casos.
2. **L'Eixample Malagrída, 1916-1925.** Aquest és el primer eixample planificat que entra en joc a la ciutat, i ho fa al començament del s. XX. La presa de dades d'aquest projecte respecte la resta de la ciutat ens aporta elements prou rellevants.
3. **L'Eixample Popular, 1922-1925.** Aquest pla de creixement de la ciutat ens interessa per com es complementa amb el projecte de Malagrída. No és en va que el costumisme irònic olotí l'anomeni "l'Eixample dels Pobres"; i és que ho fa precisament en contraposició al projecte que ens ocupa, també anomenat "l'Eixample dels Rics". El seu benefactor i promotor, Rafael Arau, l'impulsa com a solució a la demanda d'habitatge per a la classe treballadora que sorgeix a la ciutat arran de la posició neutral d'Espanya en la primera guerra mundial, i l'impuls que això suposa per a la indústria tèxtil de la ciutat.
4. **El grup de Sant Pere Màrtir, 1950.** Malgrat que, cronològicament, aquest projecte es trobi tres dècades allunyat de l'Eixample Malagrída, les

connotacions noucentistes dels seus habitatges i la relació amb la tipologia de ciutat jardí d'aquest grup de cases barates en fan necessari incloure'l en l'estudi de dades comparatives.

En el següent plànol de la ciutat hi hem superposat els quatre àmbits citats que junts representen el creixement planificat global de la ciutat d'Olot durant la primera meitat del s. XX. La superposició dels plànols originals de cadascun dels creixements amb una base topogràfica moderna ens ha evidenciat errors importants en la representació gràfica dels projectes originals. Alhora, ens aporta una base a partir de la qual es podrien complementar la resta de creixements que ha sofert la ciutat en el present i en el passat del període cronològic analitzat, així com també ajudar-nos a preveure els eventuals creixements que pugui patir Olot en el futur.

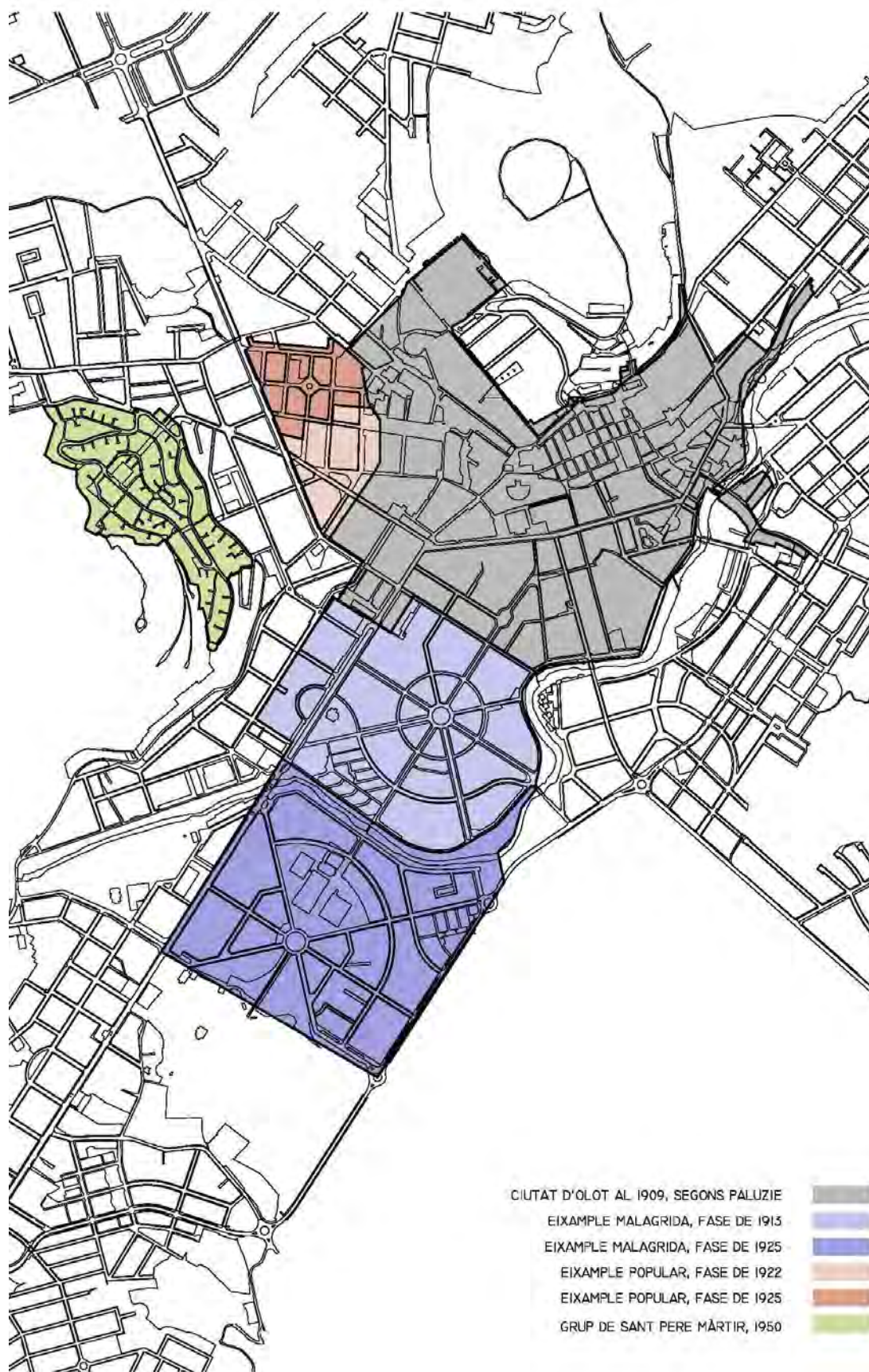

Fig. 7: Plànol de creixement d'Olot per zones. Pròpia.

El conjunt de dades extretes dels quatre casos analitzats són les següents:

1909, Olot previ a Eixample Malagrida, Pla Paluzie:

Superfície de la ciutat:	48,5 Ha
Densitat:	48 hab/Ha
Nombre d'habitatges (o famílies):	2325 hab
Nombre d'habitants:	10181 hab

1916-1925, Eixample Malagrida:

Superfície del sector:	49 Ha 22 Ha (1916) + 27 Ha (1925)
Densitat:	3,7 hab/Ha
Nombre d'habitatges:	179 hab
Sup. mitjana d'habitatge:	690 m ²
Sup. mitjana de parcel·la:	2810 m ²
Xarxa viària:	Radial
Parcel·lació:	Triangular poligonal

1922-1925, Eixample popular:

Superfície del sector:	7,1 Ha (3,5 1922 + 3,6 1925)
Densitat:	86 hab/Ha
Nombre d'habitatges:	640 hab
Xarxa viària:	Trama quadricular
Parcel·lació:	Regulars i ortogonals entre mitgeres

1950, Grup de Sant Pere Màrtir:

Superfície del sector:	8,8 Ha
Densitat:	38 hab/Ha
Nombre d'habitatges:	336 hab
Xarxa viària:	Orgànica, segons topografia
Parcel·lació:	Poligonal, segons alineació

A partir de les dades extretes dels quatre projectes analitzats podem constatar algunes conclusions interessants. La primera i més sorprenent és la dimensió de l'Eixample Malagrida respecte la ciutat existent. I és que, superposant el plànol d'Olot de 1909 amb una base topogràfica actual, la ciutat antiga mesura 48 Ha, mentre que l'Eixample Malagrida en mesura 49. Per tant, la superfície del creixement de la ciutat contemplava un àmbit major que el de la ciutat existent. Tot i la importància de la dimensió d'aquest projecte urbanístic per a la ciutat d'Olot, la seva proporció de creixement respecte la ciutat existent queda ben lluny de la macro operació que suposava en el seu moment l'Eixample Cerdà de Barcelona. Segons paraules de l'historiador Lluís Permanyer: *"Els qui visiten Barcelona acostumen a preguntar quin rei o quin govern va construir aquella espectacular operació urbanística deu vegades més gran que la superfície de la ciutat emmurallada..."*⁵

Un altre factor a observar és la densitat d'habitatges. I és que, si bé l'ocupació és major que la de la ciutat existent, la densitat és clarament menor: mentre la ciutat antiga acollia unes 10.181 persones amb uns 48 Hab/Ha, el nou barri amb les seves 179 noves cases i 3,7 Hab/Ha, no en podria acollir a més de 1500. Aquesta dada, que no és estranya respecte a d'altres casos de ciutats jardí o barris de caràcter burgès (tal com veurem en les altres anàlisis de dades incloses en aquest treball respecte a les ciutats jardí o a l'urbanisme radial), està clarament allunyada dels altres exemples de creixement escollits; en els casos de l'Eixample Popular i del grup de Sant Pere Màrtir, els valors de densitat es troben propers als 53 hab/Ha de la ciutat existent.

En aquest sentit, les seccions tipus dels carrers (fig. 8) són ben representatives de la densitat pròpia de cada barri. A un extrem de la balança hi trobem el nucli històric, amb carrers que rarament superen els 4 m d'amplada i amb una alçada de les edificacions que se situa entre les 4 i les 5 plantes. A l'altre extrem hi trobem l'Eixample Malagrida, en el qual la distància entre edificacions sovint supera els 25 m i aquestes acostumen a mostrar una alçada no superior a les 2 plantes –amb l'excepció de les torres, que poden arribar a acollir fins a 5 nivells. L'Eixample Popular, amb els

⁵ Extret de la presentació de la conferència "Ildefons Cerdà i l'Eixample de Barcelona" realitzada per l'historiador Lluís Permanyer a l'Ateneu Barcelonès el 14 de maig de 2018.

seus carrers de 10 m d'amplada i una alçada mitjana de les edificacions de 3 plantes, és coherent amb aquesta gradació. Però no podem dir el mateix del grup de Sant Pere Màrtir; i és que la secció tipus del c. Geranis, amb una distància entre edificacions de 13 a 15 m i una alçada de 2 només plantes, ens remet més aviat al model de densitat de l'Eixample Malagrida que no pas al de l'Eixample Popular, amb qui realment comparteix xifres. Aquest fet respon a la baixa proporció de vials rodats de Sant Pere Màrtir respecte la resta de casos. I és que a bona part de les cases s'hi accedeix a través d'escales o carrerons peatonals de poc més de 2 m d'amplada, i aquesta condició n'augmenta l'aprofitament per a parcel·les d'habitatges.

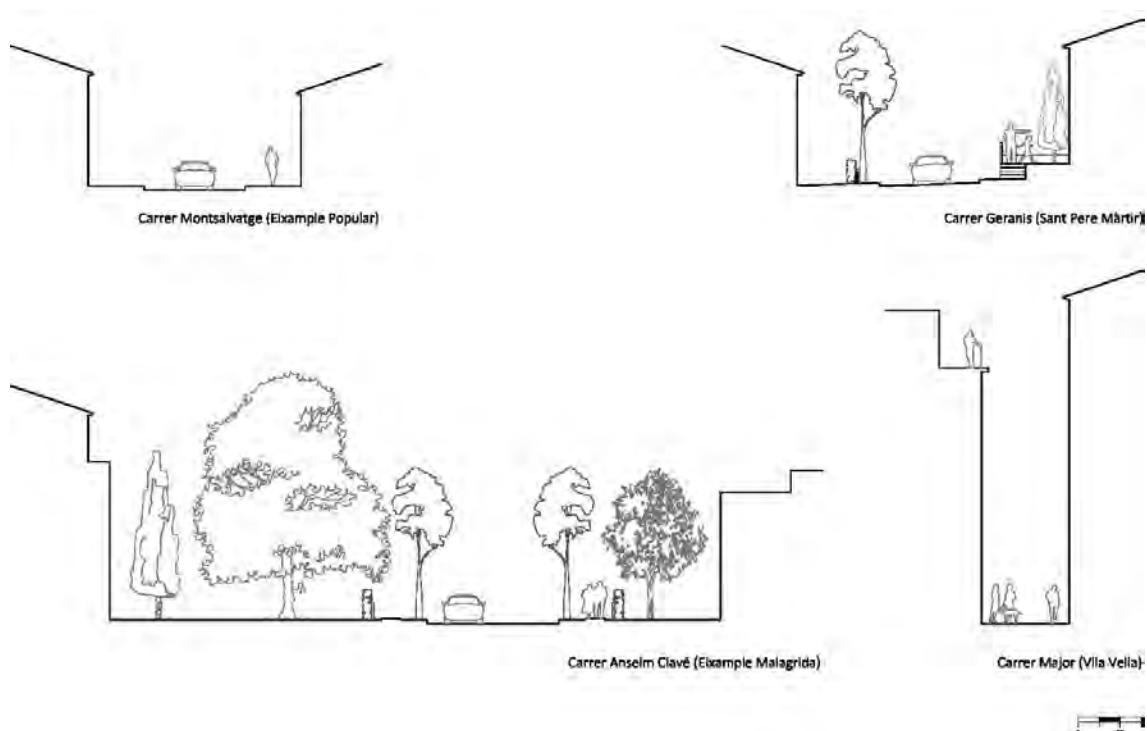

Fig. 8: Seccions esquemàtiques tipus dels carrers principals dels quatre casos analitzats. Pròpia.

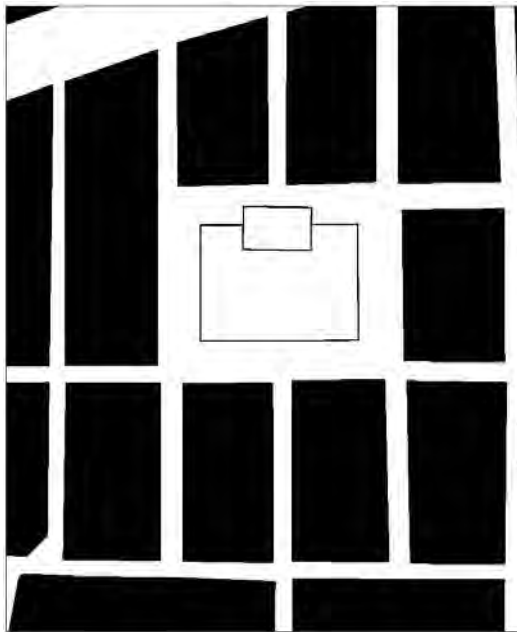
Pel que fa a la situació dels creixements, l'estudi del plànol de la ciutat ens relaciona i connecta l'Eixample Malagrida i el Popular mentre allunya el grup de Sant Pere Màrtir d'aquests dos casos. I és que els dos anomenats eixamples neixen amb la intenció o bé d'integrar la ciutat antiga, o bé d'integrar-se en la ciutat existent. En canvi, el grup de Sant Pere Màrtir ja neix als anys cinquanta com a nucli separat de la ciutat i no és fins dues dècades més tard que acabarà connectant-se amb la resta d'Olot a través de la planificació de l'entorn del c. Pou del Glaç.

Més enllà de les dades generals aplicables als quatre projectes, existeixen alguns elements de detall que ens poden ajudar a entendre millor les particularitats de cada cas. Ens referim al tractament dels espais verds o de l'arbrat en els vials, a la secció tipus dels carrers i a les seves places.

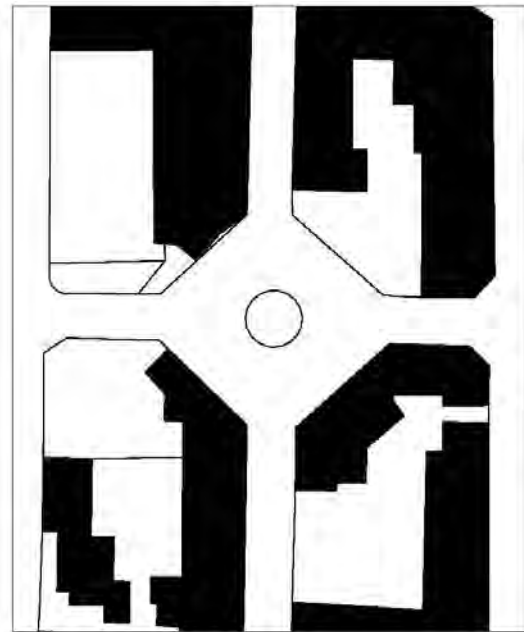
Les Places

En cadascun dels quatre casos analitzats, el cas de la plaça central és interessant d'observar per diversos motius que explicarem a continuació. Però, ja d'entrada és simptomàtic respecte a la seva importància en la creació de nous creixements urbans el fet que tots quatre barris en disposin d'una i de prou important. Si ens fixem en la seva dimensió ens sorprèn veure que la Plaça de l'Estrella de l'Eixample Malagrida és, amb 2500 m², la més gran de les quatre. A continuació la segueixen la Plaça Major amb 2000 m² i les places Balmes i de Sant Pere Màrtir amb 1500 m² cadascuna (aquesta última, amb l'interior de porxada inclòs). Aquests quatre casos queden ben allunyats de les 1,4 Ha de la plaça Clarà o dels 10.000 m² del Passeig del Firal, uns espais públics provinents de l'adaptació a plaça d'espais inicialment externs a la ciutat els quals devien la seva dimensió al seu ús: la plaça Clarà era un camp de pràctiques militars per a la guarnició de la ciutat (Sala 2001 febrer, p.20-21) i el Firal era un esplanada per a mercats ramaders. Aquesta característica els diferencia dels quatre casos dels quals parlem en aquest apartat, que varen ser projectats directament per a la funció de plaça pública.

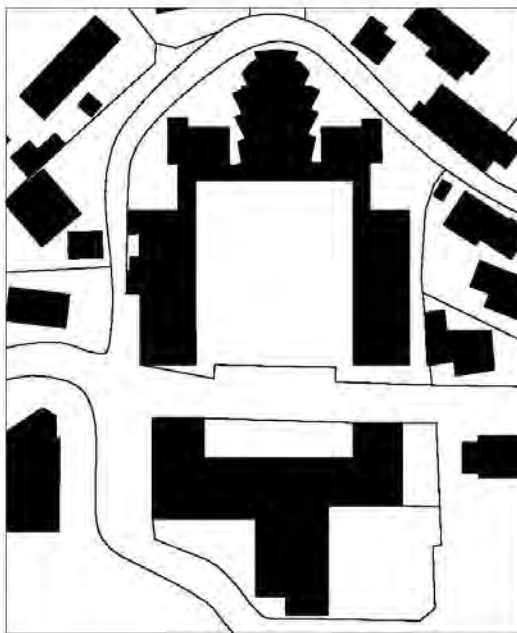
Pel que fa a la capacitat de les façanes dels edificis per configurar plaça, els casos de la Plaça Major i de la Plaça de Sant Pere Màrtir en són sens dubte els més paradigmàtics. La Plaça de Sant Pere Màrtir, amb la presència de l'església presidint un dels costats com a resultat d'un projecte unitari amb la plaça porxada, i amb l'estudi detallat de la topografia de l'entorn per generar un pla perfectament enclavat en la muntanya, ens sembla un projecte elaborat amb una gran destresa.

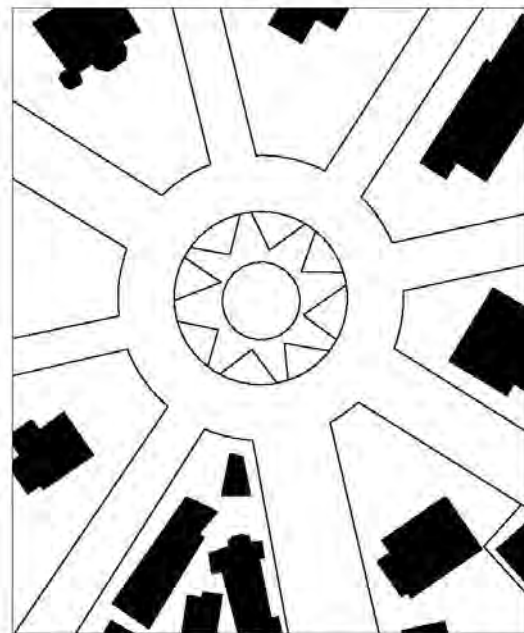
Plaça Major (Vila Vella)

Plaça Balmes (Eixample Popular)

Plaça de Sant Pere Màrtir (Grup de Sant Pere Màrtir)

Plaça de l'Estrella (Eixample Malagrida)

Fig. 9: plantes comparatives de les places principals dels quatre casos analitzats. Pròpia.

Les places Balmes i Estrella mostren entre elles diversos elements en comú que, precisament, les diferencien dels primers dos casos citats. El primer és la forma en creu o en estrella respecte l'estructura rectangular de la plaça Major o la de Sant Pere Màrtir. Respecte al condicionant topogràfic, ni la plaça Balmes ni, encara en menor

mesura, la Plaça Estrella, s'enfronten amb el requeriment de situar-se en un terreny amb pendent pronunciat. Des d'un altre punt de vista, si ens fixem en l'alineació dels edificis respecte l'espai públic, cap de les dues anteriors places es veu clarament acotada i acollida per les façanes de les edificacions perimetrals. La plaça Estrella ho expressa de manera inequívoca i volguda, enfrontant els jardins a l'espai públic i no pas els edificis. Pel que fa a la Plaça Balmes, si bé el projecte d'urbanització signat per Josep Esteve l'any 1925 mostra prou clarament la intenció de situar el front edificat just a la línia de carrers i de plaça, la realitat edificada és ambigua i mostra dos dels xamfrans en tipologia tancada i dos en oberta.

Els espais verds i l'arbrat urbà

El tractament dels espais verds públics i de l'arbrat urbà mostra dues cares absolutament oposades en els quatre casos urbanístics estudiats. D'una banda, tenim el Grup de Sant Pere Màrtir i l'Eixample Malagrida com a exemples clars de projectes on l'element vegetal està tractat des de la seva concepció. I, de l'altre, l'Eixample Popular, on no trobem cap espai amb funció de parc públic ni l'arbre com a element urbà ocupa cap dels seus carrers ni tampoc és mai reflectit en el projecte inicial promogut per Rafael Arau ⁶.

Si centrem l'atenció a la vila vella en el moment de l'inici del projecte de l'Eixample Malagrida, a més de l'arbrat plantat a la vora de les carreteres d'entrada a la ciutat com els plàtans del passeig de Barcelona, trobem diversos eixos i espais lliures marcats per la presència d'arbres amb la voluntat de generar passejos i parcs públics. Ens referim al Firal, al passeig de Sant Roc, a les Fonts de Sant Roc i, sobretot, a la Plaça Clarà. Aquesta gran plaça porxada urbana va ser fruit, com ja hem explicat anteriorment, de la reconversió d'un camp de pràctiques militars (o camp de mart) que, al seu torn, havia ocupat el solar deixat per un antic convent caputxí. La decisió presa per l'Ajuntament de la ciutat als anys vuitanta del s. XIX de plantar-hi 250 plàtans

⁶ Ens referim a la ciutat existent durant la redacció del Pla Paluzie i als projectes de l'Eixample Malagrida, el Grup de Sant Pere Màrtir i l'Eixample Popular a l'època inicial en què varen ser projectats i construïts

va reorientar la seva funció cap a la d'espai verd d'esbarjo públic. Més tard, es realitzaren altres actuacions de millora del parc fins a arribar a l'actual projecte de plaça balustrada noucentista, realitzat per l'arquitecte municipal Josep Esteve el 1926 (Sala 2001 febrer, p. 20-21).

El grup de Sant Pere Màrtir té els seus jardins públics a l'entorn de l'escalinata d'accés a l'església i en la seva base, que actua com a replà d'accés al barri. L'arbrat públic en el parc i els vials és una de les essències del grup i va participar del projecte ja des de la seva concepció. El treball de Llimona-Escarpanter sobre aquest important projecte d'habitatge públic a Olot detalla d'estudi realitzat respecte l'arbrat i l'enjardinament del barri, tot tenint en compte el terreny volcànic de la muntanya de Montolivet i el clima, llavors tan fred de la comarca: "El projecte plantejava, entre arbres i arbusts, un total de 9.259 unitats (àlbers, oms, til·lers, pins, castanyer d'Índies, ars, freixes, saüc, lligabosc,...)." La plaça de Sant Pere Màrtir, per bé que es troba flanquejada per arbres i arbusts, no es plantejava com un espai enjardinat sinó que, ja en el projecte inicial, es descrivia com un espai pavimentat polivalent que havia d'acollir actes i celebracions de tota mena (Llimona Escarpanter 2013, p.76).

Ara bé, per a Manuel Malagrida, la incorporació d'arbrat en la seva proposta de creixement per la ciutat és una de les peces clau del projecte. Aquesta és una intenció que podem detectar gràficament en el plànol de 1916, on els arbres són dibuixats un per un en els vials, i en el qual el nom expressat per a cadascun dels carrers en el plànol ens remet a l'espècie d'arbre que hi serà plantada. També podem conèixer de manera més concreta les intencions de Malagrida respecte l'arbrat a partir de la relació epistolar entre el patrici i l'Ajuntament amb motiu de les obres d'urbanització del sector –i que detallarem més àmpliament en el capítol dedicat a l'anàlisi de les fonts primàries. Un bon exemple d'això és la carta que envia Malagrida al consistori el dia 21 de juny de 1915. En aquesta carta hi podem conèixer la seva voluntat de plantar més de mil arbres al sector durant els següents mesos, així com també la intenció de celebrar-hi la festa de l'arbre l'any següent. Malagrida també hi expressa el seu desig que el conjunt de les avingudes, amb l'excepció de les dues principals –que

es diran d'Espanya i de la República Argentina– portin el nom dels arbres que s'hi plantin.

La idea de parc públic també és important en el projecte de Malagrida, tant en la fase de 1916 com en la posterior, de 1925. En la primera proposta presentada, hi observem grafiada i especificada com a Parc de les Mores una franja de terreny adossada al riu. I en la proposta de 1925 hi apareixen dibuixats com a parc propi del sector els terrenys de la torre Castanys –per bé que indicant en el text que encara es tractava d'un “parque de propiedad particular”. Aquesta relativa incoherència entre grafisme i text sembla que ja prepari el terreny per a l'adquisició d'aquesta finca per part de l'Ajuntament a partir dels anys quaranta, i per a la conversió d'aquesta propietat privada en el més gran parc municipal d'Olot.

Precisament el Parc de les Mores –o “Parque Prado Las Moras”, com s'anomena en el plànol de 1916– és una de les preexistències que respecta o accepta Malagrida del llegat professional deixat per Paluzie. I és que el “Proyecto de mejora y reforma de la Villa de Olot” (fig. 30 i annex 1) traçat pel llavors arquitecte municipal Alfred Paluzie ja contemplava la reserva d'uns terrenys a la part interior del meandre del Fluvià d'aquest sector de la ciutat com a “albarda pública”, amb una superfície i posició molt semblants a l'actual i a la prevista posteriorment per Malagrida. Altres preexistències visibles en el plànol de 1916 respecte a allò expressat anteriorment per Paluzie en són les tres edificacions presents: la Torre dels Coloms del c. Vilanova amb les seves cotxeres (Sala 2002 octubre, p.52-53) i un edifici de caire industrial situat a la seva part posterior, i el Mas Les Mores, que més tard serà enderrocat i construït de nou per Malagrida de la mà de l'arquitecte Bonaventura Bassegoda. Pel que fa al traçat de camins en creu que s'hi observa, la proposta de Malagrida no el té en compte més que per l'aplicació del concepte d'encreuament de dues vies principals amb una plaça central.

3. L'ARTÍFEX: **MANUEL MALAGRIDA**

3. L'ARTÍFEX: MANUEL MALAGRIDA I FONTANET

3.1 BIOGRAFIA

El protagonista d'aquesta història prové d'una família del nord d'Itàlia establerta a Olot des del 1775, els Mallacrida. Manuel Malagrida i Fontanet, nascut a la primavera de l'any 1864 a Olot, és fill d'un notari de la ciutat. La seva infantesa, que sobretot està marcada per la mort de la seva mare quan ell tenia només 6 anys, no és emocionalment senzilla. Als setze anys el seu pare contrau de nou matrimoni i l'envia a treballar en una ferreteria de Barcelona. Segons manifesta en una carta a un amic seu, vol que el treball faci del seu fill una persona honrada (Miralles 1984).

Fig. 10: Manuel Malagrida i Fontanet, amb Teresa Pons al centre. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Manuel Malagrida Fontanet.

L'any 1887, als vint-i-tres anys, Malagrida abandona Barcelona i s'instal·la a París sense conèixer l'idioma i sense tenir una idea clara de què fer-hi. A París conserva la relació amb els propietaris de la ferreteria de Barcelona on havia treballat i intenta proveir-los de materials i productes com a comissionista, que és l'activitat amb la qual finalment es guanya la vida a la capital francesa.

L'any 1890, Malagrida decideix marxar de París després de perdre a les curses de cavalls de Longhamps els pocs estalvis que havia aconseguit. La seva història empresarial a França és poc positiva, ja que no aconsegueix fer de comissionista manera efectiva amb l'intercanvi comercial de productes entre Espanya i França.

Cansat de constatar que els productes que havia negociat prèviament arribaven a la seva destinació sense el seu coneixement, decideix buscar un altre país on fer fortuna (Ruiz 1993, p.4).

Un dels motius pels quals Malagrida escull l'Argentina com a destí on emigrar és, probablement, el gran paper que havia tingut aquest país durant l'exposició universal de París el 1889, en la qual don Manuel havia participat acompanyant els empresaris espanyols que la volien visitar. En l'obra de Juan José Ruiz sobre l'origen de la indústria del tabac a l'Argentina, es descriu la participació del país sud-americà en l'exposició universal i ens permet de fer-nos a la idea de la importància que hi tingué en aquest esdeveniment:

"...es desde 1889, con motivo de la Exposición Universal de París, que el mundo entero descubrió las realizaciones espectaculares de la gran República del Sur. Aquí no se habla más que de la República Argentina, escribe con orgullo el vicepresidente Pellegrini, llegado a París para inaugurar el Pabellón Argentino".

El bitllet que compra per pujar al vaixell Nertha rumb a Buenos Aires resulta ser una estafa, ja que realment el passatge ja havia estat prèviament pagat pel govern argentí, el qual volia fomentar una immigració controlada al seu país. I, precisament la provinent d'Europa, era la que més li interessava de rebre. En aquell país s'estava iniciant una conquesta de l'interior semblant a la que anys abans s'havia fet a l'oest americà, i això convertia l'Argentina en una terra d'oportunitats per als emigrants que s'hi aventuraven.

L'estratègia adoptada per Malagrida a l'hora d'escollir el moment adequat per a la seva migració va resultar de gran eficàcia de cara a obrir-se camí sense haver de fer front a una gran competència: el patrici olotí emigra a l'Argentina poc abans del primer gran flux migratori que es produeix cap al país sud-americà provinent d'Espanya a partir de 1895, mentre que l'abandona al 1910, just abans de produir-se la més gran onada migratòria que rebrà Argentina provinent d'Espanya. I és que entre 1910 i 1920 més d'un milió d'espanyols viatjaren fins a l'Argentina a provar de fer-hi fortuna. (Sánchez-Albornoz 2006)

De fet, entre 1882 i 1899, el país més popular entre als espanyols a l'hora d'escollir destí migratori era Cuba, al qual hi viatjaven el 55% de les persones que decidien emprendre l'aventura americana, mentre que només el 25% escollien l'Argentina –el 20% restant escollia altres països. A partir de la primera dècada del s. XX, els papers s'intercanvien i el país més popular passa a ser l'Argentina, que rep el 60% dels migrants espanyols, mentre que Cuba només en rep el 25%. (Salle 2009)

El primer lloc on treballa Malagrida és al comerç del català Josep Bas, instal·lat a la ciutat de Córdoba. Sis mesos més tard, abandona aquesta ciutat per establir-se definitivament a Buenos Aires. Just l'endemà d'arribar-hi llegeix a la premsa que Córdoba havia estat arrasada per unes terribles inundacions i que bona part dels residents al lloc on ell treballava havien mort (Ruiz 1993). El 1895, pocs anys després del seu establiment a la capital argentina, Malagrida inaugura la seva primera fàbrica de cigarrets i el 1902 ja és el propietari de dues fàbriques: La Invencible i El Telégrafo. Hi ha una dada que ens pot ajudar a fer-nos una idea de la dimensió de la indústria tabaquera que el patrici olotí havia creat: en un article publicat el mes d'octubre de 1901 a la revista "Cataluña, Aragón, Valencia y Baleares" que s'editava a Buenos Aires s'explicava que, en aquells moments, la indústria de Malagrida es trobava fabricant 30 milions de cigarretes al mes.

Malagrida arribà a l'Argentina en una època de profunds canvis econòmics i socials. L'expansió dels mercats mundials en l'era de la post revolució industrial va tenir el seu punt àlgid en el país sud-americà justament en l'època en què el patrici olotí va viure-hi: la transició entre els segles XIX i XX. Aquesta expansió econòmica va requerir l'arribada al país d'una immigració massiva, dos tercers parts de la qual estava formada per homes que hi arribaven en solitari a provar de fer fortuna (Ruiz 1993). D'aquí prové la dita dels argentins que, sobre ells mateixos, solen dir: "Nosotros venimos de los barcos" en contraposició a l'origen asteca dels mexicans o l'inca dels peruans, per posar-ne dos exemples.

Així doncs, el negoci principal de Malagrida al voltant del tabac es veia clarament afavorit per la nova configuració social del país, marcada per una majoria social de gènere masculí. Però aquesta no era l'única activitat econòmica que s'alimentava

d'aquest context. El professor de la universitat de San Diego (EUA) Pablo Ben argumenta que en el context econòmic i social descrit anteriorment el negoci de la prostitució va créixer de manera molt important a la capital Argentina durant els últims anys del s. XIX i els primers del XX:

“La prostitución adquirió una dimensión que nunca antes había tenido. La explosión demográfica de Buenos Aires ligada al desarrollo de un sistema moderno de transporte y a la migración masiva dio lugar a una desproporción de varones que al llegar a la ciudad demandaban sexo por dinero.” (Ben 2014, p.13)

En aquest mateix sentit, Juan José Ruiz explica que sovint s'utilitzaven els establiments de tabac com a negocis encoberts dedicats a la prostitució: *“Algunas cigarrerías son utilizadas como pantalla para el ejercicio encubierto de la prostitución, debido al continuo movimiento de público”* (Ruiz 1993, p.37). El mateix autor ho il·lustra amb un exemple ben paradigmàtic per ajudar-nos a entendre la dimensió de l'assumpte: l'any 1887, al cens de Buenos Aires hi constaven més prostitutes que no pas mestres.

No semblaria estrany, doncs, que Malagrida hagués tingut altres negocis paral·lels al de la fabricació de tabac a l'Argentina. L'existència d'una font d'ingressos complementària d'alt rendiment ajudaria a explicar una part de la seva biografia que, fins al moment, queda ben poc justificada. I és que, en conversa amb Alejandro Butera, estudiós de la figura de Malagrida així com també de la història del tabac a l'Argentina, aquest afirma que la compra de la important tabaquera “Fábrica Nacional de Tabacos El Telégrafo” just en el canvi de segle havia d'implicar per part de Malagrida la disposició d'un capital que ben poc encaixaria amb l'activitat empresarial quasi artesanal que el patrici olotí havia desenvolupat fins al moment:

“Algo que es llamativo respecto a Malagrida, sobre lo que no he hallado datos ni lo explica el libro de Juan José Ruiz, es cómo lo hizo para adquirir la tabacalera "El Telégrafo" (una de las más importantes de la época) cuando su cigarrería todavía era muy pequeña y probablemente también su capital.”

En la mateixa línia, i segons la mateixa obra de Juan José Ruiz –amb la participació de Butera–, només l'import en premis que concedeix Malagrida en els concursos nacionals i internacionals de cartells que convoca en aquell mateix període és superior a tot el capital del que podia disposar poc temps abans.

Durant la seva estada a les Amèriques, a part de fomentar la seva activitat econòmica i industrial, Manuel Malagrida també procura endinsar-se dins l'alta societat de Buenos Aires. És així com esdevé vicepresident del Centre Català d'Argentina i també membre de la Asociación Patriótica Española del mateix país. Aquesta segona entitat tenia la finalitat d'ajudar econòmicament el govern espanyol des de l'estranger, fet que motiva la influència de Malagrida en algunes decisions de l'Estat, sobretot pel que fa als tractats comercials amb altres països (Pararols, 1995).

Per diverses raons podem considerar Manuel Malagrida com un pioner en el camp de la publicitat fins al punt que a l'Argentina era conegut com "El rey de la propaganda". Durant els seus anys a Buenos Aires, posa en pràctica una gran varietat d'idees en aquest camp, entre les quals trobem l'original iniciativa d'incloure poesia en els paquets de Tabac. Però la proposta que sens dubte assoleix un major ressò internacional són els seus dos concursos de cartells. El primer, l'any 1900, és només d'àmbit argentí, i l'any següent en convoca un d'àmbit internacional que té una gran acceptació i en el qual hi participen els millors artistes de l'època, entre ells, Ramon Casas. El seu cartell (fig. 11), malgrat ser el més ben valorat pel jurat, no resulta guanyador per la poca visibilitat que hi té la marca, i finalment queda en tercera posició. Segons explica el catàleg editat per a l'exposició "Els concursos de cartells dels Cigarrillos París" (2013, p.33), Malagrida envia una carta a Ramon Casas en la que justifica aquesta decisió:

"Le diremos que ha sido desde el primer dia y continúa siendo nuestra favorita; pero convenimos también en que la parte accesoria, o sea la inscripción, no se adapta á las exigencias del cartel de réclame. Aquel "Cigarrillos París" queda confundido y casi imperceptible en el fondo gris del cartel. Lástima de letras que no sean más grandes y que la tinta no ofrezca un contraste bien marcado en el fondo del cartel..."

La premsa local de l'època, i més concretament la revista *Sanch Nova*, recull la satisfacció amb què Ramon Casas, que es troba en aquesta època residint a Olot, encaixa la notícia malgrat no resultar-ne guanyador:

“Donchs be, ans d'ahir se sabé per telegrama, que'l tercer d'aquests premis ha sigut guanyat per nostre amich actualment resident entre nosaltres, D. Ramon Casas qui satisfet de la excepcional importància d'aquest premi que aferma sa categoria de cartellista de cap de brot entre'ls de tot el mon, volgué celebrarho convocant a tots els artistes olotins en fraternal banquet ahir a la Font Muxina, sentnos imposible dornarne avuy detalls per haver aquest número d'entrar en prempsa.” (Redacció *Sanch Nova* 1901, p. 8-9)

En bona part dels cartells presentats en el concurs, també en el de Ramon Casas, l'ambient que es vol representar és el que respirava la classe benestant de l'època que passejava pels bulevards parisencs, la que més tard ocuparia les cases del seu eixample olotí. Malgrat que el producte que es pretenia vendre amb aquesta campanya publicitària anava dirigit a tots els estrats de la societat, Malagrida sabia que la qüestió aspiracional era un gran argument publicitari. I això ho podríem anomenar “màrqueting del 1900”.

Una de les claus per la consecució de l'èxit mundial dels concursos de cartells i, per extensió, de la vida personal i empresarial de Malagrida a Buenos Aires, és la participació activa que hi té el seu secretari personal, Enric Casellas, també català. Ell és qui, en el segon i internacional concurs de cartells, viatja per tot Europa donant a conèixer la iniciativa de Malagrida, així com també actua com a secretari del jurat del concurs. Casellas, segons el recordatori publicat al diari *La Vanguardia* el dia de la seva mort, traspasa l'any 1904 a Buenos Aires rebent tots els honors per part de l'Asociación Patriótica Española. La seva mort arriba només un any després del casament de Malagrida amb Teresa Pons a Barcelona, en el qual Casellas també assisteix i hi participa activament. Algunes notícies de l'època el descriuen com algú molt important en els negocis de Malagrida a l'Argentina fins al punt de situar-lo –segurament de manera poc contrastada– com a copropietari de les fàbriques de

tabac del patrici. Casellas, professionalment, havia estat periodista del *Correo Español* a Buenos Aires.

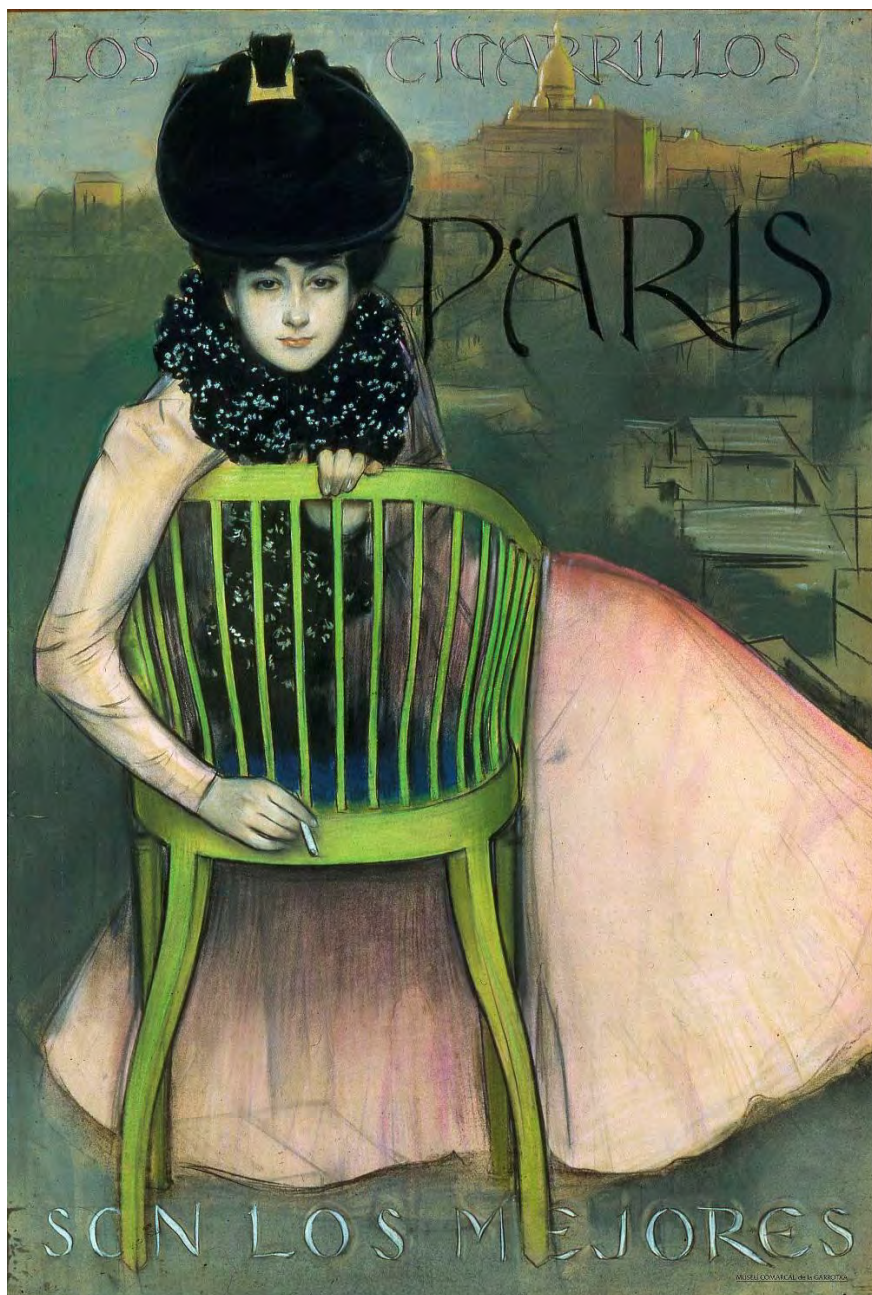

Fig. 11: Cartell presentat per Ramon Casas en el concurs internacional de cartells que organitza Manuel Malagrida l'any 1901. ACGAX. Servei d'imatges. Col·lecció d'imatges de l'ACGAX.

Una altra de les espectaculars iniciatives publicitàries portades a terme per part de Malagrida és la de fer circular pels carrers de Buenos Aires un carruatge canó que disparava publicitat a més de 100 m de distància. Aquesta acció, que va anar precedida d'una altra en la qual el carruatge era un bombo que es podia sentir a més de mig

quilòmetre, va ser intervinguda i modificada pel mateix govern argentí, ja que aquest va considerar que els uniformes dels homes que acompanyaven el giny eren massa semblants als de l'artilleria francesa. I, més tard, el mateix govern va decidir prohibir-lo definitivament per valorar com a massa estridents les explosions d'aire comprimit produïdes pel carruatge canó (Butera 2012).

Tal com hem citat anteriorment, l'any 1903, quan Manuel Malagrida té 39 anys, contrau matrimoni a Barcelona amb Teresa Pons i Pulles, de tan sols 19. La grandiloqüència del casament i de l'àpat a l'Hotel Colón de la plaça Catalunya de Barcelona fa que aquest sigui un acte social molt comentat a l'època, fins al punt que resulta clau a l'hora d'obrir-li les portes de l'alta societat barcelonina. Com a obsequi per la celebració del seu casament amb Teresa Pons, Alfons XIII concedeix a Malagrida el títol de cavaller Gran Creu del Reial Orde d'Isabel la Catòlica, la màxima distinció en l'orde de cavalleria. De fet, aquesta distinció fou creada per Ferran VII el 1815 per *"destacar els serveis prestats per determinats individus en benefici del país, molt especialment aquells que havien tingut lloc en territoris americans vinculats a la corona espanyola"* (Creixell 2018, p. 32).

El 1907, Malagrida estableix una nova societat per a la fabricació de cigarrets juntament amb altres catalans establerts a l'Argentina i que s'anomena Álvarez y cia. La principal marca d'aquesta companyia és Centenario, en commemoració de la revolució argentina del maig del 1810. L'edifici seu d'aquesta nova empresa s'encarrega al que es considera un dels principals introductors del modernisme català a l'Argentina: l'arquitecte Guillermo Álvarez.

A partir de 1910, la seves activitats econòmiques a l'Argentina van perdent força com a conseqüència, en gran part, de la crisi econòmica en la que havia entrat el país. Després de reduir la seves estades al país sud-americà, amb 56 anys i la salut força delicada, Malagrida fa el seu últim viatge a l'Argentina. Malgrat tot, el seu agraïment cap a aquell país és una actitud que l'acompanyarà durant tota la seva vida i que demostrarà en totes les ocasions possibles (Pararols 1995).

Una vegada establert a Catalunya, la seva vida es reparteix entre tres ciutats on té residència: Barcelona, on resideix la major part del temps, i les segones residències d'Olot i Premià de Mar, on passa estius i algunes temporades. I és que Premià és el poble de naixement de la seva esposa. Per la seva banda, la relació de Malagrida amb la ciutat d'Olot és la de mecenes cultural: hi organitza concursos, hi exposa els cartells de Cigarrillos París i hi promou accions musicals i literàries. També cedeix l'anomenat Pou Malagrida per a l'abastament d'aigua a la població i fa aportacions econòmiques per promoure la instal·lació del telèfon a la ciutat o realitzar les obres de reforma de l'hospital de Sant Jaume i del Santuari de la Mare de Déu del Tura. El mecenatge exercit per la colònia forastera en els municipis on hi havia nuclis d'estiueig és quelcom habitual en l'època. I representa un clar revulsiu per a la millora dels equipaments públics, de la xarxa de carreteres, del ferrocarril o de l'electricitat així com també per a la instal·lació del telèfon i del telègraf en poblacions que no en tenien. D'aquesta manera, la colònia d'estiuejants es podia comunicar amb la capital, Barcelona (Puigvert Figueres 2018).

Malagrida és l'amfitrió de nombroses autoritats que visiten Olot i s'allotgen a casa seva, entre aquestes i com a més destacada, la família reial espanyola. I és que el 1927 la seva lleialtat a la monarquia es veu clarament recompensada amb la presència d'Alfons XIII, la reina i les infantes a Olot amb motiu de la inauguració del pont de Colom –com a emblema del projecte de l'Eixample– i la col·locació de la primera pedra del Grup Escolar, que encara actualment porta el seu nom: l'escola Malagrida.

Una proposta de l'alcalde de la ciutat refusada per Malagrida podria haver canviat la consideració social de la seva descendència. I és que l'any 1926, poc abans de la visita de la família reial a Olot, el llavors alcalde d'Olot Rafael Hostench va sol·licitar a la casa reial un títol nobiliari de marquès per a Malagrida. Amb aquest títol, el patrici hauria esdevingut Marquès d'Olot. Malagrida, en una carta que escriu a Hostench i que forma part del seu arxiu personal, refusa la distinció amb les següents paraules:

"...permítame usted que insista en mi desacuerdo sobre dicha proposición, pues mi mujer coincide en mi modo de pensar y sería para nuestro humilde hogar un

acto de mortificación al admitir un título que para muchos representa, no lo dudo, una ilusión al recibirlo".

Aquesta negativa de Malagrida a obtenir el títol de Marquès d'Olot podria tenir a veure amb la polèmica sorgida al voltant dels mecanismes de concessió de nous títols nobiliaris que estava aplicant el rei Alfons XIII i que, a diferència del que havien fet els monarques anteriors, obria la possibilitat que l'atorgament dels títols anés únicament vinculada als mèrits econòmics del candidat. Fins llavors, per obtenir un títol nobiliari calia, principalment, acreditar mèrits militars o heroics, tasques benèfiques o carreres polítiques. (Creixell 2018)

Anys abans, Malagrida ja havia mostrat una actitud semblant en la carta que envia a l'Ajuntament agraint que el facin fill predilecte⁷. En aquesta carta hi expressa la voluntat clara que el seu nom no figuri en cap dels carrers del nou barri. De la mateixa manera, tan sols demana que les dues avingudes diagonals es diguin d'Espanya i de la República Argentina, així com que hi figurin els noms de Camil Mulleras i de Joaquim Vayreda. No obstant això, i més enllà dels seus dissenys ja fossin sincers o impostats, el cognom Malagrida s'acabaria imposant definitivament com a nom de l'Eixample.

Fig. 12: Manuel Malagrida, al centre i amb el barret de copa negra a les mans, passejant per Olot durant visita del monarca Alfons XIII l'any 1927. ACGAX. Fons Manuel Malagrida Fontanet.

⁷ Manuel Malagrida va ser nomenat fill predilecte de la ciutat en un acte públic el dotze d'octubre de 1913, pocs dies abans de l'acte de posada de la primera pedra de la construcció del nou barri.

Aquests dos exemples de declinació de protagonismes personals per les seves accions sumen una cara més a la polièdrica personalitat de Manuel Malagrida: un home de negocis implacable, un “rey de la propaganda”, com li deien a Buenos Aires, un gran benefactor de la ciutat on va néixer. O un home humil, com ell s’autoddefineix. Però també un home de monarquia i de dictadura, com veurem a continuació.

3.2 UN EIXAMPLE “DE RIVERA”

Manuel Malagrida no era pas abstemi, pel que fa a la política. I podríem dir que la seva decantació estava ben allunyada del pensament catalanista i progressista dels ideòlegs de la Mancomunitat de Catalunya –com Eugeni d’Ors o Enric Prat de la Riba– amb la qual va endegar la primera part de la urbanització del Pla de Llachs i va pactar decisions tan importants per al seu projecte com la construcció de Biblioteca Popular d’Olot en els seus terrenys. I és que, per més que ell fos un home monàrquic, espanyolista i conservador, va saber relacionar-se prou bé amb el poder propi de cada etapa que li va tocar viure, fins i tot amb l’esquerra municipal de just abans de la Guerra Civil. De fet, era habitual en l’època que els alts càrrecs que visitaven la ciutat s’hostatgessin al palau que s’havia fet construir Malagrida al seu eixample. Un edifici que, després de quasi cent anys, segueix acollint amb dignitat a les persones que visiten la ciutat; però ara ho fa sense restriccions classistes: és un alberg.

Fig. 13: Acte d’inauguració del Pont de Colom amb la presència d’Alfons XIII i Manuel Malagrida. ACGAX. Col·lecció d’imatges de la Biblioteca Marià Vayreda.

Després de passar la seva joventut primer a Barcelona i després a París, etapes al voltant de les quals no consta informació del seu paper o de les seves influències polítiques, Malagrida s'instal·là a l'Argentina i poc a poc s'anà fent el seu espai social. Primer va estar ben acceptat entre l'alta societat "bonaerense" –sobretot a partir dels concursos de cartells de Cigarrillos París i amb les seves festes associades– i després a través de la seva participació activa en les accions endegades pel cercle d'emigrants. Segons Pararols (1995, p. 11), Malagrida de seguida va estar molt ben considerat entre els espanyols residents a l'Argentina:

“(Malagrida) Fou vicepresident del Centre Català d'Argentina i membre de la junta directiva de la Asociación Patriótica Española d'Argentina. El paper d'aquestes associacions fou molt important. Nascudes, la majoria, durant la guerra de Cuba, tenien com a objectiu ajudar Espanya en les seves necessitats, des d'ajuda econòmica per pal·liar els efectes d'unes inundacions a la península fins al pagament d'un creuer de guerra, el Río de la Plata, o la formació d'un exèrcit de voluntaris per a lluitar a Cuba”.

Com a representant de la Asociación Patriótica Española, Malagrida va participar l'any 1902 en l'acte de coronació del rei Alfons XIII al Congrés dels Diputats de Madrid, quan aquest tenia només 16 anys. Diverses notícies aparegudes en els diaris de l'època tant d'aquí com de l'Argentina –els retalls de les quals es troben conservats en l'àlbum familiar de Manuel Malagrida– expliquen que en l'acte de coronació Malagrida fou rebut en audiència pel Monarca. En aquesta trobada, ambdós varen mantenir una llarga conversa sobre els espanyols residents a l'Argentina i sobre la construcció del creuer Rio de la Plata, pagat a partir de les aportacions de l'Asociación Patriótica Española, així com d'altres temes que no varen transcendir.

A partir d'aquest acte va iniciar-se una relació de coneixença amb el monarca espanyol que es visualitzaria l'any 1910 a Buenos Aires amb l'assistència de la infanta Isabel de Borbó –juntament amb d'altres personalitats com el primer ministre de França o el president de Xile– en l'acte de celebració del centenari de la revolució argentina del maig de 1810, que va organitzar la marca de cigarrets Centenario (Ruiz, 1993), propietat de Malagrida. Aquesta bona relació amb la monarquia espanyola va

prolongar-se més enllà de la seva etapa a l'Argentina i el va portar a formar part, juntament amb altres famílies catalanes burgeses, en l'acte de donació del Palau de Pedralbes als reis espanyols (Pararols, 1995).

Més endavant, el 1927, la seva lleialtat a la monarquia es va posar de manifest en l'assistència de la família reial en ple –Alfons XIII, la reina i les infantes–, com hem comentat més amunt, a la inauguració del Pont de Colom i col·locació de la primera pedra del Grup Escolar que porta el nom del patrici a l'Eixample Malagrida d'Olot. En aquesta estada, el monarca passà la nit a la casa dels Malagrida i això, segons explica la rumorologia popular olotina, no fou gens ben acceptat per la casa dels Trincheria, que eren cavallers per privilegi reial i solien acollir a casa seva els alts càrrecs que passaven per la ciutat. I és que, segons explica Danés i Torras, de les 28.000 pessetes que va costar la festa d'inauguració, Malagrida en va pagar 17.000, i això també el va fer mereixedor anys més tard d'una gran creu d'Isabel la Catòlica.

A partir del seu casament amb Teresa Pons, Malagrida intensifica cada cop més les seves estades a Catalunya. És així com a partir de 1910 ja no viatja més a l'Argentina i s'instal·la definitivament al nostre país. Bonaventura Bassegoda, qui serà seu arquitecte de capçalera, li construeix el 1913 la seva primera casa en els terrenys del futur eixample d'Olot, encara per urbanitzar. I, a partir d'aquí, s'intensifica la seva relació amb la ciutat i el consistori, sobretot, a través del metge Eveli Barnadas, el qual esdevindrà més tard alcalde d'Olot.

És en aquesta etapa que arrenca el 1913 en la qual es gesta el projecte del nou barri, i també és a partir d'aquí que Malagrida i el futur alcalde Barnadas entren en contacte i retroalimenten els seus plans de futur per a la ciutat. Tal com explica Joan Barnadas Puigferrer, don Manuel fa seu el model de ciutat de Barnadas segons el qual Olot havia de convertir-se en un centre d'estiueig i abandonar l'esforç (segons ell) inútil de basar l'economia en l'agricultura i en la indústria (Barnadas, 2016). I, per altra banda, Barnadas col·labora amb Malagrida en la idea de traslladar el centre de la ciutat al nou barri. És així com a l'any 1915, amb Barnadas de regidor, es pacta amb la Mancomunitat de Catalunya la construcció de la nova Biblioteca Popular d'Olot, que s'inaugura el 1918 amb el metge com a alcalde de la ciutat. I el 1919, també amb

Barnadas d'alcalde, l'Ajuntament aprova una memòria en què es proposa la creació de dos nous grups escolars per a la ciutat, un dels quals al Pla de Llachs i en un terreny cedit per Manuel Malagrida. El Metge i historiador local Joaquim Danés i Torras (1977, volum XI, p. 1875), parlant de la relació entre Malagrida i l'alcalde Eveli, digué:

“El qui sabé millor festejar i enllaminir el millonari, portant-lo a semblants prodigalitats profitoses al bé comú, fou indiscutiblement el distingit metge Eveli Barnadas i Vila...”

La relació de Malagrida amb Eveli Barnadas i altres olotins influents de caire també conservador va portar el patrici a fer un primer acostament a la política, en aquest cas, la catalana. Malgrat que finalment no va acceptar la proposta que li havia traslladat aquest sector de la societat olotina, don Manuel fou proposat com a diputat a les Corts en substitució d'una altra figura que no era de la seva corda: el banquer Pere Llosas.

Fins aquest punt hem explicat detalls i fets en la vida de Malagrida en els quals hi podem trobar connotacions polítiques diverses de més o menys intensitat, però si hi ha una època de la seva vida en la qual es va significar políticament de manera clara, aquesta fou sens dubte durant la dictadura de Primo de Rivera. I és que Manuel Malagrida acompanyà el dictador militar com a diputat provincial per Barcelona en tota la seva etapa al capdavant de l'estat espanyol, des de pocs mesos després de la seva arribada al poder el 1923 fins a la caiguda del règim, el 1930⁸. En la mateixa línia, el patrici olotí fou nomenat conseller d'Hisenda de la nova Mancomunitat de Catalunya reconstituïda sota el règim de Primo de Rivera, de la qual també n'ocupaven càrrecs importants altres membres de la UMN (Unión Monarquica Nacional) com el seu consogre Lluís Pons i Tusquets, el qual n'era un membre destacat. Ara bé, el càrrec de conseller de la Mancomunitat durà poc, ja que el 1925 aquesta institució catalana quedà dissolta definitivament restant només la figura del militar Emilio Barrera com a braç executor del dictador al principat. A partir de llavors, Malagrida va ocupar la posició de diputat provincial fins a la finalització del règim.

⁸ Segons una recerca general efectuada en hemeroteca (principalment del diari *La Vanguardia*) en la qual Malagrida apareix com a diputat provincial en diverses notícies des de l'any 1923 fins al 1930.

Les relacions personals entre Malagrida i els principals dirigents de la dictadura de Primo de Rivera eren molt cordials, i alguns exemples en poden donar fe. Un d'ells és l'estada del capità general de Catalunya Emilio Barrera a casa del patrici. Concretament, segons diverses notícies publicades en la premsa de l'època, Barrera hi va viure durant les Festes del Tura de l'any 1927, en les quals es passejà per la ciutat rebent tots els honors. Un altre exemple n'és la carta que rep Malagrida l'any 1930 després de la mort del general Miguel Primo de Rivera a París. En aquesta carta li proposen de ser membre de la Junta General erigida per a la construcció d'un mausoleu on reposin les restes mortals del dictador. En la carta que li envien hi trobem el següent comentari: "Conociendo la amistad que le unía a nuestro incomparable amigo...".

Associat cronològicament a aquest període de dictadura militar, el projecte d'extensió de l'Eixample a la riba sud del riu Fluvià i la metàfora que porta associada sobre la conquesta d'Amèrica no és només una idea innòcua per commemorar la descoberta i recordar la relació de Malagrida amb el continent americà. Tal i com explicarem al final d'aquest capítol, aquesta idea s'emmarca de ple en el context del pla ideat pel general Primo de Rivera per mitigar la identitat catalana i espanyolitzar Catalunya –juntament amb d'altres accions endegades en l'època i relacionades, sobretot, amb l'exposició universal de Barcelona de l'any 1929.

Finalitzant aquest recorregut per la vida política del patrici, en el moment de l'esclat de la Guerra Civil l'any 1936, la família Malagrida emigra a Itàlia juntament amb d'altres famílies burgeses residents a Catalunya. Poc després, amb la guerra encara viva a Catalunya, els Malagrida es traslladen a viure a Andalusia: primer a Sevilla i després a Cadis. I el 1939, amb Catalunya ja ocupada de manera estable per l'exèrcit del dictador Francisco Franco, don Manuel torna a ocupar la seva residència de Barcelona⁹.

També en finalitzar la Guerra Civil, Malagrida decideix cedir una bona porció del seus terrenys a la riba sud del Fluvià adquirits el 1924 per a la construcció d'unes importants casernes militars, en les quals s'havia d'establir la secció de muntanya de l'exèrcit

⁹ Recorregut construït a partir de les anotacions i fotografies que formen part dels àlbums del fons Malagrida de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa.

espanyol. Si bé aquesta acció és també explicativa del seu pensament polític, la construcció de les noves casernes ajudava a desencallar una problemàtica que havia sorgit al voltant del Grup Escolar que portava el seu nom. I és que durant la Guerra Civil, l'edifici de l'escola va passar a realitzar funcions de caserna militar. I aquesta ocupació va perdurar fins a la finalització d'uns barracons provisionals en els terrenys cedits al nou sector d'eixample projectat.

Fig. 14: Projecte de la caserna que s'havia de construir a l'inici dels anys 40 en els terrenys cedits per Malagrida a l'Eixample. ACGAX.

El següent fragment de Xavier Casademont (2015) és ben explicatiu per visualitzar la important presència de soldats a l'escola Malagrida i, en general, a la ciutat durant els primers anys de la postguerra:

“A principis de 1940, la majoria dels immigrants espanyols eren efectius militars que havien arribat a la ciutat a les acaballes de la Guerra Civil i també durant l'any 1940. En aquells anys, Olot comptava amb un regiment format per dos batallons i el nombre de soldats de lleva rondava la xifra dels mil sis-cents

efectius. Bona part dels efectius es trobaven ubicats al districte 2 secció 1, la zona censal on hi havia una de les casernes, concretament a l'actual circumval·lació de les Corts Catalanes, número 18. Aquesta adreça corresponia al Grup Escolar Malagrida, on els militars es van instal·lar durant uns anys després de l'aiguat.” (Casademont 2015, p.168)

De fet, quan Joaquim Danés i Torres parla l'any 1946 del Grup Escolar en la seva “Història d'Olot”, l'autor explica que l'edifici encara es troba –en aquells moments– ocupat per militars. Potser la voluntat de retornar l'ús escolar a l'edifici va acompanyar Malagrida a prendre la decisió de cedir uns terrenys per a la construcció d'unes noves casernes.

El patrici mor l'any 1946 després d'una llarga malaltia. L'etapa final de la seva vida, fent clarament costat als dictadors que volien aniquilar la identitat catalana, no deixa espai als dubtes pel que fa a la ideologia política que forja Manuel Malagrida al llarg de tota la seva vida.

L'espanyolització de Catalunya per part de la dictadura de Primo de Rivera

El cop d'estat de Primo de Rivera va rebre inicialment el suport de la Lliga Regionalista, ja que va ser entès com una manera de restituir l'ordre i la pau social a Catalunya després de la conflictivitat que havia dominat els anys anteriors. El dictador havia estat capità general de Catalunya i, durant aquest període, s'havia mostrat falsament respectuós per la llengua i la cultura catalanes. Segons Sapiens Blog (2011), aquesta actitud li va resultar efectiva perquè part del catalanisme conservador confiés en la seva gestió.

Malgrat aquest passat hipòcritament tolerant, poc després de la seva arribada al poder, el dictador va imposar amb mà de ferro la seva ideologia per a acabar amb tot allò que tingués a veure amb la llengua i cultura catalanes: la Mancomunitat, els ateneus, les associacions corals, les societats recreatives...

Més enllà del desmantellament de les institucions i entitats catalanes, Primo de Rivera

va pretendre espanyolitzar Catalunya, i una part d'aquestes accions va tenir lloc en el marc de la preparació de l'exposició universal que s'havia de celebrar a Barcelona l'any 1929. Tot i que aquesta exposició ja estava prevista i amb bona part dels preparatius a punt abans del cop d'estat, a partir de la seva arribada al poder, Primo de Rivera va voler incidir ràpidament en totes les decisions preses per canviar-ne el to i esborrar qualsevol rastre de catalanisme. En aquesta línia, les quatre columnes que Puig i Cadafalch havia erigit a Montjuïc van ser aterrades l'any 1928 pel sol fet de simbolitzar les quatre barres de la bandera catalana. De la mateixa manera, la font de la plaça Espanya –nom que també imposà el dictador– havia d'acollir un monument a la “raza hispana”, que finalment es va substituir per una al·legoria dels tres grans rius espanyols. El poble espanyol de Montjuïc també deu el seu nom al règim de Primo de Rivera, al qual no li va agradar el nom d’“Iberona” que hi havia previst per a aquest conjunt en referència a l'origen geogràfic dels pobles de la Península Ibèrica (Salat 2005).

Fig. 15: Enderrocament de les columnes de Puig i Cadafalch a Montjuïc. Revista Sàpiens.

Altres exemples d'accions encaminades a l'espanyolització de Catalunya que durant aquest període es varen dur a terme són les pintures murals encara visibles encarregades en honor a "las glorias españolas" per al saló Sant Jordi del Palau de la Generalitat; o la setantena de noms de gestes militars espanyoles que donen nom als carrers que resolen l'annexió del municipi de Sarrià a Barcelona (Iradier, Comandante Lanza, Avión Plus Ultra...) (redacció de *Sàpiens* 2013). Però si centrem la mirada en la nostra ciutat, aquí també trobem una gesta espanyolitzadora portada a terme pel règim militar de Primo de Rivera: l'ampliació de l'Eixample Malagrida d'Olot de 1925.

I és que, més enllà de la metàfora de la conquesta d'Amèrica, que en si mateixa ja és un bon exemple de reivindicació de l'orgull espanyol, en el plànol de l'Eixample de l'any 25 trobem altres indicis encara més evidents de la participació de la ideologia espanyolitzadora del règim militar en el projecte olotí. En aquest sentit, l'Eixample Malagrida mostra certs paral·lelismes amb d'altres accions dutes a terme en el mateix període de dictadura. Noms de carrers com la "Avenida de la Raza" (actualment Circumval·lació de les Corts Catalanes), el "Puente del comandante Franco" (pilot de la gesta militar espanyola de l'hidroavió Plus Ultra, a favor de la qual Malagrida va fer un donatiu de 5000 pessetes) o la "Avenida del Doce de Octubre" (dia de la raça o de la Hispanitat), ens enllacen directament amb els noms utilitzats per Primo de Rivera en altres accions influenciades pel seu règim, com els noms dels carrers de l'annexió de Sarrià a Barcelona o l'exposició universal del 29. Un dels fets que evidencia aquesta clara intenció és que els noms citats que pertanyen a la part d'eixample que ja estava urbanitzat varen canviar en quedar inclosos en el nou projecte d'ampliació. Per exemple, el "Puente del comandante Franco" s'anomenava "Puente de las Deus" en el plànol de 1916. O la "Avenida de la Raza" s'anomenava inicialment "Avenida Circular".

L'any 1926, Malagrida va enviar a Primo de Rivera una carta amb el plànol adjunt del nou eixample que estava construint a Olot. I, al mateix any va rebre la seva resposta agraït-li l'enviament. En aquesta carta, el dictador espanyol deixa prou clara la vocació política del projecte de Malagrida: "Le felicito con el mayor entusiasmo por su altruismo y labor patriótica."

4. EL CONTEXT: EL NOUCENTISME

4. EL CONTEXT: EL NOUCENTISME

“Si del que es tracta és de convertir el català en un ciutadà –cosa que, em sembla, esdevé el cavall de batalla de la història de Catalunya i d’Europa en general durant els segles XIX i XX–, cal convertir la muntanya en un jardí, en paisatge. Molt noucentista, tot plegat. Es tracta de portar la ciutat a la muntanya i, amb la ciutat, que vol dir la idea de ciutat, el límit, la distància, la mesura.” (Casacuberta 2003, p.411-412)

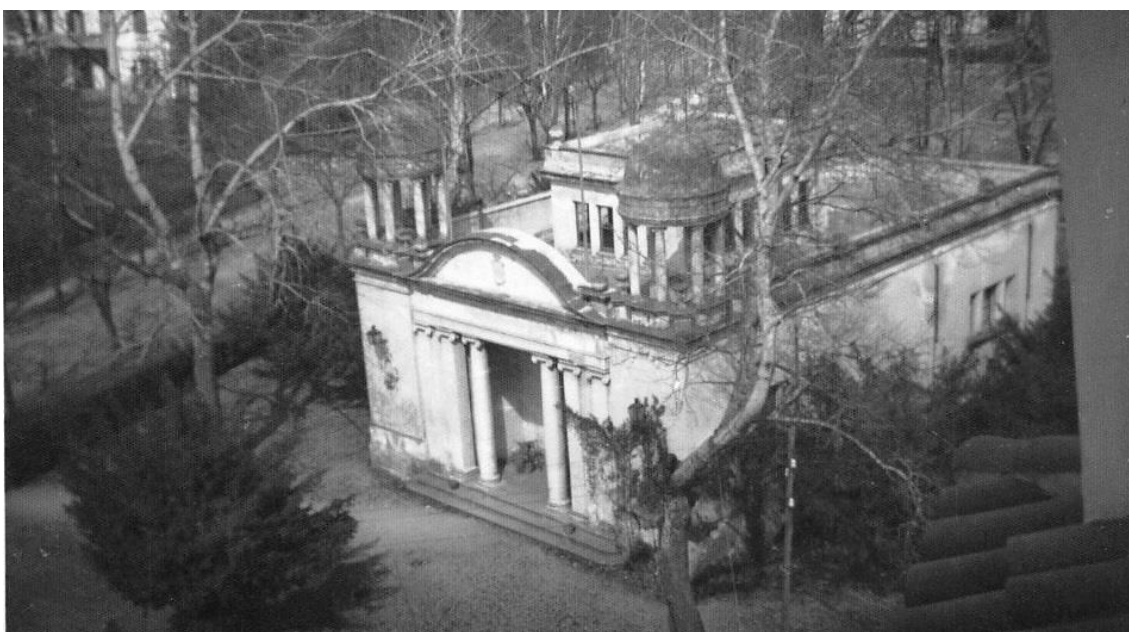

Fig. 16: biblioteca pública de l’Eixample Malagrida, en estat d’abandonament als anys 50. ACGAX. Servei d’imatges. Fons Jordi Pujiula Ribera.

Així explica la filòloga i professora de la UdG Margarida Casacuberta (Olot, 1964) com de bé s’insereix l’Eixample Malagrida dins del moviment Noucentista. I és que, segons la mateixa autora, Olot es va declarar ciutat “antimodernista” en el sentit ideològic del terme i els joves intel·lectuals compromesos amb el catalanisme tradicionalista i catòlic de la Mancomunitat varen lluitar per portar la modernitat a la comarca sota el paraigua del noucentisme. És així, doncs, com la capital de la Garrotxa esdevé per als noucentistes un oasi de cultura, de civilitat, i de ciutat.

El noucentisme és un fenomen principalment literari, que té les seves extensions en d'altres camps culturals i artístics com ara l'arquitectura. Així com els límits del període pel que fa a la literatura es consideren prou definits i de curta durada (de 1909 fins a la finalització dels anys vint), a nivell arquitectònic la seva vigència engloba sencera la primera meitat del s. XX. L'escriptor i filòsof Eugeni d'Ors fou el creador del terme "noucentisme", i amb ell pretenia reivindicar l'entrada al nou segle (nou-cents) però també l'adjectiu *nou* que la paraula encunyada portava implícita.

El noucentisme es considera com la primera gran intervenció governamental en la consolidació d'una cultura nacional a Catalunya; es tracta d'un temps en què política i cultura treballen coordinadament. Amb la bona representació que la Lliga Regionalista aconsegueix en les eleccions generals de 1901 i amb la victòria en les municipals poc després, la figura d'Enric Prat de la Riba se situa al capdavant d'un projecte que ha de situar Catalunya en la línia dels països capdavanters d'Europa. En el moment en què, a partir dels postulats noucentistes, es comença a preparar la idea de convertir Barcelona en una veritable ciutat cosmopolita al servei de la cultura i de la societat civil, també es comença a pensar que aquesta idea es pugui fer extensible a la resta del territori català (Vidal 2014).

Malgrat que el període del noucentisme representi més aviat un salt qualitatiu en les dinàmiques socials i econòmiques iniciades durant la segona meitat del s. XIX que no pas un punt de trencament, el context social i històric en el qual s'emmarca porta associats alguns canvis importants en la demografia i en l'estructura social de la població a Catalunya.

Pel que fa a la demografia, en l'inici de segle XX a Catalunya, les millores en la medicina i en la salut, així com l'absència de guerres, provoquen una forta disminució de la mortalitat, que s'anticipa uns anys a una posterior davallada en la natalitat. Aquest fet provoca que, en una primera fase, el creixement demogràfic sigui molt gran. Al mateix temps, l'entrada de ple en la industrialització condiciona un augment de la massa social obrera de manera que, de 1900 a 1930, la població resident en ciutats de més de 10.000 habitants a Catalunya passa del 46,6% al 58,4%. Aquest augment d'obrers té relació amb un augment de la immigració, que sobretot es percep a Barcelona i a

algunes ciutats industrials de la seva àrea, però que també té a veure amb una disminució de la població pagesa. I és que, en el mateix període anterior, aquest sector de la població passa de representar una meitat de la població a ser-ne la quarta part (Arribas Font 1995). Malgrat aquesta reducció de la pagesia, amb les millores introduïdes en els processos la producció del sector augmenta.

I és que, si bé la gran novetat del s. XIX fou el desenvolupament de la burgesia, el s. XX destaca per un clar augment de la població obrera. Aquest canvi en l'equilibri social provoca, entre d'altres coses, un dels fets que marquen l'inici del nou segle a Catalunya: la Setmana Tràgica. Aquest esclat violent té lloc el mes d'agost de 1909 principalment a Barcelona, però també en d'altres ciutats industrials catalanes com Sabadell, Granollers, Manresa, Badalona o Mataró.

Aquest augment demogràfic juntament amb la necessitat de donar-hi acollida portarà al naixement de dos conceptes vinculats a la ciutat que es troben, en certa manera, contraposats. Un és el de la macrocefàlia, entesa com l'acumulació de recursos i infraestructures que exerceix la gran ciutat, en aquest cas Barcelona, sobre la resta del territori. L'altre és el de la Catalunya-ciutat, un terme ben propi del noucentisme que és expressat per primera vegada el 1920 per Nicolau Maria Rubió i Tudurí en una conferència adreçada al president de la Mancomunitat en nom de la societat cívica la ciutat jardí (Ribas 2004). El significat del terme no implica pas urbanitzar una nació, sinó més aviat proposa fer una adequada planificació del territori a fi de fer extensiu a tota la seva àrea d'un nivell semblant de benestar. La idea és fer arribar els avenços de la civilització moderna a tot el territori català a través d'una adequada planificació territorial. La Catalunya-ciutat representa, doncs, afrontar de cara el creixement demogràfic amb vocació d'ordenar-lo, un concepte que és tan modern en aquell moment com propi del nostre temps, i que implica preveure zones industrials i zones verdes, controlar la urbanització de les noves àrees o gestionar la millor i més equilibrada ubicació dels equipaments i de les infraestructures.

En la formulació de les bases teòriques per a la Catalunya-ciutat, també hi té un pes específic important la reivindicació de les "segones ciutats" (Del Ripoll 2013). I és que una de les bases del pensament noucentista encapçalat pel pensament d'autors com

Josep Torres i Bages és la revisió de la ruralitat. Segons aquesta idea, la valorització d'aquestes ciutats de caràcter mitjà hauria d'afavorir la neutralització de la creixent conflictivitat social i urbana de la Barcelona de l'època. Dins de les "segones ciutats" s'hi comptava Olot amb d'altres nuclis com Vilanova i la Geltrú, Sitges, Terrassa, Sabadell, Reus, Manresa, Tarragona o Girona...

Un dels principals ideòlegs de la Mancomunitat, Eugeni d'Ors, en la seva hegemònica visió de la ciutat, pretenia que fos aquesta qui dominés sobre la naturalesa. I és que l'escriptor, com explicava en la glossa "La ciutat", percebia la metròpolis com al "motllo definitiu de la bellesa social". Per això, al seu entendre, calia promoure la planificació i l'harmonia urbanes, així com també el deslliurament de l'esperit rural. A través de la lectura dels seus textos es pot afirmar que l'Eixample Malagrida –entès com a ciutat ordenada, culta, discreta, equilibrada i d'estètica uniforme– encaixa de ple en la mentalitat de l'urbanisme noucentista.

En el concepte de ciutat propi d'aquest període, així com en la manera d'entendre el país com a nació-ciutat –o com a Catalunya-ciutat– els equipaments públics hi ocupen un paper principal. Una mostra ben clara d'això n'és la construcció de la biblioteca pública d'Olot (fig. 16) que, juntament amb el Grup Escolar també iniciat en època de la Mancomunitat, foren els dos únics grans equipaments públics previstos per Manuel Malagrida que es construïren al nou eixample (i quedaren sense realitzar l'Ajuntament i l'hospital). Aquest espai de cultura ja era reivindicat per d'Ors en la glossa "La Biblioteca", en què Xènius afirma que "Una ciutat sense biblioteca ja no s'anomena una gran ciutat". I és així com, sota el mandat polític de la Lliga Regionalista i ja instal·lada la Mancomunitat a Catalunya, al 1918 es construeix a Olot una de les primeres finestres a la cultura pública. I s'alça en un lloc ben significatiu: al bell mig de l'Eixample Malagrida.

La qüestió de l'habitatge és un altre dels grans temes que es posen damunt de la taula en el període del noucentisme. Fins llavors havia estat l'etern oblidat deixat a mans dels mestres d'obres. Però la necessitat de disposar d'habitatge social per als treballadors –de programes reduïts i repetits en sèries uniformes– fa que les classes industrials conjuntament amb la classe política centrin la seva mirada en aquesta

problemàtica. És per això que l'any 1911 l'estat espanyol, en aquest cas, legisla sobre les anomenades 'cases barates'. I i ho fa intentant resoldre principalment dos aspectes: la normativa jurídica (la propietat, el lloguer, la successió...) i la definició de les característiques morfològiques dels nous habitatges projectats (Solà Morales 1976, p. 113). D'aquesta manera veiem com, en el marc del noucentisme, la problemàtica de l'habitatge a Catalunya és analitzada amb profunditat per primera vegada a la història.

Pel que fa a la l'estil arquitectònic dels habitatges, i com és propi d'aquest període, no només s'intenta de resoldre el tema del creixement de les ciutats (delimitació de les ciutats, característiques constructives, accessibilitat...) sinó que del que es tracta és de fer-ho amb un llenguatge ideològic propi de la nova cultura. Aquesta intencionalitat fa d'aquest període un dels més creatius de la història de Catalunya. I és en aquesta recuperació dels valors de l'arquitectura rural mesclada amb el gust per allò petit burgès com sorgeix el concepte de "lo popular", una manera d'afrontar els projectes arquitectònics que portarà a aplicar solucions constructives tradicionals de la mà d'una certa industrialització. Ara bé, a diferència del classicisme de *l'arquitectura d'estat* noucentista per a edificis públics i equipaments, l'arquitectura de l'habitatge social adopta com a propi un estil més funcional i molt menys codificat.

Fig. 17: Desbordament del Fluvià sobre el Pont de Colom ja destruït durant l'aiguat de l'any 1940. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció L'Abans. Cessió de Pere Alzamora Carbonell.

Si bé l'Eixample Malagrida és representatiu d'aquest període pel que fa al concepte de natura, de cultura o de civilitat, no ho és quant a la representació d'una resposta a les noves necessitats socials de l'època. I és que, pel que fa a l'habitatge, aquest nou sector de creixement és concebut com un espai residencial i de vacances per a famílies benestants. No obstant això, aquesta classificació canvia durant la dècada dels quaranta després de la catàstrofe de l'"Aigat" d'Olot (fig. 17). Aquest desastre natural posa de relleu la pèrdua de la confiança en el barri del seu principal client: la burgesia. Les destrosses provocades per les inundacions sumades a la sensació de zona poc segura que es va associar amb el sector causaren una baixada del preu del sòl que fou determinant a l'hora de facilitar l'entrada d'iniciatives d'habitatge social al barri.

5. LA CIUTAT JARDÍ:
EL NOM NO FA LA COSA

tipologia pot ajudar a resoldre la incorporació de la indústria a la ciutat. Segons l'autor, el model que es deriva de la idea de ciutat jardí és l'únic capaç de superar les limitacions de la gran ciutat: la mobilitat intensa, el caos estètic, la pol·lució i, especialment, l'allotjament i l'alimentació dels seus ciutadans de forma higiènica i saludable (Franquesa 2008). Per a Montoliu, doncs, els conceptes d'estructura i de gestió del sòl són indissociables de la definició del model de ciutat per tal de garantir l'accés a l'habitatge.

A través de la Societat cívica "La Ciutat jardí", de la qual en fou fundador, i dels seus articles a la revista associada "Civitas", Montoliu va promoure idees que ja s'estaven duent a terme en d'altres països del nord d'Europa –principalment a Anglaterra–, però també a Alemanya, Bèlgica o Escòcia. Ferm convençut del sistema de cooperatives com a eina per fer realitat els nous projectes, Montoliu creia que la ciutat jardí era la millor solució per allotjar i alimentar de forma higiènica i saludable la massa social que requeria la creixent indústria que s'anava incorporant a les ciutats (Roca 1971). Els avantatges del model de ciutat que predicava es poden resumir en tres eixos principals: la generació d'habitatges econòmics, la possibilitat de disposar de l'agricultura i del medi rural integrats en la ciutat i, per sobre de tot, el benefici comú (Franquesa 2008).

La revista "Civitas", publicada entre els anys 1911 i 1919, era l'eina difusora de la societat cívica. En els articles que Cebrià i la resta de membres com Bonaventura Bassegoda o Jeroni Martorell publicaven a la revista, s'hi marcaven les línies mestres del seu pensament: la ciutat entesa com un element civilitzador i pacificador, les condicions de vida dignes, els monuments històrics posats en valor i les vies de comunicació com a elements a tenir en consideració en la planificació de la ciutat. El gran referent a observar i a millorar era Barcelona, per a la qual defensaven que calia descentralitzar l'aglomeració urbana creixent que patia en aquells anys (Roca 1971).

Amb l'ideari de la ciutat jardí –tant si ens referim al nascut a Anglaterra com al desenvolupat a Catalunya– l'Eixample Malagrida hi guarda relacions que podríem anomenar com a formals d'una banda, i conceptuals per una altra. Malgrat aquests punts en comú, que explicarem més en detall a continuació, tenim arguments per

creure que l'eixample olotí no encaixa en l'essència urbanística i social de les ciutats jardí. La raó de ser d'aquesta tipologia, sorgida com a resposta a les males condicions higièniques i socials de les ciutats que anaven creixent de manera quasi espontània sota el nou mandat de la fàbrica, era la de proposar solucions capaces de resoldre aquests problemes. No es pot considerar que l'Eixample Malagrida adopti com a pròpia una base teòrica en la qual es proposin comunitats econòmicament autosuficients, amb espais de propietat comunal de preus assumibles per a la classe treballadora o governades pels seus propis habitants. Cebrià de Montoliu definia d'aquesta manera ben allunyada del model burgès olotí el que havien de ser les ciutats jardí:

“Es considera ciutat jardí una colonització interior basada en la descentralització de la indústria i la seva translació al camp a fi de fer més sana i més barata la vida urbana, beneficiant a l'agricultura amb els avantatges socials de la ciutat i les majors facilitats per a la venda dels seus productes.

La ciutat jardí ha de ser un centre urbà, establert segons un pla metòdic, formant un conjunt orgànic, complet i autònom, o independent com a tal d'altres centres existents, i distingint-se de les ciutats comunes en una molt menor densitat de població, amb l'augment corresponent d'espais destinats a la vegetació i al cultiu.

Obtingudes les precedents avantatges per la colonització de nova planta de terra agrícola barata, la ciutat jardí ha d'assegurar la seva permanència, sotmetent el seu desenvolupament a un pla econòmic i administratiu que impedeixi l'especulació privada de terrenys i, a la llarga, recaure en benefici exclusiu de la comunitat, ja sigui conservant aquesta el domini general del sòl, ja per qualsevol altre mitjà que li garanteixi el control indispensable del comerç privat, als esmentats efectes.” (De Montoliu 1913, p. 89-109)

En el mateix sentit, la Garden City Association fundada per Ebenezer Howard descriu d'aquesta manera menys extensa però igualment clara i allunyada del cas olotí el que havia de ser en essència una ciutat jardí:

“Ciutat concebuda per a la vida saludable i per la indústria; les seves dimensions són les adequades per permetre la vida social plena. Està envoltada per permanents àrees de conreu de propietat pública gestionades per la comunitat”.

Queda clar, doncs, que el projecte otolí no compleix amb els preceptes de Howard o de Montoliu. L'Eixample Malagrida presentava un tipus de creixement urbà de baixa densitat i comptava amb passejos arbrats, però, més enllà d'això, no estava plantejat com una solució per a la incorporació de la indústria a la ciutat, ni tampoc no facilitava l'accés a l'habitatge de les classes treballadores.

Pel que fa als punts en comú de l'Eixample Malagrida amb el model de ciutat jardí anglès, formalment, la distribució radial del pla otolí ens recorda fàcilment aquells esquemes teòrics inclosos en l'obra d'Ebenezer Howard (fig. 18). En aquests gràfics, a més de representar-se les avingudes radials que s'estenen més enllà de la nova ciutat, també hi tenen lloc els carrers circulars que circumval·len la plaça central d'una manera semblant a com ho fan els carrers del pla otolí.

Més enllà d'allò formal, també trobem altres relacions de caire més conceptual. En aquest sentit cal remarcar el referent dominant al final de les vies radials de l'esquema de Howard en relació amb les principals avingudes del pla d'eixample otolí del 1916: mentre que les carreteres de Howard es van allunyant del nucli de la ciutat per inserir-se en l'entorn agrícola i natural immediat, les avingudes principals del Pla Malagrida s'allunyen de la plaça central fins a endinsar-se en un entorn proper de natura humanitzada molt noucentista: les fonts de la Deu i la Moixina i la font de Sant Roc. Un altre element de coincidència entre els dos casos és la presència del tren, l'arribada del qual el 1911 a Olot és clau per a la consecució del projecte de Malagrida, de la mateixa manera que ho era per al bon funcionament de l'esquema conceptual de Howard. També és interessant constatar el paral·lelisme entre ambdós casos respecte la intenció de concentrar els principals edificis públics de la ciutat al voltant de la plaça central. De fet, la coincidència és tal que, dels sis equipaments proposats per Howard en el seus esquemes (Ajuntament, teatre, museu, biblioteca, hospital, auditori), el pla Malagrida tan sols descarta el teatre i l'auditori. I precisament aquests últims dos

equipaments ja existien circumstancialment al barri olotí a través del cinema Ideal Park, inaugurat l'any 1912 al Passeig de Barcelona.

Analitzant cronològicament la premsa de l'època des dels primers articles escrits en referència al futur eixample de la ciutat, constatem que el nom de "ciutat jardí" va prenent cada vegada més importància a mesura que avancen els anys. De fet en els articles anteriors al 1913, ni tan sols se cita mai el terme, i en un article publicat al diari *La Vanguardia* l'octubre de 1913, s'hi fa referència una vegada quan l'autor explica la tipologia d'arbrat que hi haurà en els carrers. Paradoxalment, però, el projecte que descriu detalladament Bonaventura Bassegoda en aquest article amb prou feines pateix cap modificació més enllà de la seva extensió a l'altra banda del riu Fluvià a partir de l'any 1925.

I és que, a mesura que es popularitza el concepte de 'ciutat jardí' al nostre país, creix l'interès per part del seu impulsor de situar l'Eixample d'Olot dins d'aquest corrent tipològic, en una operació de màrqueting ben pròpia de la personalitat de Manuel Malagrida. Un bon exemple d'això és que l'any 1918, cinc anys després del començament de les obres d'urbanització, es publica una notícia a la revista *Civitas*, òrgan difusor de la *Societat Cívica La Ciutat Jardí*, que celebra la compra per part de Manuel Malagrida d'uns terrenys per a construir-hi una ciutat jardí. Tenint en compte que el patrici era conegut a l'Argentina com *el rey de la propaganda* (Pararols 1995) per la seva habilitat en l'ús de la publicitat com a mitjà per a augmentar les vendes, no és d'estranyar que, veient la potencialitat comercial de la nova tipologia de la ciutat jardí, decidís aplicar-lo *a posteriori* en el seu projecte per fer-lo més atractiu als possibles compradors de les parcel·les.

Paral·lelament, la figura de l'alcalde d'Olot Eveli Barnadas (1870-1950) és també clau en la consideració del nou eixample com una ciutat jardí. La seva idea d'entendre Olot com una ciutat d'estiueig més que no pas com un nucli industrial o agrícola¹⁰ encaixa perfectament amb el concepte de ciutat jardí que es popularitza a Catalunya durant la seva etapa com a alcalde de la ciutat, a partir de 1914. En aquest sentit, la carta del

¹⁰ Idea ja expressada de manera molt primerenca en una carta de suport als plans de Malagrida que escriu com a president del Círculo Olotense el desembre del 1911.

Círculo Olotense firmada per Barnadas és, tal com desenvoluparem més endavant en el capítol dedicat a l'anàlisi de les fonts primàries, el primer document on ja es fa una certa descripció de les intencions del projecte d'eixample. I és que cal destacar que el suport de Barnadas tan abans com durant la seva etapa d'alcalde és clau per a Malagrida en la consecució del seu projecte de creixement urbà.

L'any 1923, a proposta de l'industrial olotí Rafael Arau, s'inicien els tràmits per a la construcció d'un segon eixample a la zona occidental de la ciutat (actual plaça Balmes). Joaquim Danés i Torras, en la seva *Història d'Olot*, evidencia en el següent fragment la voluntat de Malagrida de concebre un barri burgès en el qual la classe treballadora no hi hauria de tenir cabuda. I ho fa relacionant el projecte de Malagrida amb la construcció d'aquest segon eixample de caire popular:

“Els veïns d'Olot, irònics i gràfics en la seva tradicional onomàstica i toponímia popular, trobaren molt preferible dir-ne l'Eixample dels Pobres, remarcant així les condicions que s'imposaven en l'altre per al traspàs de solars que havia de cedir el senyor Malagrida, que els feia únicament accessibles a gent de molts cabals que no havien de mirar prim...”. (Danés i Torras 1977, volum XI p. 1969)

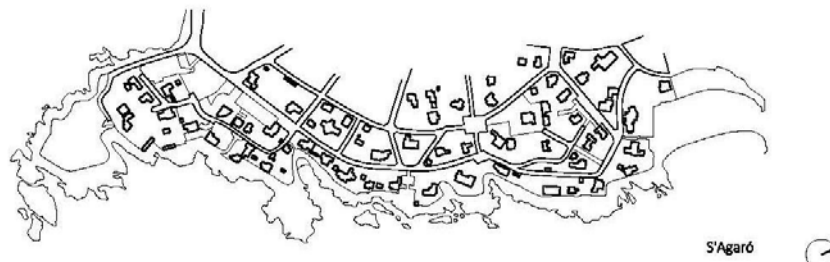
Tant l'alcalde Barnadas com el patrici Manuel Malagrida imaginem la creació d'un nou barri per a famílies benestants. I, tenint en compte la voluntat expressada per ambdós de desplaçar el centre de la ciutat al nou eixample, fins i tot es podria afirmar que el que pretenen és construir una nova ciutat en la qual es prioritzi l'establiment de la burgesia per damunt de la classe obrera.

5.2 ESTUDI DE CASOS RELACIONATS A CATALUNYA

Són nombrosos els exemples que podem trobar a Catalunya de ciutats jardí orientades a la classe benestant de l'època. Des del sector Shierbeck de l'estany de Puigcerdà fins al Passeig dels Anglesos de Caldes d'Estrac passant per les avingudes Pearson i Tibidabo o pel Parc Güell de Barcelona, ens mostren alguns dels casos que podríem posar en relació amb el cas olotí. I és que, malgrat que en aquest capítol i en el conjunt del treball posem en dubte la pertinença de l'eixample Olotí dins la tipologia de les ciutats jardí nascuda a l'Anglaterra de la revolució industrial, trobem d'altres casos generalment classificats com a ciutats jardí a Catalunya que són nascuts durant la mateixa època i que responen una voluntat semblant de connectar amb l'estiueig de les famílies burgeses.

Tres exemples d'aquestes mal anomenades ciutats jardí burgeses construïdes a Catalunya ens interessen especialment pel fet de coincidir amb l'Eixample Malagrida en l'època de construcció i en el fet de pertànyer a poblacions petites o mitjanes; ens referim als casos de S'Agaró, al Passeig Maristany de Camprodon i a l'urbanització de Terramar de Sitges¹¹. A continuació exposem les dades relatives a cadascun dels quatre casos a fi de poder-ne extreure algunes conclusions o lectures enriquidores per al present estudi.

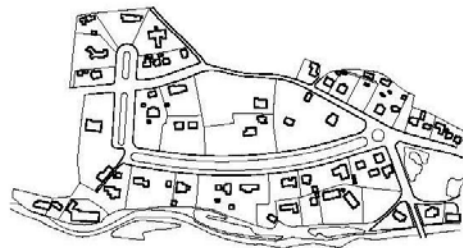
¹¹ Tot i pertànyer al mateix període, excloem d'aquesta llista el Passeig dels Anglesos de Caldes d'Estrac pel fet que el projecte d'urbanització de J. Fossas no parteix de zero i representa l'acceptació i consolidació d'un passeig traçat anys abans a partir de la construcció no controlada d'algunes cases en una línia paral·lela a la via del tren.

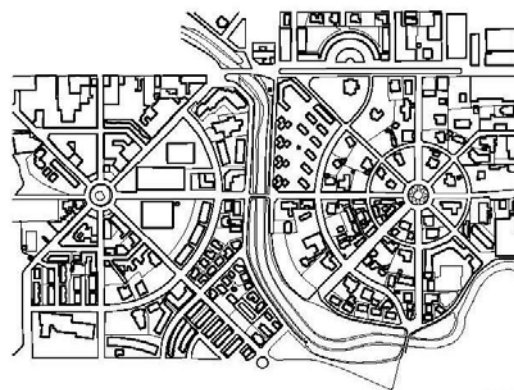
S'Agaró

Urbanització Terramar

Passeig Maristany

Eixample Malagrída

Fig. 19: Plantes actuals dels quatre casos analitzats de ciutat jardí a Catalunya. Pròpia.

Eixample Malagrida, 1913-1925

En aquesta anàlisi comparativa ens interessa la vessant que ofereix l'Eixample Malagrida com a barri d'estiueig burgès construït al voltant de la casa del seu promotor. Un model urbanístic que no és estrany en l'època i que acompanyem de tres altres casos relacionats.

Arquitecte:	No determinat ¹²
Superfície del sector:	53 Ha corresponent a 26 Ha (1916) + 27 Ha (1925) ¹³
Densitat:	3,4
Nombre d'habitatges:	179 hab
Sup. mitjana d'habitatge:	690 m ²
Sup. mitjana de parcel·la:	2810 m ²
Xarxa viària:	Radial
Parcel·lació:	Triangular poligonal

Terramar, 1918-1930

Aquesta urbanització, actualment connectada amb Sitges, es va concebre inicialment com un barri d'estiueig separat una mica més d'un quilòmetre de la població. Els seus límits eren la platja, la via del ferrocarril, la riera de Ribes i el Passeig de Benaprès, que condueix fins al Santuari de la Mare de Déu del Vinyet. Com en la resta de casos analitzats, el seu promotor –Francesc Armengol– va construir-s'hi també la seva pròpia residència d'estiueig. Segons dedueix la historiadora sitgetana Vinyet Panyella, Armengol, que era un industrial Sabadellenc lletraferit, hauria visitat Sitges amb motiu d'un certamen poètic celebrat la primavera de 1918 i, pocs mesos després d'aquesta visita, hauria començat a comprar els terrenys necessaris per a construir-hi la urbanització.

¹² Malgrat que en els projectes de les diferents fases de l'urbanització de l'eixample Olotí hi consten els noms dels arquitectes Alfred Paluzie, Joan Roca i Pinet i Josep Esteve, la nostra hipòtesi que argumentarem en el capítol dedicat a l'autoria és que el projecte es troba, en certa manera, orfe d'autor.

¹³ Aquesta superfície no concorda exactament amb l'existent en la tesi doctoral de Franquesa (2008), segons la qual la superfície total del sector és de 64 Ha. Amb aquesta superfície d'àmbit, el valor de densitat seria de 2,8 hab/Ha

L'arquitecte que va ajudar el promotor Francesc Armengol a dissenyar el projecte d'urbanització de Terramar va ser el també sabadellenc i arquitecte de confiança d'Armengol Josep Renom (Panyella 2018, p. 3-7).

Arquitecte:	Josep Renom
Superfície del sector:	61 Ha (sense comptar amb l'autòdrom Rocamar)
Densitat:	5,1 hab/Ha
Nombre d'habitatges:	305 hab
Sup. mitjana d'habitatge:	510 m ²
Sup. mitjana de parcel·la:	840 m ²
Xarxa viària:	orgànica
Parcel·lació:	rectangular irregular

Fig. 20: El Passeig de Terramar de Sitges als anys 30, amb la Casa Freixa de Martino al centre. AH Sitges.

S'Agaró, 1922

Aquest projecte de barri d'estiueig de nova creació va ser encarregat per l'empresari Josep Ensesa a l'arquitecte Rafael Masó per, tal com ho plantejava Malagrida a Olot o també Maristany a Camprodon, envoltar la seva casa d'un grup de veïns seleccionats. Aquests nous propietaris anirien colonitzant el barri tot cercant un ambient d'estiueig elitista, per bé que també banyat de valors i d'equipaments socioculturals.

Arquitecte:	Rafael Masó
Superfície del sector:	25 Ha
Densitat:	2,9 hab/Ha
Nombre d'habitatges:	73 hab
Sup. mitjana d'habitatge:	513 m ²
Sup. mitjana de parcel·la:	1520 m ²
Xarxa viària:	Topogràfica
Parcel·lació:	Irregular

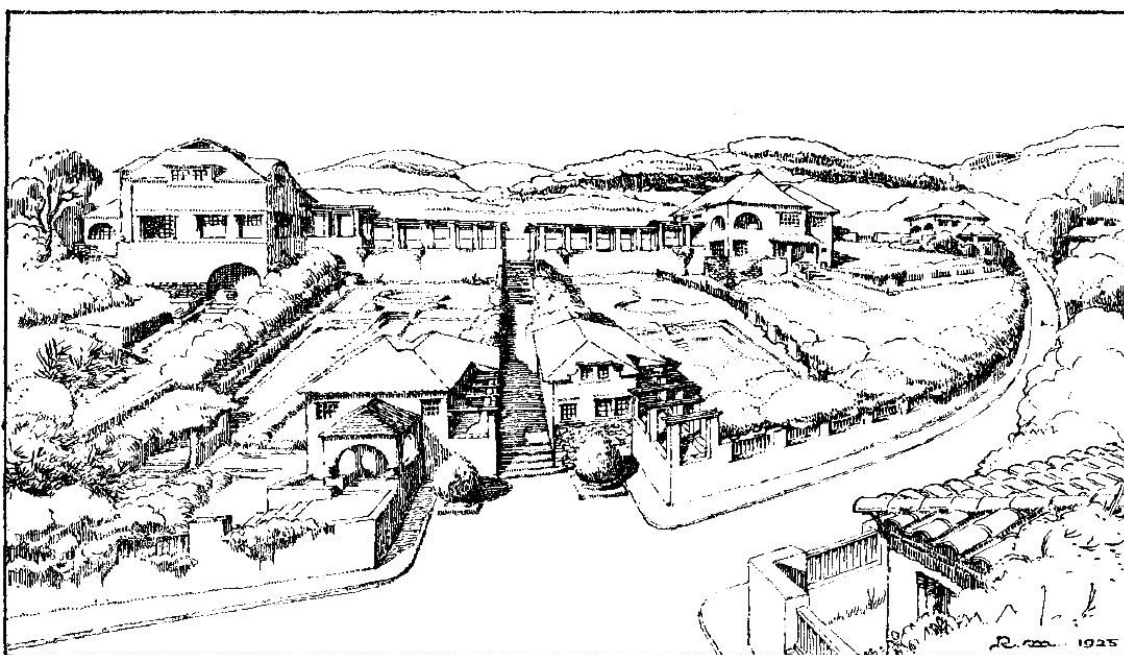

Fig. 21: Perspectiva dibuixada per Rafael Masó de les escales de la plaça del Roserar de S'Agaró. Fundació Rafael Masó.

Passeig Maristany, 1923

Aquest passeig arbrat o ciutat jardí lineal situat a Camprodon fou promogut l'any 1923 per Francesc Carles Maristany i Garriga de la mà de l'arquitecte Bernardí Martorell. Maristany, de la mateixa manera que Malagrida o Ensesa ho havien fet a Olot o a S'Agaró, va imaginar un barri d'estiueig per a famílies burgeses barcelonines on ell mateix hi tindria la seva pròpia residència.

Arquitecte:	Bernardí Martorell
Superfície del sector:	21 Ha
Densitat:	2,1 hab/Ha
Nombre d'habitatges:	43 hab
Sup. mitjana d'habitatge:	560 m ²
Sup. mitjana de parcel·la:	6250 m ²
Xarxa viària:	Lineal, passeig
Parcel·lació:	rectangular regular

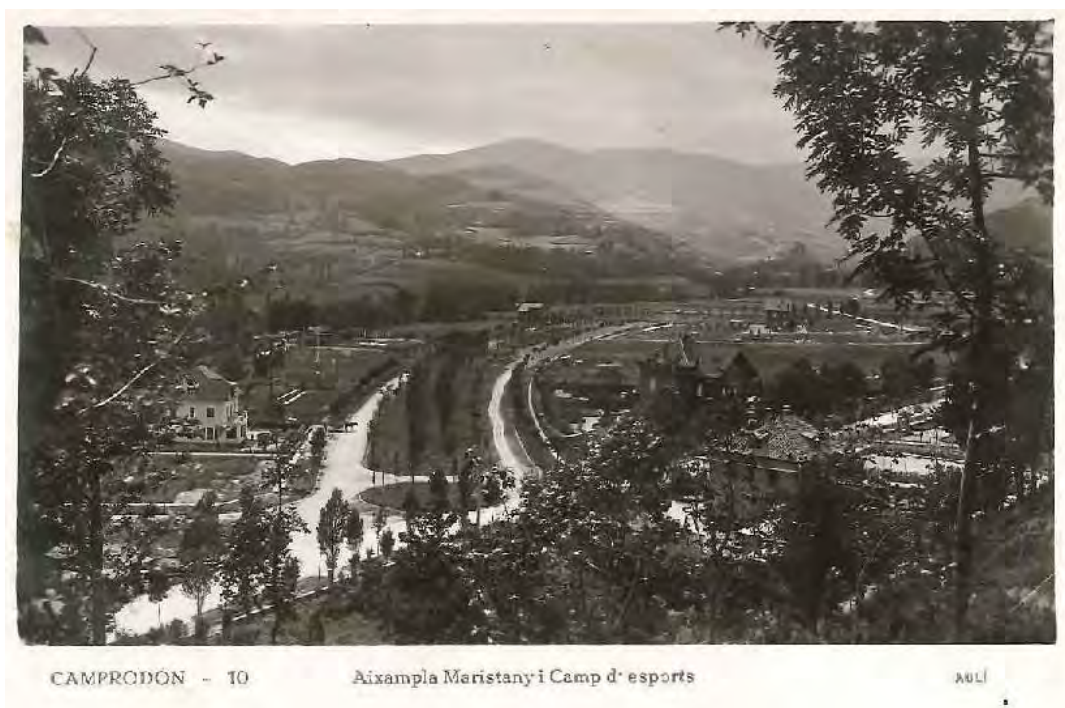

Fig. 22: Imatge elevada del Passeig Maristany de Camprodon a principis del s. XX. ACRI. Ajuntament de Camprodon.

Relacionant les dades obtingudes dels tres projectes anteriors observem alguns valors en comú i alguns d'altres de diferencials. Pel que fa a les dades de densitat, aquestes són semblants en els casos d'Olot, Camprodon i S'Agaró, bo i situant-se entre els dos i els tres habitatges per hectàrea, i una mica per sobre en el cas de Terramar, que arribaria fins als cinc. Pel que fa a la superfície total del sector, la primera fase de l'Eixample Malagrida mostra uns valors semblants a Camprodon i S'Agaró, i es troba entre les 21 i les 26 Ha, mentre que amb l'ampliació de la segona fase s'assimila al cas de Sitges, i arriba a les 60 Ha en ambdós casos.

Si observem el tipus de xarxa viària, veiem que els quatre projectes relacionats adopten sistemes diferents en funció de l'espai que els cal colonitzar: des del radial olotí fins al topogràfic de S'Agaró passant pel sistema lineal de Camprodon o per l'orgànic de Sitges. I cadascun dels sistemes viaris portarà a la utilització d'un o altre esquema de parcel·lació: regular a Olot i Camprodon (ja sigui triangular o rectangular) o orgànic irregular a S'Agaró i Sitges.

El concepte d'espai verd comunitari és present d'una o altra manera en els quatre projectes analitzats. L'Eixample Malagrida, en la primera fase de l'any 1916, es reserva una franja adossada al riu que anomenarà com a Parc de les Mores. A partir de l'ampliació del projecte a l'altre costat del Fluvià de l'any 1925, el barri prepara el terreny per a l'apropiació de la finca annexa de la Torre Castanys, que es convertirà a partir dels anys quaranta en el Parc Nou, el major parc municipal d'Olot. El projecte de Terramar de Sitges, per la seva banda, amb la reserva de la part posterior de l'hotel Terramar per a la construcció d'uns jardins, mostra també de manera clara la seva intenció de disposar d'un important espai verd comunitari. El Passeig Maristany de Camprodon ofereix una estratègia que podríem qualificar com a eficient i funcional a l'hora de proposar el seu parc. I és que la pròpia dimensió del passeig central, amb 45m d'amplada incloent els vials i 20 m si tenim en compte només la illeta enjardinada, ja aglutina en si mateix també la funció d'espai enjardinat públic. El cas de S'Agaró presenta una major complexitat pel que fa a aquesta funció. El seu concepte d'espai lliure comunitari no es concreta en un únic element amb jerarquia sobre el conjunt, sinó que es va formalitzant a partir de peces disperses. Ens referim a alguns

eixamplaments de vial i a àmbits enjardinats en els entorns de l'església de l'Esperança i de l'Hostal la Gavina, així com també als accessos a les cales i al voltant del camí de ronda, incorporat més clarament a partir de la segona fase plantejada per Francesc Folguera (Franquesa 2008).

Precisament la relació amb un fet geogràfic important com el mar o el riu és, d'una manera o altra, present en els quatre projectes. Aquest element manté una complexa relació de dualitat amb l'espai verd comunitari propi de cadascun dels casos analitzats. L'eixample olotí és l'únic que situa el seu fet geogràfic –en aquest cas el riu– com a element interior del projecte, a diferència, per raons òbvies, del mar a S'Agaró i a Terramar; però també del riu a Camprodon. Aquest últim cas és, del quatre, el que integra en menor mesura el seu factor natural en el projecte. En aquest sentit, el passeig Maristany s'orienta en paral·lel al Ter però no hi manté cap contacte pel que fa al seu espai comunitari, són precisament les parcel·les que confronten amb el riu per la seva part posterior les que li fan de barrera respecte el passeig central.

Més enllà d'aquestes observacions objectives, hi ha un altre element que és present en tres dels quatre casos i que potser ens pot donar pistes sobre l'autoria del quart: ens referim a l'Eixample Malagrida. I és que els quatre projectes comparats de comunitat jardí burgesa d'estiueig acullen sempre la casa del seu promotor: Ensesa a S'Agaró, Maristany a Camprodon, Armengol a Sitges i Malagrida a Olot. I l'arquitecte autor del projecte arquitectònic de la casa és, com a mínim en tres dels quatre casos –Terramar, S'Agaró i Maristany– el mateix que s'encarrega del projecte urbanístic del barri. A Olot, on dubtem de la credibilitat de l'autoria associada històricament als arquitectes Joan Roca i Josep Esteve, sí que en canvi coneixem bé l'autoria de la casa del promotor del barri edificada al Passeig de Barcelona: l'arquitecte barceloní amb arrels a l'Alta Garrotxa, Bonaventura Bassegoda i Amigó. Aquest arquitecte, tal i com explicarem en el capítol dedicat a l'autoria, és clau en la vida i en l'obra de Manuel Malagrida i exerceix com a arquitecte de confiança o de capçalera del patrici durant tota la seva trajectòria vital. Si a S'Agaró, a Sitges i a Camprodon l'arquitecte encarregat del projecte urbanístic és el mateix que fa el projecte arquitectònic de la casa del

promotor, qui sap si aquest és el fil que cal estirar per assolir una resposta satisfactòria a la incògnita sobre l'autoria del projecte urbanístic olotí.

Pel que fa al període històric al qual pertanyen els quatre projectes, mentre que d'altres casos citats anteriorment –com les avingudes Pearson o Tibidabo i el Parc Güell, situats a la ciutat de Barcelona, o la urbanització de l'entorn de l'Estany de Puigcerdà– es projecten al voltant de l'any 1900, els quatre projectes analitzats en aquest capítol s'emmarquen dins del context polític i cultural de la Mancomunitat. I, precisament això, fa que aquests casos ens interessin especialment. És en l'inici d'aquest període, a partir de 1914, quan coincideixen dos conceptes formalment relacionats que adoptaran gran popularitat a Catalunya. D'una banda, ens referim als ideals de ciutat jardí anglesos importats per Cebrià de Montoliu a partir de la publicació del seu llibre “Las modernas ciudades y sus problemas a la luz de la Exposición Cívica de Berlín” (1913). I, de l'altra, a l'ideal noucentista de la Catalunya-ciutat del qual parlàvem en el capítol dedicat al context cultural i polític.

En aquest sentit, els casos de l'Eixample Malagrida d'Olot i el de la Urbanització Terramar de Sitges en són ben representatius, ja que en ells hi coincideixen bona part dels valors atorgats al concepte de Catalunya-ciutat noucentista: barris residencials de cases amb jardí, amb disponibilitat d'equipaments culturals públics i ben connectats amb la resta de nuclis urbans de Catalunya per carretera i, sobretot, a través de la xarxa de ferrocarril. Uns equipaments, però, que no varen arribar a bon port en la major part dels casos; Sitges havia d'acollir una biblioteca, un auditori i un casino dins del mar que finalment no es varen construir (Rosselló 1989). El que sí que va veure la llum va ser l'hotel Terramar i l'espectacular autòdrom de Rocamar. En el mateix sentit, l'Eixample Malagrida no va acollir mai l'Ajuntament de la ciutat, el casino ni l'hospital, però sí que va veure aixecada una de les quatre primeres biblioteques de la Mancomunitat l'any 1918, i també el Grup Escolar que porta el nom del patrici l'any 1932.

Si bé els aspectes explicats en el paràgraf anterior acosten el casos citats a la idea noucentista de la Catalunya-ciutat, també és cert que la baixa densitat urbanística que presentaven aquests projectes i el sector burgès a qui anaven dirigits els seus

habitatges feien d'aquests exemples un model poc representatiu, en termes de sostenibilitat territorial i social; i es tractava, per motius similars, d'una tipologia ben allunyada de les intencions del model anglès de la ciutat jardí. Jordi Franquesa (2008, p. 71) evidencia el distanciament de la ciutat jardí anglesa respecte el model aplicat a Catalunya en el següent fragment on explica els motius de l'exili de Cebrià de Montoliu:

“Efectivament, les urbanitzacions que es faran entre 1900 i 1905 —Tibidabo, Pearson o el Park Güell— i que rebien l'important recolzament en un principi de Montoliu són, sovint, quelcom ben diferent del que caldria esperar de les seves teories, del seu concepte organicista, de la seva ciència cívica, de les accions públiques, degenerant en parcel·lacions de segona residència —molt poques eren de primera— responsables de la destrucció del paisatge, i que mai s'han aproximat a la concepció orgànica de la vida comunitària.”

6. LA FORMA:

UNA ESTRUCTURA URBANA RADIAL

6. LA FORMA: UNA ESTRUCTURA URBANA RADIAL

6.1 ORIGEN DEL CONCEPTE

Si bé la lectura dels textos existents en els plànols de l'Eixample de 1916 i 1925 ens indueixen a englobar l'Eixample Malagrida d'Olot dins el corrent urbanístic i social de les ciutats jardí, l'observació morfològica de la disposició de la seva xarxa de carrers també ens condueix a treballar sobre el concepte d'urbanisme radial. I és que aquest esquema de composició urbanística circular ha estat emprat com a manera de fer arquitectura des de l'antiguitat.

Si ens fixem en la fundació de les ciutats medievals, l'esquema radial era la opció més natural ja que garantia la cohesió defensiva del conjunt. A més, en aquests assentaments la xarxa de carrers naixia naturalment a partir d'un edifici de referència tal com un monestir, una catedral, un castell o un mercat i avançava en direcció a les portes de la muralla perifèrica. Aquesta muralla creixia i es desplaçava concèntricament a mesura que la ciutat ho requeria, i les vies radials que convergien en l'edifici de referència s'entrellaçaven a partir d'altres vies disposades com a anells concèntrics. De fet, amb els successius creixements de les ciutats, la traça de l'antiga muralla enderrocada es convertia en una nova i singular via de circumval·lació. (Pérez 2007, p. 34-41)

Aquesta estructura de carrers d'origen medieval fruit d'un creixement natural a partir de les circumstàncies històriques i socials del moment evoluciona cap a l'esquematzació de la ciutat ideal durant el Renaixement, que també és de tipus radial. Un bon exemple d'això n'és el dibuix de la ciutat no construïda d'Sforzinda, il·lustrada per Filarete entre 1457 i 1464; o l'esquema de ciutat ideal representat per Francesco di Giorgio a finals del s. XV. (Garrido 2011, vol. 3, núm. 2, pàg. 293-305).

Fig. 23: Ciutat renaixentista radial de Palmanova, Itàlia. Google Maps.

Precisament d'aquests esquemes de ciutat ideal renaixentista representats al s. XV en deriva directament la ciutat italiana de Palmanova (1593), construïda al Nord Est del país per ciutadans venecians. Aquesta ciutat representa un exemple paradigmàtic de la planificació portada a l'urbanisme radial (Azcárate 2017). Alguns altres casos urbanístics que presenten un esquema radiocèntric realitzats entre el renaixement i el barroc són els següents:

Projecte de reconstrucció de Londres (1666): proposta no realitzada de reforma de la ciutat de Londres redactat per Christopher Wren després de l'incendi que va arrasar diversos barris del centre de la ciutat l'any 1666. Es tracta d'un projecte que consta de diversos nuclis radials interconnectats entre si.¹⁴

¹⁴ Extret del catàleg de l'exposició *Creation from Catastrophe. How architecture rebuilds communities*. The Architecture Gallery, RIBA, Londres. 27 gener - 24 abril 2016.

Grammichele (1693): poc després del terratrèmol que va afectar l'illa de Sicília el gener del 1693, el príncep Carlo Maria Carafa Branciforte va fer construir aquesta ciutat radial a imatge de la ciutat de Palmanova. (Azcárate 2017)

Karlsruhe (1715): la ciutat de Karlsruhe fou fundada pel Comte Carles Guillem (Karl Wilhelm) de Baden-Durlach el 1715. Enllaçant amb l'origen medieval anteriorment explicat de la ciutat radial, la disposició dels seus carrers respon a la posició del Castell del fundador, situat al nucli de la ciutat.

L'urbanisme radial s'expressarà amb posterioritat al Renaixement i al Barroc en d'altres casos arreu del món fins a arribar a l'Eixample Malagrida. Un dels casos més paradigmàtics és sens dubte la reforma de París dissenyada per Georges Eugène Haussmann. L'esquema radial que organitza aquesta reforma urbana, tal com passa en els casos citats anteriorment, també deu en bona mesura la seva forma a les motivacions militars. Tal com explica l'arquitecte Jonathan Glancey (2016), *“les seves àmplies avingudes permetien a les tropes del govern moure's amb llibertat per mantenir l'ordre públic en temps de barricades, disturbis i altres alteracions”*.

La reforma parisenc cerca la millora de la higiene i de les comunicacions, així com també la monumentalitat a través de la posada en valor dels principals edificis, monuments i equipaments de la ciutat, que se situen en relació amb les noves avingudes –o bulevards– i places de nova creació. Tots aquests conceptes vinculen directament la reforma de Haussmann a París amb el pla de Malagrida a Olot.

La connexió d'una ciutat creuada per un riu és també una problemàtica que el pla parisenc ha de resoldre i que el relaciona directament amb el cas olotí. Aquesta configuració de la ciutat a banda i banda d'un riu atorga una significació especial als ponts en ambdós casos. I és que el Pla Haussmann, tal com explicarem més àmpliament en el capítol específic dedicat a la ciutat de París, representa un veritable referent per l'Eixample Malagrida.

També a França trobem un altre exemple d'urbanisme radial que resulta digne de menció pel seu paral·lelisme formal i cronològic amb el cas olotí. Concretament ens referim al pla urbanístic de la ciutat de Tergnier i a la seva relació amb la segona fase

de l'Eixample Malagrida, de dos nuclis radials. Aquest projecte, dissenyat per Raoul Dautry i construït entre 1919 i 1923, constava de tres nuclis radials alineats i consecutius. Tergnier fou concebuda com una ciutat jardí estretament vinculada a la presència del ferrocarril i, malgrat que va ser completament destruïda durant la segona Guerra Mundial, encara avui conserva un dels seus tres nuclis circulars-radials, que fou reposat a partir de la reconstrucció de la ciutat encapçalada per Urbain Cassan (Stern, Fishman, Tilove, 2013. p 465).

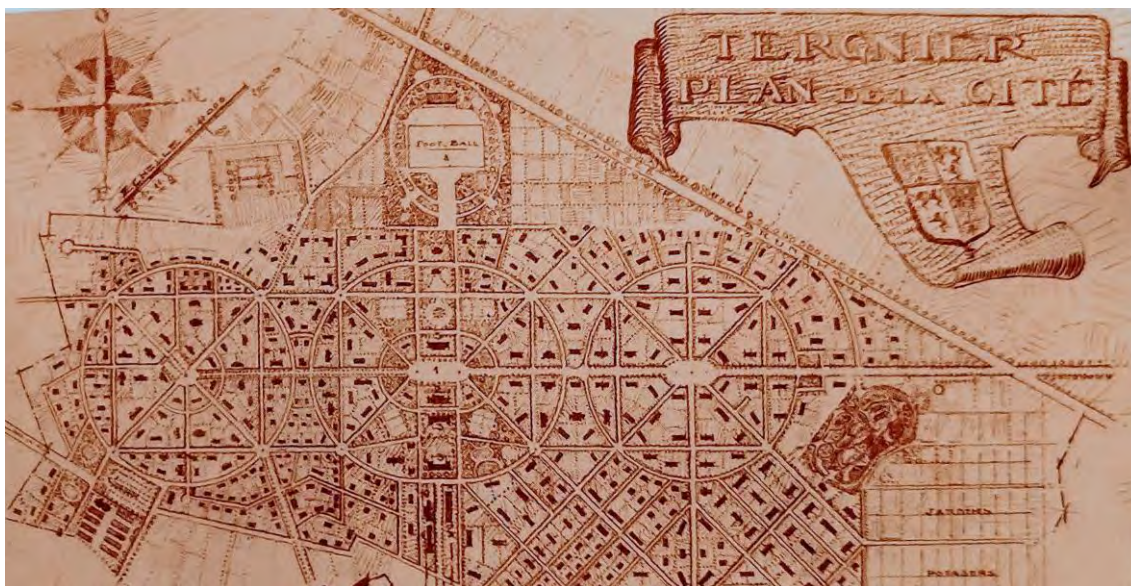

Fig. 24: Pla urbanístic de Tergnier. Stern, Robert A. M.; Fishman, David; Tilove, Jacob. (2013). Paradise Planned: The Garden Suburb and the Modern City. New York, NY: The Monacelli Press

A la vista de la geometria aplicada per Josep Esteve en l'extensió de l'Eixample a l'altra riba del Fluvià de 1925, no resultaria descartable que aquest arquitecte o el mateix Manuel Malagrida fossin coneixedors del pla urbanístic de Tergnier, que pocs anys abans s'havia portat a terme al nord-est de França.

De la mateixa manera que ens interessa la relació de Tergnier amb la segona fase de construcció de l'Eixample Malagrida per les seves connexions formals i cronològiques, també convé destacar el model urbanístic de North Charleston (EUA) per la seva alineació amb la primera fase del projecte olotí. I és que aquest projecte de ciutat jardí americana promoguda, a diferència dels postulats de Howard, per una societat amb

ànim de lucre fou construïda al mateix any 1913 i igualment consta d'un sol nucli radial circular de vuit avingudes (Stern, Fishman, Tilove, 2013. p 263).

Un altre cas d'urbanisme radial que ens interessa citar pel claríssim esquema radial utilitzat en la seva concepció és el del poblat de Whiteley, al Regne Unit, inclòs dins l'àmbit territorial i temporal de les ciutats jardí angleses. A més del paral·lelisme formal i tipològic, la relació del projecte anglès amb el cas olotí és cronològicament directa, ja que Whiteley es va construir entre 1914 i 1921, de manera pràcticament coetània a la primera fase de l'Eixample Malagrida.

Fig. 25: Vista aèria del poblat de Whiteley i imatge d'un dels seus carrers circulars.

www.artsandcraftsmovementinsurrey.org.uk

El poblat de Whiteley va ser fundat pel botiguer londinenc amb el mateix nom, William Whiteley, que poc abans de la seva mort, el 1907, va fer una important donació d'un milió de lliures per a la construcció d'un poble que, en la línia del projecte de Malagrida a Olot, havia de disposar d'Ajuntament i d'equipaments per als serveis socials, a més de botiga i d'església. Però, a diferència de l'eixample olotí, que deixava de banda complir amb cap mena de funció social mentre es preocupava per l'estiueig de les famílies adinerades, la iniciativa anglesa anava dirigida a facilitar les condicions de jubilació de comerciants i botiguers amb pocs recursos (Nairn Pevsner Cherry 1971).

El projecte de Whiteley presenta un esquema netament radial d'un sol nucli octogonal orientat a possibilitar als seus residents d'edat avançada accedir a les instal·lacions compartides situades al centre sense haver de caminar una llarga distància. Alhora, el sistema radial és una clara mostra de la voluntat del projecte de fer comunitat. El pla va ser dissenyat el 1911 per l'arquitecte escocès Robert Frank Atkinson (1869-1923),

després de guanyar el concurs convocat pel patronat encarregat de gestionar el llegat de William Whiteley a partir de la seva mort. Tot i que el referent funcional adoptat per Atkinson a l'hora dissenyar el projecte és el de la ciutat jardí de Hampstead Garden Suburb (1907), de Richard Barry Parker i Raymond Unwin, l'esquema utilitzat a Whiteley s'allunya de la informalitat i del pintoresquisme de Hampstead mentre s'apropa a la simetria i a la rigidesa formalista de la ciutat renaixentista ideal (Nairn Pevsner Cherry 1971).

L'èxit de Whiteley segueix plenament vigent avui. L'escala humana dels edificis que la conformen juntament amb la seva planificació radial són elements que reforcen tant l'espai propi de cada membre de la comunitat com la unitat funcional del conjunt. Segons (Stern, Fishman, Tilove 2013, p.370): "(Whiteley) is an extremely attractive exemple of architectural form and function happily integrated".

Un altre exemple d'urbanisme radial de gran ciutat elaborat a Catalunya és el projecte proposat per Antoni Rovira i Trias per a l'Eixample de Barcelona. Aquest projecte no realitzat, malgrat que no està directament relacionat amb el pla otolí ni per època ni per dimensió, posa de relleu la importància de la tipologia radial en l'urbanisme europeu de finals del XIX també al nostre país.

El Pla Rovira i Trias sorgeix a partir de la demanda d'expansió territorial de la Barcelona de mitjans del segle XIX, que creixia preocupada dins de les seves muralles i patia els problemes higièncs i socials propis d'una ciutat amb una densitat de població desmesurada. El permís sol·licitat a Madrid per enderrocar les muralles i estendre la ciutat més enllà d'aquests límits ja obsolets es va fer esperar (Oliva 2015). Quan finalment va arribar, al 1859, el consistori va convocar un concurs per a la reforma i ampliació de la ciutat i Antoni Rovira i Trias (Barcelona 1816-1889), arquitecte i cap dels bombers de la ciutat, va resultar-ne guanyador. No obstant això, el ministeri de l'interior va decidir no actuar en conseqüència amb el resultat del concurs i encarregar el projecte a Ildefons Cerdà, un enginyer de camins que havia estudiat a Madrid i que mantenia bones relacions amb el govern de l'estat (Vital 2011). En la decisió de decantar-se per Cerdà també hi va influir el fet que el projecte radial de Rovira Barcelona d'un cert aire de capitalitat, cosa que no agradava a Madrid –el projecte

radial de Rovira estava en la línia d'altres projectes que s'estaven duent a terme en algunes capitals europees del moment, com era el cas del París de Haussmann o de la Ringstraße de Viena. Aquesta mena de monumentalitat associada a l'urbanisme també agradava a Manuel Malagrida per al seu projecte d'eixample a Olot, però, en aquest cas, l'ombra del patrici no era prou allargada com per cridar l'atenció a cap poder estatal.

Fig. 26: Projecte d'eixample de Barcelona de Rovira i Trias. AHCB.

El projecte de Rovira i Trias plantejava la construcció de cinc grans avingudes que havien d'enllaçar la ciutat antiga amb els pobles perifèrics llavors desconnectats de Barcelona: Sants, Sarrià, Gràcia, Sant Andreu i Sant Martí. Tres d'aquestes avingudes principals naixien d'una gran plaça central que ocupava el lloc de l'actual plaça de Catalunya. Malgrat això, i a diferència de l'eixample otomà, la distribució del seu pla no es podria considerar plenament radial ja que no existeixen uns nuclis establerts amb prou claredat a partir dels quals es desenvolupi la proposta. I, en la mateixa línia, la trama quadrangular escollida per a la distribució dels carrers en els espais intersticials entre les grans avingudes, no sembla una elecció prou coherent amb la decisió d'adoptar un sistema radial per al projecte. Podríem dir que, si bé formalment es

tracta d'una proposta radial, l'autor no porta fins a les últimes conseqüències l'elecció d'aquest sistema.

Al voltant del seu eixample, Rovira hi planificava una línia de Ferrocarril semicircular que unia totes les avingudes i limitava l'àmbit de la intervenció, en la línia del que s'havia fet a Viena amb la Ringstraße o del que plantejaria Ebenezer Howard anys més tard en els seus esquemes teòrics de ciutat jardí. I precisament això convertia el projecte de Rovira i Trias en un esquema finit. També en el projecte de Malagrida, existia quelcom que limitava clarament on començava i on acabava el projecte: la ciutat antiga a una banda i el meandre del riu per l'altra. Paradoxalment, el disseny d'eixample finit otolí de 1913 es va desdoblar amb prou eficàcia a l'altra banda del riu quan va resultar necessari el 1925, sense que hagués estat previst inicialment i mantenint la seva essència radial. Precisament aquest establiment de límits que condicionava l'ampliació posterior de la ciutat és una de les principals diferències entre el Pla Cerdà i el Pla de Rovira o el de Malagrida, ja que mentre l'esquema de malla possibilita estendre's il·limitadament, el sistema radial suposa posar límits al creixement.

Més enllà dels exemples anteriors, que ja sigui per distància geogràfica o cronològica no podem considerar prou propers al cas otolí, a continuació ens fixarem en d'altres exemples d'urbanisme radial planificats en el mateix període al nostre país sobre els quals l'Eixample Malagrida podia haver exercit o en podia haver rebut algun tipus d'influència.

6.2 ESTUDI DE CASOS RELACIONATS A CATALUNYA

Si centrem l'atenció en els projectes d'estructura urbana radial realitzats en l'àmbit de Catalunya durant el segle XX, en trobem tres que ens interessen de manera especial; tres projectes urbanístics sobre els quals el pla olotí pogué exercir o rebre alguna influència determinant i que es troben repartits arreu del territori català. Estem parlant del poblat de Raimat, al Segrià (1914), del projecte d'urbanització de la Ciutadella de Roses (1917), a l'alt Empordà, i del barri de la Riba de Castellterçol (anys 50), al Moianès.

POBLE DE RAIMAT

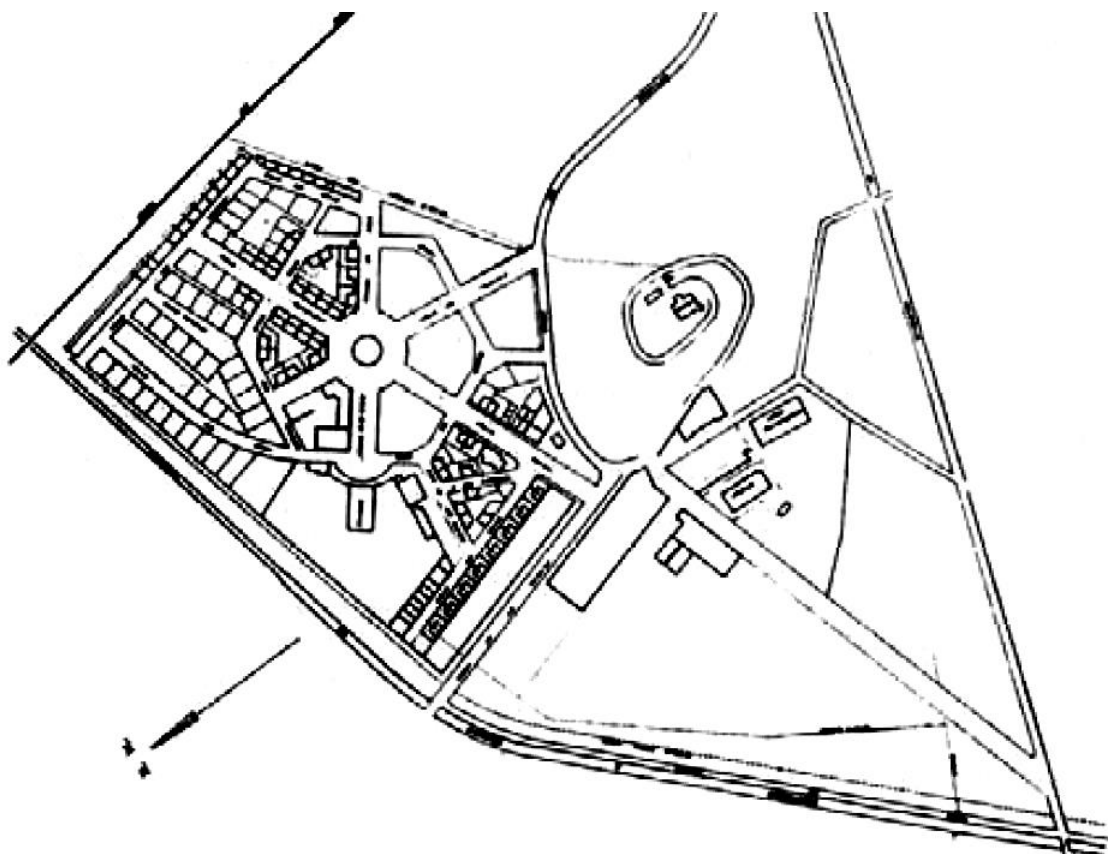

Fig. 27: Planta del Poble de Raimat als anys 40. "Colonización agraria en España, 1855-1973. Políticas y técnicas en la ordenación del espacio rural", de José Luís Oyón y F. Monclús

La història de la colònia agrícola de Raimat comença l'any 1914, quan l'empresari vinícola Manuel Raventós compra uns terrenys de 3,5 Ha a uns 18 Km de Lleida per

portar a terme un projecte de colonització agrícola inspirat en les colònies industrials i també en les ciutats jardí angleses. Aquest projecte sorgeix en el context de l'extensió de l'àrea d'irrigació hídrica del canal d'Aragó i Catalunya, començat a finals del segle XVIII. (Nadal i Martí-Hennenberg 2012, n. 88, p. 171-183)

El projecte del nou poblat, tant del traçat dels carrers com dels edificis principals, fou encarregat a l'arquitecte modernista Joan Rubió i Bellver, que aleshores tenia 45 anys i es trobava en plena transició des del modernisme fins a una tornada als valors de l'arquitectura clàssica i catalana, és a dir, cap a l'arquitectura noucentista. La contractació d'un arquitecte de prestigi formava part d'una estratègia iniciada anys abans per part de Raventós encaminada a vincular les activitats vinícoles a una arquitectura de qualitat. Inicialment, la intenció de Raventós era la d'encarregar el projecte a Antoni Gaudí però, segons explica l'estudiós de la figura de Gaudí Joan Bassegoda Nonell, l'arquitecte es trobava immers en l'obra de la Sagrada Família i recomanà a l'empresari vinícola que contactés amb el seu deixeble Joan Rubió i Bellver. Respecte a la documentació original del projecte, segons els ja citats investigadors de Raimat Nadal i Martí-Hennenberg (2012), no consten ni plànols ni tampoc escrits originals de l'arquitecte que facin referència a aquest encàrrec.

Per a la construcció de la nova colònia agrícola de Raimat, Manuel Raventós s'inspirà en models com la colònia agrària del Castell del Remei, a la Noguera, o la colònia agrícola de Graugés (o colònia Rosal), al Berguedà. Ambdós exemples responen a un model encarat a minimitzar la conflictivitat laboral i social a mitjançant un estricte sistema organitzatiu intern, però també gràcies a trobar-se ubicats en entorns rurals allunyats dels grans nuclis de població.

Formalment, la forma estrellada i hexagonal de la planta del projecte s'emmarca, segons Ignasi de Solà-Morales, en la progressiva adaptació de Rubió al llenguatge arquitectònic geometritzant del classicisme noucentista. Però d'altres factors ens remeten a l'exemple Olotí, traçat tres anys abans, com a possible referent del pla de Raimat. El principal d'aquests arguments, més enllà de la gran similitud en l'esquema radiocèntric que adopten ambdós projectes, és la voluntat de situar els principals equipaments a la plaça central. És així com, mentre Malagrida hi pretén situar

l'Ajuntament, l'hospital, l'escola o la biblioteca-museu, Raventós –de la mà de Rubió– hi planteja l'església, l'escola, la fonda o l'Ajuntament.

Pel que fa a la sintonia del projecte de Rubió amb els preceptes de les Ciutats Jardí angleses establerts anys abans per Ebenezer Howard, Raimat és un dels principals exponents d'aquest model a Catalunya. Més enllà de la coincidència de la forma radial de Raimat amb els esquemes teòrics proposats per Howard en el seu llibre *Garden Cities of To-morrow* o amb les propostes de colònies agràries que la GCTPA (Garden City Town Planning Association) projectà per al govern britànic el 1916, l'assentament de Raimat proporciona habitatge digne per a la massa de població treballadora que requeria el projecte empresarial de Raventós. Alhora, el projecte de Rubió i Bellver, en la línia del model anglès de ciutat jardí, situa els centres de producció vinícola a la seva perifèria. Raimat també col·labora a resoldre la problemàtica de la despoblació de l'espai rural català, un dels temes plantejats per diversos articles publicats a la revista "Civitas". I ho fa mitjançant la utilització d'una tipologia d'habitatge en filera de caire popular amb grans dosis d'higienisme –a diferència del Pla de Malagrida d'Olot, el qual proposava una extensió de la ciutat existent a partir d'un model d'habitatge unifamiliar aïllat i burgès.

CIUTADELLA DE ROSES

A partir de l'any 1915, l'antiga ciutadella de Roses quedà definitivament desafectada del seu ús militar i fou cedida a l'Ajuntament. Aquest canvi de titularitat donà lloc a diverses propostes de creixement de la vila per a aquest sector. És en aquest context que l'any 1918 té lloc l'encàrrec d'un projecte d'urbanització de la Ciutadella a Nicolau Maria Rubió i Tudurí. La iniciativa ve de part de Joan Adolf Mas Yebra, un advocat i emprenedor barceloní que, entre d'altres iniciatives, n'encapçalà una per a fer arribar el tren de Figueres a Roses així com també intervingué en la concreció real del Pla Cerdà a Barcelona com a president de la comissió de l'Eixample (Arxiu Municipal de Roses 2012).

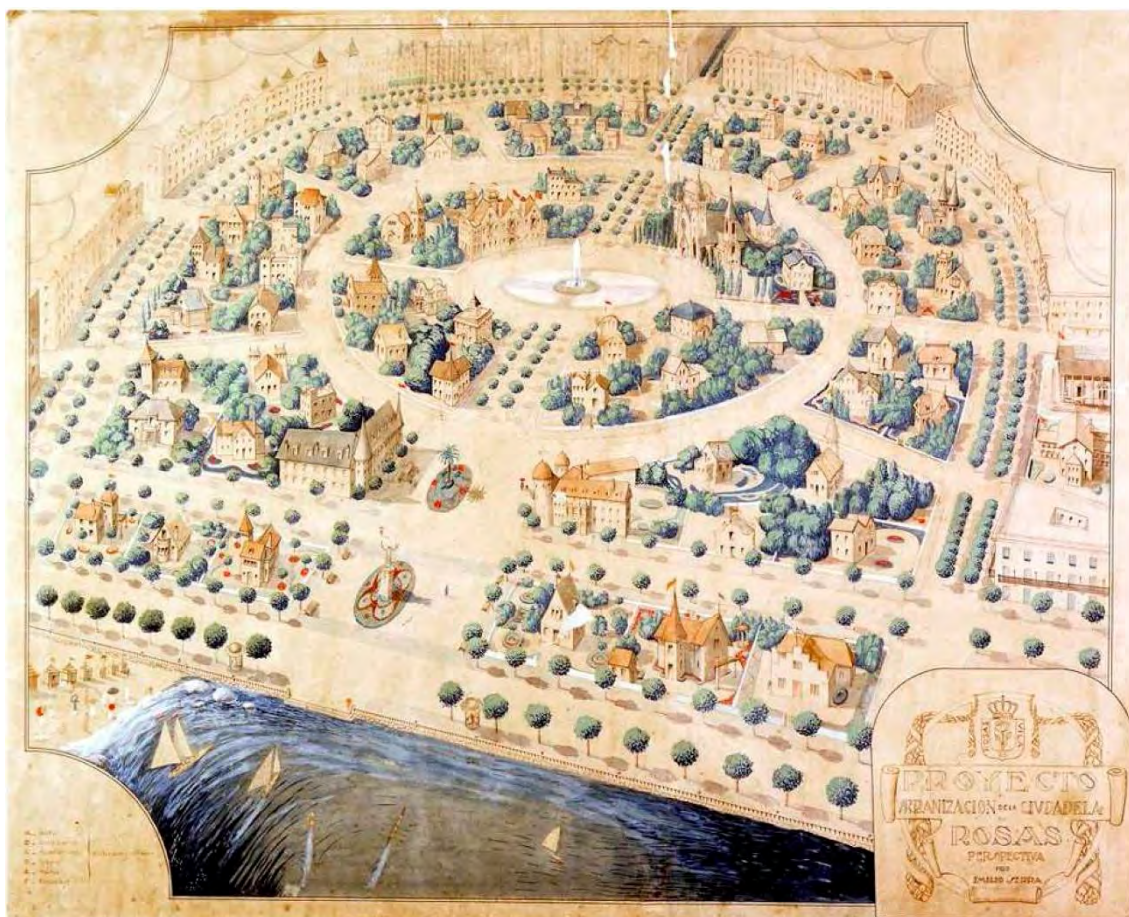

Fig., 28: Projecte de la Ciutadella de Roses. Arxiu Municipal de Roses. 14.7. Col·lecció municipal de gravats, número 4.

El projecte de Rubió i Tudurí, finalment no realitzat per l'encertada decisió de protegir la muralla de la ciutadella de Roses com a patrimoni històric, plantejava la transformació d'un equipament militar ja obsolet i, per extensió, de la ciutat, en un centre turístic elitista i burgès. L'ordenació que es proposava partia d'un esquema radiocèntric amb domini de la tipologia d'habitatge unifamiliar i amb la previsió de situar en el seu centre els principals equipaments de la ciutat: l'Ajuntament, una església, un casino, un museu, unes escoles i un hostel (Franquesa 2008).

Tots els plantejaments anteriors fan concloure que l'Eixample Malagrada d'Olot podia haver estat un gran referent per al projecte de Rubió i Tudurí. La disposició radial de l'estructura viària, l'establiment d'un nou centre de la ciutat amb el trasllat dels principals equipaments públics al nou barri, la voluntat de convertir el sector en un centre de turisme burgès, l'ús majoritari d'una tipologia d'habitatge unifamiliar aïllat, el període cronològic separat només cinc anys en el qual es duen a terme els dos projectes... Ja sigui pel coneixement del pla olotí, tan proper geogràficament al de Roses, o per la possible relació de coneixença entre Mas Yebra i Malagrada, ambdós personatges que formaven part de l'elit barcelonina del moment, sembla clar que disposem de prou arguments com per a establir una connexió entre aquests dos projectes.

Nicolau Maria Rubió i Tudurí (Maó, 1891 – Barcelona, 1981) fou un arquitecte i paisatgista català. El 1917 fou nomenat director del servei de Parcs i Jardins de l'Ajuntament de Barcelona i ocupà el càrrec fins al 1937. Precisament durant aquesta etapa dugué a terme el projecte de la Ciutadella de Roses. Nicolau Maria era nebot de Joan Rubió i Bellver, i aquesta dada enllaçaria en certa manera els projectes explicats de Raimat i de Roses. I és que, segons s'explica en la biografia de Nicolau publicada per la Fundació Rubió Tudurí: *"El seu oncle (Joan) exercí una influència cabdal sobre ell"*.

URBANITZACIÓ LA RIBA DE CASTELLTERÇOL

El barri de la Riba de Castellterçol, organitzat radialment a partir de la plaça anomenada Cuspinera en honor al seu promotor Miquel Cuspinera, resulta d'especial interès per al nostre treball pel fet que està realitzat a imatge i semblança del pla olotí, uns 35 anys més tard que Manuel Malagrida n'iniciés la seva construcció.

Fig. 29: La Riba de Castellterçol a l'esquerra i l'Eixample Malagrida d'Olot a la dreta. Google Maps.

El projecte d'urbanització que hem pogut localitzar a l'arxiu comarcal del Vallès Oriental, a Granollers, data de l'any 1953 i el signa Josep Maria Liesa de Sus, arquitecte soci del GATCPAC i cofundador del Sindicat d'Arquitectes de Catalunya (juliol de 1936 – gener de 1939). La data del projecte i de la construcció de la plaça i dels seus habitatges burgesos en els anys subsegüents concorda amb el que es pot observar als ortofotomapes per anys de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, en els quals el barri no apareix urbanitzat en el vol de l'any 1946 i sí que hi consta en el de 1956. Aquesta informació contradiu i actualitza d'altres fonts consultades (Franquesa 2008) en les quals es parla del barri de la Riba com a projecte coetani de l'Eixample Malagrida.

El pla d'urbanització de Liesa de Sus es dibuixa al voltant de la preexistent torre de les aigües de Castellterçol, que es trobava en un lloc elevat pròxim a la vila i donava servei a algunes de les fonts del municipi. Aquestes fonts resultaven primordials per als veïns abans de l'arribada de l'aigua corrent al municipi. La posició de la torre serveix com a centre per al traçat d'un octògon a partir del qual arrenquen vuit carrers radials i dos

de circulars concèntrics amb centre a la plaça –de la mateixa manera i en el mateix nombre de carrers que en el cas de l'Eixample Malagrida d'Olot. El nou barri es connecta amb el poble a través de la prolongació d'un dels carrers que neix a la plaça Cuspinera: el Passeig de la Riba.

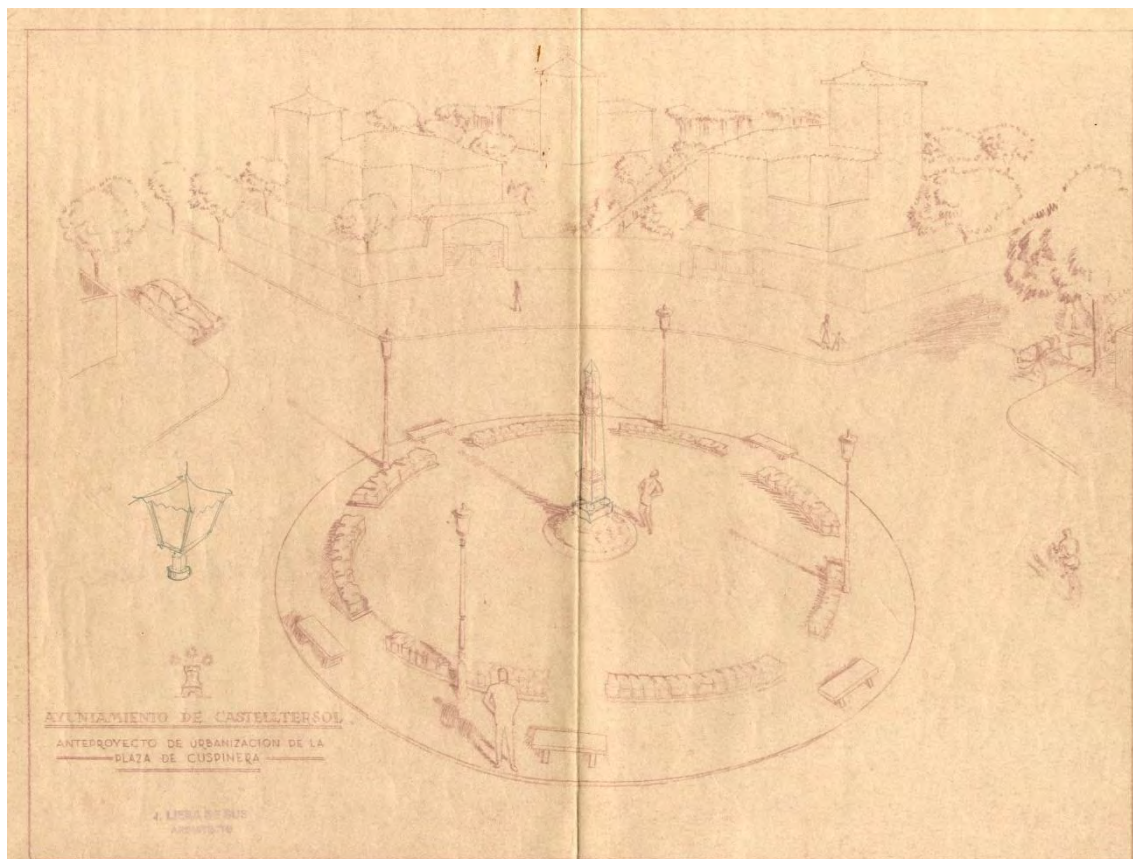

Fig. 30: Projecte de Liesa de Sus de la P. Cuspinera. ACVO.

La plaça Cuspinera de Castellterçol va ser urbanitzada per Miquel Cuspinera i Santesmasses, un “americano” que, de la mateixa manera i en la mateixa època que ho va fer Manuel Malagrida, va emigrar a fer fortuna a Buenos Aires (Argentina) entre els anys 1890 i 1930. Aquesta és la informació que ens ha proporcionat la família a través d’una entrevista amb l’arquitecte Lluís Cuspinera, net d’un dels germans de Miquel Cuspinera, conjuntament amb les converses mantingudes amb l’historiador local de Castellterçol, Joan Capdevila. Malgrat que no tenim informacions concretes que relacionin Malagrida i Cuspinera en la seva estada al país americà més enllà de la coincidència en l’espai i en el temps, no és d’estranyar que, tenint en compte que l’olotí era membre actiu de diverses associacions de catalans i també d’espanyols

residents a l'Argentina, ambdós es coneguessin i mantinguessin la relació una vegada retornats a Catalunya.

De fet, les similituds entre els dos projectes són ben significatives. No només es tracta de la forma escollida per al traçat dels carrers, tal com observem en la fotografia aèria dels dos projectes que ens porta quasi a la confusió (fig. 28), sinó que paràmetres com la parcel·lació, la densitat d'edificació, la tipologia d'habitatge aïllat burgès d'estil sovint eclèctic o l'enjardinament són factors que ens agrupen els dos projectes en una única tipologia.

La tipologia d'habitatge pròpia del cas olotí i del de Castellterçol, així com també la majoritària del no realitzat projecte de la ciutadella de Roses, és el de l'habitatge unifamiliar aïllat de caràcter burgès. I és que tant Malagrida a Olot com Cuspinera a Castellterçol –i també Mas Yebra a Roses– pensaven en un barri d'estiueig per a gent adinerada. De fet, a Castellterçol –a diferència de Roses i d'Olot– ni tan sols es pensava a dur equipaments públics al nou sector, i es limitava el seu àmbit d'ús al passeig i a l'estiueig. En aquest sentit, i segons explica Jordi Franquesa (2008):

“Tot i tractar-se d'un nucli de reduïdes dimensions, (Castellterçol) era força conegut en els cercles més elitistes, ja que el president de la Mancomunitat, Enric Prat de la Riba, n'era nascut en aquest poble, i a principis de segle el seu clima tenia una reconeguda qualitat terapèutica, a més de ser una vila d'estiueig a on passaven les seves vacances personatges de l'entorn social de Francesc Cambó.”

DADES COMPARATIVES

Els tres projectes exposats anteriorment, conjuntament amb l'Eixample Malagrida, reuneixen unes característiques en comú que en fan interessant l'anàlisi comparativa de dades¹⁵. Una anàlisi que ens ha d'ajudar a situar el projecte otolí en el seu context temporal –primera meitat del s. XX–, geogràfic –Catalunya– i morfològic –radial. En el següent quadre exposem les dades relatives a cadascun dels quatre casos:

Eixample Malagrida, 1913-1925:

Arquitecte:	No determinat
Superfície del sector:	49 Ha (segons medicació, 64 Ha segons Franquesa) 22 Ha (1916) + 27 Ha (1925)
Densitat:	3,7 hab/Ha (medicació Cad) 2,8 segons Franquesa
Nombre d'habitatges:	179 hab
Xarxa viària:	Radial
Parcel·lació:	Triangular poligonal

Ciudadella de Roses, 1926:

Arquitecte:	Nicolau Maria Rubió i Tudurí
Superfície del sector:	23 Ha
Densitat:	7,2 hab/Ha (2,6 sense els blocs d'habitatges)
Nombre d'habitatges:	165 hab (60 xalets i 105 pisos)
Xarxa viària:	Radial
Parcel·lació:	Triangular poligonal

Castellterçol, 1953:

Arquitecte:	Josep Maria Liesa de Sus
Superfície del sector:	4 Ha
Densitat:	7,75 hab/Ha
Nombre d'habitatges:	31 hab
Xarxa viària:	Radial
Parcel·lació:	Triangular poligonal

Poble de Raimat, 1914:

Arquitecte:	Joan Rubió i Bellver
Superfície del sector:	9 Ha
Densitat:	17 hab/Ha
Nombre d'habitatges:	156 hab
Xarxa viària:	Radial
Parcel·lació:	Rectangular regular

¹⁵ La poca informació relativa als quatre projectes analitzats en quant a dades urbanístiques ens ha empès a obtenir-ne els valors en una base topogràfica real. Respecte del nombre d'habitatges, aquesta dada l'hem obtinguda en base a fer un recompte principalment visual del que es pot observar en els plànols originals o en les imatges antigues dels projectes. A excepció del cas otolí, sobre el qual sí que existeix documentació tècnica de suficient detall, en els altres tres casos les dades tenen un marge d'error de fins a un 15%. I diem això perquè, en la poca documentació a la qual hem pogut accedir, no queda del tot clar quin és l'àmbit exacte de cada sector o quin és el nombre total d'edificis i d'habitatges existents en cadascun dels edificis plurifamiliars.

Dels quatre exemples seleccionats, el poble de Raimat és el que està més allunyat del cas olotí, però precisament això fa que resulti d'especial interès. Es tracta d'un projecte iniciat l'any 1914, de manera pràcticament coetània amb l'Eixample Malagrada, que presenta unes connotacions socials vinculades a la qualitat de vida de la classe treballadora que l'allunyen d'Olot i l'acosten als casos paradigmàtics de les ciutats jardí angleses. Aquestes característiques del projecte de Raimat són coherents amb la seva densitat de 17 habitatges per hectàrea, absolutament desmarcada dels altres casos exposats, que es troben entre els 2,6 de Roses i els 7,7 de Castellterçol¹⁶.

En el projecte de Roses, la lectura de dades resulta molt diferent si considerem els blocs de pisos que Rubió i Tudurí plantejava construir en el perímetre del sector o, contràriament, si els obviem. Sense aquests blocs, la densitat i l'àrea dels projectes de Roses i d'Olot –contemplant la primera fase del projecte de Malagrada– és molt semblant: 3,7 hab/Ha i 22 Ha a Olot, i 2,6 hab/Ha i 23 Ha a Roses. És interessant constatar que, malgrat que la intenció de Malagrada no era la de construir habitatge social, de densitat molt més gran, això és el que va acabar succeint a l'Eixample Olotí a partir dels desastre natural de "l'Aigat" d'Olot. I, si tinguéssim en compte aquest fet, la diferència entre la previsió d'habitatges global del projecte de la ciutadella i el d'Olot comptat als anys seixanta no seria gens significativa.

Pel que fa a Castellterçol, la principal observació a fer respecte el pla de Malagrada és que es tracta d'un projecte pràcticament idèntic realitzat a una escala menor. El fet que la densitat sigui major a Castellterçol (7,7 hab/Ha respecte 3,7) té a veure amb el fet que la reducció en l'escala del projecte condueix a la reducció de l'àrea de les parcel·les. Però pel que fa al nombre total de parcel·les –i de cases–, aquest es manté en uns registres semblants als d'Olot.

Més enllà de les comparacions objectivables mitjançant dades numèriques, un altre factor d'anàlisi entre els quatre casos exposats és la relació que mantenen amb el seu entorn natural. I és que, si bé d'entrada tots quatre presenten aquest contacte directe

¹⁶ En el cas de la ciutadella de Roses, el valor de 2,6 és obtingut sense considerar la part perimetral de blocs plurifamiliars.

amb el seus fets geogràfics com un tret comú, la relació d'elements amb la que s'han d'enfrontar és absolutament diversa. D'una banda, l'aigua, ja sigui de mar o de riu, acompanya els projectes de Roses i Olot i els relaciona per la manera com entenen que aquest límit ha d'esdevenir una prolongació del seu àmbit d'utilització. I, de l'altra, la topografia, que en els dos anteriors casos és pràcticament neutra, però que juga un paper clau en els projectes de Raimat i de Castellterçol. El primer, situat en una extensa plana agrícola, prolonga el seu creixement radial cap als conreus circumdants en la línia del que proposaven els esquemes teòrics de la ciutat jardí utòpica d'Ebenezer Howard. Castellterçol, a diferència de Raimat, se situa al capdamunt d'un turó en un context muntanyós i forestal. I els seus braços o bé s'integren cap a la resta de la vila per la banda nord o bé es projecten cap al bosc a través de sinuosos camins al sud.

7. LES FONTS PRIMÀRIES: ANÀLISI I INTERPRETACIÓ

7. LES FONTS PRIMÀRIES: ANÀLISI I INTERPRETACIÓ

En aquest capítol ens disposem a exposar tota aquella informació relativa a la concepció de la idea de l'eixample olotí obtinguda a partir de les fonts primàries a les quals hem pogut accedir. Aquest conjunt d'informació ens serà útil per extreure'n conclusions que analitzarem en els capítols subsegüents dedicats a l'autoria i a les influències. Però també haurà servit de base per la complementació de la biografia ja exposada de Manuel Malagrida o per comprendre l'evolució cronològica de la construcció de l'Eixample.

Per tal de fer més entenedor el gruix de la informació exposada, aquesta tesi divideix l'exposició de les fonts primàries en dos grans grups. En el primer s'exposa el conjunt de projectes globals i parcials que es varen redactar en les primeres fases de la construcció del barri fins al 1926, entenent que tots ells estan relacionats amb la concepció de la idea pel que fet que Manuel Malagrida hi tenia encara una participació activa. En el segon grup es tracta tota la correspondència i les notícies aparegudes en la premsa de l'època que entenem que ens donen alguna informació rellevant a fi d'entendre les motivacions que van dur el projecte fins a la seva concreció real.

7.1 ESTUDI DE LA RELACIÓ DE PROJECTES PARCIALS

L'estudi cronològic de les accions i projectes relatius a la construcció de l'Eixample Malagrida ens condueix a exposar i analitzar la documentació gràfica i administrativa existent relativa a cadascuna de les diferents fases constructives en què es va dividir el conjunt de l'obra.

Aquesta anàlisi ens ha d'ajudar a esclarir diverses qüestions relacionades amb el projecte urbanístic que ja hem anat apuntant en capítols anteriors. Ens referim a la cronologia d'execució, als referents del projecte o a la relació entre Malagrida i el Consistori a través de la sol·licitud de les llicències. Un altre dels temes a observar –i que representa una de les principals motivacions d'aquesta investigació– és l'establiment d'una nova autoria. La nostra hipòtesi respecte d'aquest assumpte difereix del que s'ha plantejat en els estudis realitzats fins al moment, i creiem que els noms de Roca Pinet o de Josep Esteve no tenen més importància que la d'haver canalitzat l'aprovació de la fase del projecte corresponent al moment en el qual l'un o l'altre ocupaven la plaça d'arquitecte municipal. En aquest sentit, també constatarem que la participació d'un altre arquitecte municipal anterior, Alfred Paluzie, és equiparable a la dels altres dos tècnics citats.

24 de novembre de 1913, Alfred Paluzie – Urbanització de dos carrers i de la plaça central:

Mentre ens trobem immersos en la recerca de documentació relativa a les llicències d'obra de cadascuna de les dues fases en què històricament s'ha dividit aquest projecte (Roca Pinet al 1916 i Esteve al 1925), ens sorprèn la troballa d'un primer document fins ara inèdit en tots els estudis que hem pogut consultar sobre l'Eixample Malagrida. Es tracta d'un projecte del llavors arquitecte municipal Alfred Paluzie corresponent a la urbanització de dos carrers i de la plaça central del sector inicial de la riba nord del Fluvià. Un projecte que, ben analitzat, ens condueix a la conclusió que la primera fase de la urbanització no anà a càrrec ni de Joan Roca Pinet ni de Josep

Esteve; el projecte data del 1913 i és obra d'Alfred Paluzie. Tot seguit n'argumentarem el perquè.

Potser per l'àmbit parcial que contemplava el projecte –tan sols dos carrers i la plaça– o per la nul·la informació de la totalitat del pla present en la seva extensa memòria, aquest projecte i aquest arquitecte no s'han considerat mai com a integrants del pla de Malagrida. Però bo i revisant la documentació relativa a l'obra, entre la qual hi consten algunes cartes entre don Manuel i l'Ajuntament d'Olot que explicarem a continuació, i tot analitzant gràficament la proposta, queda clar que els dos carrers projectats per Paluzie són una peça clau d'un pla global ja definit. En aquest pla, la plaça de l'Estrella ja s'hi inclou i n'és el centre organitzatiu.

Alfred Paluzie, en el seu projecte de reforma i millora de la ciutat de 1906 aprovat definitivament l'any 1909, contempla els possibles creixements que pot tenir la ciutat i, entre aquests, hi consta el del "Pla de Llachs". Per a aquest sector, la seva proposta és la d'un creixement en trama quadricular, en la línia de l'Eixample Cerdà de Barcelona; res a veure, doncs, amb el sistema radial de la proposta de Malagrida.

L'eixample en trama quadricular d'aquest primer pla de 1909, a diferència de la proposta del mateix Paluzie executada per Malagrida a partir de 1913, centra la seva atenció en l'ortogonalitat configurada per la cantonada entre els carrers preexistents d'Esteve Vilanova i el Passeig de Barcelona. A partir d'aquests dos eixos urbans neix una malla de carrers paral·lels que s'estén en direcció al riu de manera homogènia i autònoma. Es tracta d'un sistema que, tal com criticarà l'arquitecte Josep Danés i Torras en l'article anomenat "Dels Aixamplis" publicat a El Deber que resumirem en el següent apartat, no té en compte el factor natural del riu i es basa tan sols amb preexistències urbanes. És per això que, respecte del Pla Malagrida, la seva trobada amb el meandre del Fluvià en aquest punt és poc precisa. Paral·lelament, la plaça central de la proposta de Paluzie de 1909, situada al mateix punt que la futura plaça de l'Estrella de 1913, planteja una característica pròpia per a diferenciar-la de la resta d'encreuaments de carrers que l'associa directament amb l'Eixample Cerdà: els xamfrans.

Per entendre que l'encreuament de carrers del projecte executiu presentat per Paluzie el 1913 es correspon amb la proposta radial finalment executada i no pas amb la de la quadrícula, cal completar la informació del projecte amb les cartes que acompanyen la tramitació de la proposta. En aquesta correspondència, Manuel Malagrida explica que la plaça central està concebuda com un lloc de confluència d'avingudes diagonals, una definició que resulta totalment incompatible amb el sistema de trama quadrícula previst en el planejament fins llavors vigent. També queda clara l'elecció del model radial en la prolongació que inclou el projecte del carrer principal fins a la plaça Vayreda –i per extensió, cap al centre de la ciutat antiga– de manera diferent a com ho plantejava Paluzie en el seu pla de quatre anys abans.

Fig. 31: Proposta d'eixample en quadrícula de Paluzie per el Pla de Llachs. ACGAX.

El projecte de la primera fase de l'Eixample d'Alfred Paluzie, malgrat ser el que abarca un àmbit més petit dels tres que explicarem, marcarà moltes de les línies mestres del que seran els materials i les instal·lacions de la nova urbanització: des del tipus de pedra escollida per a les vorades fins al sistema de clavegueram o al sistema d'abastament d'aigua potable cap al sector des de les fonts de Sant Roc. Paluzie

descriu amb concreció tots els elements necessaris per a dur a terme la urbanització. El sistema d'evacuació d'aigües pluvials que consta en la memòria d'aquest primer projecte és el mateix que s'acabarà implantant com a solució general pel barri i que, després de més de cent anys, encara es conserva i es troba en funcionament a l'avinguda d'Aragó. Un element per entendre la importància d'aquesta solució tècnica aplicada als anys deu del segle XX és que no seria fins a l'any 1929 que l'Ajuntament d'Olot encarregaria a l'enginyer Josep Paz Maroto el projecte d'una xarxa de clavegueram completa per a tota la zona urbanitzada de la ciutat (Danés 1977).

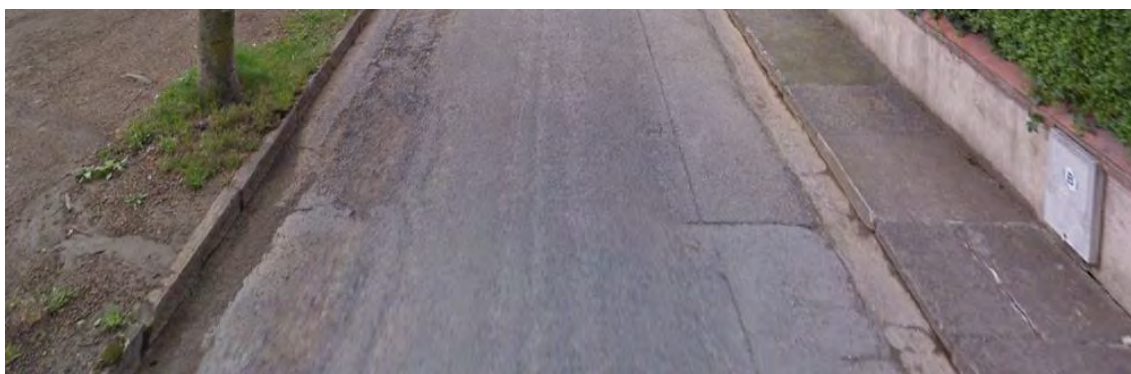

Fig. 32: Sistemes d'urbanització originals a l'avinguda d'Aragó. Pròpia.

En aquest sentit, Paluzie descriu amb exactitud els sistemes constructius d'urbanització que s'utilitzarien a l'Eixample Malagrida –i que també s'estaven emprant en aquella època a bona part de les obres de la ciutat de les quals ell n'era el responsable. Respecte de les voreres, les vorades estan realitzades amb pedra calcària massissa de la pedrera de Begudà, i el sistema de clavegueram és d'obra de fàbrica també de pedra i es troba situat a sota mateix de l'enllosat que fa de vorera, disposant d'una fondària de 60 cm i d'una amplada de 40 cm. Aquesta canalització es troba coberta amb unes lloses de la mateixa pedrera de 10 cm de gruix que, sobre el paper, anirien protegides amb una capa de 10 cm de formigó. Aquesta última capa de paviment, però, tal com s'observa en la imatge adjunta de l'avinguda d'Aragó, no es va acabar afegint. I això va permetre fer registrable la canalització en tota la seva longitud mitjançant l'aixecament puntual de lloses de pedra, alhora que va possibilitar disposar d'un interessant paviment de pedra natural per a les voreres.

Sobre aquest projecte és interessant analitzar-ne les dates: la seva signatura consta del 24 de novembre de 1913, sis dies abans que Joan Roca i Pinet s'estrenés com a arquitecte municipal i mentre Paluzie es trobava acabant les feines pendents a Olot des del seu despatx de Barcelona, ja que havia presentat la renúncia al càrrec el mes de setembre del mateix any. En aquestes dates, tal com veurem en el següent apartat, Bonaventura Bassegoda ja havia descrit de manera molt gràfica i amb gran precisió com s'organitzaria el projecte radial que s'acabaria executant, i del qual podem afirmar que el projecte de Paluzie n'era una part "encoberta".

La comissió gestora que es crea expressament per a la urbanització del Pla de Llachs assumeix amb nerviosisme la renúncia de l'arquitecte municipal. Per això escriu una carta dirigida a l'Ajuntament d'Olot amb la intenció que la llegeixi el mateix Paluzie. En aquesta carta hi plantegen que han estat coneixedors de la presentació de la dimissió, i que voldrien demanar a l'arquitecte sortint que almenys acabi el projecte del dos carrers principals ja que, segons diuen, temen que qui el substitueixi no sigui prou bon coneixedor del projecte. Qui sap si la sobtada modificació del model d'Eixample en trama quadrícula plantejat per Paluzie al 1909 cap al sistema radial finalment executat va ser un factor clau a l'hora de prendre la decisió de dimitir del càrrec d'arquitecte municipal. En aquest sentit, l'article enèrgicament crític amb el model d'eixample de Paluzie publicat a El Deber i escrit per l'arquitecte olotí Josep Danés i Torras el febrer del 1913, de ben segur que també hi va jugar un paper determinant.

21 d'agost de 1916, Joan Roca i Pinet – urbanització del Pla de Llachs:

La importància del projecte de l'any 1916 de Joan Roca i Pinet rau en el fet que el plànol que incorpora és el primer document gràfic conegut de la proposta d'eixample definitiva per al "Pla de Llachs" (veure fig. 2 i annex 1). Malgrat això, la resta d'informació que aporta el seu projecte és escassa o inexistent. El plànol de Joan Roca no va acompanyat d'una memòria, com sí que passa en el cas d'Esteve i, sobretot, de Paluzie. El que acompanya el projecte és una carta manuscrita pel mateix Manuel

Malagrida on sol·licita al consistori que aprovi el plànol presentat i que faci coneixedors d'aquesta aprovació els propietaris afectats per l'obra.

Joan Roca Pinet va col·laborar en la representació gràfica del projecte de Malagrida però amb prou feines va poder veure avançar les obres d'urbanització, ja que el 1918 va abandonar el seu càrrec d'arquitecte municipal a la ciutat. I és que, gràcies a d'altres documents localitzats durant aquesta investigació que fan referència a obres posteriors en l'àmbit del Pla de Llachs, coneixem que els carrers principals d'aquesta fase del projecte no es varen finalitzar fins al 1922.

25 de setembre de 1925, Josep Esteve – urbanització de la riba sud del Fluvià:

Després de comprar l'any 1924 la finca de la riba sud del Fluvià a l'empresari tèxtil Enric Batlló i Batlló (Barcelona, 1848-1925), Malagrida encarrega a l'arquitecte Josep Esteve iniciar els tràmits per a l'urbanització d'aquest nou sector a través d'un projecte que ha de resultar coherent amb la feina ja realitzada fins al moment així com també amb el simbolisme aplicat al projecte inicial. És així com es decideix traslladar els noms dels carrers dedicats a Amèrica al nou sector, mentre que els dedicats a Espanya romanen en el primer. També és en aquest moment que la plaça de l'Estrella abandona el seu nom per passar a anomenar-se d'Espanya, tot agermanant-se a través de Pont de Colom amb la seva homòloga americana –la plaça d'Amèrica– a l'altra banda del Fluvià.

El projecte de Josep Esteve és, dels tres que hem pogut analitzar en relació amb la construcció de l'Eixample, el que dedica més espai en la memòria a explicar les seves motivacions conceptuals. I és que és precisament en aquesta fase quan es construeix la coneguda metàfora de la descoberta d'Amèrica en la qual el riu Fluvià esdevé l'Oceà Atlàntic. Dit això, la memòria del projecte d'Esteve és de tan sols dues pàgines, que es reparteixen entre l'explicació de la simbologia de la relació entre Espanya i les nacions hispanoamericanes, la justificació de l'absència de seccions per la planeïtat del terreny i la justificació de l'absència de cotes d'amplada dels carrers perquè en la normativa municipal això ja quedava prou definit. En l'expedient municipal de la fase encapçalada

per Josep Esteve, conservat a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, hi trobem dues còpies del projecte amb la presència de dos plànols en planta. Aquests dibuixos representen l'aproximació prèvia al plànol més conegut de l'Eixample Malagrída, de l'any 1925 (fig. 32 i annex 1).

Si ens fixem en aquest projecte i l'analitzem comparativament amb el que va dibuixar Joan Roca Pinet nou anys abans, veurem que el patró del projecte anterior és la base utilitzada en l'ampliació d'Esteve ja que, pràcticament, es tracta d'una simetria a l'altra banda del riu. No obstant això, el projecte presenta un element connector que no es plantejava ni es preveia en el projecte inicial i que el nou pla introdueix de manera coherent i ordenada: el Pont de Colom. Al voltant d'aquest pont és on trobem les principals diferències entre ambdós projectes. I és que, si bé Esteve no pot incidir en l'amplada dels carrers ja executats –que seria la modificació òptima per al bon funcionament del pont– sí que proposa la modificació del traçat dels carrers circulars adjacents per a inserir-los en el pont. D'aquesta manera, el projecte potencia la jerarquia del pont en el conjunt del nou eixample. Malgrat que aquesta modificació del projecte inicial era prou positiva en el sentit de dotar els dos nuclis de major cohesió, finalment només es va executar el pont i el traçat del 1916 va resultar inalterat. Pel que fa a l'afectació d'aquesta modificació en l'àmbit del nucli americà, aquesta tampoc no s'arribà a realitzar.

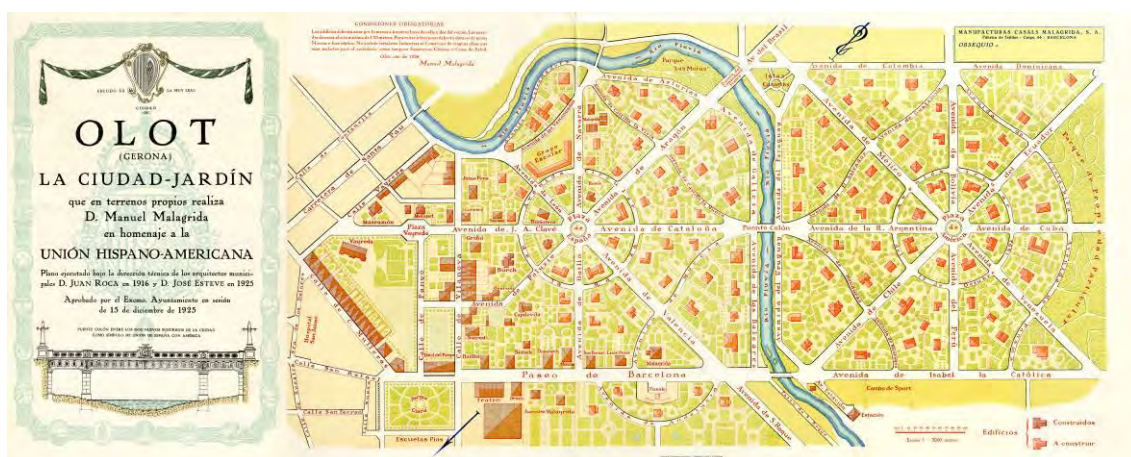

Fig. 33: Plànol oficial de l'any 1925 de l'Eixample Malagrída, dibuixat per Josep Esteve. ACGAX.

Seguint amb la proposta de modificació de la corba d'inflexió dels carrers adjacents per potenciar la jerarquia del Pont de Colom respecte del conjunt, en el volum dedicat a

l'arquitecte Esteve editat pel COAC s'hi descriu un projecte que podria estar ben relacionat amb aquest gest. Es tracta del projecte d'urbanització de la ciutat jardí de Platja d'Aro, redactat l'any 1928. La semblança entre el traçat dels carrers que conflueixen en la plaça central d'aquest sector i els que havien de confluïr en el Pont de Colom del projecte d'Olot són ben evidents, i resulten ser una prova prou clara de la bona mà d'Esteve en la fase d'extensió de l'Eixample a l'altra banda del Fluvià, el 1925.

Abans de realitzar la seva fase del projecte de Malagrida, Esteve va haver de fer-se càrrec de la finalització de les obres iniciades pels seus predecessors: Paluzie i Roca Pinet. És així com, l'any 1923, just acabat d'incorporar com a arquitecte municipal, Esteve va haver de treballar en la modificació de les rasants del Passeig de Barcelona per tal de connectar-lo amb la llavors anomenada avinguda d'Espanya. I és que, pocs anys abans, en un període intens i continuat de pluges, el nivell del riu al seu pas pel Pont de Ferro es va elevar perillosament i l'Ajuntament va prendre la decisió de modificar la rasant del tram final del passeig de Barcelona per a millorar-ne la seguretat. L'avinguda d'Espanya, que ja tenia un primer tram urbanitzat que partia des de la plaça de l'Estrella, havia pres com a referència la rasant de la plaça i, sense aquesta actuació de modificació topogràfica, no era possible una trobada prou progressiva entre els dos carrers.

21 de desembre de 1925, Josep Esteve – construcció del Pont de Colom:

Poc després de l'entrega del projecte d'urbanització de la riba sud del Fluvià, Malagrida sol·licita la llicència d'obres per a la construcció del pont que hauria d'unir els dos nuclis de l'Eixample. El nou pont, que s'anomenarà de Colom en honor al navegant que creuà l'Atlàntic i feu cap a Amèrica, porta també la signatura de l'arquitecte Josep Esteve i completa el simbolisme de la connexió entre Espanya i Amèrica del sud i central que finalment Malagrida va voler donar al seu pla amb la incorporació de la nova finca adquirida.

El Pont de Colom, que havia estat pagat íntegrament pel patrici, fou dinamitat per l'exèrcit republicà juntament amb la resta de ponts de la ciutat –amb l'excepció dels

ponts de Cal Russet i del Sant Roc– el dia 7 de febrer del 1939 com conseqüència de l'entrada de les tropes franquistes a Olot. Durant els poc més de deu anys que es va mantenir dempeus, el pont va esdevenir un element arquitectònic molt valorat pels olotins, fins al punt que era habitual utilitzar-lo com a taló de fons en els retrats que es feien fer les famílies i les parelles de l'època –algunes d'aquestes formen part del fons d'imatges de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa.

Joaquim Danés i Torras, en la seva història d'Olot, explica una part del procés de construcció del pont de Colom i, com una fita important en l'època, descriu com es realitza l'encofrat de la seva llosa (fig. 33) la qual, assentada damunt dels pilars de pedra executats amb anterioritat, s'emplenaria de riba a riba d'una sola vegada.

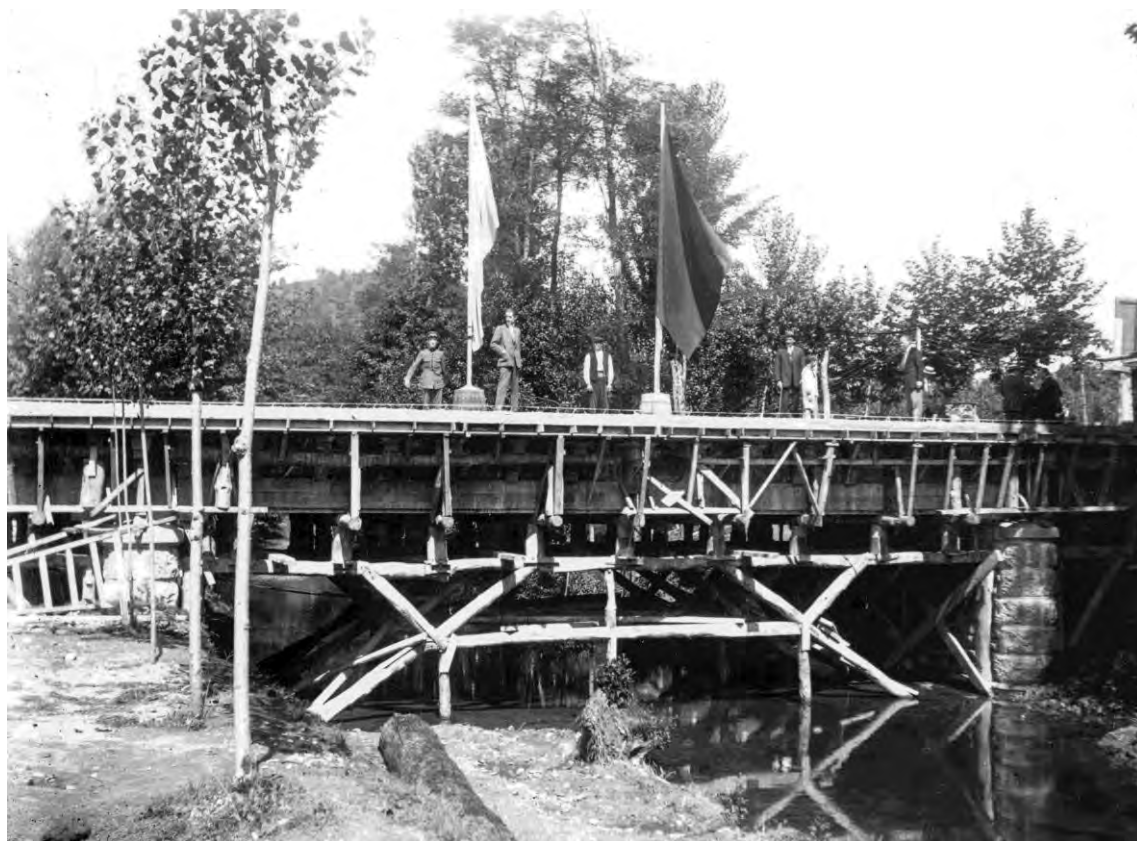

Fig. 34: L'encofrat del pont amb el formigó ja abocat i l'arquitecte Josep Esteve al damunt. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Josep M. Dou Camps.

Llegint la documentació relativa al pont, veiem que la seva tramitació va estar plena de dificultats. Les respostes obtingudes respecte a la tramitació de la llicència del departament d'Obres Públiques i del seu responsable, l'enginyer Casamor, no van ser

positives d'entrada. La resposta de l'administració a la presentació del projecte va ser la de reclamar més informació així com també un projecte més detallat ja que, pel que sembla, l'inicial no ho era suficientment¹⁷.

L'any 1988, davant la proximitat de la celebració del cinquè centenari de l'arribada de Colom a Amèrica l'any 1492, l'Ajuntament d'Olot en col·laboració amb la Comissió Organitzadora del Vè Centenari, va convocar un concurs per a la reconstrucció del pont. Una obra que havia d'estar llesta per l'any de la celebració, el 1992. Els guanyadors del concurs de construcció del nou Pont de Colom varen ser l'Enginyer Gianni Meloni Ribas i el jove estudiant Antonio Morales. Però després de la dimissió l'any següent del secretari de la comissió i principal avalador del projecte, el suport econòmic a la construcció del nou pont no estava gens assegurat. (Rubió 1988).

Fig. 35: El Pont de Colom. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Josep M. Dou Camps.

Resseguint les notícies aparegudes referents a la construcció del pont, veiem com la voluntat de realitzar l'obra es va diluint progressivament fins a quasi desaparèixer. El

¹⁷ Ens ha resultat impossible localitzar en cap arxiu una còpia del projecte que es va tramitar per a la construcció del pont, i només hem pogut accedir a un alçat general conservat a l'ACGAX.

cap de setmana de l'1 i dos de gener del 1988, el diari anuncia l'acord de l'Ajuntament amb la comissió organitzadora del Vè centenari per celebrar un concurs internacional per a la reconstrucció del pont. La inversió prevista per a la seva construcció era de cinquanta milions de pessetes, uns tres-cents mil euros. Quasi dos anys més tard, el deu d'agost del 1989, trobem una notícia on s'expliquen les dificultats que té l'Ajuntament d'Olot per trobar el finançament necessari per al projecte arran de la dimissió del secretari de la comissió (Herrero 1989). Deu anys més tard de la convocatòria del concurs, el tretze d'abril del 1998, ens sorprèn veure com una altra notícia cita el projecte guanyador del concurs com la proposta encara vigent de reconstrucció del pont. Això no obstant, en aquesta mateixa notícia es posa punt final a les possibilitats d'execució del projecte a partir de les conclusions d'un informe encarregat pel consistori respecte a la viabilitat del projecte. També és en aquest article que sorprèn una altra informació que hi apareix referent a la seguretat d'utilització del pont existent, construït al principi dels anys quaranta amb vocació provisional. I és que l'any 1976 es va decidir tallar el pas de vehicles pel pont per la seva falta de solidesa estructural, deixant-lo com una passarel·la tan sols peatonal (Carreras 1998). I avui, després de 42 anys d'aquesta decisió i quan ja fa prop de vuitanta anys de la seva construcció, l'actual pont "de circumstàncies" segueix fent la seva funció sense haver-hi realitzat res més que alguns treballs de manteniment i pintura.

En relació amb la documentació present en l'expedient de construcció del pont conservada a l'arxiu Comarcal de la Garrotxa, consta una contractació per a la instal·lació d'una caseta prefabricada de formigó. Aquesta construcció senzilla havia de ser utilitzada pel vigilant de la urbanització i havia d'anar emplaçada en un espai proper al pont. El constructor adjudicatari és el mateix que porta a terme les obres del nou pont: Joan Vilagut, de Barcelona. No hi ha constància de la construcció i instal·lació efectiva d'aquest projecte menor a l'entorn del Pont de Colom.

7.2 L'ENTORN SOCIAL: LA CORRESPONDÈNCIA I LA PREMSA

Per entendre el context social del moment de la concepció del projecte d'Eixample, resulta de gran interès revisar la premsa local i catalana de l'època per tal de fer recerca d'articles que en fan esment. De la mateixa manera, és clau explorar la correspondència personal de o per a Malagrida que hem pogut localitzar tant en el seu arxiu personal com en els expedients relacionats amb el projecte –o projectes– de l'Eixample tramitats per l'Ajuntament d'Olot i conservats a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa.

En aquest apartat exposem cronològicament i resumim objectivament una selecció de cartes i notícies relacionades amb la qüestió que ens ocupa per tal que el lector pugui interpretar i, en última instància, imaginar algunes de les conclusions d'aquest treball.

Barnadas, Eveli – Círculo Olotense (carta pública, desembre, 1911)

El primer article o notícia on tenim constància que es faci referència a l'Eixample Malagrida d'Olot és una carta firmada pel que pocs anys més tard serà l'alcalde d'Olot, el metge Eveli Barnadas.

En aquesta carta, Barnadas, actuant en nom i representació de la junta del Círculo Olotense, fa una defensa clara i desacomplexada del projecte de Manuel Malagrida, el qual ja es trobava en aquells moments negociant la compra de la finca de les Mores. Després d'un llarg preàmbul on explica les noves necessitats de "la vida moderna" i de com Olot s'hi està adaptant a través de la millora de les comunicacions i amb la recent arribada del tren, Barnadas explica el projecte de Malagrida com una gran oportunitat per a la ciutat que aquesta no pot deixar escapar. En la mateixa línia, l'autor lloa la generositat del patrici i espera que les autoritats ho posin tot de la seva part per fer possible aquest pla de creixement de la ciutat que considera digne de "la pàtria dels Vayreda, Blay, Clarà...".

El fragment més destacable d'aquesta carta per la informació que ens aporta sobre el projecte d'eixample objecte d'aquest treball és el que descriu les intencions de Malagrida respecte a la cessió dels solars més ben emplaçats per destinar-los a la construcció d'edificis públics:

“Don Manuel Malagrida, quien de todos es sabido, está gestionando la compra de los terrenos en venta del manso Las Moras para ceder a la población las correspondientes calles y plazas señalados en el plano oficial urbanizados desde luego a sus costes y cediendo además varios solares del mejor emplazamiento para edificios públicos de instrucción y beneficencia”.

Observem, a més, com Eveli Barnadas ja fa referència en aquesta carta a un dels temes que més el preocuparan en la seva posterior etapa com a alcalde d'Olot: el turisme i l'estiueig. Segons l'autor, la ciutat d'Olot *“ha de atraer en adelante a lo selecto del turismo y a los artistas”*.

Redacció del deber (1911). “Notícies”. *El Deber* (núm. 783, 16 desembre, pàg. 798). Olot.

Pocs dies més tard de la publicació de l'anterior carta de Barnadas, apareix un escrit en l'apartat de notícies del setmanari d'acció catòlica *El Deber*, on la redacció mostra el seu desacord amb els postulats previs de Barnadas i del Círculo Olotense. En aquest article se censura la carta citada, ja que es considera l'escrit com una coacció per obtenir la firma de l'escriptura de compra de la finca de les Mores. Segons la publicació, aquesta carta és el major obstacle que hi ha hagut fins al moment per aconseguir l'acord de compra de la finca, que Malagrida estava negociant en aquells moments. El seu propietari era Josep Brugats i Ferrer (1841-1901), un conegut hisendat local que també tenia la casa principal al Mas Morató. De fet, l'animadversió ideològica del setmanari *El Deber* cap a la figura de Barnadas era ben habitual en l'època (Barnadas 2016).

Bassegoda, B. (1912). "La pràctica i la teoria". *La Vanguardia* (21 d'agost, 1912, pàg. 6).

La importància d'aquest article recau en què permet de fer-nos la idea de la situació de la higiene aplicada a l'urbanisme a la ciutat d'Olot en el mateix moment de l'inici del projecte del nou eixample. En l'article, que és un elogi a l'arquitecte municipal d'aquell moment, Alfred Paluzie, s'explica el sistema que el citat arquitecte havia ideat per tal de millorar les condicions higièniques de la ciutat. L'autor del text, l'arquitecte i escriptor Bonaventura Bassegoda, ens mostra un bon coneixement de la ciutat i del seu arquitecte municipal, alhora que posa de manifest que Olot havia estat sotmesa a nombroses infeccions fins al moment de la redacció de l'article.

El mètode en qüestió explicat per Bassegoda assumeix com a inevitable la filtració d'aigües al subsòl per l'agressivitat dels components químics dels residus humans i animals dipositats sobre els materials emprats en la construcció dels pous. Prenent de base aquesta premissa, Paluzie proposa emprendre dues mesures. La primera és la d'imposar com a obligatori el sistema Water-Closed que, a través del sifó inundat, evita la pujada dels gasos nocius del pou negre a l'interior dels habitatges. La segona mesura consisteix en què els pous negres disposin d'un filtre per frenar la contaminació directa del subsòl, mentre planteja la ventilació d'aquests pous a través de les mateixes canalitzacions dels desaigües pluvials. Aquestes últimes arribarien fins a la teulada de l'edifici i renovarien l'aire viciat dels pous amb aire fresc, alhora que els netejarien regularment durant els episodis de pluja.

Més enllà de la solució tècnica concreta proposada per Paluzie i de la seva efectivitat real, el que ens interessa d'aquest article és observar com B. Bassegoda posa de manifest la pràctica impossibilitat tècnica i econòmica de construir una xarxa d'evacuació d'aigües residuals per a la ciutat antiga, i ho fa en el mateix context temporal de la concepció de l'Eixample Malagrida. L'octubre de l'any 1913, Bassegoda descriurà en un altre article publicat al diari *La Vanguardia* les intencions del projecte d'eixample de Malagrida respecte el desplaçament del centre de la ciutat cap al nou

barri. Aquesta relació encadenada d'articles és interessant pel que pogué acabar implicant respecte a la renúncia de Malagrida a la reforma de la ciutat existent.

Malagrida, Manuel (carta a l'alcalde Meroles, 21 de desembre de 1912)

Tot i que alguns dels documents citats anteriorment ja donen a conèixer parcialment les intencions de Manuel Malagrida respecte a la compra de la finca de les Mores i a la cessió d'alguns terrenys per a la construcció d'edificis públics, en aquesta carta dirigida al llavors alcalde Joan Meroles Isamat hi trobem especificada per primera vegada la situació que tindrien els equipaments, així com també les funcions que podrien acollir i les condicions per a la seva cessió.

Concretament, en aquesta carta Malagrida explica que pretén cedir una illa sencera del nou barri per a la construcció del nou hospital, i que es reserva els quatre xamfrans de la plaça Central per als equipaments d'Ajuntament, museu-biblioteca, escoles públiques i Círculo Olotense. El patrici també deixa clares les condicions per a la cessió dels terrenys, que només cedirà si l'Ajuntament o l'entitat que li pertoqui decideix edificar-hi els equipaments previstos.

El fet que parli dels "*quatre xamfrans de la plaça central*" és important per confirmar que el projecte que servia de base per a la formalització de les intencions de Malagrida era encara el 1912 l'eixample en malla del Pla Paluzie de 1909 (fig. 30 i annex 1). En aquest plànol, la plaça central tenia quatre xamfrans per la seva disposició en trama quadricular, i no pas els vuit de la descripció que fa del nou Pla d'eixample Bonaventura Bassegoda en el seu article al diari *La Vanguardia* l'octubre de l'any següent.

Aquesta carta del desembre de l'any 1912 és un important testimoni el qual, juntament amb la citada carta d'Eveli Barnadas de l'any 1911, ens permet establir una data de la concepció de la idea anterior a la data de compra dels terrenys –la venda de la finca de les Mores a Manuel Malagrida la fan els marmessors de Josep Brugats i Ferrer el 19 de desembre de 1912 davant del notari Capdevila.

Malagrida, Teodor (carta al seu germà Manuel, 23 de desembre de 1912)

Aquesta és una carta en la qual Teodor, el petit dels quatre germans Malagrida, assabentat de les intencions comunicades a l'alcalde Meroles per part del seu germà Manuel respecte a la construcció del nou eixample d'Olot, s'hi adreça per aconsellar-lo sobre l'actitud excessivament generosa que pensa que està adoptant. En aquest sentit li expressa: "No prometas tanto ya que, por mas que hagas, siempre resulta poco para el vulgo". No obstant això, Teodor dona suport a la intenció del seu germà pel que fa a les condicions exposades anteriorment sobre la cessió dels terrenys que pretén cedir per a la construcció d'equipaments municipals al voltant de la plaça central.

Pel que fa a l'illa sencera que el seu germà Manuel vol reservar per al trasllat de l'hospital al nou barri, Teodor li aconsella que no ho faci, ja que considera que l'emplaçament que ocupa l'equipament en aquells moments és molt més adequat que el proposat. Teodor Malagrida fou administrador de l'hospital d'Olot i, en conseqüència, era un bon coneixedor de la institució. En aquest sentit escriu: "*Habiendo en esta santa casa (l'hospital) buenos huertos i buenos corrales para crianza de tocinos y gallinas, para qué ha de servirles aquella manzana?*".

Danés i Torras, Josep (1913). "Dels aixampis". *El Deber* (1 de febrer, pàg. 9). Olot.

L'arquitecte Josep Danés i Torras escriu aquest article a *La Pàgina Artística de la Veu*, que és publicat també al setmanari *El Deber*, ambdós editats a Olot. La seva intenció és la de denunciar la poca sensibilitat amb l'entorn del pla d'ordenació d'Olot vigent (fig. 30 i annex 1) elaborat per l'arquitecte municipal Alfred Paluzie, que abandonarà la seva plaça al consistori el mateix any (Sala, 2006). En aquest projecte s'hi preveu que el creixement de la ciutat cap al sector de la Finca de les Mores es realitzi en trama quadricular, en la línia del pla Cerdà de Barcelona. Danés i Torras encoratja els anomenats "artistes" a sumar-se a la seva croada per defensar un model de creixement per a la ciutat que respecti per sobre de tot la bellesa, conjuntament amb la higiene i les altres necessitats materials.

En el seu escrit hi consta una frase clarament dirigida a Paluzie en la qual l'assenyala com un tècnic d'una generació passada:

“Que'l sistema d'urbanisar segons la quadrícula no es rahnable, no es cosa que s'hagi d'anar a explicar a les persones tècniques y professionals que viuen al día, pero sí cal dirho per a les que no ho siguin, tota vegada que aquestes tenen les idees generáls dels tècnichs de la passada generacio”.

Un altre paràgraf extret de la carta prou representatiu de la seva interessant opinió respecte la proposta d'eixample en quadrícula és el següent:

“No hi há cap terreny que no tingui un carácter, una historia y una forma o configuració. Donchs bé; la quadrícula en prescindeix de tot aixó, resol les coses com si tots els terrenys tinguessin la mateixa historia, la mateixa forma, el mateix esperit; mes ben dit, com si no'n tinguessin.”

Aquesta opinió manifestada per Josep Danés i Torras al 1913 respecte l'uniformisme i la poca empatia amb l'entorn natural del projecte de Paluzie per al Pla de Llachs s'alinea amb la impressió que causà l'Eixample de Barcelona als seus coetanis. Un bon exemple el trobem en el que va expressar Puig i Cadafalch respecte la trama de Cerdà, que la va definir com un “falansteri comunista” (Piè 2007, p. 1).

Barco, Juan (1913). “El crecer de Olot”. *La Comarca* (núm. 33, 20 de setembre, pàg. 1). Olot.

Entre els articles i notícies de l'època que citen o parlen del futur eixample de la ciutat d'Olot, per diferents motius que tot seguit exposarem ens interessa un article publicat a la premsa local el setembre del 1913 per Juan Barco, llavors director del diari amb seu a Barcelona *Las Noticias*.

En aquest escrit, en el qual Barco comença explicant la seva experiència com a estiuellant a Olot, l'autor hi demostra un bon coneixement del nou projecte d'eixample de Malagrida. Hi parla dels nous equipaments municipals previstos, entre ells

l'Ajuntament, de la intenció de crear una gran plaça central; parla dels noms dels nous carrers i de la voluntat de Malagrida de convidar el rei en l'acte d'inauguració.

D'aquest article ens encurioseix la seva conclusió final per damunt de la resta. En aquesta part, Barco fa una menció a la ciutat de París, i això ens remet a una de les hipòtesis principals del nostre treball que exposarem més endavant: la relació de l'Eixample d'Olot amb el pla Haussmann de París. Es tracta del següent fragment: "Los parisinos dicen de París que no hay en el mundo otro. Digan los olotinos, de igual modo, que Olot no hay mas que uno y habrán dicho una verdad".

Una altra de les informacions interessants que aporta l'article de Barco fa referència a la data de redacció del projecte, que podrem constatar que és simultània a la data de l'article gràcies al següent fragment: "Y ahora, en estos días, en estos momentos, se está trazando el Ensanche, que pondrá remate inmediato á este hermoso crecer al que en las lejanías del tiempo no se le ve límite.

Juan Barco sembla tenir una informació molt directa sobre la construcció del nou eixample d'Olot i, per la manera com en parla, té una devoció especial cap a la figura de Manuel Malagrida. No és d'estranyar, doncs, que, tractant-se tant l'un com l'altre de personatges ben posicionats en l'alta societat barcelonina de l'època i alhora estiuejants a Olot, fossin coneguts i haguessin conversat directament del nou projecte d'eixample per a Olot.

Bassegoda, B. (1913). "El Ensanche de Olot". *La Vanguardia* (16 d'octubre, 1913, pàg. 10).

Bonaventura Bassegoda, arquitecte i col·laborador habitual del diari *La Vanguardia*, redacta un dels seus articles amb l'objectiu d'explicar la jornada que va viure dies abans durant la inauguració de les obres del nou Eixample Malagrida d'Olot. En aquest text, que transcrivim íntegrament al final d'aquest subapartat, Bassegoda hi descriu la grandesa de l'acte i de les personalitats assistents, entre elles l'alcalde de la ciutat i un representant del govern de la República d'Argentina.

Aquest article és clau per a la història del barri pel fet que inclou la primera descripció concreta i real del pla de Malagrida tal i com es va acabar construint. De la mateixa manera, ens resulta especialment interessant per argumentar dues de les línies d'investigació d'aquest treball: la data de redacció del projecte arquitectònic i, sobretot, la seva autoria. És per això que tractarem i resumirem aquest article amb major profunditat en el capítol específic dedicat a l'autoria.

Pel que fa a la cronologia, coneixem que el pla d'eixample vigent el mes de febrer del 1913 era encara la trama en quadrícula ortogonal de Paluzie –segons l'article resumit anteriorment de Josep Danés i Torras anomenat “Dels eixamplis” i segons la notícia publicada al setmanari *El Deber* al 1913 anomenada “El Donatiu Malagrida”–, i que el setembre del mateix any s'estava treballant en un nou projecte d'eixample pel sector de les Mores –article tractat anteriorment escrit per Juan Barco al setmanari *La Comarca*.

En aquest text, Bassegoda descriu clarament com serà el nou barri d'Olot i que coneixerem gràficament per primer cop en el plànol de Joan Roca Pinet de l'any 1916. La descripció que en fa és de tant nivell de detall que, fins i tot, permetria traçar-lo en un paper obtenint-ne el plànol final. És interessant llegir la justificació que Bassegoda fa de la disposició radial dels carrers com a mètode per orientar les vistes cap al paisatge muntanyós del voltant. Així és com descriu la visió dels cims propers des de la plaça central:

“Desde ese extenso terreno divísase un panorama encantador. El anfiteatro de montañas que circunda la ciudad, se domina desde el punto central donde se construirá la plaza principal del proyecto de urbanización. El poético altozano de Batet y su torre románica; la montaña de San Cosme, la de Begudá; el montículo de Sant Francesch; el Castell del Coll; la colina de Monte Olivete; la informe mole de Santa Magdalena cuya frente se oculta en las nubes; el Grau, y el Corp son un encanto para la vista.”

Bassegoda també hi raona en el mateix article els motius pels quals cal construir un nou barri per damunt de l'opció de rehabilitar la ciutat existent:

“Teniendo en cuenta que para dejar subsistente el centro de la Ciudad rodeado de calles estrechísimas deberían emprenderse cuantiosas obras de demolición y reforma, se desplaza el centro actual...”.

I és que Malagrida està preocupat per les condicions higièniques del barri i, en la línia del projecte de Cerdà a Barcelona, no creu poder-les garantir amb la reforma de la ciutat antiga. En aquest mateix sentit, es descriuen en l'article les primeres intencions de normativa del Pla, com la que obliga a separar tres metres les edificacions respecte el carrer en els carrers d'amplada inferior a 14 m o la que impedeix instal·lar-hi indústries, comerços o centres de salut –abandonant d'aquesta manera la idea de portar-hi l'hospital.

Però, més enllà de la part de caire social i urbanístic de l'article, ens interessa especialment el preàmbul de caire personal i enigmàtic que Bonaventura escriu just a l'inici del text:

“Ni por tratarse de asunto que redunde en glorificación de persona para mi muy estimada, ni por la parte grande o pequeña que en ella ha de corresponderme, he de dejar de hablar del acto transcendental que presencié el día 12 de este mes en la sonriente ciudad de Olot. Me obliga a ello mi sinceridad.”

En aquesta cita, Bassegoda deixa clar que, en major o menor mesura, ell ha jugat algun paper en el projecte del nou eixample. I, tal com explicarem en el capítol específic dedicat a l'autoria, podria ser que aquest paper fos realment determinant.

Transcripció de l'article de Bonaventura Bassegoda al diari La Vanguardia l'octubre del 1913:

EL ENSANCHE DE OLOT

Ni por tratarse de asunto que redunde en glorificación de persona para mi muy estimada, ni por la parte grande o pequeña que en ella ha de corresponderme, he de dejar de hablar del acto transcendental que presencié el día 12 de este mes en la sonriente ciudad de Olot. Me obliga a ello mi sinceridad.

Inaugurábase en ese día la urbanización de la ciudad nueva; brillaba el sol con fuerza estival; y en la extensa finca conocida por Las Moras, se agolpaba, diría, casi toda la ciudad: las sociedades; las corporaciones; el Consejo municipal en traje de ceremonia, imponiendo respeto; y la gran masa bulliciosa de las cabecitas infantiles, fuente de inspiración para los Llimona, los Blay y los Clará, los Berga, los Vayreda y los Barrau, agitábase sonriente bajo la paternal mirada de los maestros y ponía en la fiesta la nota tierna y simpática de la ingenuidad. Que así resultó al sato, sentido si los hay y rebosante de ingenuidad.

No he de describir la ceremonia porque ya los cronistas habrán dado cuenta de ella en los diarios. A bien que si he de ser franco y veraz, mucho más que el programa oficial de la misma, realizado sin tropiezo alguno, llamaba mi atención el ambiente cálido que allí se respiraba. ¡Un pueblo que festeja á uno de sus hijos, el predilecto; una infancia que mira con cuatro miles de ojazos transparentes al personaje festejado, sintiendo iniciarse en el blando corazoncito el germen de la emulación! «También él había frecuentado las escuelas de Olot como nosotros; también dejó transcurrir sus años blancos vagando por las márgenes del Fluviá, y cruzando diariamente por esa extensa sementera de maíz que se llama Las Moras, acercándose las puertas de sus corrales para ver la vacada que rumia majestuosamente el heno perfumado. También nosotros podemos llegar acaso á ser huéspedes del Palacio de y la fortuna...»

Todo eso leía yo en la mirada atónita de los tiernos escolares fija en el personaje; aclamado, don Manuel Malagrida y Fontanet, á la diestra del alcalde de Olot y del representante de la República Argentina, país de adopción del festejado y donde sus afanes y desvelos alcanzaron merecida recompensa. Y para que los llamados á adquirir la prosperidad material hiciesen buen empleo de sus riquezas, poniéndolas al servicio de su ciudad natal, se había congregado allí á los niños de las escuelas, infiltrándoles á la vez el amor á la tierra madre, y el sentido de la ciudadanía.

Pero esto me iba á llevar muy lejos pienso dejarlo aquí, porque al acto fue más para sentir que para escribir; más emocionante que solemne, á pesar de toda la solemnidad con que se celebró.

La ciudad de Olot había iniciado su crecimiento hacia la carretera de Las Presas. Y a su Parque, en el que se levanta la Escuela Pía, la casa Capdevila y la fonda Colom, fueron mojones primitivos que señalaban la dirección del futuro crecimiento al cual se adhirieron pronto otras casas notables entre las que se encuentra la del marqués de Monistrol, todas con frente ó fachada en la hermosa carretera de copudos árboles.

Pues bien, entre esta carretera y terrenos adyacentes por el Sudeste, hasta encontrar el cauce del Fluviá desde el Puente hasta el Olot viejo, extiéndese un vasto campo poblado de maíz y de alfalfa conocido por Las Moras. Por la orilla del río, hállase limitado por un prado cuajado de chopos y otros árboles que dan especial atractivo á aquel tranquilo rincón de las afueras. No es que en sí, reúnan Las Moras excepcionales circunstancias. No pueden compararse al Prat de la Font Moixina, ni al Pont de Sant Roch, ni las Trías, ni al parque de casa Sureda, pero es un lugar sin rival para emplazamiento del Ensanche de Olot, que puede desarrollarse allí vastísimo y sin necesidad de vadear el río, reuniendo la feliz circunstancia de poder conservarse como Parque público el camino ó paseo fluvial del Prat de las moras, del cual no sabrían prescindir los buenos olotenses.

Desde ese extenso terreno divísase un panorama encantador. El anfiteatro de montañas que circunda la ciudad, se domina desde el punto central donde se construirà la plaza principal del proyecto de urbanización. El poético altozano de Batet y su torre románica; la montaña de San Cosme, la de Begudá; el montículo de Sant Francesch; el Castell del Coll; la colina de Monte Olivete; la informe mole de Santa Magdalena cuya frente se oculta en las nubes; el Grau, y el Corp son un encanto para la vista. Así se ha procurado en el plano de urbanización presentado por el señor Malagrida y otros colindantes, no menos dispuestos á facilitar el engrandecimiento de Olot, como la señora viuda Vayreda, el señor Masramón y la familia Escubós, que las principales calles que constituyesen la red viaria, estuviesen alineadas hacia esos puntos singulares del panorama.

Trataré de describir á grandes rasgos ese plan. Teniendo en cuenta que para dejar subsistente el centro de la Ciudad rodeado de calles estrechísimas deberían emprenderse cuantiosas obras de demolición y reforma, se desplaza el centro actual y se establece en otro centro aproximadamente el geométrico del espacio entre la carretera y el río por una parte, y desde el puente á la ciudad vieja por otra. Desde el referido puente hasta ese centro, ábrese una gran avenida de veinte metros, que termina en el comienzo de otra igual que con ella forma escuadra y constituyen ambas dos diagonales en relación con la línea de la carretera. Estas vías tendrán un paso central de unos ocho metros con: dos hileras de árboles, dos paseos laterales para carruajes y dos aceras en las líneas de fachada. La diagonal que parte del puente enfocará el solar destinado á futura Casa Consistorial; y su perpendicular conducirá á un belvedere sobre el paseo del río.

Otro sistema de vías es el de las de catorce metros que se cruzan en la plaza central, una de las cuales, la paralela á la carretera conduce á la ciudad antigua gracias á una curva muy poco

pronunciada que pasa por la casa Masramón y la de Vayreda. Otras perpendiculares á las descritas y de menor importancia se proyectan para la formación de manzanas. Algunas, ó mejor dicho, muchas de las cuales resultan triangulares y divididas en pocos solares para asegurar las condiciones higiénicas de la edificación hacedera.

Hay que advertir que en las Manzanas limitadas por calles de ancho menor de catorce metros se exigirá que las Construcciones se retrasen tres ó cuatro metros de la línea de fachada. Se fomentará además la tendencia á la formación de una Ciudad jardín, obligando á la plantación de árboles en determinadas condiciones y formando centros ó parterres en el cruce de las calles importantes. Si se atiende á la hermosura del paseo fluvial que semicircunda el área nueva y si se atiende además á que Olot cuenta con hijos ilustres que han llevado la escultura á un esplendor envidiable, no será difícil ni desatinado esperar de ellos la cesión de alguna obra para col·locar en rústico pedestal entre las frondas del Prat de las moras.

El señor Malagrida, iniciador de esa obra, cede á la ciudad de Olot una superficie de terreno de mil quinientos metros para cada uno de los edificios siguientes: Casa Consistorial, Museo municipal, Casino; una manzana mucho mayor para grupo escolar y otra todavía mayor que ésta para Asilo. De manera que á medida que los olotenses encuentren bienhechores que contribuyan á edificar esos centros de cultura y de beneficencia se hallarán con el camino trillado para conseguir su objetivo, sino de momento, por etapas sucesivas.

Esta es la solemnidad que se ha celebrado en Olot, de la que no he podido prescindir de hablar á mis queridos lectores. Para terminar diré que se ha acordado en firme, la plantación de árboles en el paseo fluvial y en un vivero que constituirà el Ayuntamiento en una de las manzanas. No colaborar en Olot, á la obra de la Naturaleza, sería criminal, y así esperemos que cuanto se haga en esta urbanización, vaya consagrado con el más perfecto carácter artístico. También añadiré como últimas palabras dos datos interesantes. El donador de esos terrenos viales contribuye á su urbanización con cincuenta mil pesetas y exige que no se Ponga en ninguna de las calles su nombre, indicando tan sólo su deseo de que las dos avenidas se llamen de España y de la República Argentina.

Correspondència entre Manuel Malagrida i l'Ajuntament d'Olot: 1913-1916

A partir de la comunicació per part de Malagrida de la compra de la finca de les Mores per construir-hi el nou eixample d'Olot, comença una relació epistolar entre les dues

parts que té com a fil conductor les obres d'urbanització. Heus aquí una selecció cronològica d'algunes de les cartes relacionades amb la construcció de la primera part del projecte a la riba nord del Fluvià:

9 de gener de 1913: L'Ajuntament d'Olot respon la carta de Manuel Malagrida i li agraeix la compra de la finca de Les Mores i les seves intencions d'urbanitzar-la.

21 de juny de 1915: Manuel Malagrida informa l'Ajuntament d'Olot de l'estat de les obres, de les quals ja s'han finalitzat alguns dels carrers i la plaça central. Parla de la importància que ha de tenir el projecte, tant per "l'esparcimiento" dels veïns de la ciutat com pel que pot representar com a element dinamitzador del mercat laboral local. En aquesta carta, Malagrida hi mostra les seves intencions de plantar mil arbres més l'any vinent així com també la voluntat de celebrar-hi la festa de l'arbre. Per a Malagrida, està clar que l'arbrat i la vegetació són molt importants. Una altra qüestió que tracta a la carta és el dels noms dels carrers, i ho fa en el mateix sentit que Bassegoda explica en el seu article al diari *La Vanguardia* l'any 1913: "Els carrers portaran els noms dels arbres que hi hagi plantats, excepte el de les dues avingudes principals, que portaran els noms d'Espanya i de República Argentina. La plaça central s'haurà de dir plaça de l'Estrella.

12 de juliol de 1915: En resposta a la carta de Malagrida de poques setmanes abans, l'Ajuntament d'Olot li mostra altre cop el seu agraïment i accepta totes les seves demandes en quant als noms dels carrers, avingudes i plaça. És molt gran la devoció que l'Ajuntament mostra pel patrici, sobretot a partir de l'adquisició de la finca de Les Mores.

4 de setembre de 1916: En aquesta carta enviada per l'Ajuntament d'Olot a Malagrida, la corporació municipal li expressa el seu agraïment per la donació de 400 exemplars del plànol de l'Eixample i explicita el seu consentiment amb la proposta, que considera "en consonancia con los adelantos modernos que caracterizan los proyectos de una verdadera ciudad jardín". No obstant això, en l'últim punt deixa clar que "la corporación municipal, con su ilustrado criterio, acordará lo que estime mas

conveniente". És precisament en aquesta carta que comença a aparèixer el nom de Joan Roca i Pinet com a col·laborador en l'apartat tècnic per a l'elaboració del plànol.

Danés i Torras, Josep (1916). "Olot ciutat jardí". *Vida Olotina* (13 d'octubre, pàg. 2).

Olot.

Aquest article publicat per Josep Danés i Torras, arquitecte i germà de l'historiador i metge Joaquim, dona continuïtat a un altre text també explicat en aquesta relació de fonts primàries i anomenat "Dels Aixamplis", publicat pel mateix autor tres anys abans al setmanari *El Deber*. En el primer article, Josep Danés fa una crítica al sistema d'eixample vigent per al sector del Pla de Llachs que havia estat projectat pel llavors arquitecte municipal, Alfred Paluzie. La seva disconformitat amb el projecte es basa en la poca adaptació a l'entorn del sistema de trama quadricular. En aquest segon article, publicat després de la presentació del plànol del futur Eixample Malagrida dibuixat per Joan Roca i Pinet, podem diferenciar-hi dues intencionalitats.

La primera fa referència a la seva satisfacció pel fet de no haver reeixit el projecte de trama quadricular, sobre el qual ell hi havia exercit una certa influència i pressió a través de la seva crítica severa. La ferma voluntat d'aturar la proposta quadricular de Paluzie queda ben acreditada en un document del fons personal de Josep Danés arxivat a l'ACGAX. En aquest fons hi consta un esborrany de carta en la qual es demanaria a l'Ajuntament de la ciutat que reconsiderés la decisió d'aplicar aquest sistema d'eixample poc respectuós amb l'entorn. Aquesta carta aniria firmada per un grup de personatges influents de la ciutat que l'autor encapçalaria. No tenim constància que finalment la carta s'arribés a enviar, i és que Paluzie va deixar el seu càrrec d'arquitecte municipal tan sols uns mesos després de publicar-se el primer article crític de Danés.

En la segona part de l'article l'autor torna a fer ús de la crítica com a sistema per canviar l'estat de les coses. I ho fa parlant de tot allò que no considera encertat del plànol presentat per Malagrida i dibuixat per Joan Roca Pinet. En aquest sentit, i com a opinió més destacada, Josep Danés parla de la mala disposició dels edificis en la plaça central del nou eixample. L'arquitecte autor de l'article creu que hauria sigut millor

haver disposat els edificis enfrontant directament la seva façana contra la plaça, i generant d'aquesta manera un espai de trobada ciutadana en la línia de les grans places renaixentistes italianes. El fragment és el següent:

“L'anomenada Plassa de l'Estrella sembla no serà tot lo que una plassa pot arribar a ser de bonica; de la manera com està projectada tindrem allà un hermós encreuament de vies importants però aquell caràcter d'espai reclòs per els grans panys de paret de les façanes de les cases, on les entrades dels carrers son fets amb discreció, com en les plasses italianes, aquest no'l tindran. Precisament per l'augment d'espai lliure que una plassa representa, es el perquè, sens perjudici de l'higiene, poden les cases d'una plassa suficientment gran tenir les façanes tocant a la via pública. Ara, de la manera com esta pensada, no hi hauria més edificació en aquesta plassa que els vuit portals d'entrada als corresponents solars que hi donen, i aixís, mai podem somniar veure-la animada tal com la nostra actual plassa d'Alfons XII (actual Plaça Major) en els dies de la Festa Major que's manitesta plena de vida. De l'esmentada plassa italiana a l'actual de l'Estrella, podria haver-se trovat un discret i feliç terme mig.”

En la mateixa línia crítica amb el projecte, Danés i Torras parla de l'amplada d'algunes vies que considera inadequades, i d'alguns punts de trobada mal resolts entre els carrers projectats i els carrers existents. També fa esment al tipus de parcel·lació i a la ubicació dels monuments en el sector, que també considera inadequats.

REDACCIÓ (1916). “La futura ciutat jardí”. *La Comarca* (núm. 185, 26 d'agost, pàg. 218). Olot.

Aquest article sorgeix amb motiu de l'agraïment que vol mostrar la revista a Malagrida pel donatiu d'una de les quatre-centes reproduccions en color del plànol de l'Eixample de l'any 1916. En l'article s'hi detalla que més endavant ja faran una anàlisi en més profunditat del plànol i que ara es limiten a reproduir el que en diu Bonaventura Bassegoda respecte el projecte. Comparant la cita que inclou el present article amb el

que hi diu directament al diari *La Vanguardia* l'any 13, ara creix l'èmfasi pel concepte de ciutat jardí: "En conjunt resulta molt bé i en consonància amb els principis moderns de ciutat jardí".

Finalment, en un altre fragment de la cita de Bassegoda que s'inclou en l'article de *La Comarca*, l'arquitecte vol deixar enigmàticament clar que aquest projecte és només idea de Malagrida: "La seva gestió és personal i efectiva, la ciutat jardí d'Olot és cosa seva". I, en la mateixa línia convergent amb la nostra hipòtesi respecte l'autoria del projecte, en aquest article no es cita en cap moment el nom de Joan Roca i Pinet, el qual és el teòric "autor" del plànol objecte de l'article.

8. **PARÍS,**
EL COMPANY DE VIATGE DE
MALAGRIDA

8. PARÍS, EL COMPANYY DE VIATGE DE MALAGRIDA

8.1 MALAGRIDA I PARÍS

En l'estudi de la biografia de Manuel Malagrida, la seva etapa de tres anys a París (1887-1890) resulta una de les menys conegudes de tota la seva vida per la poca informació que n'ha restat. Factors com la seva joventut –dels 23 als 26 anys–, l'escassa posició que tenia en l'escala social del moment o la mala relació i, en conseqüència comunicació que tenia amb el seu pare, no ajuden a fixar el rastre del patrici a la capital francesa. Una de les poques dades que coneixem, i potser la primera de l'etapa Parisenca, prové d'una carta que el seu pare li escriu per comunicar-li una tramesa de diners per al viatge. En aquesta carta el jove Manuel Malagrida fa referència a la fàbrica “Comptoir” com a primer lloc on entraria a treballar. Sabem que durant aquests anys va intentar treballar com a comissionista en l'intercanvi comercial de productes entre Espanya i l'Argentina i que, pel que sembla, va començar a desenvolupar el seu instint empresarial amb accions com la d'intentar organitzar un equip d'enllustradors de sabates a la ciutat de París (Miralles 1984).

Observador i emprenedor, és lògic deduir que Malagrida coneixia perfectament l'urbanisme d'un París de gala per a l'Exposició Universal de l'any 1889; un esdeveniment del qual es va servir bo i treballant de guia per als visitants espanyols que visitaven l'exposició. París era, en aquells moments, una ciutat que bullia d'activitat i, potser per aquest motiu, aquella estada va marcar una forta empremta que l'acompanyaria la resta de la seva vida. En els anys que hi va passar, Malagrida es va relacionar amb alguns artistes i intel·lectuals influents de l'època, com els escultors olotins Miquel Blay o Josep Clarà. Amb aquest últim va forjar una bona amistat que el portaria anys més tard a encarregar-li alguns treballs escultòrics. A Blay, per la seva banda, li va fer de mecenes pagant-li l'enviament a Olot des de París d'alguns dels seus models originals de guix (Pararols 1995).

Fig. 36: Imatge aèria de París després de la reforma del Baró Haussmann, amb l'Étoile a la part superior. Autor desconegut.

La fascinació per la cultura francesa i per la seva capital són prou evidents en moltes de les accions que Malagrida duu a terme al llarg de la seva vida. El millor exemple d'aquesta influència és el nom de la marca de cigarrets que funda quan s'estableix a l'Argentina: Cigarrillos París. Però aquest no és, ni de bon tros, l'únic exemple que en podem trobar. De fet, aquesta admiració per la capital i la cultura franceses tan pròpia de don Manuel també ho és a una altra escala del país americà on s'instal·la posteriorment. I és que, per als argentins com a pertanyents al món occidental, París era la meca de tot allò que es considerava modern, refinat i elegant. I la inauguració de la torre Eiffel el 1889 representaria la síntesi d'aquests valors (Ruiz 1993).

Pel que fa a l'arquitectura, Malagrida deixa clara la seva admiració per la cultura francesa en els edificis que promou. La casa d'estil modernista que es fa construir en ple Passeig de Gràcia entre els anys 1905 i 1908 consta d'una coberta mansarda ben poc habitual en la Barcelona de l'època. En aquest mateix sentit, la casa que li projecta el 1920 l'arquitecte Bonaventura Bassegoda al Passeig de Barcelona tot presidint el seu eixample d'Olot presenta un estil noucentista amb trets francesos que es concreten en decoracions florals i vegetals, una ordenació del jardí a l'estil Versalles i, altra vegada, la coberta mansarda.

Aquest tipus de coberta, tan pròpia de París i de l'arquitectura *bonaerense* –per influència i admiració argentina per la cultura francesa– però quasi inèdita a la ciutat d'Olot, també és present en una altra de les cases de l'eixample olotí, la casa Juncosa. Aquest habitatge de l'any 1920 és obra dels mateixos arquitectes de la Torre Malagrida –els germans Joaquim i Bonaventura Bassegoda– i tenim almenys un indici per pensar que va rebre algun tipus d'influència del propi Malagrida per bé que no en va ser el promotor. Ens referim al fet que al damunt de la posició d'aquesta casa en el plànol oficial de l'Eixample del 1925 dibuixat per Josep Esteve¹⁸ (fig. 32 i annex 1) hi consta el cognom del patrici.

Després de revisar les obres dels arquitectes Bonaventura i Joaquim Bassegoda en el seu fons documental, així com després de consultar la tesi doctoral relacionada de Marcos Mejía (1995), observem que en ben pocs dels seus edificis aquests arquitectes utilitzen la coberta mansarda com a solució constructiva. Aquesta coincidència d'influències franceses en els tres edificis esmentats, juntament amb el fet que per als arquitectes autors dels projectes no fos gens habitual l'ús d'aquest tipus de coberta, ens condueix a pensar que l'origen de la seva utilització recau en la voluntat explícita del seu promotor, Manuel Malagrida.

Un altre exemple de la seva admiració per la cultura francesa es pot observar en les accions publicitàries que el patrici endega per promocionar les seves marques de cigarrets a Buenos Aires. Una d'elles, la ja citada anteriorment en la qual un carruatge canó disparava propaganda a més de 100 metres, fins i tot fou retirada pel govern argentí pel fet d'utilitzar en la vestimenta dels homes que acompanyaven el carro els mateixos uniformes que els propis de l'artilleria francesa (Butera 2012).

A més d'aquests últims paral·lelismes, com veurem a continuació, existeixen exemples encara més evidents de la relació de Malagrida amb la ciutat de París.

¹⁸ El fet que el nom de Malagrida aparegui escrit al damunt de la casa Juncosa en el plànol oficial de l'Eixample de 1925, si bé podria tenir a veure amb algun tipus de participació de Malagrida amb la construcció d'aquesta casa d'influència francesa, també es podria deure simplement a un error de dibuix. Malagrida era el propietari de la torre del Marquès de Monistrol, situada al costat de la Juncosa i podria ser que la indicació es referís realment a aquesta torre d'estil mossàrab i no a la casa del xocolater Juncosa.

8.2 OLOT I HAUSSMANN

Després d'una etapa a Barcelona molt marcada pel control patern i pel treball intens al que va estar sotmès a la ferreteria Jaumandreu (Miralles 1984), París representà per a Malagrida la descoberta de la llibertat i l'entrada a la vida adulta. Podem imaginar-lo en aquells anys com un jove inquiet acompanyant per la ciutat de París els empresaris catalans i espanyols que visitaven l'Exposició Universal de 1889; caminant per les seves àmplies avingudes i bulevards, orientant-se des de les seves places radials o captant l'ordre i la monumentalitat del París de Georges Eugène Haussmann (1809-1891)¹⁹: la ciutat moderna per excel·lència de l'Europa del moment. Aquestes imatges i aquests records vinculats a l'arquitectura, a l'urbanisme o a la publicitat l'acompanyarien durant la resta de la seva vida i anirien cristal·litzant en diversos moments i diverses accions: l'empresa, els edificis, els viatges... I també sintetitzarien en el llegat urbanístic que deixaria a la seva ciutat natal: l'Eixample Malagrida.

Les influències del pla Haussmann de París a l'Eixample Malagrida d'Olot són més que notables. Elements com la plaça central radial-circular, les grans avingudes arbrades, els carrers circulars, la monumentalitat aplicada a l'espai públic... Els passejos del barri

¹⁹ **Georges Eugène Haussmann** (1809-1891) estudià dret i música però va ser sobretot valorat per la seva faceta de polític i urbanista. De la mateixa manera que Manuel Malagrida donà suport al règim dictatorial de Primo de Rivera fins al punt d'involucrar-se en política com a diputat provincial per Barcelona durant la seva dictadura, Haussmann va ser considerat com un dels més fidels servidors a Napoleó III, i va acompanyar l'autoproclamat emperador francès al poder com a prefecte de la regió del Sena durant setze anys, un càrrec equivalent a ser alcalde de París (Santa, 2000). Va ser durant aquest període que va desenvolupar el seu pla de reforma de París.

Les reformes de Haussmann tenien com a finalitat la transformació de París en una capital moderna, millorant-ne la salubritat i les comunicacions i potenciant-ne la seva monumentalitat. A diferència del projecte de Malagrida, Haussmann també pretenia facilitar amb el seu sistema radial la intervenció de les forces policials en cas d'una eventual revolta popular (Molet i Petit, 2003). Precisament, la plaça de l'Étoile fou concebuda com un punt de confinament a través de la disposició de canons apuntant a la plaça situats al final de cadascuna de les 12 avingudes que hi conflueixen (Santa, 2000).

L'ambició extrema del pla de Haussmann el va portar a enderrocar una gran quantitat d'edificis. I, per coherència o per necessitat, aquesta destrucció també va incloure la seva pròpia casa natal (Frampton, 2009). Una de les principals conseqüències del seu projecte va resultar ser, per bona part de l'opinió pública del moment, la d'acabar amb l'encant i la història del París medieval. I això va condemnar Haussmann al seu cessament per part de Napoleó III després de sumar grans detractors, un d'ells, l'escriptor Victor Hugo (Santa, 2000).

olotí ens remetent directament als bulevards parisencs, una tipologia de carrer arbrat concebut per l'oci i el passeig del vianant que enllaça amb bona part dels ambients que es respiren en els cartells presentats als concursos de Cigarrillos París.

La preocupació pel mobiliari urbà i per la monumentalitat tan pròpia del Pla Haussmann de París (Frampton 2009, p. 24) també és, en certa manera, aplicable al projecte de Malagrida a Olot. Aquesta relació s'evidencia en el plànol de 1916 dibuixat per Joan Roca Pinet, en el qual es descriuen el conjunt d'elements que han d'ornamentar i monumentalitzar l'espai públic en una llegenda al seu lateral (fig. 2 i annex 1). D'aquesta manera, diverses fonts i escultures dedicades als artistes locals, així com també un quiosc per a orquestra situat a la plaça central, han de complementar el projecte urbanístic. En l'article de B. Bassegoda de 1913 al diari *La Vanguardia* hi consta també una frase amb la qual s'evidencia aquesta intenció:

“Si se atiende además á que Olot cuenta con hijos ilustres que han llevado la escultura á un esplendor envidiable, no será difícil ni desatinado esperar de ellos la cesión de alguna obra para col-locar en rústico pedestal entre las frondas del Prat de las moras.”

La connexió d'una ciutat establerta a les dues ribes d'un riu és un altre element en comú entre els dos casos. Aquesta és una problemàtica que París havia de resoldre indefectiblement i en la qual els ponts, els nuclis radials i les grans avingudes n'eren algunes de les solucions clau. El pla de Malagrida afronta aquesta necessitat a partir de la segona fase del projecte. De fet, la fase inicial no tan sols no preveia l'extensió del barri a l'altra banda del riu sinó que més aviat plantejava un projecte en el qual el riu exercia com a límit. A partir de 1925 la necessitat i dificultat de creuar el Fluvià per a ampliar l'àmbit de l'Eixample es converteix en l'argument principal del projecte. Aquesta nova condició es resol en la proposta firmada per Josep Esteve, a partir de la incorporació del Pont de Colom i de la modificació²⁰ dels carrers circulars existents per a entroncar-los al traçat del pont i augmentar-ne la confluència viària; però també

²⁰ Aquesta interessant modificació en inflexió de la trobada de les avingudes circulars amb el pont, i que ens remet a un altre pla urbanístic de Josep Esteve Platja d'Aro, finalment no s'executarà.

possibilita l'argumentació d'una nova metàfora al voltant de la connexió dels dos continents que, a partir de llavors, quedarà per sempre associada al projecte.

Malgrat que probablement la motivació de Malagrida a l'hora d'escollir el sistema radial no responia a un afany de control militar sobre les revoltes de la població, com sí que succeïa en el cas de París (Santa 2000), d'altres elements com els explicats anteriorment reforcen la relació conceptual entre les dues propostes urbanístiques. I així com, en termes de política d'habitatge, la proposta de Malagrida no encaixa en el concepte de ciutat jardí, i tampoc a París aquesta fou una prioritat. L'Eixample d'Olot i la reforma de Haussmann comparteixen l'higienisme, la relació amb un riu interior o la bona relació amb el poder, per sobre de l'equitat o de la protecció de la classe treballadora.

I si la influència del Pla Haussmann de París sembla evident en l'eixample d'Olot, encara ho és més la relació de la plaça de l'Estrella amb el que el mateix baró descriu en les seves memòries com la millor part de la seva obra: la plaça de l'Étoile (fig. 36). Si centrem l'atenció en aquest emblema urbanístic parisenc i el comparem amb l'inicialment anomenada plaça de l'Estrella de Malagrida, veurem que els paral·lelismes entre els dos casos són ben evidents. Entre aquests elements en comú el més evident i inequívoc és de ben segur el seu nom. I és que la plaça central del projecte Olotí tenia inicialment per nom la traducció exacta del de la plaça parisenc. Fou en la segona fase del projecte, i en època de la dictadura de Miguel Primo de Rivera, que el nom es canvià per plaça Espanya a partir de l'associació del projecte a la metàfora de la unió dels dos continents. En l'actualitat, el nom oficial de la plaça és encara el mateix que es va decidir durant el règim primoriverista, però la major part dels olotins l'anomenen únicament "plaça Estrella".

Un altre element en comú entre les dues places és la disposició formal dels "hôtels des Maréchaux" en les parcel·les que confronten amb la plaça parisenc, que entra en relació directa amb la disposició dels edificis –inicialment públics– que es preveïen a la plaça central del projecte olotí. En ambdós casos, els edificis refusen l'enfrontament directe de les seves façanes amb la plaça, tot protegint-se amb una anella de vegetació que és la que acaba generant una façana perimetral per la plaça. Pel que fa a la

geometria formal que adopten com a pròpia els edificis d'Olot i París, amb un cos central en el sentit concèntric a la plaça i els dos cossos laterals en orientació radial, els dos casos mostren també una clara relació entre ells. No obstant això, a diferència del model parisenc en el qual s'hi troba edificat un edifici amb aquesta forma a cadascun dels xamfrans de la plaça, en el projecte olotí l'únic edifici efectivament construït segons aquesta disposició prevista inicialment és el Grup Escolar Malagrida, de l'arquitecte Josep Goday.

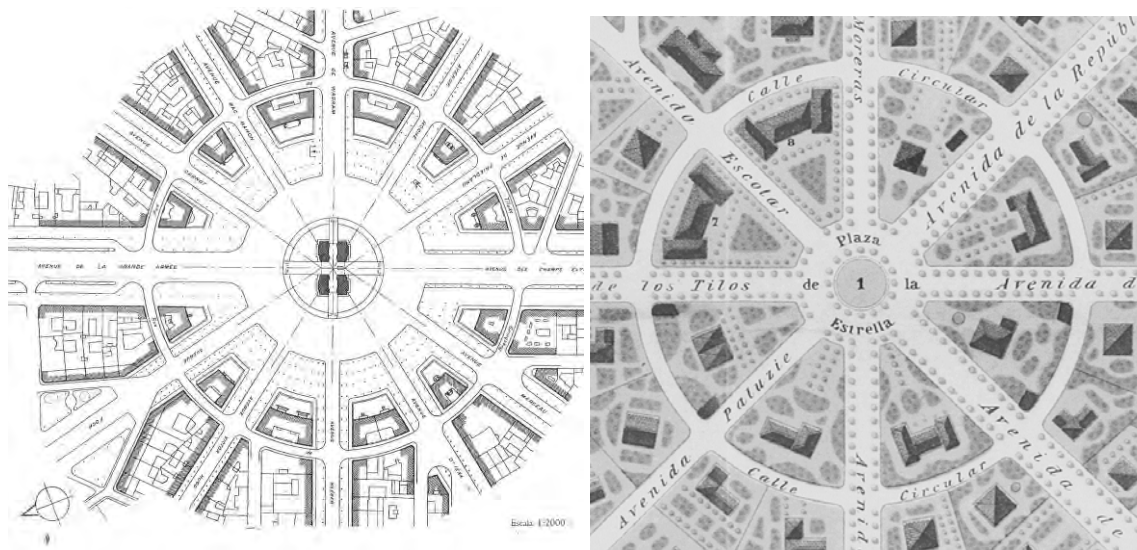

Fig. 37: La Place de l'Étoile de París del Baró Haussmann, a l'esquerra, i la plaça de l'Estrella d'Olot en el plànol de l'Eixample de 1916, a la dreta. ACGAX (dreta).

Finalment, també el sistema viari mostra una clara relació en ambdós projectes. Més enllà del nombre d'avingudes radials –dotze a París i vuit a Olot– els dos projectes preveuen una avinguda circular concèntrica a una distància proporcionalment semblant de la plaça central. Es tracta de les avingudes anomenades Circular a l'Eixample Malagrida i Presbourg/Tilsitt al Pla Haussmann. La diferència amb el nombre de carrers que conflueixen al centre de la plaça té a veure amb la seva funcionalitat respecte l'entorn viari que hi conflueix, però també té relació amb la seva dimensió. En la figura 59 que acompanya el tram final del subcapítol 11.1 d'aquest estudi hi podem apreciar la relació entre la mida entre les dues places: la plaça parisenca multiplica exactament per dos el diàmetre de la seva germana olotina.

Més enllà de tot l'explicat anteriorment que, per evident o franc, podia haver estat observat per Malagrida durant la seva etapa a París, trobem un altre cas o figura urbanística en l'entorn de la capital francesa que resulta digna de menció en aquest capítol. Ens referim a l'estructura urbana del municipi de Boulogne-Billancourt, un model radial de nucli únic també definit en temps del baró Haussmann que situa la seva plaça central de manera anàloga a com ho fa l'Eixample Malagrida a Olot. I és que la plaça radial de Boulogne-Billancourt està situada al centre de gravetat del potent meandre que dibuixa el Sena just abans de la seva entrada a la ciutat de París.

9. L'ARQUITECTE:
TRES FIRMANTS SENSE AUTORIA I UN
AUTOR SENSE FIRMA

9. L'ARQUITECTE: TRES FIRMANTS SENSE AUTORIA I UN AUTOR SENSE FIRMA

Així com Jacques Hittorff fou l'arquitecte designat per Haussmann per dissenyar la plaça de l'Étoile i els dotze edificis²¹ que hi confronten anomenats "hôtels des Maréchaux", els arquitectes Josep Esteve o Joan Roca Pinet s'han relacionat tradicionalment amb l'autoria de l'Eixample Malagrida d'Olot des de la seva concepció. La presència dels seus noms en els plànols de l'època sembla deixar d'entrada les coses prou clares en aquest aspecte. I, tal com plantejàvem en l'apartat 7.1 del treball dedicat a exposar la relació de projectes parcials, si el plànol de la primera fase de l'obra firmat per Alfred Paluzie no hagués estat tan enigmàtic pel que fa al tipus d'eixample al qual pertanyia, també s'hi hauria sumat el seu nom com a tercer integrant de l'equip. Però, si llegim amb atenció el text de la caràtula del plànol del 1916 de Joan Roca, comencen els interrogants. La cita és la següent: *"Plano de Ensanche trazado y en parte realizado por D. MANUEL MALAGRIDA, con la cooperación técnica del Arquitecto Municipal D. JUAN ROCA"*.

I és que la participació de Joan Roca o Josep Esteve en el pla olotí rau més en el càrrec que ocupaven com a arquitectes municipals de la ciutat en el moment en què Malagrida presenta cadascuna de les seves propostes que no pas en la seva participació directa en la concepció del projecte. Segons afirmen els responsables de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, era habitual a l'època que fossin els mateixos arquitectes de l'Ajuntament els redactors de bona part dels projectes que es presentaven al consistori²². I més en el cas d'una iniciativa com la de l'Eixample, la qual implicava una important transformació de la ciutat; i, més encara, en tractar-se d'un

²¹ La paraula francesa hôtels feia referència als palaus o residències particulars de l'aristocràcia, i fou un terme també emprat al s. XIX a Barcelona i Catalunya en referència a aquest tipus de cases senyorials.

²² El fet que la majoria de projectes que es presentaven a la ciutat anessin firmats pels arquitectes municipals del moment és quelcom que també hem pogut constatar a partir de les consultes a les llicències d'obres relatives als projectes dels edificis construïts al barri, una qüestió que tractem amb detall en el capítol dedicat a l'habitatge i, més concretament, en l'apartat focalitzat en els seus arquitectes.

personatge com Manuel Malagrida, sempre ben relacionat amb les institucions públiques i amb el poder del moment.

Com a confirmació de la poca implicació dels arquitectes Roca o Esteve en la concepció del pla cal destacar que, tot i que el projecte estava definit almenys des de 1913, l'únic document en relació amb l'eixample olotí existent en el fons documental de Joan Roca Pinet dipositat a l'arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Girona és el prou conegut plànol comercial del 1925, dibuixat pel seu col·lega Josep Esteve.

De fet, de la mateixa manera que històricament s'han citat els noms de Roca o Esteve com a autors del pla, també s'hauria d'haver esmentat el nom del seu predecessor en el càrrec d'arquitecte municipal: Alfred Paluzie. I diem això perquè durant la nostra investigació hem pogut constatar que un dels últims projectes firmats per aquest arquitecte abans de deixar el càrrec en favor de Joan Roca l'any 1913 és el d'urbanització dels dos primers carrers i de la plaça central de l'Eixample Malagrida. Concretament, el projecte de Paluzie contempla el carrer que neix a la plaça Vayreda i acaba al pont de Colom i el seu perpendicular des de la plaça de l'Estrella fins al riu. No obstant això, tampoc en aquest cas afirmem que aquest arquitecte sigui l'autor del projecte que investiguem. Paluzie fou, simplement, l'encarregat de legalitzar la voluntat de Malagrida en el moment i en la fase parcial que corresponia, de la mateixa manera que ho farien Roca o Esteve més endavant.

En aquest sentit, resulta curiós observar com la proposta d'eixample en quadrícula per al sector de les Mores que planteja Alfred Paluzie l'any 1909 es modifica i s'adapta a la nova proposta radial en aquest plànol de l'any 1913. I, a més, que ho fa d'una manera incompleta, sense representar la totalitat del projecte acabat que ja es coneixia en aquell moment a partir de l'article de Bassegoda de 1913. Paluzie es limita a fer el projecte executiu de la fase encarregada, però no té gaire interès a deixar constància que la seva proposta d'eixample en quadrícula ja no acabarà arribant mai a bon port.

Ara bé, si en la vida de Manuel Malagrida hi ha un arquitecte de capçalera aquest és sens dubte Bonaventura Bassegoda i Amigó. I malgrat que no haguem trobat documents gràfics o plànols que provin la seva relació amb el disseny de l'Eixample, la

interpretació de les fonts consultades i de les dades recopilades ens porten a creure fermament que hi va participar de manera directa. Per entendre millor la relació de Manuel Malagrida amb Bonaventura Bassegoda i, per extensió, amb el seu germà Joaquim i oncle Pere –amb els quals compartia despatx– hem analitzat el seu ampli fons documental amb la intenció d’assolir els següents tres objectius:

- Recercar obres i projectes realitzats pels germans Bassegoda amb Manuel Malagrida com a client.
- Detectar trets francesos en el gruix de la seva obra, més enllà de la presència d’aquestes influències en els projectes realitzats per a Manuel Malagrida.
- Obtenir informacions relacionades amb la ciutat d’Olot i, més concretament, amb l’Eixample Malagrida.

Pel que fa a les obres i als projectes realitzats pels Bassegoda –amb Bonaventura al capdavant– que tenen Manuel Malagrida com a client, la llista és llarga i digna de ser ben analitzada, ja que la relació de la nissaga d’arquitectes procedents de l’Alta Garrotxa amb Malagrida venia de lluny. Ja a l’any 1898 consta un projecte de casa de l’oncle Pere Bassegoda i Mateu al carrer Diputació de Barcelona per al patrici. Més tard, l’any 1913, Bonaventura Bassegoda construeix la primera casa de Malagrida a la recent adquirida finca de les Mores en substitució del l’antic mas enderrocat. El 1914, Bonaventura els projecta un xalet a Premià de Dalt –població d’origen de l’esposa de don Manuel. L’any 1919, Joaquim Bassegoda, germà de Bonaventura, projecta la casa Juncosa amb un estil afrancesat que també aplicarà Bonaventura el 1920 a la segona casa de Malagrida al nou Eixample: el palau Malagrida²³. I l’any 1925 Bonaventura fa el projecte de reforma de la façana de la casa Malagrida al Passeig de Gràcia de Barcelona. Amb aquesta àmplia llista d’encàrrecs, sembla evident que els Bassegoda i, principalment Bonaventura, eren els seus arquitectes de capçalera.

Però la recerca de projectes per a Malagrida en l’obra dels Bassegoda ens porta a la descoberta d’una informació inesperada respecte la casa modernista de la família al passeig de Gràcia de Barcelona. Contràriament al que crèiem per la informació

²³ Després de cent anys, l’antiga casa familiar dels Malagrida al Passeig de Barcelona és de propietat municipal i s’utilitza com a alberg de joventut.

consultada fins al moment, aquest edifici no seria una obra elaborada pel mestre d'obres Joaquim Codina en solitari, sinó que més aviat semblaria que Bonaventura Bassegoda hi hauria tingut un paper tant o més important que el mateix Codina en la concepció artística del projecte. El fons Bassegoda conté diversos plànols de la casa Malagrida de Barcelona sota el nom de Casa (consular) Argentina, i entre ells hi consta una façana completa de l'edifici amb una composició i unes decoracions quasi idèntiques a les que acabarà tenint l'edifici construït. En el mateix sentit, en la Tesi Doctoral consultada sobre l'obra de Pere, Joaquim i Bonaventura Bassegoda, de Marcos Mejía López (1995), el seu autor fa la següent afirmació respecte a la Casa Malagrida del Passeig de Gràcia:

“Después de la búsqueda de los documentos relativos a dicha casa se tiene que, mucho del diseño y ornamentos de la casa lo trabajó Buenaventura Bassegoda Amigó, por los múltiples planos y croquis que existen en su archivo personal y que coinciden con la casa Malagrida que se ve hoy en día.”

De fet, no és d'estranyar que un edifici de la qualitat artística i del nivell de detall de la casa Malagrida sigui obra de Bonaventura, molt més avesat a aquest tipus de projectes que no pas el mestre d'obres Joaquim Codina, el qual realitzava una arquitectura sòlida i ben construïda però sense l'esplendor de Bassegoda. Segons consta en els plànols que formen part del mateix fons, Bonaventura també va treballar en diverses reformes que va patir la casa Malagrida de Barcelona amb posterioritat a la seva construcció.

La constatació d'aquest fet respecte la casa Malagrida del passeig de Gràcia de Barcelona contribueix a ratificar la nostra hipòtesi sobre la fidelitat de la relació arquitecte-client entre Bassegoda i Malagrida; una relació que, com veurem més endavant, va més enllà del camp professional i entra també en el personal. Sembla ser que entre les dues figures hi havia una bona amistat.

Si ens fixem en la presència de trets francesos en l'obra de Bonaventura Bassegoda, podem observar que on aquests es fan més evidents és en els projectes realitzats directa o indirectament per a don Manuel; la Torre Malagrida d'Olot i la Casa

Malagrida de Barcelona en són els dos exemples principals. Però també és cert que els Bassegoda fan ús de la coberta mansarda en almenys tres altres encàrrecs per a clients diversos: casa per a Pere Pahissa (1910), edifici per a Alexandre Bosch a la Via Augusta (1934), i edifici de 6 plantes a l'Eixample de Barcelona (no datat). Aquesta coincidència en l'ús de trets francesos de manera quasi exclusiva per a Manuel Malagrida, juntament amb l'escassa presència d'aquest estil en la resta de l'extensa obra de Pere, Bonaventura i Joaquim Bassegoda –tan sols en els tres dels altres projectes citats– ens fa pensar que Malagrida fou qui n'encarregà la seva utilització. De fet, el citat Marcos Mejía López, hi redacta la següent afirmació (1995, pàg. 1107): “La obra de Can Malagrida en Olot (1920-1922), va a relacionar los estilos afrancesados que gustaron a don Manuel”.

Fig. 38: Bonaventura Bassegoda i Amigó. Fototeca.cat – Ràfols.

Pel que fa al tercer objectiu exposat, el que fa referència a la recerca d'informacions relacionades amb l'Eixample d'Olot en el Fons Documental dels germans Bassegoda, la troballa més remarcable –i que es relaciona directament amb la concepció del projecte– és el ja citat article publicat al diari *La Vanguardia* el setze d'octubre de l'any 1913 anomenat “El ensanche de Olot”. Aquest article de Bonaventura Bassegoda és el

primer document conegut²⁴ on es descriu de manera nítida com serà el nou eixample d'Olot i que no coneixerem gràficament fins a la publicació del plànol de Roca Pinet de l'any 1916. La descripció física que fa del projecte, i que fins i tot permet plasmar-lo en un paper obtenint el mateix plànol de Roca, evidencia el perfecte coneixement que Bassegoda tenia del nou eixample olotí:

“Se establece en otro centro aproximadamente el geométrico del espacio entre la carretera y el río por una parte, y desde el puente á la ciudad vieja por otra. Desde el referido puente hasta ese centro, ábrese una gran avenida de veinte metros, que termina en el comienzo de otra igual que con ella forma escuadra y constituyen ambas dos diagonales en relación con la línea de la carretera. Estas vías tendrán un paso central de unos ocho metros con: dos hileras de árboles, dos paseos laterales para carruajes y dos aceras en las líneas de fachada. La diagonal que parte del puente enfocará el solar destinado á futura Casa Consistorial; y su perpendicular conducirá á un belvedere sobre el paseo del río. Otro sistema de vías es el de las de catorce metros que se cruzan en la plaza central, una de las cuales, la paralela a la carretera conduce á la ciudad antigua gracias á una curva muy poco pronunciada que pasa por la casa Masramón y la de Vayreda.”

En aquest document, no només queda clar que Bassegoda coneixia amb precisió el traçat dels nous carrers sinó també que era coneixedor de la nova estructura parcel·lària, que es resoldria amb una bona part de les parcel·les de forma triangular:

“Otras (calles) perpendiculares á las descritas y de menor importancia se proyectan para la formación de manzanas. Algunas, ó mejor dicho, muchas de las cuales resultan triangulares y divididas en pocos solares para asegurar las condiciones higiénicas de la edificación hacedera.”

²⁴ Sembla probable que l'any 1913 ja existís un plànol dibuixat de l'Eixample Malagrida amb la mateixa disposició radial que el plànol de Roca i Pinet de 1916. No obstant això, ens ha estat impossible de localitzar-lo. Potser aquest plànol seria la prova definitiva de la participació de Bonaventura Bassegoda en el projecte de l'Eixample Malagrida.

També resulta aclaridor veure com Bassegoda raona en el mateix article la necessitat de construir un nou barri per damunt de l'opció de rehabilitar la ciutat existent, d'una manera semblant a com explicava Ildefons Cerdà la necessitat de realitzar un nou eixample per a Barcelona (Molet 2003):

“Teniendo en cuenta que para dejar subsistente el centro de la Ciudad rodeado de calles estrechísimas deberían emprenderse cuantiosas obras de demolición y reforma, se desplaza el centro actual y se establece en otro centro aproximadamente el geométrico del espacio entre la carretera y el río por una parte, y desde el puente á la ciudad vieja por otra.”.

Aquest fragment de l'article del 1913 enllaça temporalment i temàtica amb un altre article del mateix Bonaventura al diari *La Vanguardia* de l'any 1912 anomenat “Higiene urbana, la práctica y la teoria”. En aquest escrit, Bassegoda parla d'Olot i dels seus problemes higiènics a causa de la manca d'un sistema de clavegueram a la ciutat. Segons explica l'autor, el sistema de sanejament habitual era el pou negre, i aquest sistema causava infeccions a la població de manera massa habitual. Queda clar, doncs, que Bassegoda coneixia bé la ciutat d'Olot i els seus problemes higiènics i, precisament, el nou eixample representava una important millora respecte a aquesta problemàtica pel fet d'incorporar un sistema de sanejament canalitzat a sota les voreres²⁵.

Però, més enllà de la part tècnica o objectivable de l'article, ens interessa especialment el següent preàmbul de caire personal i enigmàtic ja mencionat anteriorment que Bonaventura escriu just en l'inici de l'article:

“Ni por tratarse de asunto que redunde en glorificación de persona para mí muy estimada, ni por la parte grande ó pequeña que en ella ha de corresponderme, he de dejar de hablar (...) Me obliga a ello mi sinceridad”.

Bassegoda deixa clar en aquest fragment de l'article que, en major o menor mesura, ell ha jugat un paper determinant en la iniciativa del nou eixample. I per la manera com

²⁵ Aquest sistema de sanejament encara es conserva en bon estat i es troba en funcionament a les voreres de l'avinguda d'Aragó.

ho diu, podem suposar que aquest paper no ha estat precisament menor. Malgrat aquesta frase en l'encapçalament de l'article, no és fàcil de trobar rastres de la participació de Bonaventura en la planificació del projecte. I és que la dels Bassegoda era una nissaga de mestres d'obres per als quals l'única cosa que interessava era el bon fer i la discreció, més enllà de la vistositat, l'exuberància o la publicació de la feina feta (Mejía 1995). És en aquest sentit explicable, doncs, que si Bonaventura col·laborava amb Malagrida en la concepció del nou eixample d'Olot ho acceptés fer amb la premissa de la discreció, potser per no fer ombra a la figura de don Manuel.

En la mateixa línia, destaquem un article publicat a *La Comarca d'Olot* l'any 1916 (n. 185 p. 218) en el qual es parla del donatiu fet per part de Malagrida a la revista d'una còpia del plànol del nou eixample. En aquest article, a fi d'explicar al lector el nou projecte, se citen unes paraules de Bonaventura Bassegoda al mateix temps que no es fa cap mena de referència a l'arquitecte Joan Roca i Pinet, qui acaba de realitzar "oficialment" el plànol objecte de l'agraïment de l'article. Pel que fa a la cita de Bassegoda que inclou el text, de la mateixa manera que l'any 13 al diari *La Vanguardia* Bonaventura volia donar a entendre la seva participació en el projecte, aquesta vegada tracta de marcar-ne forçadament distàncies amb les següents paraules sobre Manuel Malagrida i el nou eixample: "*La seva gestió és personal i efectiva, la ciutat jardí d'Olot és cosa seva*".

Som conscients que en la interpretació de les dues anteriors cites de Bassegoda dels anys 1913 i 1916 hi radica un cert grau de subjectivitat. No obstant això, la nostra interpretació es decanta en ambdós casos per vincular Bonaventura amb el projecte olotí. I és que tan sospitosa ens sembla la manera com intenta deixar clara la seva participació en el primer article de 1913 corresponent al moment d'inici de les obres com la forçada forma amb què intenta desvincular-se'n en el segon article de 1916, redactat tres anys més tard de la col·locació de la primera pedra.

L'aposta d'aquesta tesi per l'autoria de Bassegoda és sòlida, però seria poc sincer obviar-ne la infructuosa recerca de qualsevol document gràfic de l'eixample olotí realitzat per aquest arquitecte. En el següent fragment de la *Història d'Olot* de Danés i Torras (1977, volum XI p. 1883) queda clar que, malgrat no haver-nos estat possible

trobar cap plànol de l'Eixample anterior al de Joan Roca Pinet de 1916, en aquest període previ ja existia gràficament el projecte:

“El 1915, a l’Ajuntament d’Olot començava a parlar-se de les denominacions dels carrers i places de l’Eixample Malagrida. Les plantes oficials publicades d’aquest eixample són del 1916 i 1926 però en l’any abans dit l’intercanvi de projectes i propòsits entre la corporació municipal i l’ofertor de la urbanització ja removia uns i altres”

Malgrat la nostra insistència a vincular la figura d’un arquitecte en la concepció i disseny del pla urbanístic, també és cert que la participació directa del promotor o del mecenes en la presa de decisions del projecte era quelcom prou habitual en l’època. Un bon exemple d’això és el cas del financer i alcalde de Barcelona de finals del s. XIX Manuel Girona, que després de fracassar en la cerca de suports econòmics per acabar la façana de la catedral de Barcelona, decideix costejar ell mateix l’obra (Urbano 2011). En el plànol del projecte finalment executat hi consta un text que reafirma la participació de Girona en el projecte: *“Perspectiva del proyecto ideado y dibujado en borrador por don Manuel Girona”*. I aquesta expressió ens recorda la fórmula anteriorment citada que utilitza Malagrida en la caràtula del plànol de 1916 per deixar clara la seva participació activa en el traçat del projecte.

Un enèsim element que reforçaria la vinculació de Bassegoda amb l’Eixample així com també donaria fe de la relació personal que l’uneix amb Manuel Malagrida és la presència de Bonaventura en els actes públics d’inauguració del nou barri. Ens referim tant al fet de formar part de la comitiva que acompanya el rei Alfons XIII en el tren reial que el porta des de Girona fins a Olot l’any 1927 com a la seva presència en el banquet posterior de celebració de la inauguració oficial de l’Eixample i del Pont de Colom celebrat a la platea del Teatre Principal d’Olot. I és que en el llistat de convidats que es pot consultar a l’Arxiu Comarcal de la Garrotxa i a la Biblioteca Marià Vayreda d’Olot²⁶, el nom de Bonaventura Bassegoda apareix sempre citat al costat del patrici, mentre

²⁶ La llista de convidats es troba també transcrita en el llibre amb què Malagrida obsequia el rei en agraïment a la seva visita a la ciutat: MALAGRIDA I FONTANET, Manuel. (1927). “Olot Ciudad Jardín”. *Manuel Malagrida i Fontanet*. Olot.

que no apareixen en cap moment els noms dels arquitectes teòricament autors del pla: Joan Roca Pinet i Josep Esteve²⁷. És lògic deduir que Malagrida va voler obsequiar la discreció pròpia del treball de Bassegoda fent-lo partícip en primera persona dels actes d'inauguració del Pont de Colom i de posada de la primera pedra del centre escolar que, per extensió, representaven també la inauguració del nou eixample d'Olot.

El viatge en el tren de Girona a Olot del monarca espanyol juntament amb Manuel Malagrida, l'arquitecte Bonaventura Bassegoda i els altres convidats en la somniada inauguració que Juan Barco ja havia pregonat en el seu enigmàtic article de *La Comarca* de l'any 1913²⁸, és una bona metàfora del tancament d'aquesta història per part del patrici. I és que quinze anys més tard de l'arribada del tren a Olot l'any 1911, el rei Alfons XIII inaugura el seu eixample tot baixant d'aquell mateix tren. La nova estació de ferrocarril construïda a l'entorn del Pla de Llach's situa l'Eixample en un punt estratègic de la ciutat i de ben segur que motiva Malagrida a invertir els seus esforços a negociar la compra dels terrenys i a urbanitzar aquest sector.

²⁷ En l'annex 3 situat al final del treball hi adjuntem les biografies de vuit arquitectes i un artesà que participaren en els projectes relatius a l'arquitectura de l'Eixample Malagrida. Entre aquestes biografies hi podem trobar les dels germans Bassegoda, juntament amb les de Joan Roca Pinet o Josep Esteve.

²⁸ Aquest article es troba explicat amb detall a l'apartat 7.2 de la tesi dedicat a relacionar les fonts primàries.

10. AMERICANOS, FABRICANTS I ESTIUEJANTS

10. AMERICANOS, FABRICANTS I ESTIUEJANTS

El concepte de barri que representava l'Eixample Malagrada d'Olot quedava ben lluny dels preceptes que predicaven els formuladors del model de la ciutat jardí. Com ja hem explicat en el capítol 5, específicament dedicat a l'anàlisi del barri segons aquest model urbanístic i social, el projecte de Malagrada no representava cap solució per a l'habitatge digne i higiènic que necessitaven les classes socials treballadores que s'havien anat instal·lant precàriament a les ciutats amb la consolidació de la revolució industrial a partir de la segona meitat del s. XIX.

Ben al contrari d'això, l'Eixample olotí anava destinat a la franja més alta de l'escala econòmica del moment. La seva baixa densitat, de poc més de 3 hab/Ha, provocaria quelcom tan poc sostenible urbanísticament com el fet de sumar un nombre d'habitatges inferior al 10% dels existents a la ciutat en una extensió superior a la que ocupava la ciutat d'Olot en el moment de la construcció del barri.

L'aplicació parcial dels postulats de Howard descartant els seus valors socials que va tenir lloc a Catalunya no va ser un fet aïllat ni anecdòtic. De fet, els suburbis jardí dedicats a l'oci i a les vacances es van fer també ben aviat populars a l'Anglaterra des dels inicis del s. XX. Però aquesta aplicació distorsionada de l'essència primitiva de les ciutats jardí dedicada a les vacances i a l'estiueig va assolir la seva major acceptació als Estats Units d'Amèrica (Stern, Fishman, Tilove, 2013. p. 295).

Els xalets noucentistes que s'anaren edificant en els primers 15 anys de vida de l'Eixample olotí –de 1915 a 1930– anaven la major part d'ells destinats a l'estiueig. Aquesta era una activitat que acostumava a tenir lloc durant els tres mesos d'estiu, de juliol a setembre, i que va ser molt freqüent a la ciutat d'Olot des de l'inici del s. XX fins a l'esclat de la Guerra Civil. De fet, l'estiueig en l'àmbit del que seria més tard l'Eixample Malagrada no era res de nou a la ciutat. Moltes de les famílies *forasteres* que passaven l'estiu a Olot tenien les seves cases a la vora del Passeig de Barcelona. Aquest era el cas dels Sistach, dels Batlló, dels Pascual, dels Escubós i Rodón o dels Monche (Mayans 2012, p.7).

I és que l'estiueig dels barcelonins s'anà popularitzant arreu de Catalunya al llarg del s. XX. I la millora de la xarxa ferroviària –com hem esmentat anteriorment, el tren arribà a Olot el 1911– juntament amb la bonança econòmica vinculada a la indústria tèxtil que es va generalitzar entre els fabricants en el decurs de la primera Guerra Mundial, foren els desencadenants de bona part de les noves colònies de vacances, amb l'Eixample Malagrida com a cas paradigmàtic. Malgrat que Olot era conegut com un important nucli d'estiueig, en termes de proporció la colònia forastera no superava el 10% de la població local; mentre que en d'altres poblacions de menor dimensió com Camprodon o Matadepera el nombre d'estiuejants fins i tot arribava a superar el de la població local (Puigvert i Figueres 2018).

Fig. 39. "Olot, la Suïssa Catalana" cartell publicitari d'Olot de 1931 de Josep M. Dou Camps. ACGAX. Col·lecció de cartells.

Alguns d'aquests nous assentaments tenien relació amb la presència d'un balneari; és el cas de Caldes d'Estrac, Caldes de Montbui, la Garriga, Tona o Torelló. Olot no responia a aquesta motivació, sinó que la seva condició de lloc de vacances es devia més aviat a l'anomenada alpinització de l'estiueig, que també estava vinculada amb la cerca d'ambients saludables. Aquest corrent valoritzava les zones més fresques, humides i frondoses (Puigvert 2013). Precisament aquesta era la idea que volia plasmar Josep Ma Dou en el seu magnífic cartell publicitari per a la ciutat de 1931, en el qual hi apareixia grafiat el lema: "Olot, la Suïssa Catalana" (fig. 38).

En aquest context, l'anomenada "colònia forastera" es relacionava principalment entre els seus membres, però tampoc no acostumava a defugir de participar –des d'un cert paternalisme– en les activitats pròpies de la ciutat. Segons Puigvert (2013), era habitual en l'època que els estiuejants fessin aportacions econòmiques destinades a patrocinar la plantació d'arbres, la reforma d'esglésies o la construcció d'escoles. Però sobretot els interessaven els esdeveniments de caire cultural o esportiu, com els certàmens literaris o els campionats de futbol o de tenis. A diferència d'altres poblacions on la colònia forastera havia promogut la instauració dels Jocs Florals, a Olot, aquest esdeveniment literari ja estava establert des de 1890 i la colònia forastera va demanar poder sumar-s'hi tot patrocinant alguns premis com ara la novel·leta (Puigvert i Figueres 2018).

Per molts municipis allunyats de Barcelona, les colònies d'estiueig també representaven l'arribada de la figura de l'arquitecte. Aquest va ser en bona mesura el cas de l'Eixample Malagrida amb l'entrada en joc d'arquitectes reconeguts d'origens diversos com els barcelonins Pere Benavent i Albert Blasco, el bescanoní Isidre Bosch, els germans d'arrels garrotxines Bassegoda o l'olotí Josep Danés i Torras; tot i que, en aquells moments, Olot ja tenia algunes obres d'arquitectes de reconegut prestigi com l'olotí Simó Cordoní o el barceloní Gaietà Buigas Monravà (Sala, 2002 octubre). Fins llavors, el responsable de prendre les decisions necessàries per a la construcció d'una casa en aquestes poblacions era de manera general el mestre d'obres o, fins i tot, el mateix promotor.

Malgrat que la funció més habitual de les noves cases construïdes a l'Eixample durant els anys vint era l'estiueig, aquesta no era l'opció general. En aquest sentit, les cases Rosés, Pons i Tusquets, Malagrida, Juncosa, Perandones, Gratacós i Sadurní s'ocupaven generalment durant els mesos d'estiu. Mentre que la resta, Capdevila, Burch, Gassiot i Plana s'utilitzaven com a primera residència²⁹. El cas del Mas les Mores és un assumpte ambigu ja que, si bé hem de suposar que Manuel Malagrida l'ocupava en les seves estades a Olot fins que no va tenir acabada la Torre Malagrida del Passeig de Barcelona –encara que no en tinguem constància explícita–, qui ocupava habitualment un dels habitatges del mas segons consta en el padró olotí era el seu germà Teodor amb la seva família.

De fet, la torre Malagrida no fou ni la primera ni la segona casa de don Manuel al seu barri. Ja abans d'encarregar a Bonaventura Bassegoda el 1914 la casa que substituiria el Mas les Mores acabat d'adquirir, Malagrida i la seva família disposaven d'un pis al Passeig de Barcelona. Almenys això és el que es desprèn de les notícies de la premsa local de l'època que descriuen l'acte de nomenament del patrici com a fill predilecte de la ciutat la gens casual data del dotze d'octubre de l'any 1913, i en les quals s'explica que abans i després de l'acte l'anaren a recollir i a acompanyar al seu domicili del Passeig de Barcelona. Una molt possible localització d'aquest pis podria ser l'edifici del número 7, on actualment s'hi troba un restaurant anomenat de la mateixa manera que la casa original: La Quinta Justa. Una fotografia present als àlbums de la família està realitzada des del jardí posterior d'aquesta casa, i el text que porta associat explica que es correspon a l'hivern 1914/15, que la família Malagrida va passar a Olot. Curiosament, hi ha un altre personatge il·lustre que va passar alguns estius en un pis d'aquest mateix edifici d'Olot: el poeta Joan Maragall (Mayans 2012).

Els estiuejants a l'Eixample Malagrida residien gairebé tots a Barcelona, amb l'excepció dels germans Perandones els quals, en aquells primers anys de vida del barri, encara mantenien la seva activitat al continent americà i practicaven l'estiueig tot travessant l'oceà³⁰. I és que tres dels integrants de la colònia forastera del barri havien seguit

²⁹ En el següent capítol, anomenat "Les cases d'en Malagrida", analitzarem les cases que es varen construir a l'Eixample en època del patrici, i que aquí citem per explicar-ne la seva vessant social.

³⁰ Segons conversa amb els descendents dels germans Perandones.

camins paral·lels als de Malagrida i havien fet fortuna al nou continent: Lluís Gratacós a Xile, els germans Perandones a l'Argentina i el protagonista d'aquest treball també a l'Argentina. Tots ells eren, doncs, *americanos*. I el retorn a les poblacions d'origen per passar-hi les vacances i retrobar-se amb les seves famílies era una tipologia d'estiueig ben habitual en l'època. Un dels exemples més representatius és el de la població pirinenca de Tuixén, de la qual en marxaren més de 600 persones a principis del s. XX i molts d'ells edificaren una casa d'estiueig al seu poble natal (Puigvert i Figueres 2018).

Els germans Perandones, segons explica la seva família, van marxar de ben joves a provar de fer fortuna a l'Argentina. Amb poc més de setze anys deixaren la seva Vall d'en Bas natal i començaren l'aventura americana. Al país sud-americà hi fundaren un negoci de joieria que varen anomenar Montseny en record a les seves arrels catalanes, però, passat pel sedàs del poble argentí, el nom comercial esdevingué quelcom semblant a Monsení. Els Perandones eren amics personals de Manuel Malagrida i, potser per això, van decidir fer-se una casa d'estiueig al nou barri. Però qui realment hi va acabar residint va ser la seva germana, que estava casada amb el pintor olotí Joaquim Farjas. Per aquest motiu, només quatre anys més tard de construir un únic habitatge per als tres germans de la mà de l'arquitecte Josep Danés, l'any 1926 Josep Esteve va reformar i ampliar la casa per encabir-hi fins a tres habitatges, un per a cada germà.

Per la seva banda, les cases Sadurní i Gratacós també es construïren totalment o parcialment amb diners provinents d'Amèrica. De fet, tant una com l'altra foren pagades per Lluís Gratacós, tot i que la que anomenem casa Sadurní fou iniciada per un constructor olotí anomenat Francesc Sadurní, segons consta en la llicència d'obres. Lluís Gratacós, nascut a Besalú i casat a Barcelona, va marxar sol a fer les amèriques després de morir la seva esposa en el part de la seva segona filla. A Xile hi va fundar un negoci de sabateries juntament una altra família catalana, la Castanyer de Banyoles. Després de retrobar-se amb les seves filles anys més tard en un viatge a Catalunya, Lluís Gratacós va decidir establir-se definitivament al seu país d'origen i traspasar els seus negocis americans a un familiar. A partir d'aquí, es tornà a instal·lar a Barcelona i decidí comprar el terreny de l'actual casa Capdevila –o Gratacós, segons la font– per a fer-se una casa d'estiueig a Olot. L'encarregat de fer-li el projecte serà Josep Esteve.

Però en aquells primers anys 20 a l'advocat olotí Joan Capdevila li toquen 750.000 pessetes a la rifa de Nadal i decideix comprar el terreny amb el projecte a Lluís Gratacós a fi de fer-s'hi ell la casa. Gratacós, amb aquests diners compra una casa a mig fer que es troba just en la cantonada del davant, al carrer Paluzie, 5, i també el terreny del costat. En aquest terreny per edificar hi construeix una casa de dos pisos per a les seves dues filles, i ho fa de la mà del mateix arquitecte que havia contractat en la parcel·la inicial ara propietat de l'advocat Capdevila: Josep Esteve.

Una manera fàcil, i també en certa manera reduccionista, de descriure els membres de la colònia forastera de l'Eixample olotí, seria dir-ne que eren fabricants. Cadascú en la seva faceta fabricava algun producte. Els emigrats al continent americà es dedicaven al tabac –en Malagrida–, a les joies –els Perandones– o a les sabates –en Gratacós. Però també els residents a Barcelona, com en Juncosa amb la xocolata o en Rosés amb la indústria tèxtil cotonera. No tant així Lluís Pons i Tusquets, que es dedicava als negocis agrícoles a més de fer carrera política com a diputat.

Tomàs Rosés és un d'aquests casos que explica molt gràficament com n'arribava a ser de diferent la vida relaxada d'estiu a Olot del dia a dia empresarial a Barcelona. De la mateixa manera que passava amb el cas de l'arquitecte Pere Benavent, que a Olot era conegut per la seva faceta de poeta més que no pas com a arquitecte, quelcom semblant passava amb el propietari del Xalet Rosés –o Torre dels Geranis. I és que cercant informació sobre la seva figura en la premsa local olotina, res d'entrada podia fer pensar que es tractés de la mateixa persona que ocuparia anys més tard el càrrec de president del Barça i que guanyaria la primera de les vint-i-cinc lligues que posseeix el Club. La nul·la utilització del seu segon cognom d'origen anglès –*Ibbotson*– feia difícil assegurar que es tractés del mateix home, però alguns detalls apareguts en la premsa local com la presència de la seva dona, Maria Milans, en nombrosos actes benèfics a Olot o la citació d'esglésies olotines en esqueles de membres difunts de la seva família ens acabarien de confirmar la sospita.

Segons recorda la família Nogareda-Estivill, propietaris actuals de la casa Rosés, aquest terreny va ser un regal de Manuel Malagrida al seu bon amic Tomàs Rosés. La construcció d'aquesta casa l'any 1915, de manera simultània a la urbanització dels

primers carrers i quan només hi havia alçada la casa de Malagrida que substituiria el Mas Les Mores, suposaria un revulsiu que generaria la confiança necessària als futurs veïns per a la construcció de noves cases al barri.

Un altre fabricant de Barcelona que va decidir construir-se una casa a Olot va ser el xocolater Evarist Juncosa, el qual va encarregar a Joaquim Bassegoda una torre en ple passeig de Barcelona, l'única de les dotze analitzades que es troba a la vorera nord del carrer. I, a la vorera sud, just al costat esquerra de la casa de Manuel Malagrida, el consogre del patrici, Lluís Pons i Tusquets s'hi construiria una torre de la mà de l'arquitecte Albert Blasco i l'artesà polifacètic Sadurní Brunet. Pons i Tusquets era un empresari agrícola i banquer d'origen garrotxí, així com també un important polític de tendències conservadores i monàrquiques com el mateix Malagrida.

Si bé la major part de cases que es varen edificar a l'Eixample en el seu moment àlgid inicial eren d'estiueig, també hi havia famílies olotines que les varen construir per a traslladar-s'hi com a residència habitual. Aquest és el cas dels Burch, els Gassiot, els Capdevila o els Plana-Moreu; però també és el cas d'alguns familiars dels anteriorment anomenats com a forasters, que acabaren establint-se definitivament a Olot després d'aparellar-se amb membres de famílies olotines. Alguns exemples en són la filla d'Evarist Juncosa casada amb un Descals, la de Lluís Gratacós amb un Montañà, i la filla de Lluís Pons i Tusquets, que es casà amb un dels fills de Manuel Malagrida. També és el cas de la germana Perandones, casada amb el pintor Farjas –tot i que aquesta ja era originària de la Vall d'en Bas–, o de la família d'un germà de Manuel Malagrida, Teodor, que s'instal·là a la nova casa del Mas Les Mores.

De les quatre famílies olotines que alçaren una nova residència a l'Eixample, dues d'elles pertanyien a dos germans. És el cas de la Casa Burch o Torre de la Riba i de la casa Gassiot, propietat d'un metge casat amb una germana Burch. Josep Maria Burch era un important propietari i gestor forestal i agrícola nascut al Mas La Riba de la Vall de Bianya –d'aquí el nom de Torre de la Riba–, el qual va fer construir a Isidre Bosch una casa a l'Eixample després de casar-se amb la vigatana Maria de Rocafiguera. El fet que la seva esposa no estigués avesada a una vida tan aïllada com la que podia tenir al Mas La Riba sumat a la necessitat de portar els fills a una escola varen fer decantar la

família Burch a traslladar-se a Olot. Dos anys després, la germana de Josep Maria Burch, Carme, juntament amb el seu marit, Jaume Gassiot, encarregaren a Pere Benavent la construcció d'una casa a la plaça de l'Estrella. Gassiot era un reconegut metge olotí que anys abans, el 1911, havia encarregat a Alfred Paluzie la reforma d'una casa per a instal·lar-hi la seva consulta; estava situada al carrer Sant Rafel, i era també anomenada casa Gassiot. Aquest edifici és considerat un dels millors exemples d'arquitectura modernista de la ciutat.

El cas de l'advocat Joan Capdevila és ben rocambolesc, ja que la seva afortunada acció apuntada alguns paràgrafs abans relaciona tres de les cases tractades: la casa Gratacós, la casa Sadurní i la casa Capdevila. Francesc Sadurní, un paleta d'Olot que es dedicaria posteriorment als prefabricats de formigó (Montañá 2001), va comprar un terreny al c. Paluzie i va encarregar un projecte per una casa a Isidre Bosch. Mentrestant, Lluís Gratacós va comprar un terreny a l'altra vorera del mateix carrer i va encarregar un projecte a Josep Esteve. Però, tal com hem explicat abans, a principis dels anys 20 a Joan Capdevila li toca la rifa de Nadal. I, segons explica la seva família, amb els diners que guanya decideix, entre altres coses, comprar el terreny de Lluís Gratacós per, després de modificar el projecte ja començat per l'anterior, alçar-s'hi ell la casa. Amb l'import de la venda, Lluís Gratacós decideix comprar a Francesc Sadurní la casa que té a mig edificar just a la cantonada del davant juntament amb el terreny del costat. Amb aquests diners, Francesc Sadurní demana a Isidre Bosch que li faci un nou projecte per una casa entre mitgeres al mateix carrer, però ja en l'àmbit d'influència del c. Vilanova. I, fins aquí, el joc de les cadires.

Finalment, citarem el cas dels Plana-Moreu i Torras. Segons explica el text personal de Rosa Maria Muntañà (2001), la casa Plana va ser finançada per Rafael Torras Juvinyà, industrial paperer de Sant Joan les Fonts i pare d'Emília Torras, casada amb Josep Maria Plana-Moreu. Potser d'aquí la imatge de Sant Rafel que encara llueix a la façana de la casa i el nom de Torre de Sant Rafel que se li va donar i que fins i tot consta en les seves escriptures. El projecte va anar a càrrec de Josep Danés i Torras i representà un clar exponent dels valors noucentistes aplicats a l'arquitectura. L'any 1936, Josep Maria Plana-Moreu fou assassinat al prat del Triai juntament amb el seu germà i la jove Emília va quedar viuda amb cinc fills al càrrec. Malgrat això, aquesta fou la família que

portà més alegria i disbauxa al barri d'entre tots els veïns de l'Eixample Malagrida. Així mateix, a través del tarannà obert i modern dels fills de l'Emília i d'ella mateixa, la seva casa es convertí en un lloc de trobada d'artistes i de persones amb mentalitat oberta i inquieta.

Durant el transcurs de la Guerra Civil espanyola, la major part de les cases de l'Eixample foren ocupades per soldats de l'exèrcit republicà, ja fos perquè estaven desocupades o directament per la força. Ens referim a la Casa Capdevila, la casa Juncosa, la Torre Malagrida o la Pons i Tusquets. En el cas de la casa Plana-Moreu, el propietari de la qual fou assassinat just a l'inici de la Guerra Civil juntament amb el seu germà i nou altres olotins, fou utilitzada pels veïns del barri per guardar-hi peces de valor, ja que es considerava com un lloc segur. I és que, com deia la seva propietària Emília Torras (segons explica oralment Montserrat Capdevila, filla de l'advocat Joan Capdevila): *"Aquella casa era molt segura perquè a ella ja no li podien fer més mal"*.

Aquesta ocupació per part de soldats va generar nombroses destrosses a les cases i les va deixar en un estat que impedia el seu ús normal immediat. Una de les cases ocupades que menys danys va rebre –segons explica Danés i Torras en l'apartat dedicat als palaus olotins de la seva *Història d'Olot*– fou la casa Pons i Tusquets, que va tornar a ser habitada pels seus propietaris poc després de la guerra. En canvi, la casa Juncosa va rebre danys molt importants i la família propietària va decidir vendre-la en l'estat que estava sense tornar a habitar-la mai més. L'octubre del 1940, poc més d'un any després de l'arribada a Olot de l'exèrcit franquista i de la retirada dels soldats republicans de les cases, l'"Aigat" d'Olot va acabar d'endur-se el poc que quedava de l'època daurada de l'Eixample Malagrida.

11. LES CASES D'EN MALAGRIDA

11. LES CASES D'EN MALAGRIDA

Des del 1914, any en el qual s'inicien les obres per a la construcció de la primera casa pròpia de Manuel Malagrida al nou eixample, i fins al 1928, quan Josep Danés i Torras construeix una de les seves obres mestres –la Casa Plana–, l'Eixample Malagrida viu l'època daurada del somni del seu promotor. És durant aquests anys que, a poc a poc, es va fent realitat allò que Manuel Malagrida havia imaginat: un barri residencial de molt baixa densitat, amb torres de famílies burgeses residents o estiuiejants a la ciutat.

La primera fase d'urbanització del nou barri olotí, entre 1913 i 1924, s'emmarca de ple en el context polític i cultural del noucentisme. Si bé qui encapçala aquest nou corrent ideològic és la burgesia catalana de la mà d'intel·lectuals i polítics com Eugeni d'Ors, Prat de la Riba o Puig i Cadafalch, també és cert que un dels grans reptes de l'arquitectura del moment és de caràcter social: calia resoldre la necessitat d'habitatge provocada per l'important augment demogràfic que tindria lloc en les ciutats durant aquests anys³¹.

Les dotze cases construïdes entre 1914 i 1928 encaixen de ple en la idea de la Catalunya-ciutat³² que promulgaven els noucentistes: els palaus burgesos al costat d'importants equipaments públics de la ciutat com la biblioteca o l'escola en un entorn natural humanitzat; la seva situació tangent al passeig de Barcelona, com a gran

³¹ En el capítol dedicat al noucentisme expliquem els motius de l'augment demogràfic i el canvi que aquest porta associat pel que fa a l'equilibri social. Així com el s. XIX a Catalunya havia destacat per l'increment de la burgesia, l'inici del s. XX representa l'augment de massa social obrera, que té lloc a través d'una disminució de la mortalitat, de l'entrada de nova immigració, i de la reducció de la població pagesa, que passarà a treballar a les fàbriques.

³² La Catalunya-ciutat és un terme ben propi del noucentisme que, segons Manuel Ribas Piera (2004), és expressat per primera vegada al 1920 per Nicolau Maria Rubió i Tudurí en una conferència adreçada al president de la Mancomunitat en nom de la societat cívica la ciutat jardí. El significat del terme implica fer una adequada planificació del territori a fi de fer extensiu a tota la seva àrea d'un nivell semblant de benestar. La idea és fer arribar els avanços de la civilització moderna a tot el territori català a través d'una adequada planificació territorial.

avinguda de comunicació amb Barcelona i amb les altres ciutats del país; la nova estació del tren just al costat del barri com a testimoni de modernitat i de interconnexió amb la xarxa territorial catalana... Tots ells eren elements que configuraven l'autèntic somni noucentista de la Catalunya-ciutat.

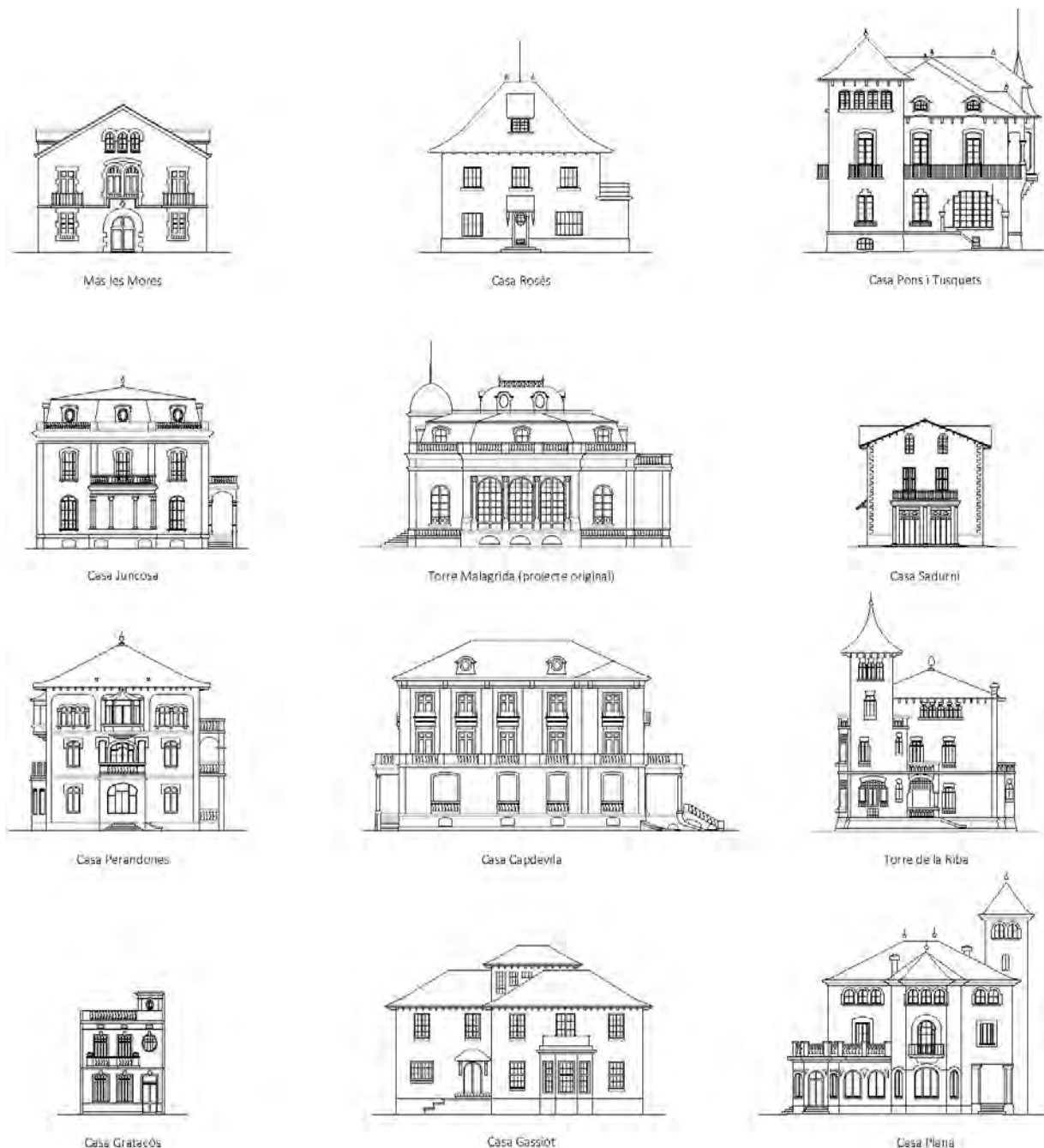

Fig. 40. Quadre comparatiu de les façanes de les dotze cases d'en Malgrida. Arnau Vergés.

Sense la construcció de les dotze cases, el nou barri hauria esdevingut quelcom ben diferent al que pretenia ser inicialment. Un bon exemple d'això es pot comprovar amb

que va succeir en el nucli americà de l'Eixample, constituït al voltant de la plaça Amèrica. En aquest sector del barri a la riba sud del Fluvià, si bé el traçat radial dels carrers es va mantenir prou coherent amb el projecte inicial –malgrat els entrebancs explicats en l'apartat 2.2 anomenat “setanta anys d'obres”–, el trencament amb la tipologia d'habitatge i la densitat originals van estructurar el barri d'una manera clarament diferent a la prevista. En aquest sector iniciat amb anterioritat a la guerra però urbanitzat amb força a partir dels anys seixanta, s'hi varen situar equipaments esportius, casernes militars, habitatge plurifamiliar i indústria.

Si en capítols anteriors hem exposat que aquesta investigació posa en dubte la pertinença real d'aquest projecte urbanístic a la tipologia de la ciutat jardí és perquè el nou eixample no representava una solució a l'augment de la massa social obrera que s'estava consolidant en aquell context social i demogràfic concret. Aquest sector dominant de la població requeria habitatge digne, higiènic i amb un cert grau d'esponjament, però no podia adquirir una parcel·la al barri de Malagrida i, ni molt menys, podia construir-s'hi un palauet. A Olot, aquesta necessitat social va canalitzar-se en l'època a través de la construcció entre 1922 i 1925 de l'anomenat Eixample Popular –o popularment conegut com a Eixample del Pobres, en contraposició a la iniciativa de Malagrida que es considerava dirigida als “rics”. Però, paradoxalment, també el mateix Eixample Malagrida va acabar esdevenint per causes naturals un entorn propici per a l'habitatge social.

I és que, l'octubre del 1940, el pas del famós “Aigat d'Olot” per damunt del barri tot arrasant les seves cases burgeses i dels seus equipaments va donar lloc a un canvi de paradigma no previst inicialment per Malagrida. La seva visió de l'Eixample com a espai elitista, tranquil i segur, va esvair-se en tres dies de pluja intensa i, a partir de llavors, la por d'una futura revinguda del riu va planar sobre la mentalitat de la burgesia potencialment resident al barri. Aquest fet succeït quan encara hi havia bona part dels terrenys per edificar va donar lloc a una important baixada del preu del sòl al sector, a la qual calia sumar-hi els efectes de la recent finalització de la Guerra Civil i, per tant, l'entrada en el període de la postguerra. Tot plegat, tal i com explicarem més àmpliament en el capítol dedicat a l'habitatge preexistent i al conseqüent, va

desencadenar l'entrada al barri d'iniciatives d'habitatge social com les vint cases aparellades que J. A. Coderch va construir en un primerenc projecte redactat només d'obtenir el títol d'arquitecte. Però, més enllà de l'habitatge social de postguerra o de les cases existents a l'àmbit de l'Eixample en l'etapa prèvia a la seva urbanització, en aquest capítol ens interessarem per l'arquitectura residencial pròpia de l'etapa en la qual Manuel Malagrida era un resident habitual al barri –de 1914 fins a la seva fugida a Itàlia per l'inici de la Guerra Civil– i recollirem tot allò referent a les cases d'aquesta època i als seus arquitectes.

Les dotze cases construïdes al barri en l'època de Malagrida, així com també els equipaments del Grup Escolar i la biblioteca, representen un magnífic repertori dels diversos subestils amb els quals Ignasi de Solà Morales (1976) divideix l'arquitectura noucentista. Des de l'arrel clàssica o *pal·ladiana* de les cases dels germans Bassegoda per a Malagrida o Juncosa, fins a l'arquitectura d'inspiració tradicional o pairal de Josep Danés i Torras per a la família Plana-Torras, passant per les influències centreeuropees o vieneses de la Torre de la Riba d'Isidre Bosch o la casa Perandones de Danés i Esteve; l'Eixample Malagrida és un autèntic catàleg d'arquitectura noucentista.

En el context de l'intens augment demogràfic succeït a principis de s. XX i en el marc d'una creixent i preocupant densificació de les ciutats a partir de l'arribada de nova immigració i de la fugida del camp a la fàbrica de la meitat de la població pagesa de 1900 a 1930 (Arribas Font 1995), l'arquitectura noucentista –i, de manera semblant, l'arquitectura modernista entesa com una etapa prèvia que s'hi vincula– havia ser una resposta a la deshumanització de les ciutats que ja s'albirava; una reacció a l'allunyament d'aquell contacte espontani de l'home amb la natura que, fins llavors, havia estat sempre quelcom tan natural.

Els motius florals en les composicions dels paviments o en els papers pintats de les parets; les formes toves dels relleus i de les decoracions interiors amb guix; les escales de traçat suau que et venen a rebre i t'acompanyen en el recorregut; l'ampli repertori de portes que tenen la capacitat d'explicar-te l'espai que ve a continuació; els testos amb geranis ben posats a l'ampit de la finestra; els jardins entesos com una prolongació dels espais interiors, cuidats i estimats com una peça més de l'habitatge...

Les cases de l'Eixample Malagrida havien de ser el refugi dels seus promotors, els quals necessitaven aquella arquitectura uterina quasi tant com els treballadors de les seves inclements fàbriques, amb la diferència que ells sí que se la podien permetre.

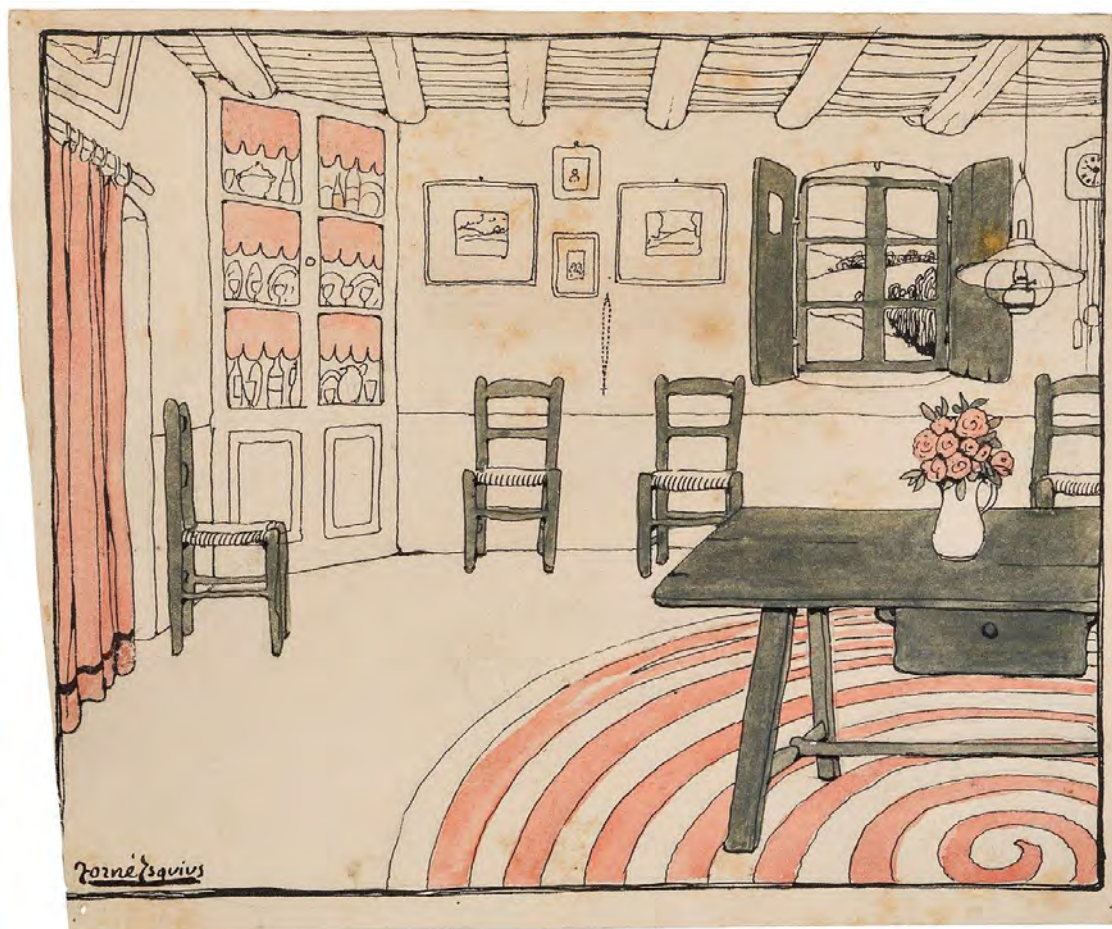

Fig. 41. Dibuix d'un interior de Pere Torné Esquius per a la publicació "Els dolços indrets de Catalunya", de 1910.

El concepte noucentista de la Catalunya-ciutat, vinculat a l'urbanisme i a la planificació del territori, es troba també en la línia de l'acceptació de la ciutat com a hàbitat del nou home industrial i de l'establiment d'unes bases i normes per al bon funcionament d'aquesta comunitat des del punt de vista del benestar. Mentre que, d'una banda, la resposta de l'habitatge pel que fa a la integració dels avenços tecnològics propis de l'època és la de no fer-ne bandera i centrar-se en els valors de la domesticitat, per l'altra, la planificació del territori procura que aquests arribin a tot el país de manera equilibrada. Sistemes com la xarxa de carreteres, de ferrocarril, de telèfon i electricitat

o d'equipaments públics són valorats i distribuïts a nivell de país com mai fins llavors no s'havia fet.

Si bé el noucentisme és un període marcat pel domini de la burgesia catalana conjuntament amb el poder polític conservador de la Mancomunitat, i no seria difícil de prejutjar-ne un cert conservadorisme, podríem considerar aquest estil com a reaccionari. Tal com explica Manuel de Solà-Morales, des del punt de vista de l'arquitectura social l'aportació del noucentisme és de gran valor ja que, per primera vegada a Catalunya, es posa damunt de la taula la problemàtica de disposar d'habitatge digne i higiènic per a una classe treballadora creixent en el context d'una societat ja industrial; una iniciativa que prové de l'acord entre la burgesia industrial i la classe política per trobar una solució a la necessitat d'habitatge assequible. Més enllà de la legislació específica que es crea a nivell espanyol per a resoldre aquesta necessitat social –que tracta principalment sobre la normativa jurídica de la propietat, del lloguer i de la successió–, el noucentisme vol afrontar la qüestió de l'habitatge amb el llenguatge ideològic propi de la nova cultura dominada per la Mancomunitat (Solà Morales 1976). L'habitatge social adoptarà els valors de l'arquitectura tradicional i de les masies; l'arquitectura d'estat per als equipaments hi sumarà la recuperació dels valors de l'arquitectura clàssica; l'habitatge burgès treballarà amb els valors clàssics i pairals, i hi afegirà una mirada a l'arquitectura vienesa, centreeuropea o anglesa del moment; i conjuntament, tots tres procuraran *reaccionar* a la deshumanització de la fàbrica i a l'allunyament de la natura, amb la domesticitat com a boira dominant de la nova arquitectura noucentista.

11.1

DOTZE ARGUMENTS PER A UNA ARQUITECTURA DOMÈSTICA

El nombre d'edificis de l'Eixample, la seva tipologia i el seu període de construcció, són factors d'una gran diversitat en la seva plasmació al barri. En aquest apartat volem centrar-nos a analitzar les cases que varen fer possible complir amb la voluntat del promotor a l'hora d'endegar aquest projecte de creixement de la ciutat. Un tipus d'arquitectura que, a conseqüència de l'esclat de la Guerra Civil espanyola l'any 1936 i de l'"Aigat" d'Olot de 1940, només va construir-se en l'àmbit de la primera fase del projecte urbanístic que ocupa la riba nord del Fluvià.

A l'hora d'encarar l'estudi de les dotze cases, ens proposem dividir el treball en dues parts. La primera proposa una anàlisi individualitzada i descriptiva de cadascun dels projectes, i s'acaba materialitzant en dotze fitxes específiques que situem a l'apartat final d'annexos. Aquestes fitxes contenen plànols del projecte inicial, imatges de l'època de la construcció i actuals, una descripció arquitectònica general i dades relatives al projecte (arquitecte, any de projecte, promotor, ús, superfícies...). La segona part, que iniciem en finalitzar aquesta explicació, fa un recorregut arquitectònic fragmentat per les dotze cases escollides. Un recorregut que realitzarem a partir dels següents dotze temes generals i recurrents en l'anàlisi arquitectònica: la distribució i l'estructura, l'habitació, la porta, la màquina, la sala de bany, la teulada, la galeria i la pèrgola, la finestra, la matèria, el jardí i el carrer, l'estil i el canvi d'ús.

El criteri de selecció de les cases ens ha portat a establir un període temporal i un àmbit espacial. Pel que fa al període temporal, aquest comença amb les obres de construcció del barri, l'any 1913. I la finalització d'aquest període l'hem fixat en l'inici de la Guerra Civil, tot i que l'última casa construïda abans dels anys quaranta fou la Casa Plana de Josep Danés i Torras l'any 1928, vuit anys abans de l'esclat del conflicte. Considerem que la guerra i el posterior aiguat de 1940 varen determinar un canvi social, polític i històric massa important com a per a perllongar el període més enllà d'aquesta fita –per més que algunes de les torres burgeses presents al barri datin dels anys quaranta i cinquanta. De fet, l'ombra del promotor ja no planaria gaire més temps

per damunt del seu eixample; Malagrida va morir l'any 1946, set anys després de l'entrada a Olot de les tropes franquistes, i durant la guerra va emigrar a la Itàlia de Mussolini. A partir de la seva tornada a Catalunya amb la instauració de la dictadura, el patrici, amb la salut molt afeblida, va fixar la seva residència a Barcelona. I no consta més activitat pública a la nostra ciutat que la cessió dels terrenys per a la construcció d'una gran caserna militar a la riba sud de l'Eixample.

Respecte a l'àmbit espacial que hem determinat per a la selecció de les cases, aquest coincideix amb el de la primera fase de construcció del barri (1913) i queda definit pels següents tres actors:

- El c. Esteve Vilanova, el recorregut del qual va des del Passeig de Barcelona fins al riu.
- El Passeig de Barcelona, des del Pont de Ferro fins a la seva finalització a la plaça Josep Clarà amb l'encreuament amb el c. Esteve Vilanova.
- El meandre que genera el riu Fluvià entre els dos carrers esmentats.

En la línia de contacte de l'àmbit del projecte amb els dos carrers citats, en tractar-se de dos traçats consolidats amb anterioritat al planejament de l'Eixample, hem apartat de la selecció arquitectònica alguns dels edificis que hi confronten. Pel que fa al c. Esteve Vilanova, no hem considerat cap dels seus edificis encara que la data de construcció estigui dins del període temporal establert, ja que considerem que es podrien haver edificat igualment malgrat que no s'hagués construït el nou barri. Aquesta exclusió també afecta les cases entre mitgeres del primer tram de l'avinguda Paluzie perpendicular al c. Vilanova, que ja estava previst en el planejament dissenyat per l'arquitecte que dona nom a l'avinguda. I és que aquest tram de carrer contempla una tipologia de cases en filera diferent a la proposada per Malagrida. No obstant això, en aquesta selecció sí que incloem de manera excepcional la casa Gratacós, un edifici propi de tipologia entre mitgeres que pertany precisament a aquest tram exclòs del c. Paluzie. I ho fem perquè la seva construcció va estar directament relacionada amb les veïnes –casa Sadurní i casa Capdevila–, tal com hem explicat amb més detall en el capítol anomenat “Americanos, fabricants i estiuejants”.

Pel que fa a les edificacions que confronten amb el Passeig de Barcelona, per bé que aquest traçat ja era existent quan es va començar a treballar amb el planejament del nou eixample, en aquest punt hem decidit aplicar criteris temporals. La tipologia de cases existent prèviament en aquest passeig encaixava prou bé amb el que el nou pla acabaria proposant i, a més, el Passeig de Barcelona esdevindria el principal eix estructurador del projecte urbanístic de l'Eixample, juntament amb l'element natural del meandre del riu. És per això que l'argument de discriminació d'edificis pertanyents o no al nou barri és, en aquest cas, purament cronològic. Per aquest mateix motiu, en l'últim apartat d'aquest capítol referent al context previ edificat farem referència a les cases existents en aquest perímetre o en el seu àmbit d'influència directa amb anterioritat a la construcció del nou barri.

A partir d'aquest criteri de selecció, establim un llistat de l'arquitectura pròpia d'aquest període construïda en l'àmbit de l'Eixample que estarà representat per les següents dotze cases:

1. Mas de les Mores	av. Navarra, 8
2. Casa Rosés	av. Aragó, 1
3. Casa Pons i Tusquets	Passeig de Barcelona, 13
4. Casa Juncosa	Passeig de Barcelona, 8
5. Torre Malagrida	Passeig de Barcelona, 15
6. Casa Sadurní	av. Paluzie, 5
7. Casa Perandones	Anselm Clavé, 1
8. Casa Capdevila	av. Paluzie, 8
9. Torre de la Riba	Anselm Clavé, 4
10. Casa Gratacós	av. Paluzie, 3
11. Casa Gassiot	av. Paluzie, 11
12. Casa Plana	av. Paluzie, 12

D'aquestes dotze cases, deu mantenen en l'actualitat la seva essència pel que fa, almenys, a la volumetria i a les façanes. Mentre que dues d'elles, la casa Rosés i la casa Gassiot, han estat modificades i reformades fins al punt de no fer-se reconeixibles en base al projecte inicial.

Aquest apartat pretén explicar el conjunt dels projectes seleccionats a partir d'un recull d'observacions parcials de les dotze cases que es varen construir a l'Eixample

Malagrida entre el 1914 i el 1928. La nostra intenció no és la de descriure de manera general cadascun dels projectes, cosa que ja fem en les fitxes específiques situades als annexos de l'estudi, sinó que el pretenem és més aviat donar-ne una visió personal i fragmentada a partir d'una descripció per elements.

Un director cinematogràfic explicava que li agradava entrar al cinema amb la sessió ja començada i marxar-ne amb la pel·lícula sense acabar. Segurament no li importava tant el seu argument com els detalls i l'ambient que ho impregnaven tot. Certament, trobar-nos de cop als anys vint dins de qualsevol de les dotze cases de l'Eixample i marxar-ne en un instant sense ni tan sols sortir per la porta seria un bon recurs per entendre l'essència domèstica de la casa noucentista més enllà de les seves convencions o influències estilístiques, d'importància menor. Amb aquesta mirada polièdrica sobre els dotze projectes que exposem a continuació pretenem que, a partir de la composició mental dels diferents sistemes analitzats, el lector pugui construir-se una casa imaginària fruit de tot allò més representatiu de les dotze cases d'en Malagrida.

LA DISTRIBUCIÓ I L'ESTRUCTURA

La distribució, l'estructura i la relació entre els dos conceptes és el primer argument d'anàlisi que ens ajudarà a entendre l'essència dels projectes i la manera d'enfocar-los del seu autor. En alguns casos, esquema estructural i la distribució funcional segueixen el mateix patró, i l'un no es pot entendre sense l'altre. En d'altres, però, la llibertat adoptada per la planta en una arquitectura de murs de càrrega –prèvia a la planta lliure que possibilitaran les noves estructures de pilars– ens condueix a projectes poc consistents. En aquest sentit, i en el context arquitectònic de l'Eixample Malagrida, mostren una gran coherència els projectes dels germans Bassegoda, així com també els de Josep Esteve i Josep Danés i Torras.

Aquest últim arquitecte, ens mostra a la casa Plana com una arquitectura noucentista d'arrel pairal i de complexitat aparent –per la utilització d'elements diversos tals com torres, tribunes, terrasses, porxos o variacions de coberta– pot resultar simple i coherent des del punt de vista de la seva estructura i la seva distribució. En els esquemes adjunts (fig. 41) podem observar de costat com, a la casa Plana, l'esquema estructural (1) i el de distribució (2) van totalment de la mà; fins i tot, el sentit de recolzament de les bigues dels sostres coincideix amb la distribució “en pinta” que adoptaran els envans dins de les grans caixes estructurals.

Però en el tercer esquema que hem representat veiem que la coherència de Danés i Torras en aquest projecte va encara més enllà. I és que la norma definida pels dos sistemes anteriors és la que regirà també la volumetria de l'edifici, que està formada per un volum principal i tres volums complementaris maclats. El volum principal és un senzill prisma rectangular amb coberta a quatre aigües de tres plantes d'alçada al qual l'intersequen tres elements: una torre de cinc plantes d'alçada en una cantonada, un prisma hexagonal de planta baixa en l'altra cantonada, i una tribuna de tres plantes en el centre d'una de les façanes. En aquest últim cos volumètric, que recull l'espai central distribuïdor en doble alçada per l'interior i s'acaba expressant exteriorment com una gran tribuna de cantonades aixamfranades, hi podem observar un detall que evidencia la voluntat del seu arquitecte de respectar fins a les últimes conseqüències l'esquema de volums que regeix el projecte. Estem parlant del trencament en la coberta del

volum principal que produeix la intersecció amb aquest cos en la seva cara posterior. Aquest trencament dona lloc a l'aparició d'un lluernari triangular per il·luminar zenitalment l'espai central.

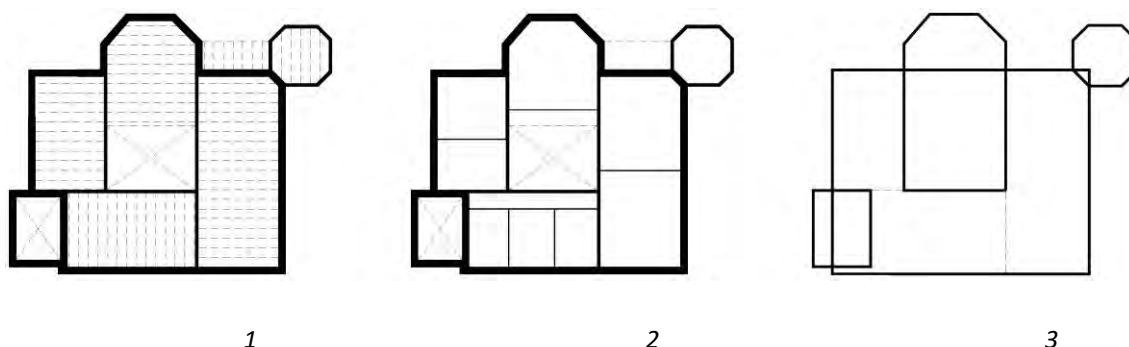

Fig. 42. Esquemes d'estructura (1), de distribució (2) i de volumetria (3) aplicats a la planta de la casa Plana, en els quals es pot apreciar la seva coherència i senzillesa. Pròpia.

A nivell d'esquema d'organització de la planta en les cases de l'Eixample, ens trobem amb la utilització de dos grans sistemes: el passadís i el distribuïdor central. El primer sistema és utilitzat per Blasco a la casa Pons i Tusquets i per Esteve a les cases Gratacós i Capdevila. Aquest últim cas és interessant pel fet de tractar-se d'un passadís amb una amplada i qualitat espacial suficients com per dotar de certa ambigüïtat el seu ús, que va més enllà d'un espai únicament de circulació. En la casa Gratacós, també d'Esteve, tot i no disposar d'amplada suficient com per a permetre'n un ús alternatiu més enllà del de passadís, la presència d'un pati doble en el seu tram central el converteix en un lloc agradable i lluminós.

El segon sistema d'organització en *hall* central va lligat, en alguns casos, a un esquema Palladià més ampli que també inclou d'altres elements com la galeria porticada clàssica o el treball amb eixos de simetria. Estem parlant de projectes com el de la casa Juncosa o el de la casa Malagrida, ambdós dels germans Bassegoda. Aquests projectes ens recorden els tradicionals *cottages* anglesos els quals, a més d'organitzar-se a partir d'un espai central que també inclou l'escala, divideixen els usos socials i privats entre la planta baixa i la planta primera de la mateixa manera que passa en moltes de les cases de l'Eixample. Però també és cert que l'adopció del nucli organitzador com a sistema respon en molts casos a una estima noucentista per l'arquitectura tradicional de les masies, ja que aquest és un dels seus elements més representatius.

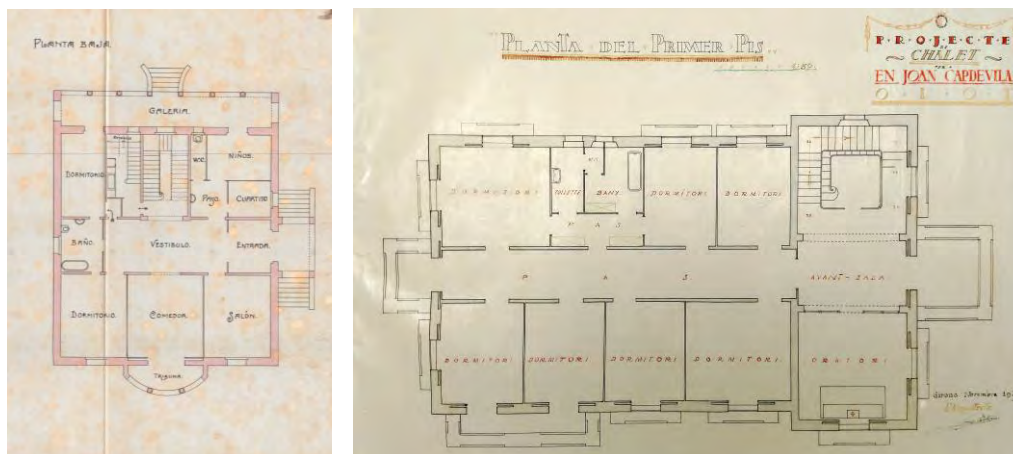

Fig. 43. Cases Juncosa i Capdevila. Contraposició del sistema d'organització amb vestíbul central respecte el de passadís, ambdós amb correlació entre distribució i estructura. ACGAX (esquerra) i fons privat família Capdevila (dreta).

Són pocs els casos d'espai central en els quals hi trobem l'escala integrada. Si ens fixem en la fase de projecte, això només passa en la Casa Plana i en la Torre de la Riba. Però si tenim en compte l'execució real, en la visita que vàrem poder realitzar a l'interior de la Torre de la Riba vàrem constatar que l'escala ja no participa de l'espai central trobant-se actualment reclosa entre parets i portes. Així doncs, la casa Plana representa l'únic cas dels dotze analitzats on efectivament es construeix la distribució a partir d'aquest esquema integrador. En d'altres casos com la Torre Malagrida o la casa Juncosa, si bé l'escala no es troba en el mateix nucli organitzatiu, la seva posició és annexa i àmpliament relacionada amb l'espai principal, amb passos amplis i portes vidriades.

Finalment, i seguint amb l'esquema de distribució en espai central, creiem interessant explicar la jerarquia volumètrica d'aquesta peça en dues de les cases. Estem parlant de la Torre Malagrida i de la casa Plana, en les quals el nucli central organitzatiu adopta una alçada lliure corresponent a dues plantes i rep il·luminació natural zenital. Concretament, en el cas de la casa particular de Manuel Malagrida, aquest espai distribuïdor rebia³³ llum zenital a través d'un gran lluernari de vidre emplomat de colors que ocupava la totalitat de la seva superfície. Malgrat que des de la reforma i

³³ Utilitzem el pretèrit ja que, en l'actualitat, aquest preciós lluernari tan important per a fer entendre la qualitat d'aquest projecte, es troba completament tapat amb el pretext d'evitar el cost d'execució i el manteniment que suposa la presència de vidre en horitzontal a la coberta.

conversió de la casa en alberg als anys vuitanta, el lluernari ha estat anul·lat i privat de connexió lumínica de l'exterior, imaginem aquest espai central en la seva època d'esplendor com un pati interior d'influència italiana i mediterrània.

L'HABITACIÓ

L'especialització de les peces i la idea d'intimitat que duu associada és un concepte relativament recent. A l'edat mitjana, els espais feien la funció que requeria el moment del dia o la necessitat de les persones que l'ocupaven. Els mobles eren realment mòbils i no tenien un lloc prefixat en l'espai (Ribczynski 1989). A partir del s. XVII, s'estén la idea d'especialització de les peces i la separació de zona de dia i zona de nit, sovint estructurada per plantes com a gradient de privacitat.

Els conceptes actuals d'esquema distributiu defensats per autors com Xavier Monteys (2014) entenen que el grau excessiu d'especialització de les peces no és bo per a la flexibilitat que reclama la forma de vida actual i que el que cal és generar peces que siguin suficientment equivalents com per poder-se adaptar als eventuais canvis que pugui patir l'habitatge al llarg de la seva vida útil. Així doncs, la possibilitat d'agrupació d'aquestes peces equivalents i successives pot resultar molt més funcional que la seva jerarquització.

En aquest sentit, en les cases de l'Eixample trobem representats els dos sistemes de distribució citats. La Torre Malagrida, amb el seu gran espai central en doble alçada en contrast amb el volum i superfície de les habitacions, representa en bona mesura l'especialització dels espais. No obstant això, pel que fa a l'organització per plantes, les habitacions de la casa Malagrida es troben repartides per les dues plantes principals. A la planta baixa hi ha les habitacions de la família mentre que en planta primera hi trobem les habitacions dels convidats i del servei.

Un cas peculiar en aquest sistema d'organització central és el del Mas les Mores, també de Bonaventura Bassegoda, que segueix una lògica segons la qual l'escala és

precisament la que ocupa la totalitat de l'espai central fins al punt que obliga a girar al voltant seu per accedir a la resta de peces de l'habitatge.

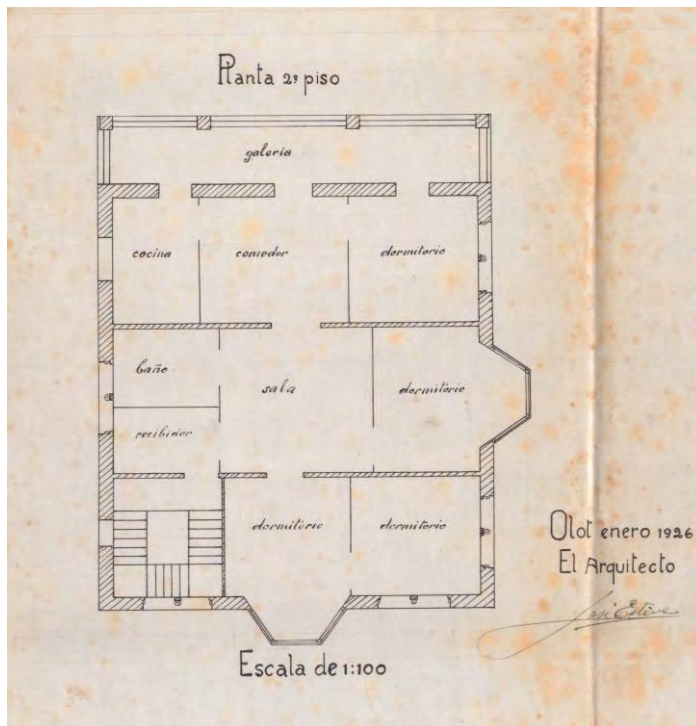

Fig. 44. Planta tipus de distribució de la Casa Perandones, segons la reforma realitzada per Josep Esteve. ACGAX.

La casa Perandones, amb projecte de Josep Esteve (obra nova) i Josep Danés i Torras (reforma i ampliació posterior), és un exemple d'equivalència de peces i de relacions d'espai successius agrupables. En aquesta casa trobem una planta en la qual, si bé hi diferenciem un espai central organitzador, la seva mida és semblant a la resta de peces o habitacions de les quals es compona tot l'habitatge, que també inclou l'escala. En aquest sentit, podríem dir que aquesta distribució és fruit d'una neta agrupació d'habitacions. Aquesta equivalència de peces connectades entre si, tres de les quals es corresponen amb la sala menjador i es troben encadenades en una interessant concatenació diagonal d'espais, se situa en la línia de les tipologies a base d'una trama de peces equivalents tractades anteriorment.

LA PORTA

Un dels elements de l'arquitectura de l'Eixample que més informació ens dona sobre la funció dels espais als quals pertany i sobre a qui va dirigit és la porta. Aquest element, present en l'arquitectura de manera universal des de l'antiguitat, no només és un seccionador d'espais sinó que, en funció de la seva composició, pot esdevenir un filtre entre peces o, fins i tot, la seva presència pot ajudar a la comunicació dinàmica entre espais successius.

Un dels casos referencials que trobem a l'Eixample respecte l'ús de la porta interior és la Torre Malagrida³⁴. Aquesta casa, que pel fet d'haver sigut transformada en Alberg de joventut als anys vuitanta, és fàcilment visitable en la seva totalitat i ens mostra un extens repertori de portes destinades a facilitar diferents graus de tancament entre peces, però també a explicar els diferents nivells de l'escala social de l'època.

En el quadre de fusteria adjunt (fig. 45), en el qual hem dibuixat el conjunt de portes de la casa Malagrida, hi podem observar la gran diversitat existent a la casa pel que fa a la tipologia, però també hi veiem la voluntat d'explicitar una jerarquització social a través de la mida i de la decoració de les portes. Aquesta classificació es divideix clarament per nivells o plantes: mentre que la planta baixa és la dels "senyors" amb habitacions incloses, la planta primera és la del servei, amb l'excepció d'algunes habitacions per a convidats.

Un element que ens interessa en l'observació dels models de porta existents per tal de copsar la qualitat arquitectònica del projecte és la voluntat d'establir una connexió fluïda entre l'interior i l'exterior. Bassegoda aconsegueix aquesta relació a través de la no diferenciació de portes entre l'entrada des del carrer i el jardí (model 1) i les que connecten aquests dos extrems a través d'una concatenació lineal d'espais interiors (model 3) que va des de l'espai d'entrada fins al menjador, passant pel vestíbul central. Aquesta tipologia quasi unitària de porta, d'amplada superior als dos metres i dos

³⁴ Però també en d'altres cases com la Juncosa, la Pons i Tusquets, la Plana, la Sadurní o la torre de la Riba, s'hi conserven les portes originals de diferents tipologies. De manera que, bona part d'allò explicat respecte la torre Malagrida, els hi seria també aplicable.

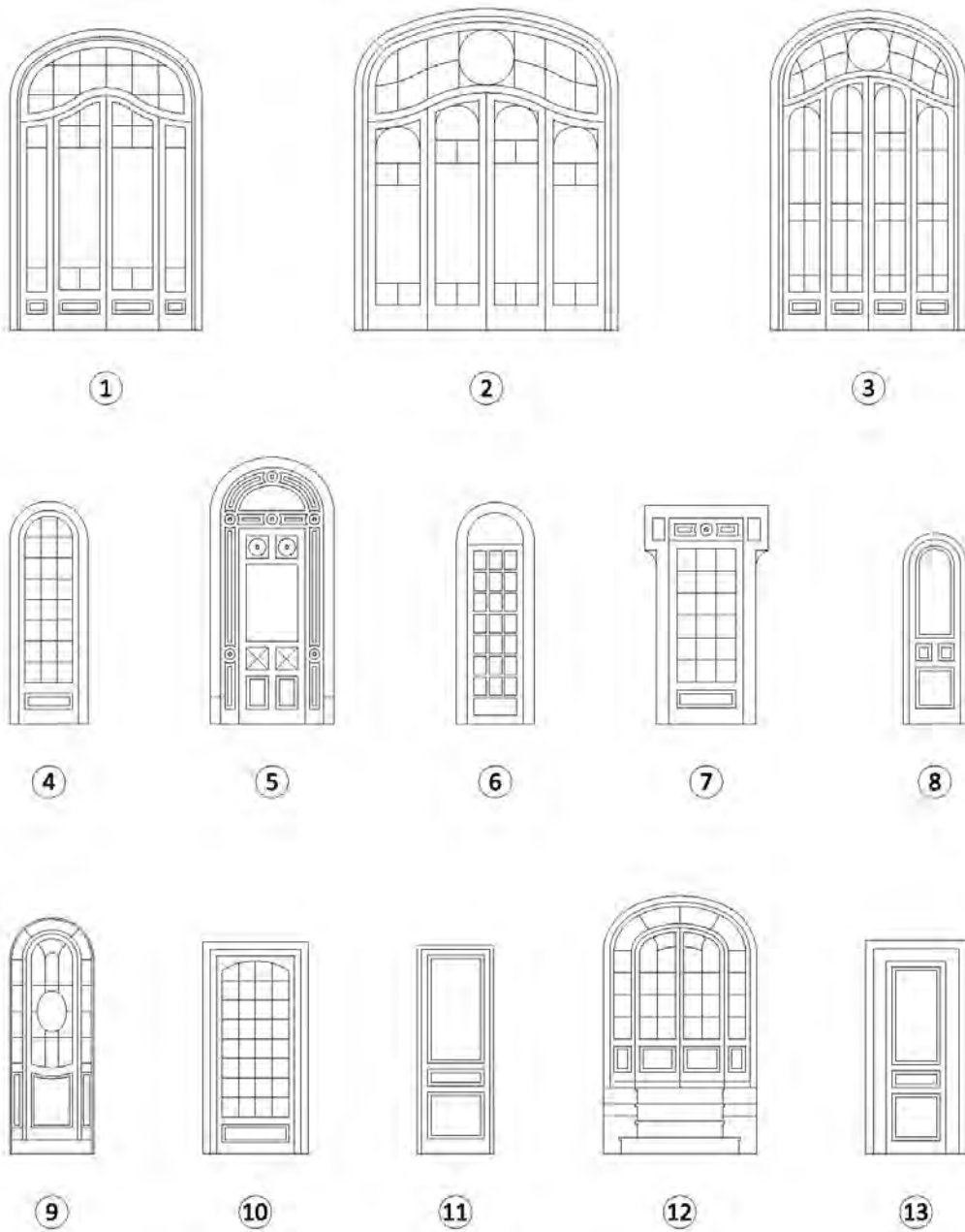
batents practicables, és capaç d'establir un ritme contundent i dinàmic en la comunicació lineal entre l'entrada principal i la galeria posterior, gairebé com si la seva presència convidés a avançar per la successió de peces existents entre el carrer i el jardí. Aquesta invitació al moviment lineal ens recorda al ritme dinàmic imprès per l'estructura de pilars i voltes en les naus de les esglésies gòtiques.

Fig. 45. Dues de les portes de la Casa Malagrida, a l'esquerra la de la cuina i a la dreta la d'accés al jardí, que és el mateix model que l'emprat com a porta d'entrada principal. Pròpia.

Si parlem del pol oposat a la porta vidriada de doble batent de la planta baixa, aquesta és sens dubte la porta de les habitacions del servei de la planta primera. I és que aquesta, juntament amb la resta de portes destinades al servei, és la de menor amplada i detall de les existents a la casa. En la primera planta també s'hi situen algunes habitacions per als convidats, les quals, amb un model de porta de major dimensió i detall per bé que igualment opaca, es diferencien correctament de les del servei. Per damunt de les portes dels convidats en grau d'importància trobem les que permeten accedir a les habitacions dels propietaris, situades a la planta baixa. Aquestes portes presenten un treball artesanal complex i una amplada només superada per les ja mencionades portes vidriades de doble batent.

FIG.46. ESPECEJAMENT DE PORTES I FUNCIONS ASSOCIADES DE LA CASA MALAGRIDA

PLANTA BAIXA: 1- porta d'entrada i de sortida al jardí (2 unitats), 2- porta a la sales annexes a l'entrada (2 unitats), 3- Successió lineal de portes entre l'entrada principal i la sortida al jardí (2 unitats), 4- porta al despatx pel servei, 5- porta als dormitoris, despatx i sala de bany (4 unitats), 6- porta a la cuina des de l'entrada de servei (1 unitat), 7- porta a la cuina des del menjador (1 unitat), 8- porta interna entre dormitoris (1 unitat).

PLANTA PRIMERA: 9- porta general d'accés a la planta primera (1 unitat), 10- porta al passadís d'habitacions (2 unitats), 11- porta a les habitacions i dependències del servei (9 unitats), 12- porta al mirador de la part superior a la claraboia (1 unitat), 13- porta a les habitacions de convidats (2 unitats)

Una altra de les funcions que desenvolupa la porta en els habitatges és la de facilitar l'arribada de llum natural a les peces interiors. La casa Malagrida, amb les seves portes vidriades de doble batent que limiten l'espai central, n'és un exemple –tot i que la presència del lluernari zenital en fa menys necessari l'efecte. En aquest sentit, tant en el cas de les cases amb nucli central de distribució –Torre de la Riba, Casa Plana, Torre Malagrida, Casa Juncosa– com en el cas de les que es distribueixen mitjançant passadís interior –Casa Capdevila, Casa Gratacós–, podem observar com les portes que limiten aquests espais nuclears amb les peces perifèriques a les que donen servei són, en la seva major part, de tipus transparent.

LA MÀQUINA

Una altra vessant de la part constructiva dels projectes és la vinculada al camp de les instal·lacions. L'arribada massiva de la tecnologia a les llars en el canvi de segle i la seva democratització social a partir de la distribució entre les classes mitjanes va provocar que, en alguns sectors de la burgesia europea, aquesta modernització no es veiés amb bons ulls. Això va conduir al fet que durant els primers anys del s. XX la modernització de les instal·lacions no s'integrés als palaus i a cases de les classes altes en pro d'un major esnobisme (Rybczynski, 1986), i el servei de les llars va haver de seguir desenvolupant funcions que ja podien ser tècnicament substituïdes per una màquina.

No obstant això, als inicis del segle XX el vehicle sí que era quelcom a l'abast de molt pocs, i algunes de les cases del barri el varen integrar com un element que participava del projecte de manera innovadora en el moment. Una cita de la revista "L'Estiuada" de l'any 1910 referent al municipi de Viladrau és prou explicativa de l'acceptació que va tenir el vehicle en aquells primers anys del canviant de segle: *"Esta ja nostre poble ple de famílies forasteras, lo que porta també un creuement d'automóviles que causen magnífic aspecte en aquesta centrada del Montseny"*.

Un dels casos paradigmàtics de l'acceptació i inclusió del vehicle en la vida domèstica el podem trobar en la mateixa casa de Manuel Malagrida, el qual, amb el seu Hispano

Suiza 20/24, fou el primer olotí a portar un automòbil a la ciutat³⁵. La casa que li va projectar Bonaventura Bassegoda contemplava el vehicle com una part important de la vida domèstica i, en la línia del que faria Le Corbusier a la Ville Savoye a finals dels mateixos anys vint, la casa el va integrar tenint en compte la seves mides, el seu radi de gir o la seva capacitat per superar desnivells.

Fig. 47. Manuel Malagrida el 1912 al damunt del seu Hispano Suiza 30/40 acabat d'estrenar. Fotografia ACGAX. Servei d'imatges. Fons Manuel Malagrida Fontanet.

En aquest sentit, a la façana nord-oest de la casa i en el seu jardí contigu s'hi diferencien alguns elements dedicats específicament a la nova màquina. Des del

³⁵ Els cotxes eren una de les grans passions de Malagrida, una afició compartida amb el rei Alfons XIII. Els àlbums familiars cedits a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa varen deixar constància fotogràfica i documental dels seus primers vehicles que, curiosament, quasi sempre eren fotografiats al balneari de Sant Hilari de Sacalm. La seva primera adquisició va arribar l'any 1907, quan encara l'automòbil era quelcom molt poc habitual a les ciutats. En el primer viatge que va fer amb el seu flamant Hispano Suiza 242 matrícula B-363, la família Malagrida hi van recórrer 210 km fins al Balneari de Sant Hilari. Cinc anys més tard, el 1912, el patrici estrenà un altre Hispano, en aquest cas es tractava del model 30/40 matrícula B-767. El 1922 comprà un Cadillac descapotable de vuit cilindres i 30 cavalls, i el 1927 un Lincoln. El 1930 encarregà una nova carrosseria descapotable per al seu Cadillac, però per algun motiu desconegut aquest treball no acaba arribant a bon port. Bona prova d'això n'és la carta que li envia el carrosser, en la qual li mostra la seva preocupació per la feina que ja ha fet i que sembla que no cobrarà. Potser la finalització de la dictadura de Primo de Rivera i el començament de la República no li semblen el millor moment per a dur a terme costoses iniciatives com aquesta.

garatge a la planta soterrani amb el seu camí/rampa circular d'arribada i de sortida, fins al temple lateral per arribar amb cotxe a la casa, són elements innovadors a l'època i poc freqüents al barri. De fet, a l'Eixample només s'hi suma la casa Capdevila, la qual preveia l'accés rodat amb vehicle fins a l'interior del porxo d'accés a la casa i, fins i tot, representava el cotxe en uns divertits alçats del projecte en els quals el senyor Capdevila hi pujava elegantment vestit (fitxa 8 de l'Annex 2).

Precisament, aquestes dues cases que han servit d'exemple per parlar de la integració del vehicle des de la fase inicial de projecte, també són singulars pel fet de tenir ginys o sistemes tecnològics innovadors per l'època. Pel que fa a la torre Malagrída, d'una banda ens sorprèn la campana d'extracció de fums, que pren la dimensió de tot l'espai de la zona de cocció de la cuina. I, de l'altra, és remarcable el sistema de calefacció centralitzada per aire que es distribueix des del soterrani de la casa fins a la planta principal a través de les cantonades aixamfranades de la sala central. No tenim evidències que el sistema funcionés correctament, i sí que en tenim que la casa era ben poc ocupada els mesos d'hivern, però la seva presència denota un nivell elevat de control del detall del seu arquitecte, Bonaventura Bassegoda.

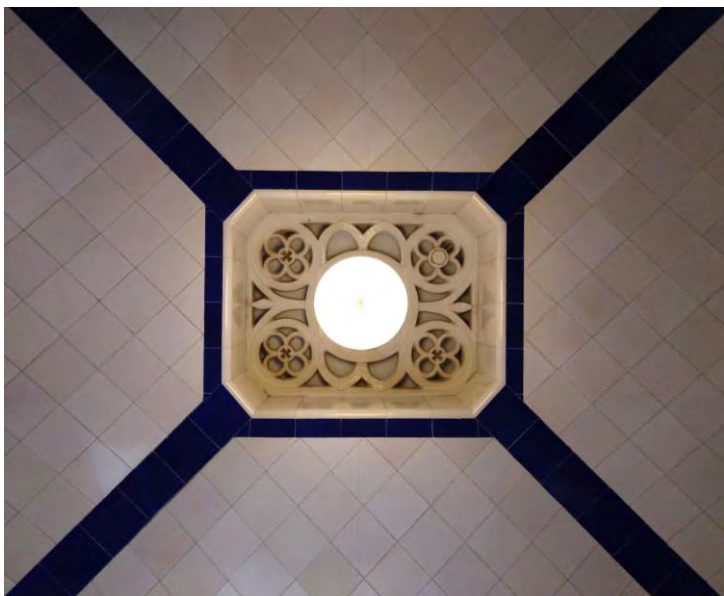

Fig. 48. Sostre en campana de la cambra de cocció de la Torre Malagrída. Pròpia.

En la segona casa citada, la Casa Capdevila, crida l'atenció la presència ja des del projecte inicial d'uns encaixos en els brancals de les obertures per acollir un sistema de

porticons correders que quedarien ocults en la façana una vegada oberts. Aquests porticons incorporaven un sistema innovador en l'època que permetia obrir-los o tancar-los des de l'interior sense necessitat d'obrir la finestra –a través d'una manovella que accionava una politja i un cable. Aquests mateixos porticons també es varen instal·lar a la Torre Malagrida i encara s'utilitzen pràcticament a diari, tot i que ara es desplacen manualment obrint la finestra, ja que el sistema de manovella i politja que incorporaven ha deixat de funcionar.

Seguint amb un últim element vinculat amb el camp de les instal·lacions, i posant especial atenció en la seva aplicació domèstica a les cases de l'Eixample, ens fixarem en la sala de bany, a la qual li dedicarem el següent apartat específic.

LA SALA DE BANY

Les sales o els elements d'una casa vinculats al camp de les instal·lacions són, en major grau que la resta de parts de la casa, susceptibles de ser amortitzades i reformades al cap de relativament pocs anys de funcionament. Doncs bé, un dels banys de les cases de l'Eixample ha resistit estoicament el pas del temps i s'ha mantingut intacte malgrat les innovacions i millores tècniques que han sofert les instal·lacions en els últims 103 anys; estem parlant del bany de la casa Pons i Tusquets. Curiosament, aquesta sala de bany dissenyada per Sadurní Brunet no estava contemplada en el projecte original d'Albert Blasco i prové d'una modificació efectuada en el transcurs de l'obra.

Tal com era habitual en l'època, en aquesta sala només compartien espai la banyera i el lavabo, mentre que el vàter en quedava exclòs. La integració de tots els elements al mateix espai no va ser ben acceptada a Europa fins ben entrat el s. XX. Fins i tot era habitual que alguns aristòcrates es fessin dur la banyera a la seva habitació per haver de compartir aquesta activitat en un espai comú (Rybczynski 1986).

I precisament la banyera és l'element més destacat d'aquest bany pel fet de trobar-se acollida en una gran closca de vieira –o petxina– que li genera un entorn propi a mode de timpà. Alhora, la banyera encastada de la casa Pons i Tusquets és un bon exemple

de l'aplicació d'un dels conceptes de domesticitat iniciats per l'arquitectura holandesa del s. XVII: l'encastament d'elements en murs o en volums.

Fig. 49. La sala de bany de la casa Pons i Tusquets amb la seva impressionant closca de vieira, obra de Sadurní Brunet. Pròpia.

El recurs ornamental de la closca de petxina està relacionat amb la simbologia mitològica de la deessa Venus i ens connecta amb alguns exemples d'arquitectura plateresca del s. XVI, com la capella dels Carneiro de l'església de Santa Maria a Nova de Noia (Galícia), o a una altra intervenció coetània a la casa Pons i Tusquets: la portalada d'accés al museu d'Art de San Diego (EUA). A nivell local, trobem una referència ben evident a la capella del Vilar de Talaixà (Alta Garrotxa), en la qual hi trobem una closca de petxina com la de la banyera de Brunet i igualment construïda de guix. Es tracta d'una capella particular dedicada a Sant Sebastià –d'aquí segurament la presència de la petxina– que fou construïda a mitjans del s. XIX i que la propietat de la qual podria tenir una connexió familiar amb el promotor: Lluís Pons i Tusquets³⁶.

³⁶ Segons conversa amb Josep Vilar i Vergés, estudis de l'Alta Garrotxa.

Desconeixem si l'artesà Sadurní Brunet era coneixedor d'aquests o d'altres exemples. En tot cas, el recurs decoratiu de la petxina³⁷ es fa extensiu a la resta de la casa i es converteix, volgudament, en el protagonista dels relleus i capitells que ornamenten els diversos elements constructius de les façanes, com en el cas de l'icònic pilar que sustenta el porxo d'entrada en cantonada de la casa.

LA TEULADA

La teulada inclinada, pròpia d'onze de les dotze cases analitzades a l'Eixample –amb l'excepció de la casa Gratacós, única entre mitgeres i amb coberta plana segons projecte– és un dels elements de l'edifici amb una major capacitat d'expressió del seu caràcter. Un dels factors en comú de la major part de les teulades del barri és l'adopció d'una tipologia en closca que se situa generalment damunt de la primera planta de la casa i genera espai habitable en el seu interior. La forma de la coberta podia respondre a influències franceses, com és el cas de les Cases Malagrida, Juncosa o Capdevila; podia ser generada a partir d'una volumetria complexa, com en cas de les Torres Malagrida, Plana o Pons i Tusquets; podia ser coherent amb un esquema volumètric senzill, com en la Casa Rosés; o podia rebre marcades inflexions en els seus plans inclinats, com en el cas de la Torre Pons i Tusquets o de la casa Perandones. En el quadre adjunt (fig. 49) hi hem representat de manera aïllada les dotze cobertes de les cases ordenades cronològicament a fi de facilitar-ne la valoració de la seva morfologia i organització.

Algunes de les cobertes del barri havien de ser capaces de coronar edificis volumètricament complexos. Estem parlant, per exemple, de les pertanyents a la tipologia de torre tals com la Plana, la Pons i Tusquets o la torre de la Riba. No obstant això, també ens referim a la casa de Manuel Malagrida, la qual fent ús d'un llenguatge ordenat, clàssic i pal·ladià resol requeriments prou diversos com el temple lateral

³⁷ La simbologia de la petxina està relacionada a través de la mitologia de la deessa Venus amb la feminitat i la fertilitat, i amb l'aigua i el baptisme; però també té relació amb el pelegrinatge i amb el nom de Santiago o de Jaume, així com també estaria vinculat amb els escuts heràldics i els llinatges. En aquest sentit, i segons la Gran Enciclopèdia del Camino de Santiago: Son muchos los linajes españoles, ingleses, franceses y de otros países cuyos cuarteles exhiben conchas de vieira.

d'accés amb el vehicle, el volum superior de coberta per al lluernari zenital o els diferents porxos i tribunes annexes que envolten el volum central.

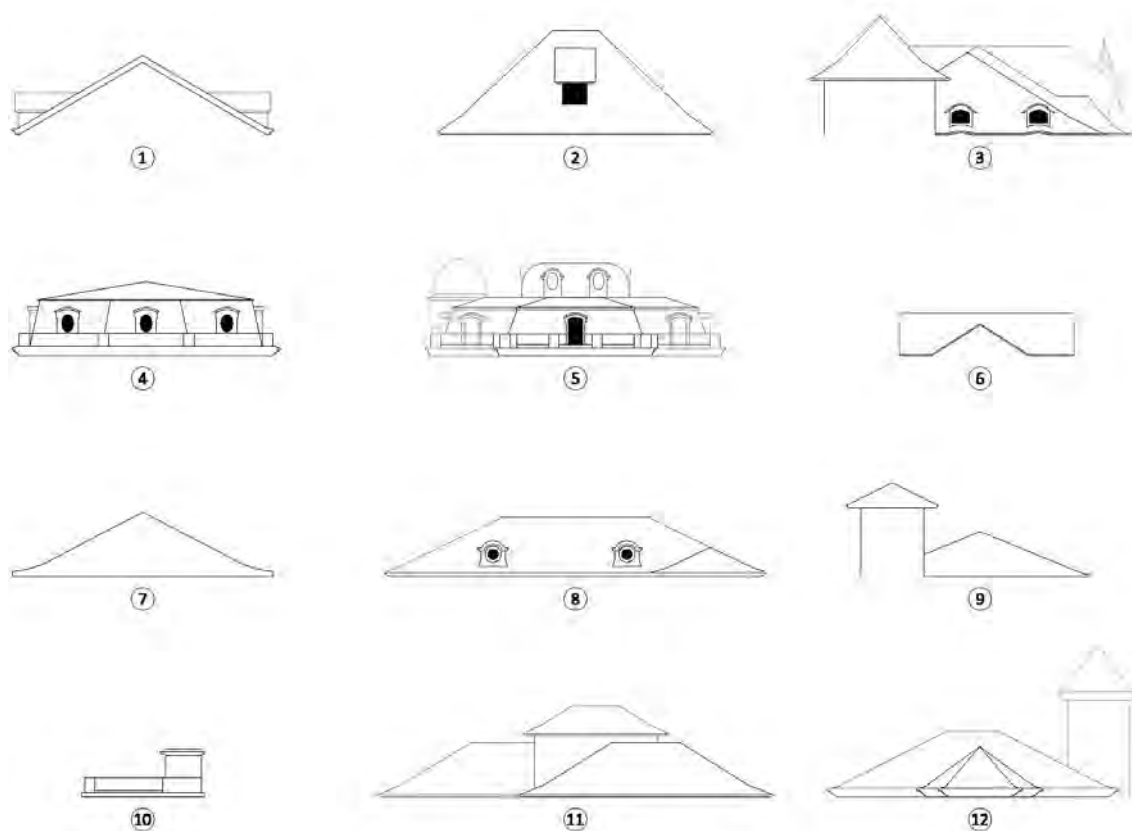

Fig. 50. Quadre descriptiu de les dotze cobertes existents en les cases en ordre cronològic: 1. Mas Les Mores, 2. Casa Rosés, 3. Torre Pons i Tusquets, 4. Casa Juncosa, 5. Casa Malagrida, 6. Casa Sadurní, 7. Casa Perandones, 8. Casa Capdevila, 9. Torre de la Riba, 10. Casa Gratacós, 11. Casa Gassiot, 12. Casa Plana. Pròpia.

Un altre projecte del barri sobre el qual la coberta té una paper clau és la Casa Sadurní. I és que la característica principal d'aquest projecte és l'esforç del seu arquitecte, Isidre Bosch, per no mostrar la línia contínua horitzontal dels vessants en cap de les tres façanes del volum en testera del qual disposa. Per aconseguir-ho, Bosch planteja l'addició en cada façana d'un coronament triangular que s'interseca amb la coberta a dues aigües habitual en un projecte d'aquest tipus. Aquesta decisió, que sembla buscar per a la casa una certa relació amb els frontons de l'arquitectura clàssica, genera una gran complexitat estructural que resulta ben visible des de l'interior de la planta golfes. L'obra podria estar clarament influïda pel veí Garatge Sacrest del c. Vilanova, de Joan

Roca Pinet, el qual es construí pocs anys abans (1917) i presenta la mateixa morfologia de coberta i el mateix tipus de rajola esmaltada en groc al seu ràfec.

Fig. 51. Imatge de la Casa Rosés als anys vint del s. XX, amb la seva coberta fortament inclinada i la seva simplicitat compositiva. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps.

Un altre cas a l'Eixample en el qual podem dir que la coberta val per a tot un projecte és el de la desapareguda –o irreconeixiblement reformada– Casa Rosés. El projecte va ser encarregat el 1915 per Tomàs Rosés –qui més tard seria president del Barça– a un jove arquitecte Joan Roca i Pinet. La clara i senzilla volumetria que mostra la casa des de la plaça de l'Estrella, en relació amb la seva tanca metàl·lica i vegetal i amb la treballada portalada d'accés, ens convida a pensar en l'herència de perspectives i punts de vista controlats i gens casuals deixada pels mestres del barroc. Es tracta d'un projecte clar i polit que presenta un bonic equilibri de proporcions entre la casa –un volum prismàtic rectangular– i la seva coberta fortament inclinada i amb inflexions en el ràfec. Aquesta teulada ens recorda alguns referents de l'arquitectura centreeuropea del moment, com la de l'austriac Heinrich Tessenow o la d'un dels impulsors principals de la Secessió Vienesa, Joseph Maria Olbrich; però també ens remet a una altra influència pròpia de moltes de les torres d'estiueig construïdes a l'època: el xalet suís. Segons Puigvert i Figueres (2018), aquesta va ser una tipologia de casa que va gaudir de gran acceptació i difusió des de la seva presentació a l'Exposició Internacional de Ginebra de 1895.

LA TRIBUNA, LA GALERIA I LA PÈRGOLA

Una altra de les òptiques que ens poden ajudar a entendre l'arquitectura de l'eixample olotí és la que tracta aquells elements capaços de resoldre la relació entre l'interior i l'exterior. Més enllà de la finestra, que tractem en el punt següent, estem pensant en pèrgoles, terrasses, galeries i tribunes. Els mecanismes connectors entre la casa i el jardí o el carrer representen una temàtica fortament vinculada a la domesticitat. I l'arquitectura noucentista els tracta amb curiositat i sensibilitat, malgrat tractar-se d'una construcció de murs de càrrega, previ a un sistema estructural de pilars que obriria la possibilitat d'incorporar altres elements com finestres corregudes, *loggies* o terrasses encastades. Dels quatre elements de connexió enumerats, la pèrgola és el menys present en les cases de l'Eixample, mentre que trobem nombrosos exemples de terrasses, tribunes i galeries.

Fig. 52. Pèrgola exempta de la Casa Rosés. Pròpia.

No obstant això, trobem una magnífica pèrgola exempta al jardí de la casa Rosés³⁸ que representa un dels pocs elements conservats de l'edifici original. Es tracta d'una estructura de sis pilars de maó massís i cairats de formigó prefabricat situada de

³⁸ No podem afirmar que aquesta sigui la única pèrgola construïda a l'Eixample durant els anys analitzats en aquest apartat, tot i que no en consti cap en projecte (tampoc la de la Casa Rosés). Potser la seva presència escassa al barri es deu al fet de ser un element amb una forta exposició a la intempèrie.

manera aïllada a la cantonada est del jardí. L'envelliment propi del pas del temps i l'evolució conjunta de vegetació i estructura li confereixen un aspecte romàntic encantador. Ja fora de l'àmbit de l'Eixample, tot i que a prop dels seus límits, trobem una altra pèrgola instal·lada. Es tracta de la de la casa Masramon, un dels nombrosos projectes on l'arquitecte Rafael Masó va utilitzar aquest filtre de llum i de cel.

Fig. 53. Alguns exemples de galeries; a l'esquerra la Casa Perandones, al mig la Casa Juncosa i a la dreta la Torre Malagrida. Pròpia.

Respecte a la galeria, en les dotze cases analitzades hi trobem tres bons exemples. Les dues primeres cronològicament són les projectades pels germans Bonaventura i Joaquim Bassegoda a la torre Malagrida i a la casa Juncosa, respectivament. Es tracta d'unes galeries extenses, porticades i d'arrel clàssica amb la capacitat de traslladar la façana de la casa fins a la seva línia de pilars. L'altra gran galeria del barri és la que va projectar Josep Esteve en l'ampliació de la Casa Perandones: una gran espai exterior cobert i porticat de dues plantes d'alçada que, com en els dos anteriors exemples, s'integra amb el volum de l'edifici a mode de gelosia tridimensional.

En el cas de les tribunes, la casa Perandones torna a servir-nos d'exemple pels seus volum afegits d'inspiració secessionista. Es tracta de tribunes resoltes amb una interessant mènsula inferior projectada a mode d'escala inversa, i amb una finestra

correguda única en el barri³⁹ que en ressegueix tot el perímetre des que se separa del pla de façana fins que el torna a recuperar. Una altra tribuna que mereix una atenció especial és la de la casa entre mitgeres construïda per Lluís Gratacós, un projecte pertanyent a l'etapa classicista de Josep Esteve. En aquest cas constatem com un sol element com la tribuna pot ser capaç de donar caràcter a tota una façana.

Fig. 54. Exterior de dues de les tribunes de la Casa Perandones i l'interior d'una de les de la planta superior. Pròpia.

I, finalment, ens interessa la tribuna que penja de la cantonada sud de la Casa Pons i Tusquets, d'Albert Blasco i Sadurní Brunet. Es tracta d'un altre cas en el qual es respira un cert aire "secessionista", amb la característica adicional de trobar-se orientada 45° respecte la resta de l'edifici. Aquesta torre-tribuna ens recorda a dues obres posteriors de l'Arquitecte Josep Danés i Torras: la ja mencionada casa Perandones, per la seva base de tribuna en escala inversa, i la Vila Antònia de Sitges, pel bonic cos volat situat en cantonada amb una orientació d'igualment 45° respecte del volum principal.

³⁹ La Casa Masramon també utilitza el recurs compositiu de la finestra correguda, tot i que aquesta casa no es troba estrictament dins de l'àmbit de l'Eixample Malagrida.

LA FINESTRA

La de l'Eixample Malagrida és una arquitectura de finestres. Són ben pocs els casos que hi trobem on la presència d'una obertura respon a l'absència de façana i no pas a la seva perforació. I alguns d'aquests casos es tracta de galeries porticades que han estat tancades amb vidre amb posterioritat a la construcció de la casa. Un dels únics casos en el que el disseny de la finestra respon a una concepció horitzontal moderna d'obertura, en la línia de les agrupacions horitzontals d'influència centreeuropea de Rafael Masó o Josep Maria Pericas, són les dues tribunes de la planta superior de la Casa Perandones, de Josep Esteve i Josep Danés. En aquestes tribunes l'obertura és una franja horitzontal contínua que ressegueix la totalitat del seu perímetre fins a recuperar l'entrega amb el pla de façana del volum principal, en el qual el ple ja torna a dominar sobre el buit.

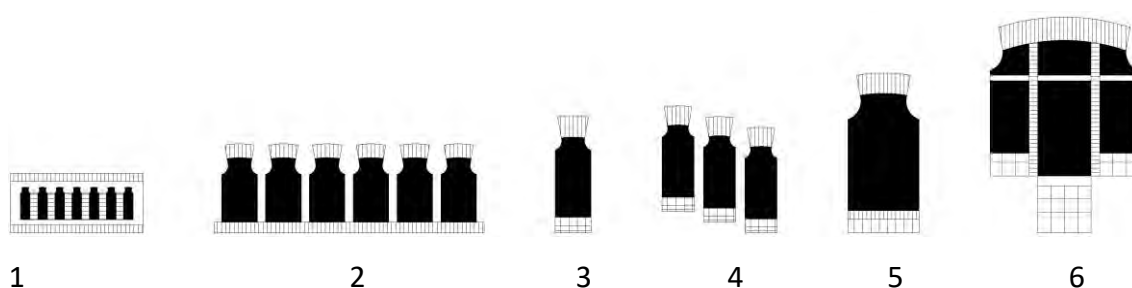

Fig. 55. Relació dels diferents tipus d'obertura existents a la Torre de la Riba projectats en base a una mateixa forma (es troben dibuixats a la mateixa escala). D'esquerra a dreta: 1 balustrada, 2 agrupació horitzontal de la planta sota-coberta, 3 model d'obertura reduït, 4 agrupació escalonada per la caixa d'escala, 5 model d'obertura mitjà i 6 model d'obertura gran. Pròpia.

En les dotze cases del barri, la finestra hi presenta un variat repertori de formes i mides, de ritmes, agrupacions i variacions. Però hi ha un cas particular en el qual la seva contundència teòrica pel que fa a l'ús de la finestra ens crida l'atenció per damunt de la resta: estem parlant de la Torre de la Riba. I és que, de la mateixa manera que explicàvem en un apartat anterior que la falta d'acord entre distribució i estructura restaven consistència a aquest projecte, la decisió de construir una façana jugant amb la composició i la mida d'una mateixa forma repetida hi pren un paper molt positiu. En el següent quadre exposem el repertori complet d'elements de façana de la Torre de la Riba construïts seguint el mateix patró.

L'element bàsic emprat en la composició de façanes de la Torre de la Riba és un model de finestra de proporció vertical amb una reducció d'amplada a la part superior inspirada en la presència de capitells sobre els pilars o brancals. Aquesta forma la veiem repetida en la pràctica totalitat de la casa, amb l'excepció del porxo d'entrada, en el qual l'arc de mig punt hi té un paper preponderant. La forma escollida s'utilitza a partir de diferents mides i agrupacions, donant lloc tant a finestres aïllades com a finestral per a tribunes o a fileres horitzontals.

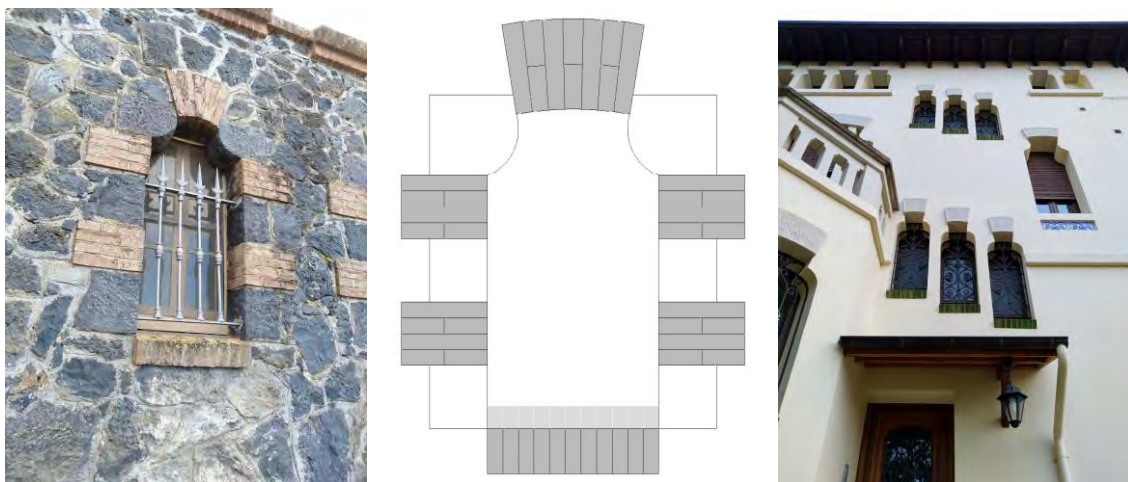

Fig. 56. Alçat constructiu de la finestra tipus de la Torre de la Riba (centre), dibuixat en base al model amb la mateixa forma però sense revestiment observat al Mas Ventós (esquerra) i al la Torre de la Riba (dreta). Pròpia.

El mateix model general de finestra utilitzat a la Torre de la Riba l'hem reconegut casualment en l'edifici d'entrada al Mas Ventós d'Olot. En aquest cas, el sistema constructiu que en fa possible la forma no es troba revestit i ens permet d'aplicar-lo al cas de l'Eixample, tal com representem en la figura 55. No ens ha estat possible acreditar la participació d'Isidre Bosch en aquest altre projecte dels afores de la ciutat, però la família propietària de la Torre de la Riba ens ha explicat les nombroses connexions familiars existents entre els Burch i els Ventós, unes relacions que podrien ajudar a explicar aquesta curiosa coincidència en l'ús del model de finestra.

Un altre exemple interessant i ben explicatiu de la cura posada en el projecte és la presència de la mateixa forma general en els espais intersticials o buits que es formen entre els balustres de les baranes. Es tracta d'uns balustres geometritzats que adopten

formes anguloses relacionades amb el corrent noucentista d'influència centreeuropea d'arquitectes com Rafael Masó. Pel que fa també a les agrupacions de la forma escollida, ens interessa especialment la que l'arquitecte Isidre Bosch preveu per a remarcar la presència de l'escala en la façana. En aquest àmbit, tres finestres consecutives són agrupades segons el pendent de l'escala a partir d'un lleuger desplaçament vertical.

LA MATÈRIA

Si ens fixem en la vessant constructiva d'aquests dotze projectes olotins, segurament arribarem a la conclusió que l'autenticitat del material no és precisament el valor principal d'aquesta arquitectura. Més enllà d'alguns casos puntuals com la casa Pons i Tusquets o la Torre de la Riba –on s'utilitza la pedra natural massissa en els pilars, pilastres i capitells de l'àmbit de la porta d'entrada–, en la major part dels edificis els materials nobles són imitats a partir de motlures, elements prefabricats o del treball precís dels mestres artesans. Era habitual en l'arquitectura eclèctica –estil al qual també pertanyen moltes de les cases de l'Eixample– que els arquitectes estiguessin més preocupats per utilitzar recursos estilístics clàssics o historicistes que no pas per la honradesa i noblesa dels materials emprats (Rasmusen 2007). Probablement, la llavors recent introducció de la prefabricació o industrialització en la construcció va fer pensar que ja no era temps de dedicar a esforços a treballar amb materials naturals com la pedra i que calia fer ús de les noves maneres de construir; un corrent ben allunyat de la noble concepció gòtica de la construcció, segons la qual el material és la primera evidència de l'estil.

En aquest sentit, ens interessa una cita de Jeroni Martorell publicada en l'exposició "Josep Maria Pericas i Morros 1881–1966 Arquitecte" (Museu de la Pell de Vic, 2019) que va fer tot defensant el seu amic Josep Maria Pericas en referència a l'arquitectura noucentista d'arrel classicista pròpia d'una part del noucentisme arquitectònic. Aquesta cita es posiciona a favor de l'autenticitat dels materials i en contra de la

imitació sistemàtica. Martorell es mostra partidari d'una arquitectura amb contingut real més enllà del formalisme propi de l'estil:

“Anys a venir, no gaires, l'imitació dels estils com a base de la composició arquitectònica, haurà passat del tot; se buscarà la bellesa en el caràcter, en els materials, en l'imitació de la naturalesa (...) Aleshores, entre nosaltres, obres com la d'en Joseph Maria Pericas, tindran l'interès d'haver marcat aquesta orientació.”

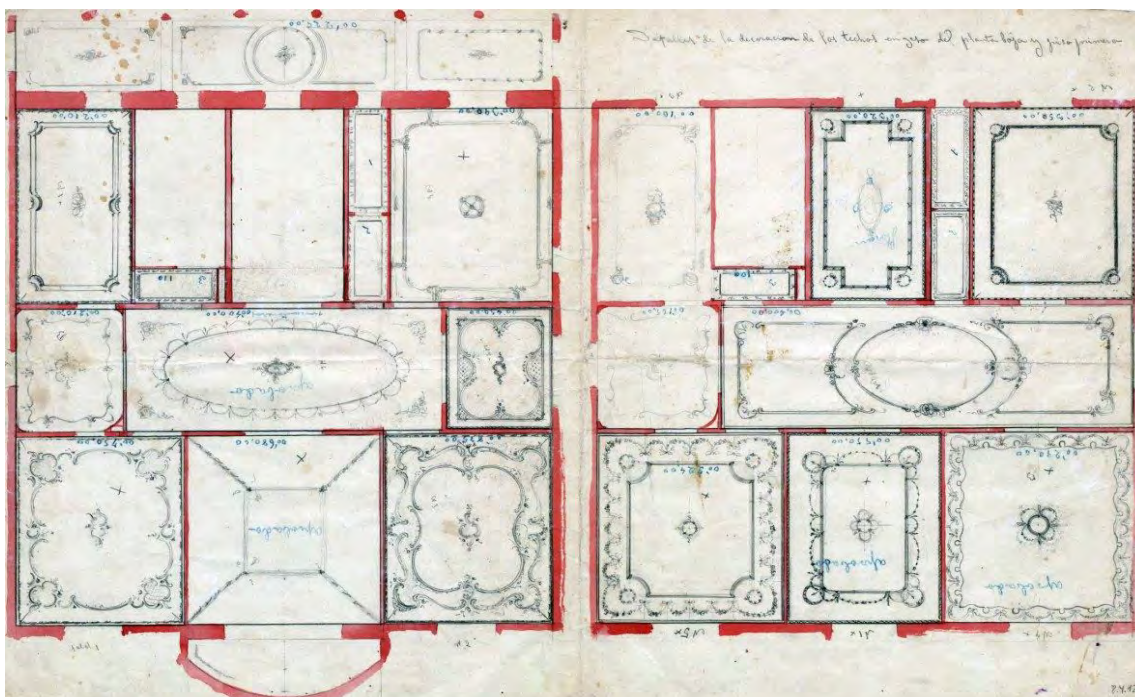

Fig. 57. Plànol de cel rasos dibuixat per S. Brunet respecte la casa Juncosa. ACGAX. Fons Sadurní Brunet.

No obstant això, en les cases de l'Eixample d'Olot, així com en bona part de l'arquitectura noucentista, la imitació fou un valor tractat amb una gran professionalitat i estima. Quan fem aquesta afirmació estem pensant en aquelles tècniques que els artesans del moment havien aconseguit evolucionar i que els permetia crear l'aparença de materials nobles: acabats marbrejats en pilars o en revestiments interiors, junts i relleus simulant pesants carreus de pedra a les façanes, enguixats amb vocació clarament artística i escultural com la ja explicada petxina de la sala de bany de la casa Pons i Tusquets o els sostres de la casa Juncosa. Aquest últim

exemple, obra del mestre artesà Sadurní Brunet, és especialment remarcable pel fet que se n'ha conservat un preciós plànol constructiu específic de cel rasos (fig. 57).

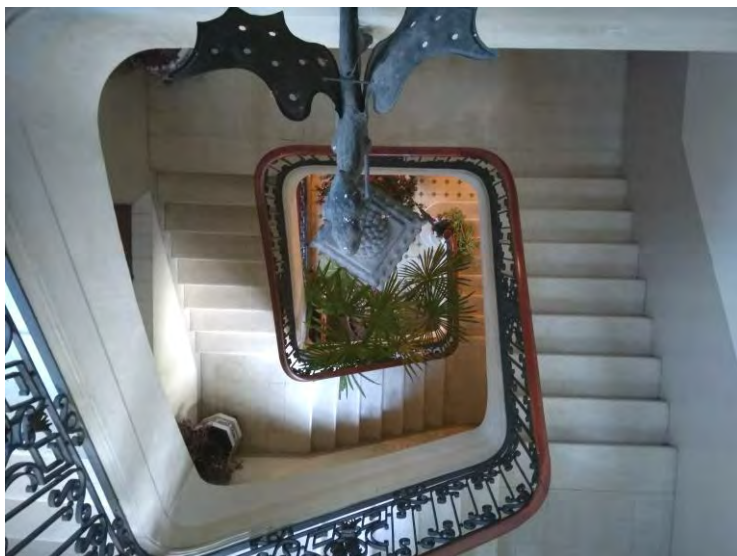

Fig. 58. La bonica escala de la Casa Capdevila, tot un compendi de destresa tant en el projecte com en la construcció. Pròpia.

També en d'altres cases de l'Eixample hi trobem un magnífic treball artesanal d'imitació; en aquest camp, la Torre Malagrida representa un bon exemple. Com també és remarcable l'ús d'aquestes tècniques en la casa Capdevila, tant pel que fa als seus acabats de façana com per la seva preciosa escala de formes arrodonides acabada amb pedra artificial i enguixats. Curiosament, la pedra artificial era quelcom que pertanyia a l'Eixample Malagrida des de la vessant de l'aplicació, però també des del punt de vista de la fabricació. I és que als baixos de la casa Sadurní de l'Avinguda Paluzie del mateix barri la família de constructors que hi residia hi tenia un taller artesanal d'elaboració de peces especials de formigó prefabricat.

EL JARDÍ I EL CARRER

L'Eixample Malagrida d'avui és una fotografia fidel del que va ser fa cent anys. Aquesta condició li confereix una atmosfera especial que es respira quan hom hi passeja. La desacceleració a la que conviden els seus passejos profundament arbrats i sovint amb traçats arquejats; els paviments envellits sotmesos al desgast del temps; els límits

entre allò públic i allò privat, sempre construïts a partir de tanques baixes i vegetals..., són factors que converteixen el carrer i el jardí en una prolongació de l'interior de les cases. L'alternança dels arbres caducifolis dels carrers amb els perennes dels jardins fa que les estacions no canviïn amb la contundència amb la que ens tenen acostumats i, alhora, ajuda a harmonitzar la natura amb l'arquitectura. En aquest sentit, doncs, podríem afirmar que l'Eixample Malagrida és un paisatge domèstic.

Més enllà de la vocació de ciutat jardí que presentava el barri i que ha estat llargament discutida en capítols anteriors, el jardí no era un element nou ni estrany en l'arquitectura dels palaus i les residències burgeses a Catalunya. I és que, tal com explica Rosa Maria Creixell en la seva obra sobre els palaus de Barcelona (2018, p.71), *“el gust que l'aristocràcia sempre va tenir per posseir un jardí a la moda i al nivell de les seves residències era un element idiosincràtic llargament arrelat en la tradició de casa nostra”*. Aquests jardins, entesos com a espais de recolliment però també per a les activitats públiques o socials que s'esdevenien a la casa, sovint resolien la connexió amb d'altres cossos edificats al mateix terreny, com és el cas de cotxeres, hivernacles o pèrgoles.

La Torre del fundador de l'Eixample és un bon exemple del matrimoni existent en algunes de les cases del barri entre arquitectura, jardí i carrer; i de com el traçat dels carrers pot, fins i tot, contribuir a organitzar-ne l'arquitectura. La Torre Malagrida, flanquejada per dos lleons⁴⁰, es troba al centre del Passeig de Barcelona, en la posició que preveia el seu projecte urbanístic. Es tracta d'un espai ple de simbolisme, al bell mig d'una plaça semicircular que li reconeix la seva posició presidencial. D'aquesta manera, l'estructura dels carrers esdevé un element clau en l'organització del projecte. El seu jardí, organitzat en un sistema radial a l'estil del Palau de Versalles, reconeix les vistes creuades de l'exterior des de l'interior de la casa i les prolonga amb els elements

⁴⁰ Pel que fa a la presència de lleons, desconeixem l'autor de l'escultura que va servir de base per a la realització del motlle, però no seria estrany que hi hagués intervingut el mateix escultor que anys abans havia treballat per Malagrida en la façana de la seva casa de Passeig de Gràcia, Pere Ricart Marès (Permanyer, *La Vanguardia*, 2008). En tot cas, la presència de lleons hauria de simbolitzar el poder i la protecció de la casa de la mateixa manera que ho feien els lleons del Congrés dels diputats de Madrid, de 1865. O, en un exemple del s. XVI que precisament influencià els citats de Madrid, els lleons de la Casa dels Medici de Roma.

propis del jardí com avingudes i parterres, i amb elements singulars com fonts o glorietses en els encreuaments d'eixos finals.

Fig. 59. Els jardins de la Torre Malagrida, un enllaç entre el projecte arquitectònic i l'urbanístic. Pròpia.

En l'observació del plànol de jardineria de la casa Malagrida, únic d'aquest tipus de tots els que hem tingut accés respecte les dotze cases, ens crida l'atenció la relació directa entre el seu disseny i el del projecte urbanístic del conjunt de l'Eixample. I és que el nucli amb avingudes radials i circulars que configura la plaça de l'Estrella –i el seu referent directe, l'Étoile de París– es troba replicat una altra vegada a la part de jardí de la casa que es troba oposada al Passeig de Barcelona. Aquesta coincidència formal suma arguments a la nostra tesi sobre l'autoria, segons la qual el mateix arquitecte de la Torre Malagrida, Bonaventura Bassegoda, seria l'artífex del disseny "anònim" de l'Eixample. I, en el camp de l'origen o el referent de la idea que situem a la Place de l'Étoile de París que Malagrida tan bé coneixia, el nucli radial present en el disseny del jardí de la casa del promotor representa una segona rèplica en el mateix barri d'aquest element urbanístic tan característic de la ciutat de París.

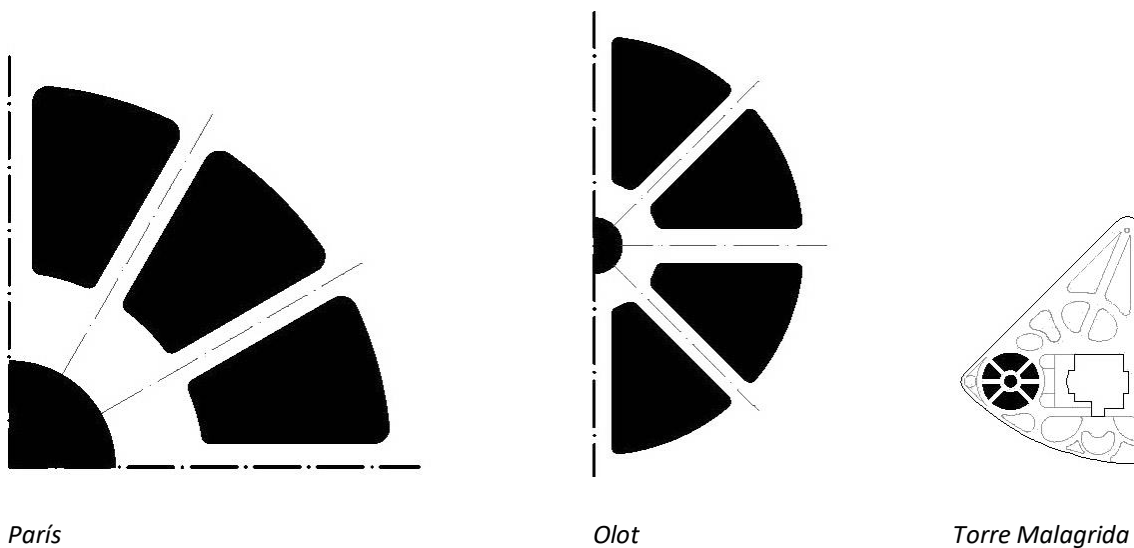

Fig. 60. Esquema explicatiu de la relació formal i dimensional entre el disseny dels jardins de la casa de Manuel Malagrida i la plaça de l'Étoile de París, passant per la plaça de l'Estrella de l'Eixample Malagrida d'Olot. Els tres esquemes es troben dibuixats a la mateixa escala. Pròpia.

L'ESTIL

Podríem definir l'estil com un concepte vinculat amb la decoració que utilitzem sovint per agrupar maneres de fer arquitectura, però que no sempre ens parla de l'essència constructiva o organitzativa dels edificis ni de les maneres de viure que possibilita. Mentre els cicles temporals aplicats a la decoració es mesuren per dècades, les idees culturals com el confort es mesuren per segles (Rybczynski, 1986). En aquest sentit, per més que adoptem imatges del passat com, en el cas del noucentisme, provinents de l'arquitectura popular, de l'arquitectura clàssica, o d'influències centreeuropees, l'entorn de domesticitat que ha de ser capaç de propiciar la casa ja no té res a veure amb els antics referents. L'entrada en joc de la tecnologia o de les noves actituds socials varen canviar les llars en essència de manera que, per més que reproduïm una o altra imatge del passat, les cases són essencialment diferents del model estilístic adoptat. Per això, més enllà de recursos decoratius o formals, ens interessa la definició que fa Puig i Cadafalch de l'estil aplicat a l'arquitectura noucentista, recollida per la Fundació Rafael Masó l'any 2018 en l'exposició "La casa noucentista: arquitectura

unifamiliar a Catalunya (1913-1932)". Aquest arquitecte, un dels grans exponents del moviment a Catalunya, descriu l'estil amb què treballa com a franc i estructural. I afegeix: "*Davant d'aquells que utilitzen un art superficial o cosmètic, el noucentisme expressa alhora concepció artística i problema de mecànica*".

Fig. 61. La Casa Capdevila: un dels exemples d'aplicació de recursos estilístics clàssics. Pròpia.

Si hi ha una manera de fer arquitectura que aglutini el conjunt de projectes del barri aquest és l'eclecticisme, i això no és estrany en un conjunt noucentista com el que representa l'Eixample Olotí. En aquesta arquitectura, l'ús dels ordres clàssics o d'altres influències no resulta gens dogmàtic. En aquest sentit, la utilització de la norma escollida s'adapta a les necessitats del lloc i del client de manera que, el seu trencament puntual (o general), acaba dibuixant una arquitectura menys compromesa amb l'estil però més compromesa amb la funcionalitat i amb el client. D'aquí que, a l'hora d'analitzar aquest període arquitectònic certament divers i difós, a voltes són

més evidents les agrupacions per contingut o per essència que per decoració i forma. No obstant això, en el catàleg d'arquitectura dels anys vint present a l'Eixample olotí hi podem reconèixer diverses de les variants del noucentisme arquitectònic de les que parlen autors com Ignasi de Solà Morales (1976).

Els palaus dels germans Bassegoda per a les famílies Juncosa o Malagrida són un bon exemple de l'aplicació del llenguatge clàssic en l'arquitectura noucentista, com també ho és la casa Capdevila, amb els emmarcaments de les finestres i les balustrades dels seus balcons o la casa Gratacós, amb el frontó clàssic que remata el volum d'accés a la terrassa i les mènsules d'ordre jònic de suport de la tribuna, ambdues obres pertanyents a l'època classicista/afrancesada d'un jove Josep Esteve. El mateix arquitecte, havent rebut en la seva etapa formativa influència modernista, utilitza en l'ampliació de la casa Perandones recursos propis de l'època anterior, com la teulada alabejada en escata de peix.

Del noucentisme d'inspiració pairal en trobem alguns bons exemples al barri, com la Torre de la Riba pel que fa a alguns aspectes o el Mas Les Mores de manera més general. Però el cas més paradigmàtic d'aquesta influència és el de la casa Plana, de Josep Danés i Torras. En la descripció que el seu germà Joaquim Danés i Torras⁴¹ en fa en la seva *Història d'Olot* ens interpel·la l'expressió que utilitza per dir que la casa és "de gust catalanesc". Aquesta denominació relaciona la casa amb les masies i l'arquitectura tradicional, i entenem que engloba aquells elements que descriu Joaquim Maria Puigvert en el seu estudi sobre la figura i l'obra de Josep Danés i Torras (2008). Ens referim a l'ús de materials com els balustres de terracota, els emmarcaments de finestres de maó massís, les llindes i brancals de pedra (artificial) o el panell ceràmic amb la imatge de Sant Rafel a la façana d'accés; un conjunt d'elements i sistemes constructius propis del lloc que relacionen la manera de fer del regionalisme arquitectònic amb aquesta vessant estilística del noucentisme (Puigvert i Figueres 2018). Però Danés també fa referència a la rica volumetria que presenta la casa, en la qual la seva imponent torre en resulta l'element més representatiu, així

⁴¹ Joaquim Danés i Torras, de professió metge, era germà de l'arquitecte Josep i va exercir com a historiador de la ciutat amb la seva extensa obra *Història d'Olot*, que abandona la seva activitat a partir del començament de la dictadura franquista.

com també a la incorporació de galeries i terrasses o a les finestres en arc de mig punt a les plantes baixa i superior, o fins i tot al ràfec ceràmic escalonat.

Fig. 62. La Casa Plana, un bon exemple de noucentisme d'arrel pairal. Pròpia.

Una de les obres que englobàvem parcialment en la variant de noucentisme d'arrel pairal, la torre de la Riba, també presenta alguns trets que la poden relacionar amb l'arquitectura vienesa de l'inici del s. XX, l'anomenada Secessió. Aquesta era una estètica que, aplicada al nostre país, implicava entre d'altres coses una certa geometrització i racionalització de les formes del modernisme. De fet, la majoria dels arquitectes noucentistes varen rebre la formació de grans modernistes a l'escola. Un dels referents en l'arquitectura noucentista, Josep Maria Pericas, feia la següent afirmació respecte al seu període formatiu: "Vaig sortir *gaudinitzat* de l'escola"⁴².

Precisament aquest últim arquitecte osonenc sembla planar de manera metafòrica per damunt de la torre de la Riba en molts dels trets arquitectònics que presenta aquesta

⁴² Cita recollida en l'exposició "Josep Maria Pericas i Morros 1881–1966 Arquitecte", organitzada per la delegació del Coac d'Osona al Museu de la Pell de Vic, l'any 2019.

casa d'Isidre Bosch: l'ús d'arcs de mig punt de pedra natural a l'entrada, la presència d'una torre predominant sobre la resta de volumetria, les fileres horitzontals de finestres agrupades a la planta superior, l'aplicació de peces de ceràmica esmaltada complementant les obertures en la façana, la presència d'un sòcol de pedra a la planta baixa... Tots ells són elements propis de la Torre de la Riba també presents en molts projectes de Pericas, com la coetània Torre Nova de la Coromina, a Torelló. Però reforçant aquesta relació, destaca l'ús del model de rajola hidràulica dissenyat per Josep Maria Pericas a la planta noble de la casa de l'Eixample olotí.

EL CANVI D'ÚS

“Un arquitecte és el constructor de l'escenari on succeeix l'obra de teatre de les nostres vides” (Rasmusen 2007, capítol 1 “Observaciones básicas”). Però la domesticitat que resulta adequada i còmoda per a una generació, pot ser obsoleta o, fins i tot, ridícula per a la següent. Aquesta caducitat, que es materialitza en dècades, és aplicable a bona part de l'arquitectura, però potser no tant a les cases de l'Eixample Malagrida d'Olot, on s'hi respira un nostàlgic sentiment de temps aturat. Ja sigui pel fet que moltes de les cases segueixen pertanyent a les mateixes famílies o a d'altres d'educació i costums similars, o bé per la capacitat de certa arquitectura de canviar la mentalitat del qui l'habita, el barri i les seva domesticitat dels anys 20 segueix avui donant una resposta adequada a les necessitats dels seus residents sense haver sofert grans modificacions.

Segurament el canvi més important que han viscut la major part de les cases del barri rau en el seu ús, ja que només una d'elles és actualment segona residència –mentre que set de les dotze cases varen ser concebudes amb aquesta finalitat. El fet que els seus promotors no es plantegessin seriosament la possibilitat de prescindir d'algunes de les comoditats a fi de viure d'una manera alternativa en el temps d'estiueig, va fer que les cases no requerissin de gaire modificacions per passar a exercir de residència habitual.

Fig. 63. Només un microones a sobre el marbre de la cuina dels Malagrida és suficient per exemplificar el seu canvi d'ús. Fotografia Pròpia.

Bruno Taut deia que allò veritablement rellevant en l'arquitectura era la presència de qui l'habitava o la usava. I és que un edifici pot canviar del tot sense patir cap mena d'obra de reforma, tan sols a partir de la modificació del tipus de presència humana que ocupa l'espai. Doncs bé, la Torre Malagrida és un cas paradigmàtic d'aquesta afirmació. Visitar l'obra de Bonaventura Bassegoda al bell mig del Passeig de Barcelona i veure-la convertida en un alberg de Joventut és una experiència sorprenent ja que, sense no haver-hi modificat pràcticament res, la casa ha canviat del tot. Avui, a l'habitació dels Malagrida hi ha lliteres per als alberguistes, al seu saló hi ha llargues fileres de taules i cadires d'acer resistents, i la mateixa cuina segueix fent de cuina com ho feia fa 100 anys, amb l'única incorporació d'un microones marcià damunt d'un marbre blanc masegat i preciós que ens recorda que ja som al segle XXI.

11.2.

LA INTIMITAT: REALISME PICTÒRIC O FOTOGRAFIA IMPOSTADA

Descriure com era la vida a l'interior de les cases burgeses de l'Eixample Malagrida és equiparable a parlar de la intimitat de l'aristocràcia i de la noblesa a Catalunya. I no és quelcom exclusiu dels anys 20, sinó que més aviat es tracta de dinàmiques pròpies del s. XVII que es traslladen fins a l'època daurada de l'eixample olotí (Creixell 2018). Aquestes dinàmiques socials, tot i que en una proporció molt menor, també arriben fins als nostres dies.

En aquests cercles socials, les normes de conducta en les activitats domèstiques estaven clarament organitzades. I, sobretot en la vessant pública que tenien les cases⁴³, aquestes prenen gran importància. Precisament la funció pública dels palaus n'organitzava la seva distribució entre els espais per a la intimitat familiar i les sales per rebre les visites. Aquesta diferenciació també afectava al gènere, ja que mentre les dones eren les qui dominaven l'espai privat, als homes els pertanyia l'esfera pública. En aquest sentit, la *domus* romana sembla ser-ne un referent ben vàlid i directe, tan per com s'organitzaven les funcions públiques i privades entre *atrium* i *peristilum* com pel semblant desenvolupament dels rols de gènere en la casa.

En aquest apartat, doncs, ens fixarem en aquells elements de la vida privada que tenen a veure amb l'arquitectura i que condicionen el confort i la intimitat a les cases. I ho farem fixant-nos en els espais però, sobretot, ens interessarà el paper que jugaran les persones en aquests escenaris. Tal com explicàvem anteriorment, els valors de la domesticitat representaven un bàlsam per lluitar contra la deshumanització pròpia de la industrialització que anava contaminant la vida a les ciutats. La rigidesa en les normes de comportament que descrivíem anteriorment ha resultat ser un factor que ens ha condicionat negativament a l'hora de conèixer la interacció real dels propietaris de les cases de l'Eixample amb la seva arquitectura. I és que totes les fotografies que hem pogut localitzar de la vida al barri durant els anys 20 i 30 ens mostren unes

⁴³ La vessant pública de les cases estava marcada per l'activitat de "les visites". I aquest era un aspecte que també estava clarament organitzat. Cada família estipulava un dia o uns quants dies de visita a la setmana i, fins i tot, s'anunciava aquest calendari a la premsa. La franja horària acostumava a ser de 3 a 6 de la tarda i no s'acceptaven els nens.

escenes impostades i quasi irreal. Unes situacions marcades per la voluntat de deixar constància del seu comportament públic exquisit més que no pas explicar la realitat i espontaneïtat de les seves existències mortals.

La nostra insistència a conèixer la realitat de la vida privada a les cases ens ha conduït a l'art i, més concretament, a la pintura. I és que mentre la fotografia ens mostra gent seriosa i ben vestida, nens quiets, criades somrients o mobiliari simètricament ordenat, la pintura ens descriu l'atmosfera, el color i la textura dels paraments, la manera de jugar amb les persianes i les cortines, les males cares i els relaxaments, l'espontaneïtat de la vida i la interacció amb l'arquitectura...

Davant de la presentació per part de Louis Daguerre de la fotografia en Daguerreotip l'any 1839 a París, els artistes canvien la seva manera de representar la realitat. A partir de llavors, el retrat pictòric perd protagonisme davant del retrat fotogràfic, i la pintura té la necessitat de guanyar-se l'atribut de la versemblança per fer-se necessària. És així com el pintor canvia els seus enquadraments fent-los casuals, juga amb els personatges a través de la llum i l'atmosfera per representar els seus estats d'ànim, busca ser fidel a allò que succeeix davant dels seus ulls; podríem dir que el pintor pinta allò que veu però escull el que vol mirar (Bellido 2006).

La fotografia, en canvi, ens mostrava el que hi havia a l'altra costat de la càmera de manera fidel, i això li conferia la possibilitat de jugar amb la realitat fins al punt de construir-ne una altra de paral·lela i, sovint, fingida. Els fotògrafs ens descrivien sovint escenes falses encarades a explicar els retratats des d'un punt de vista interessadament teatral. En aquest sentit, és ben contradictori el fet que, mentre a mitjans del s. XIX corria el rumor que la fotografia faria desaparèixer la pintura (La Caricature Provisoire 1839), alguns fotògrafs com el barceloní Pau Audouard (1856-1918) utilitzaven tècniques de pintura en les seves imatges per dissimular l'excessiu realisme que aquestes oferien. En un divertit anunci publicat a la premsa l'any 1880 (fig. 63), Audouard ofería les seves capacitats de retoc fotogràfic per treure arrugues tot afirmant que "les senyoras guapes, ne son molt més en lo retrato".

Fig. 64: Anunci publicitari del fotògraf barceloní Pau Audouard, publicat el 1880. *tempsarts.cat*.

De la pintura coetània al període daurat de les torres de l'Eixample –anys 20 i 30– ens interessa observar la noucentista pel fet de ser-ne la pròpia. En aquest sentit, l'arquitectura representada des d'un punt de vista molt personal per Pere Torné i Esquiús (1879 – 1936) n'és un bon exemple, tot i que gairebé sempre evita representar la presència humana en les seves obres, i aquest és un factor clau de la nostra anàlisi. Però a l'entorn del període que tractem en aquest capítol tenen lloc d'altres corrents artístics que ens poden ajudar a entendre l'autèntica vida privada a l'interior de les cases. Estem parlant del Realisme, de l'Impressionisme i, sobretot, de la pintura modernista de Ramon Casas o de Santiago Rusiñol.

Pel que fa al Realisme, els pintors d'aquest corrent s'oposen a idealitzar les imatges. I ho fan, precisament, com a reacció als valors que estava aportant la nova fotografia. L'artista es considerava part de la societat i no podia contemplar-la en la distància. Per això, sovint prenia partit en els problemes socials o polítics de les classes humils. En aquest sentit, els emotius retrats de Feliu Elias (1878-1948) expressen perfectament la coexistència dels espais arquitectònics amb els seus ocupants. Ens referim a obres com

“Fent neteja” (1936), “La galeria” (1928) o “El barret nou” (1920) (Fontbona Mas i Seguranyes 2019).

Malgrat que retrocedim algunes dècades enrere fins al canviant de segle, una gran narradora de la vida de la burgesia catalana enriquida per la industrialització i de la interacció d’aquesta amb els espais domèstics és, sens dubte, la pintura pertanyent al període del modernisme. Pintors com Ramon Casas (1866 - 1932), Santiago Rusiñol (1861 - 1931) o Ramon Borrell (1876 - 1963) ens retraten la vida espontània a l’interior de les cases tractant de ser fidels a la seva atmosfera –llum natural, colors, textures– i a l’expressió humana pròpia de cada situació (Ràfols 1982).

Un altre recurs del que disposem per conèixer la realitat informal de l’època són les il·lustracions que va fer en el seu diari el dibuixant i interiorista Joaquim Renart (1879 - 1961) al llarg de la seva vida. El període que tracta és ampli, ja que comença a treballar al diari el 1918 i no l’abandona fins a la seva mort, el 1961. Amb un dibuix sovint ràpid i directe ens explica escenes senzilles de la seva pròpia vida que són ben representatives de la quotidianitat del moment històric en el qual les representa.

Per tot l’explicat anteriorment i per tal de descriure la vida domèstica a l’interior de les llars de l’eixample olotí utilitzarem conjuntament la fotografia i la pintura. La fotografia serà la pròpia de les cases explicades en aquest capítol durant la seva època daurada –anys 20 i 30–, mentre que la pintura disposarà d’un ventall més ampli: pintura catalana del primer quart del segle XX amb alguna incursió puntual cap a un període lleugerament anterior o posterior. De la pintura ens interessarà extreure’n l’atmosfera pròpia de l’espai i dels seus personatges, i de la fotografia ens fixarem en la realitat dels espais arquitectònics, el mobiliari i els elements propis de les cases analitzades.

La nostra mirada cap a la domesticitat es dissociarà en diversos elements per tal de fer-la més comprensible i adaptable a la informació de què disposem. A partir de la reflexió sobre les persones, els espais interiors i els espais exteriors posarem en relació pintura i fotografia i intentarem d’entendre per què la burgesia enriquida per la revolució industrial construïa aquella arquitectura i no una altra.

LES PERSONES

Si centrem la nostra mirada en l'individu i la seva relació amb la casa, l'arxiu de la família Malagrada ens ofereix imatges prou representatives d'aquesta associació. D'una banda en trobem de la parella formada per Manuel i Teresa i, de l'altra, també podem conèixer alguns dels membres del servei. És en aquest segon cas que la pintura realista de Feliu Elias ens pot ser d'utilitat. La imatge de Matilde López (fig. 64), criada principal de la casa durant més de vint anys, asseguda a la vora d'un dels lleons de l'entrada de la casa Malagrada en actitud de descans ens diu poc del sentiment d'aquesta persona – més enllà del que puguem deduir de la seva expressió facial–, com tampoc no ens explica res de la seva activitat principal.

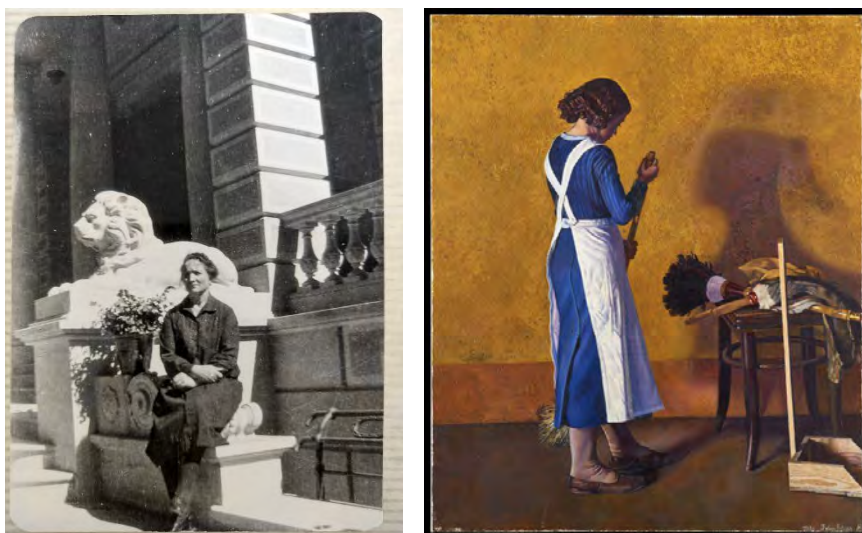

Fig. 65: "El ama" de la Casa Malagrada als anys 30 (ACGAX) vs "Fent neteja" (1936, col·lecció particular), de Feliu Elias

En relació a aquesta fotografia, l'obra "Fent neteja" (1936) de Feliu Elias ens mostra la figura de la criada amb tota la seva intensitat: una noia amb la mirada baixa i els turmells inflats de passar-se el dia fent neteja, i amb tots els seus objectes just al davant, on no hi falta ni tan sols la seva ombra projectada damunt de la paret. Una obra que no ens mostra més arquitectura que un terra, un sòcol, una paret, i una intensa entrada de llum natural que li arriba per darrere.

Una altra fotografia del fons de la família Malagrida que ens interessa analitzar per posar-la en relació amb la pintura realista d'Elias és la imatge del seu xofer (fig. 65), el senyor Joaquin Sarrión. El posat seriós i concentrat que mostra al costat del seu vehicle Hispano Suiza 20-24 contrasta amb la imatge del treballador que representa Feliu Elias a la seva obra "La galeria" (1928). En aquesta pintura hi podem interpretar la figura d'un obrer que, després de menjar, recolza el seu cos en l'estructura de la galeria mentre reflexiona amb la mirada perduda i la mandíbula tensa. Es tracta d'una obra que vol expressar la pobresa del pis d'un treballador però que, més enllà de la humitat de la paret, del sòcol despintat o de la presència d'un plat de ceràmica penjat com a únic element superflu i decoratiu, la qualitat de l'estructura de la galeria i la llum natural que hi entra condemnen aquest espai a ser confortable i magnífic.

Fig. 66: La família Malagrida a Sant Hilari de Sacalm el 1912 (ACGAX) vs "La galeria" (1928, MNAC), de Feliu Elias

Malauradament, desconeixem el tipus de relació que tenien Manuel Malagrida i la seva esposa Teresa Pons, vint anys més jove que ell, però tampoc en aquest cas la fotografia ens ajuda a conèixer com era la seva convivència en el si de la llar. Segurament que la fotografia més coneguda de la parella és la que mostrem a continuació (fig. 66), on apareixen el dia del seu casament, el 1903, asseguts de costat en una butaca i en un banc respectivament. Es tracta d'una escena que també s'acompanya d'un tamboret, d'una planta i d'un rerefons de cortinatge homogeni. Podem suposar que l'ús de seients diferents per a cadascun dels dos membres de la

parella vindria a raó de la baixa estatura de don Manuel, que assegut a la butaca buscava guanyar alçada respecte la seva dona, que restava asseguda en un banc més baix. I entenem que el fons de cortines i la planta deixada a terra volien representar la confortabilitat d'una llar, però no sabem ni tan sols si la foto estava presa en una de les cases de la família o bé en un estudi fotogràfic. La lleugera inclinació que mostren els seus cossos l'un en direcció a l'altre voldria representar la unió o, fins i tot, l'estima entre els dos. Tot i que, en aquest sentit, tampoc no disposem de cap informació precisa.

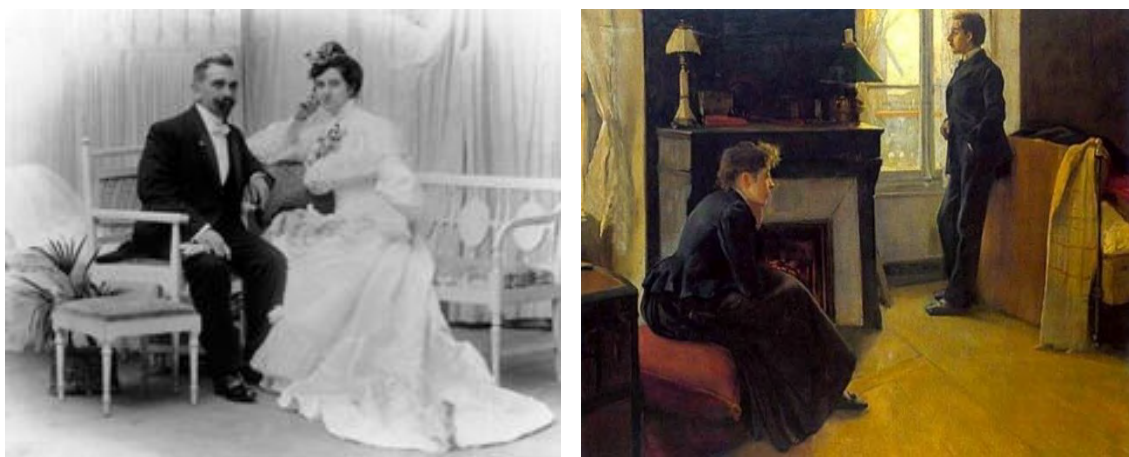

Fig. 67: La parella Malagrida al 1903 (ACGAX) vs “Un núvol d’estiu” (1891, col·lecció particular), de Santiago Rusiñol

Dotze anys abans d'aquesta fotografia, Santiago Rusiñol va retratar el pintor Miquel Utrillo i la seva companya Suzanne Valadon a l'obra “Un núvol d'estiu” (Coll 1992), en la qual hi va tractar la temàtica de la parella. En aquesta escena, que té lloc en l'habitació d'un pis parisenc, es percep la tensa distància existent entre els seus dos personatges. D'aquí podria provenir l'enigmàtic nom del quadre ja que un “núvol d'estiu” acostuma a ser el preàmbul d'una tempesta.

I, de la mateixa manera que succeeix en la fotografia de la parella Malagrida, al quadre de Rusiñol hi apareixen alguns dels elements propis d'una casa, com el mobiliari per seure i per estirar-se o les cortines i el parament de la llar. En l'obra pictòrica, a diferència de la fotografia, tot es troba disposat amb el desordre propi de la vida

domèstica, bo i cercant mostrar-nos el dramatisme de la situació amb la gesticulació justa de la realitat representada.

Malgrat que no deuria coincidir amb Manuel Malagrida, encara resident a l'Argentina, l'hivern de l'any 1888 Santiago Rusiñol es va allotjar a l'Hotel del Parc d'Olot, en una visita de diverses setmanes i en la que el varen acompanyar els pintors Enric Galwey i Joan Pinós. D'aquesta estada, en la qual Rusiñol va qualificar Olot com a "terra de pau i de bonaventura", en van sortir la trentena de composicions que acabarien formant part de la seva primera exposició individual, que va tenir lloc el desembre d'aquell mateix any a la Sala Parés de Barcelona (Coll 1992).

ELS ESPAIS INTERIORS

L'existència de fotografies dels interiors de les cases de l'eixample olotí durant els anys 20 i 30 és ben escassa. D'una banda, el pas de la Guerra Civil va implicar el saqueig de moltes de les cases, amb la crema de documentació personal que això acostumava a implicar. I, per l'altra, la importància de la presència de llum natural per aconseguir fotografies de certa qualitat va fer que la seva majoria fossin preses en espais exteriors i amb llum de dia.

El fons d'imatges de la família Gassiot i el de la família Malagrida són els dos únics que ens ofereixen informació sobre els espais interiors de les cases de l'Eixample. Mentre que en el cas del fons dels Gassiot les imatges pertanyents a estances de la seva casa són ben escasses i fosques, el fons dels Malagrida ens ofereix un ampli reportatge dels espais interiors de la seva torre d'Olot. Però, de la mateixa manera que anteriorment explicàvem la important vessant pública que tenien les cases, aquest conjunt de fotografies de la Torre Malagrida tan sols es dedica a exposar els espais particulars que també estaven dedicats a les visites: la sala d'estar, el menjador, la sala del piano. En aquest sentit, no disposem d'imatges de les peces de servei, del despatx, dels banys i de la cuina o de les habitacions.

La fotografia de la sala principal dels Malagrida (fig. 67) pretén explicar el suposat ús d'aquest espai particular durant les visites a la família: la taula central amb un ram de flors al damunt, les butaques amb la seva justa asimetria, les portes obertes de bat a bat, l'ordre en tots els elements... En aquesta imatge sense presència humana presa als anys vint del segle XX, s'hi exposen els arguments principals de la qualitat arquitectònica del projecte: la llum zenital que entra a través del lluernari central, la visió del jardí al fons de la successió de peces que conformen la planta des de l'entrada, la proporció entre amplada i alçada de l'espai... I també d'altres elements d'interès com els relleus o els elements ornamentals que revesteixen la totalitat dels paraments verticals i els sostres, l'estudi detallat de l'especejament de la fusteria, l'entapissat i pintat del mobiliari o el disseny específic del paviment hidràulic utilitzat. Precisament aquest últim element ens remet per enèsima vegada a l'organització radial del projecte urbanístic del barri. La forma circular que s'obté a partir de l'agrupació de les peces, conjuntament amb l'estrella que es configura en el seu centre, sembla reivindicar la coherència casa-barri-món que ja hem tractat anteriorment quan fèiem referència a la placeta radial que organitza el jardí de la casa Malagrida.

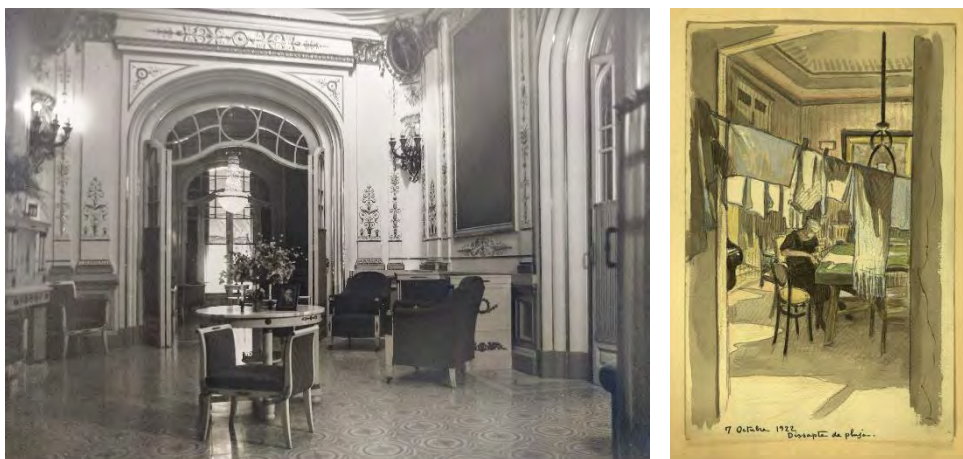

Fig. 68: La sala de la Casa Malagrida al anys vint (ACGAX) vs "Dissabte de pluja" (1922), de Joaquim Renart

Un dels dibuixos del diari de Joaquim Renart ens explica aquest mateix espai central de la casa des d'un punt de vista discordant al cas de Malagrida. En una aquarel·la absolutament coetània a la construcció de la casa Malagrida i que el dibuixant i interiorista barceloní anomena "Dissabte de pluja" (1922), Renart ens mostra una

vegada més la seva casa sense filtres ni impostacions. En aquest dibuix hi veiem la sala principal d'una llar burgesa de Barcelona amb la roba estesa a dins pel fet de tractar-se d'un dia de pluja i no poder estendre-la a fora. La roba es troba penjada d'un fil col·locat en diagonal i impedeix l'ús d'una de les cantonades de la sala. D'aquesta mateixa escena, ens interessa l'ús domèstic i polivalent de la taula del menjador, que en aquest cas s'utilitza com a espai de costura, i la posició de la cadira pròpia del piano, que treu subtilment el nas pel costat esquerre, com una cadira més de la taula central.

Si bé les fotografies de la casa Malagrida ens mostren els espais interiors sense presència humana, l'arxiu de la família Gassiot ens ofereix algunes imatges de caràcter més personal. Una d'aquestes és la que mostra de la dona del metge Gassiot a la seva habitació (fig. 68), en una postura certament forçada que busca l'enquadrament de part del seu cos reflectit en el mirall de l'armari. Una altra de les imatges que apareixen reflectides en l'armari ens confirmen la presència del llit i ens expliquen la seva posició, que observem que es troba al lateral de la banqueta on reposa la senyora i no pas als seus peus. Aquesta estranya posició de la banqueta, que se situa entre l'armari i el lateral del llit, ens suggereix que aquest element de mobiliari podria haver estat mogut puntualment per realitzar la fotografia, tot cercant un determinat joc visual entre la senyora, la banqueta i els miralls de l'armari.

Fig. 69: L'habitació de la Casa Gassiot al anys vint (ACGAX) vs "Júlia a Maricel" (1924, col·lecció BBVA), de Ramon Casas

La fotografia de l'habitació de la casa Gassiot ens aporta pocs arguments per parlar de l'atmosfera de l'arquitectura interior de la casa, i una altra vegada és la pintura la que ens ajuda millor a conèixer la realitat de la llum, les textures, el color i la decoració del moment; en aquest cas ens fixarem en una obra del pintor modernista Ramon Casas: "Júlia a Maricel" (1924). En aquesta composició, Casas pinta l'habitació del recentment reformat palau de Maricel de Sitges, tractant-se per tant no només d'una pintura coetània amb la construcció de les cases de l'Eixample sinó també de la representació d'un espai arquitectònic construït en el mateix període noucentista.

"Júlia a Maricel" ens mostra un espai serè i carregat de vida, amb l'esposa del pintor Júlia Peraire i el seu gos com a protagonistes. La llum que inunda l'habitació reforça el groc intens de les parets i contrasta amb el blau dels entapissats i del sòcol. La presència en l'escena d'una porta vidriada oberta ens convida a conèixer la també lluminosa cambra del costat. El mobiliari entapissat de fusta pintada blanca i decoracions daurades ens remet a una altra de les fotografies que ja hem tractat: la sala de la casa Malagrida. En el mateix sentit, la presència en la pintura d'un prestatge col·locat just a la cantonada ens recorda l'intensiu tractament de les cantonades interiors de la sala dels Malagrida, en les quals hi podíem trobar des de relleus i elements purament ornamentals fins al sistema d'il·luminació o la canalització de la calefacció per aire de la casa.

Els veïns de l'Eixample Malagrida d'Olot, com a barri d'estiueig per al qual va ser concebut, tenien en les activitats de lleure una de les seves principals ocupacions, ja fos per prendre-hi part activament o per participar-hi com a benefactors o observadors. D'aquestes activitats, algunes tenien lloc fora de les cases; estem parlant de les de caràcter esportiu o de la celebració de certàmens literaris, per exemple, mentre que d'altres es portaven a terme a l'interior de les cases i es dividien entre les de caràcter públic, que practicaven principalment els homes, i les de caràcter privat, que pertanyien a les dones.

El fons fotogràfic de la família Gassiot ens ofereix una curiosa fotografia ben representativa del lleure de l'època. En ella hi veiem el metge Gassiot i la seva dona

asseguts en una butaca al final del dia practicant cadascun dels dos una de les seves aficions (fig. 69). El metge Gassiot està llegint el que sembla que és un diari però, sortosament, la bona qualitat de la fotografia ens informa del seu títol i amb això podem saber que en realitat es tracta de “Le Rire” (el riure), un setmanari satíric publicat a França des de finals del s. XIX fins als anys cinquanta del s. XX. La senyora Gassiot, per la seva banda, es troba immersa en algun tipus d’activitat de costura que aplica a la peça de teixit que li cobreix la falda.

L’escena de la parella concentrada en les seves activitats de lleure i asseguda en dues butaques enfrontades al costat d’una estufa de llenya transcorre en una sala fosca només il·luminada per una làmpada que penja del sostre. Es tracta d’un element tèxtil amb forma de cúpula que és capaç de convertir el seu àmbit d’il·luminació en un entorn amb entitat pròpia fins al punt que, de nit, la llum de la làmpada es converteix pràcticament en un espai arquitectònic.

Fig. 70: La parella Gassiot un vespre dels anys vint (ACGAX) vs “La primera feina” (1907, MMBN), de Ramon Borrell

Entre les obres que va realitzar el pintor i gravador Ramon Borrell (1876-1963) hi trobem una composició anomenada “La primera feina” (1907), en la qual es pot veure una dona treballant en l’elaboració d’una peça de roba mentre la que suposem que és la seva filla intenta prendre part en l’acció sustentant-li el cabdell de fil que la mare va prenent. Es tracta d’una escena carregada de tendresa que té lloc en la lluminosa cantonada d’una tribuna elevada respecte el carrer i oberta a un paisatge urbà i arbrat. Els tancaments vidriats de la tribuna disposen d’un sòcol emplafonat opac de fusta

pintada en tons blavosos. Alhora, una sanefa perimetral en el paviment de rajola hidràulica de la sala emmarca i conté l'espai. Aquests elements, juntament amb d'altres com les cortines o la barana de forja exterior que sobresurt per damunt del sòcol, ajuden a generar un espai interior íntim i confortable, amb una relació controlada i continguda amb el paisatge exterior.

L'escena de la mare i la filla fent costura pintada per Ramon Borrell també ens parla en clau de gènere, una de les temàtiques principals per a entendre l'estructuració dels espais en palaus burgesos com els de l'Eixample Malagrida d'Olot. I és que, així com l'home era qui dominava l'esfera pública disposant d'espais situats normalment a la planta baixa –com el despatx o la biblioteca i la sala de billar o de fumar– la dona era qui clarament dominava l'escena privada dirigint l'organització de la casa i l'educació dels fills, i les seves estances acostumaven a situar-se a la planta superior. En les saletes o avantcambres pròpies de les dones, les activitats acostumaven a girar al voltant de la lectura i l'escriptura o la costura, a més de la conversa vinculada a les visites que rebien. Els homes, per la seva banda, centraven les seves activitats a la biblioteca i a la sala de billar, en tasques com el col·leccionisme d'objectes o el consum d'alcohol o tabac. De fet, el col·leccionisme d'objectes relacionat amb aquests espais de la casa encara és una activitat ben vigent en algunes de les cases del barri olotí; un bon exponent d'això és la casa Plana i el seu propietari actual, Xavier Sala, que és un important col·leccionista de revòlvers i pistoles, entre d'altres objectes diversos.

Una altra de les activitats de lleure pròpies de l'època portades a terme sovint pel gènere femení era la pràctica del piano. Entre les fotografies dels espais interiors de la casa Malagrida n'hi trobem una que retrata aquest instrument (fig. 70), tot i que una altra vegada ens trobem un espai buit de presència humana, carregat d'ordre, de silenci i d'irrealitat. Més enllà de poder apreciar en la fotografia l'elevat valor que es donava al piano a partir de la seva disposició en la planta baixa, és ara també el dibuix i la pintura qui ens pot ajudar millor a entendre aquella interacció humana sense la qual l'arquitectura perdria tota funció.

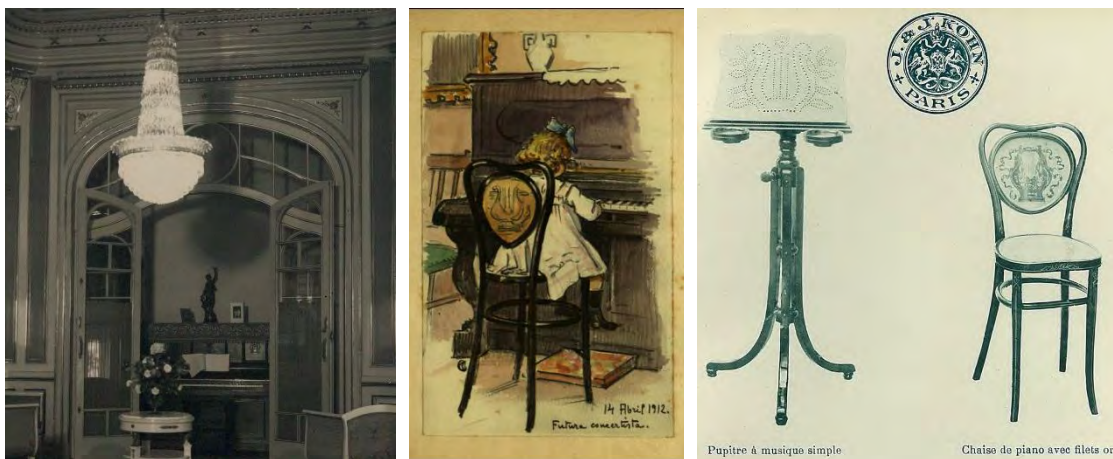

Fig. 71: El piano dels Malagrida als anys vint (ACGAX) vs “Futura concertista” (1912), de Joaquim Renart. Pàgina del model 57 del catàleg francès de Kohn, any 1900. muebledeviena.com

En aquest sentit, el diari de Joaquim Renart ens torna a oferir un dibuix ple de vida i d'espontaneïtat per complementar la fotografia d'un espai arquitectònic real de l'eixample olotí. El dibuix aquarel·lat al qual anomena “Futura concertista” (1912) representa la seva filla asseguda davant del piano en una posició ferma i atenta, i amb uns peus penjants que encara tenen un llarg recorregut per arribar fins a terra. Ens crida l'atenció la presència d'una cadira que ja ha utilitzat el mateix artista en un altre dibuix que hem observat en l'apartat dedicat als espais interiors, “Dissabte de pluja” (1922). Es tracta d'un model de cadira de piano propi de l'època fabricat per la casa austríaca Kohn, un fabricant de mobiliari que, segurament com d'altres, Renart coneixia bé a partir de la seva tasca com a interiorista i decorador.

ELS ESPAIS EXTERIORS

La vida a l'aire lliure a l'entorn immediat de la casa era un dels usos predominants de l'arquitectura residencial de l'eixample olotí. El fet que bona part de les cases fossin inicialment destinades a l'estiueig comportava que l'activitat principal del barri es portés a terme durant els mesos de bon temps. Porxos, terrasses, pèrgoles i jardins es convertien sovint en l'escena on succeïen les accions, ja fossin de caràcter públic, com la recepció de les visites, o de caràcter privat, en el si de la parella o de manera individual. I quasi sempre aquestes accions estaven també relacionades amb el lleure.

Una altra vegada, el fons d'imatges dels Malagrida ens ofereix una interessant fotografia que ens convida a tractar la suposada intimitat de les cases i contraposar-la amb el que podem observar en la pintura realista i modernista de l'època. Es tracta d'una fotografia de la terrassa de la casa en la seva cantonada nord oest que confronta amb el Passeig de Barcelona (fig. 71), en la qual Manuel Malagrida es troba atenent unes visites. D'entrada, la posició en cantonada que escullen per a la reunió ens condueix a pensar que es tracta d'un racó confortable, en el qual la balustrada els empara i els ofereix certa intimitat. Però també és cert que aquest àmbit de la terrassa és precisament el que no es troba cobert i que és l'únic visible des del carrer principal amb el que confronta la casa: el Passeig de Barcelona. Aquest dos últims arguments ens suggereixen que potser aquesta és una posició i una escena pensada més aviat per a la fotografia i per ser vistos des del carrer i no pas per la comoditat d'una trobada discreta i tranquil·la.

Fig. 72: Malagrida a la terrassa als anys trenta (ACGAX) vs "Interior a l'aire lliure" (1892, col·lecció Carmen Thyssen-Bornemisza), de Ramon Casas

L'obra artística escollida en aquest cas per a acompanyar la fotografia torna a ser de Ramon Casas. Es tracta d'una composició de l'any 1892 anomenada "Interior a l'aire lliure". En aquesta escena hi veiem la germana del pintor i el seu marit prenent cafè al pati interior de la seva casa de Barcelona després de dinar. En la nota sobre l'obra de la Col·lecció Carmen Thyssen-Bornemisza redactada pel doctor en Història de l'Art José

Luis Diez, s'hi descriu perfectament l'atmosfera de domesticitat i d'intimitat que transmet l'obra:

“Casas demuestra ante todo su absoluta maestría en el manejo de la luz que baña la estancia, en un suavísimo tránsito desde la penumbra que proyecta la persiana sobre el primer plano hasta la luminosidad de la pared del fondo, envolviendo la escena en una atmósfera plácida e íntima, que transmite a quien lo contempla una sensación de calma absoluta, provocando a la vez en el espectador la impresión de irrumpir en la privacidad doméstica del matrimonio, ensimismado en el relajo de su descanso, en una composición sencilla y diáfana ajena a cualquier artificio.”

Una altra de les fotografies de les que disposem preses en un espai exterior d'una de les cases de l'Eixample Malagrí a als anys vint i trenta pertany al fons de la família Burch i se situa al jardí de la Torre de la Riba. Es tracta d'una escena clarament premeditada en la qual cadascun dels vuit membres de la mateixa família que hi apareixen ocupa un lloc predeterminat al voltant del seu vehicle, que és el protagonista de la imatge (fig. 72). Com passa en la majoria de fotografies de l'època, aquesta tampoc no està explicant la realitat del que succeïa al jardí de la casa en la quotidianitat. Entenem que l'ús que tenia aquest espai exterior girava al voltant del descans, del menjar, de la lectura o d'altres activitats de lleure. I que si bé el vehicle hi tenia accés, aquest no era el referent ni el protagonista del jardí de la casa.

El pintor realista Xavier Nogués va pintar una composició pràcticament coetània a la imatge de la Torre de la Riba: “Tarda de diumenge” (1923). En aquesta obra poc coneguda i de la qual disposem de poca informació, tal com succeïa en l'exemple anterior del modernista Ramon Casas, hi observem una escena de sobretaula. En aquest cas, però, es tracta d'una trobada més concorreguda en la qual s'hi compten fins a dotze persones que es reparteixen entre la terrassa i el jardí. La terrassa, a l'empara de la vela tensada que li fa de sostre i de les persianes de corda que filtren la llum i el paisatge exterior, és un espai d'intimitat i confort. L'àmplia taula de format quadrat al voltant de la qual es situa l'escena és un magnífic espai per a la trobada i per

a la conversa. Al jardí, uns graons per sota de la terrassa uns joves tracten de fer volar un globus. Aquest segon terme en la composició ens explica perfectament la gradació d'espais arquitectònics entre la casa, l'entorn protegit de la terrassa i finalment el jardí, que ja es desenvolupa a cel obert.

Fig. 73: La família Burch al seu jardí als anys vint (ACGAX) vs “Tarda de diumenge” (1923, MNAC), de Xavier Nogués

L'escena que presentem a continuació guarda relació amb les anteriors pel fet que també ens descriu una situació de lleure. En aquest cas, però, s'intensifica una nova variable: la classe social. I és que així com les trobades familiars i amistoses al voltant de la casa que hem anat presentant –ja sigui de format més íntim o de caire més extensiu– pertanyien quasi sempre a la classe burgesa, l'escena representada pel pintor Ramon Casas a les fonts de Sant Roc d'Olot l'any 1902 (fig. 73) retrata una societat diversa i més aviat popular. Les sardana, com a ball identificatiu de la cultura i de les tradicions catalanes, era majoritàriament practicada per les classes populars. I, precisament per aquest motiu, va ser fortament controlada i limitada durant els períodes de dictadura de Primo de Rivera i de Francisco Franco.

La fotografia que contraposem a la pintura de Ramon Casas torna a succeir a la casa de Manuel Malagrida i ens explica una situació de lleure ben allunyada del que podríem qualificar de popular. En aquesta escena, dos dels fills de Malagrida van amb bicicleta pel jardí de la casa impecablement i idèntica vestits mentre es disposen a deixar-se caure per la rampa que comença al punt més alt dels camins rodats de l'entorn de la

casa: l'interior del porxo d'accés a la planta baixa per a vehicles. A primer terme hi veiem l'abans mencionada "criada" Matilde, i al fons la "tata" (Eulàlia Ferrer), ambdues encarregades de la cura del fills de la família i disposades a no perdre's detall de les activitats dels nens de la casa. L'obsessió del patrici olotí pels vehicles va condicionar molts dels elements de la casa que li va projectar Bonaventura Bassegoda; i la xarxa de camins rodats d'accés que relacionava el carrer, el porxo d'accés i l'aparcament tancat en planta soterrani es convertiria sovint en un magnífic circuit de curses de bicicleta només a l'abast d'uns pocs privilegiats.

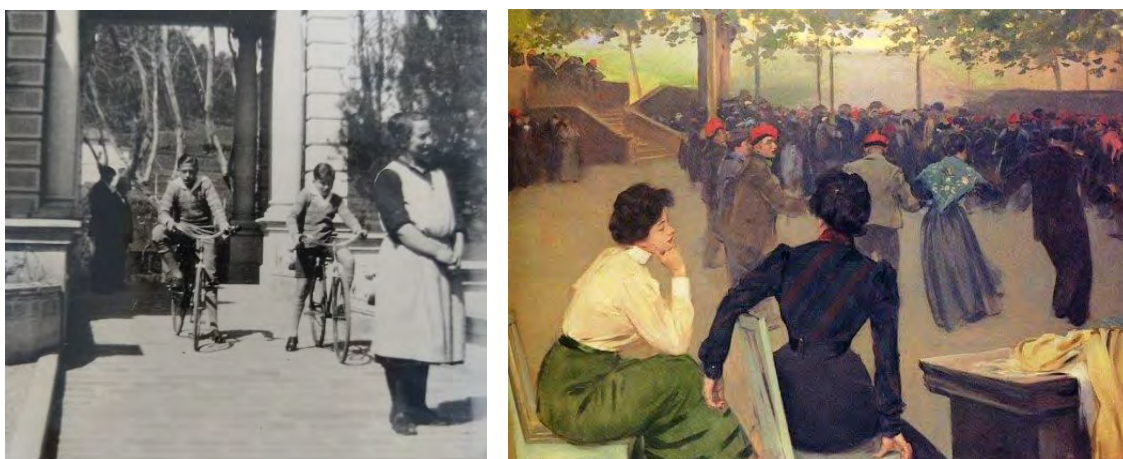

Fig. 74: Els fills de la família Malagrida amb bicicleta pel jardí de casa seva als anys trenta (ACGAX) vs "Sardanes a la font de Sant Roc d'Olot" (1902, col·lecció del Cercle del Liceu), de Ramon Casas

A diferència de les activitats de lleure en l'entorn controlat i segur de l'interior de la propietat dels Malagrida, les "Sardanes a la Font de Sant Roc" eren un acte obert a totes les classes socials. I, si bé també hi acudien alguns estiuejants burgesos, la participació majoritària estava formada per la classe popular, que hi acudia amb ornamentació típica de la Catalunya rural com barretines els homes o mantellines les dones.

La mirada curiosa cap a la vida privada de la societat burgesa que va viure a l'Eixample Malagrida en la seva època d'esplendor ens ha conduït a reflexionar sobre el perquè d'aquesta arquitectura noucentista de la qual la casa n'esdevé una peça determinant. I, d'una manera paral·lela, ens ha ajudat a descobrir una paradoxal relació coetània entre realisme pictòric i fotografia impostada que fins ara ens era desconeguda. En

aquest sentit, de la mateixa manera que és cert que la història l'escriuen gairebé sempre els guanyadors, en el cas de la fotografia, la nova burgesia industrial tenia clar que volia controlar estrictament la petjada gràfica que deixarien en la història. I això no era ni més ni menys que el que ja havia fet anteriorment l'aristocràcia amb els seus pomposos retrats pictòrics.

Si ens fixem en l'argument de fons d'aquesta part del treball centrada a descobrir factors d'intimitat en les cases i com aquests es relacionen amb l'arquitectura, un dels temes clau en aquest sentit és l'estructuració de la vida a la llar entre l'esfera pública i la vida privada. Tal com explicàvem al començament d'aquest apartat, la divisió afectava a la distribució de les cases, que sovint centraven els espais dedicats a la funció pública i a les visites a la planta baixa, mentre que els espais privats es repartien a la planta primera. Però també tenia a veure amb gènere, ja que mentre les dones es responsabilitzaven del funcionament de la llar i de la cura dels fills, els homes es dedicaven a cultivar la seva vessant pública. Precisament aquesta dualitat entre vida pública i privada convertia les llars en una ostentosa escenografia per a la vida social i en un espai per mostrar i acollir poder. Tanmateix, aquesta intensa activitat social no només no eximia a les llars de complir amb la seva vessant familiar sinó que, més que mai, els hi exigia altes dosis de confort i de domesticitat.

11.3 VUIT ARQUITECTES I UN ARTESÀ

Les cases noucentistes de l'Eixample Malagrída d'Olot havien de ser una prolongació de la personalitat i de l'estatus social assolit pels seus propietaris. Per aconseguir aquest objectiu diferenciador, la diversitat d'arquitectes present en els projectes del barri va ser prou important: el nombre d'arquitectes participants en els projectes de les dotze cases que es construeixen de manera simultània a l'Eixample i que analitzem en aquest treball és de vuit. En el següent quadre presentem una relació entre les "cases d'en Malagrída" i els seus arquitectes:

1. Casa Malagrída (Antic Mas de les Mores)	Bonaventura Bassegoda i Amigó
2. Casa Rosés	Joan Roca Pinet
3. Casa Pons i Tusquets	Alberto Blasco (amb Sadurní Brunet)
4. Casa Juncosa	Joaquim Bassegoda (amb S. Brunet)
5. Torre Malagrída	Bonaventura Bassegoda i Amigó
6. Casa Sadurní	Isidre Bosch
7. Casa Perandones	Josep Esteve i Josep Danés i Torras
8. Casa Capdevila	Josep Esteve
9. Torre de la Riba	Isidre Bosch
10. Casa Gratacós	Josep Esteve
11. Casa Gassiot	Pere Benavent
12. Casa Plana	Josep Danés i Torras

A part dels arquitectes que consten oficialment com a autors dels projectes, també ens fixarem en la figura de l'artesà polifacètic Sadurní Brunet, el qual participà en major o menor mesura en almenys dos dels projectes analitzats: la Casa Pons i Tusquets, d'Alberto Blasco, i la Casa Juncosa, de Joaquim Bassegoda.

A partir de la posada en comú de les biografies⁴⁴ de cadascun dels vuit arquitectes i un artesà que varen participar en el disseny de les dotze cases, comencen a aparèixer

⁴⁴ Les nou biografies dels autors dels projectes les incloem com a annexos al final del document. En aquestes biografies fem un recorregut paral·lel per la vida i obra d'aquells arquitectes que varen deixar la seva petjada a l'Eixample Malagrída d'Olot en forma de xalet noucentista.

factors de comparació entre els autors. Una primera característica comuna que podem observar en la majoria dels casos és l'extrema joventut d'aquests arquitectes. A part dels germans Bassegoda –que durant els seus treballs al barri ja es trobaven a l'entorn dels seixanta anys– o d'Isidre Bosch –que havia superat els 40–, la resta es trobava a la franja dels trenta anys. Fins i tot, en el cas de Pere Benavent o de Josep Esteve, els seus projectes a l'Eixample olotí es corresponen als dos primers anys de carrera professional.

Una possible explicació a aquesta coincidència la podríem trobar en la voluntat dels promotors de les cases –burguesos i olotins en el sentit més noucentista del terme– que volien fugir d'un modernisme als seus ulls reaccionari que havia imperat en els anys anteriors a la Mancomunitat. De fet, tal com hem explicat en anteriors capítols, Olot es va arribar a declarar ciutat antimodernista. I, tot i que trobem alguns exemples d'aquest estil a la ciutat, sobretot obra d'Alfred Paluzie però també de Lluís Domènech i Muntaner, aquest moviment artístic i cultural no va acabar de quallar mai a la capital de la Garrotxa.

Un altre factor a tenir en compte al voltant dels nou professionals que intervingueren en les dotze cases de l'Eixample és la seva procedència. Cinc dels arquitectes tenien el despatx professional a Barcelona –els germans Bassegoda, Josep Danés i Torras, Alberto Blasco i Pere Benavent–, tres tenien despatx a Girona –Isidre Bosch, Josep Esteve i Joan Roca Pinet– i només un treballava des d'Olot, i no era cap dels arquitectes: ens referim a l'artesà Sadurní Brunet. Precisament la construcció de torres d'estiueig va representar l'entrada de la figura de l'arquitecte a les comarques interiors allunyades de la metròpolis. I és que, segons Puigvert i Figueres (2018), el 1933 el 85% dels arquitectes de Catalunya residia i tenia el despatx professional a la ciutat de Barcelona.

La funció d'arquitecte municipal és també un tret comú que es repeteix en algunes de les anteriors biografies. I és que, ben al contrari del que succeeix en l'actualitat, l'ocupació d'aquest càrrec comportava la participació en molts projectes de la mateixa ciutat on s'exercia. En aquest sentit, l'autoria d'alguns dels projectes va associada a aquest fet. Un primer cas és el de Josep Esteve, que ocupava la plaça de tècnic

municipal quan va rebre l'encàrrec de les tres cases que va realitzar a l'Eixample Malagrida: la Casa Capdevila –primerament Gratacós–, la casa Perandones i la casa Gratacós –entre mitgeres. En el cas de la Casa Capdevila hi havia, a més, una relació de parentiu entre Joan Capdevila i l'arquitecte Josep Esteve. Un altre exemple és el de Joan Roca Pinet, que era arquitecte municipal quan va realitzar el projecte de la casa Rosés. Isidre Bosch també ocupava plaça a l'Ajuntament en col·laboració amb l'enginyer Joaquim Solé Saderra quan va fer el projecte de la casa Sadurní, però no en el projecte la Torre de la Riba de la família Burch, que realitzà dos anys més tard del seu cessament⁴⁵.

Per tant, en cinc dels dotze projectes analitzats en aquest capítol l'elecció de l'arquitecte és segurament una qüestió més aviat pràctica que no pas voluntària per part del promotor. Aquesta consideració no exclou el fet que es tracti d'arquitectes que demostraran al llarg de la seva carrera una gran vàlua professional, sobretot si pensem en Roca o Esteve, que es trobaven just a l'inici de la seva carrera professional, ja que Isidre Bosch tenia més de quinze anys de trajectòria i ja havia firmat alguns interessants projectes com la casa Casellas o el Xalet Juandó de Girona.

La raó de l'elecció d'un jove Pere Benavent com a arquitecte de la casa Gassiot rau en el fet que la seva família estiujava a Olot, així com també respon a la seva faceta poètica, que el portà a entrar en contacte amb el promotor de la casa. I és que Jaume Gassiot Magret era un metge olotí lletraferit que presidí algunes de les edicions dels Jocs Florals de la ciutat, certamen en el qual Pere Benavent participà en diverses ocasions. Jaume Gassiot, a més, també era germà de l'advocat Josep Gassiot, amic íntim del poeta Josep Carner (Del Ripoll 2013).

En el cas d'Alberto Blasco, l'anàlisi de la seva biografia ens condueix a pensar que la seva elecció com a arquitecte de la casa Pons i Tusquets es deu més a afinitats polítiques i familiars amb el propietari –reconegut dirigent de la Unión Monárquica Nacional, partit ultra conservador– que a la seva vàlua professional. L'escassa obra construïda per part de Blasco combinada amb la bona relació personal que mantenia

⁴⁵ Informació extreta de la consulta del llistat cronològic dels arquitectes municipals d'Olot, elaborat per l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa. ACGAX.

amb el monarca Alfons XII⁴⁶ i la seva participació política en la dictadura de Primo de Rivera juntament amb Malagrida i el cognom Tusquets de la seva esposa, ens condueixen a fer aquesta valoració. En aquest mateix sentit, és remarcable el fet que una de les obres en les quals es té indicis per creure que Sadurní Brunet en va portar tota la direcció d'obra i va dibuixar bona part del projecte és precisament la casa Pons i Tusquets, d'Alberto Blasco.

⁴⁶ Una notícia a la premsa de l'època explica que la policia republicana va fer un escorcoll a casa seva i, entre altres objectes, varen requisar una postal que el rei Alfons XII li enviava personalment des del seu exili a Fontainebleau.

12. L'HABITATGE PREEXISTENT I EL CONSEQÜENT

12. L'HABITATGE PREEXISTENT I EL CONSEQÜENT

12.1 EL CONTEXT PREVI EDIFICAT

L'emplaçament de l'Eixample Malagrida en el moment de la seva concepció venia determinat per tres elements clau, dos de naturalesa urbanística i un de lògica natural: el meandre del riu Fluvià que embolcalla el barri al seu pas. Pel que fa als elements urbanístics, aquests són el c. Esteve Vilanova, que neix al Passeig de Barcelona i mor en la seva intersecció amb el riu, i el Passeig de Barcelona, que neix al pont de Ferro que creua el riu i mor en la seva intersecció amb el c. Esteve Vilanova. Es tractava de dos carrers de naturalesa molt diferent: el Vilanova era un carrer acabat de traçar, amb absència total d'arbrat i concebut per a la construcció d'habitatges entre mitgeres; el Passeig de Barcelona, per contra, estava traçat des de mitjans del s. XIX, tenia presència d'arbrat abundant per tractar-se encara llavors d'una carretera i anava destinat a la construcció de xalets aïllats. A l'interior d'aquesta tríada hi havia la finca que va haver comprat Malagrida per fer realitat el seu somni: una zona de camps i aiguamolls que tenia el Mas Les Mores com a única construcció permanent. A diferència d'aquest àmbit agrícola i natural encara per edificar, els dos carrers abans mencionats que limitaven el sector havien començat a ocupar-se alguns anys abans del projecte urbanístic de Malagrida.

Si ens fixem en aquells edificis, cases en la seva totalitat que ja constaven edificats dins l'àmbit de l'Eixample abans que Malagrida endegués la seva proposta de nou barri el 1913, veurem que, excepte el Mas Les Mores, la totalitat de les cases es trobaven edificades just en el perímetre de l'àmbit del projecte: Passeig de Barcelona, carrer Esteve Vilanova i plaça Josep Clarà. Per la importància que tingué en el context de l'arquitectura noucentista i per la influència que exercí en molts dels arquitectes del moment, també inclourem en aquest apartat la casa Masramon de Rafael Masó, situada al c. Joaquim Vayreda, fora de l'àmbit del projecte però molt pròxima als seus límits.

Fig. 75. Imatge elevada des de la vessant de Montolivet del Passeig de Barcelona, el c. Esteve Vilanova i la plaça Josep Clarà als anys 10 del s. XX, just abans de l'inici de l'urbanització del nou eixample. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps.

El Passeig de Barcelona

Aquesta carretera arbrada representava una de les sortides naturals d'Olot cap a la Vall d'en Bas, la Vall d'Hostoles, la Plana de Vic i, una mica més enllà, Girona o Barcelona. L'actual Passeig de Barcelona, els arbres del qual consten plantats des que fou traçada la nova carretera de Vic a Olot a mitjans del s. XIX, substituïa el traçat de l'antic camí ral, que fins llavors travessava el Fluvià a l'alçada del Pont de Sant Roc (Danés i Torras 1977, volum II p. 372). La nova carretera donava continuïtat al c. de Sant Rafel a través del seu pas per la plaça Josep Clarà, llavors un camp de pràctiques de tir per la guarnició militar de la ciutat. Amb l'arribada del tren a Olot, l'any 1911, aquest tram de carretera que coincidia amb un dels límits del que seria el futur Eixample Malagrida encara guanyaria més pes en la trama urbana de la ciutat, ja que just després del Pont de Ferro es construiria l'estació de tren d'Olot.

El tipus d'edificació existent en aquest passeig previ a la urbanització del nou barri era un bon preludi del que voldria Malagrida per el seu eixample: cases aïllades amb jardí pertanyents a famílies benestants de la ciutat. A continuació citem alguns exemples de l'arquitectura existent al Passeig de Barcelona prèviament a la construcció de l'Eixample:

Torre del Marquès de Monistrol, Esteve Pujol (1893), enderrocada el 1978 (Sala 2003 gener, p. 38-39). Es tractava d'una torre aïllada al costat nord del passeig. Destacava el caràcter mossàrab de la seva façana amb arcs califals, quelcom gens habitual a la ciutat. Sembla ser que Manuel Malagrida va comprar la casa en la seva tornada a Catalunya, però ni el Marquès de Monistrol ni el patrici l'arribaren a habitar mai, i no adoptà un ús concret fins als anys 10 del s. XX, quan s'hi instal·là un taller d'imatgeria religiosa: l'Anònima Mató (extrem dret de la figura 75 i de la figura 77).

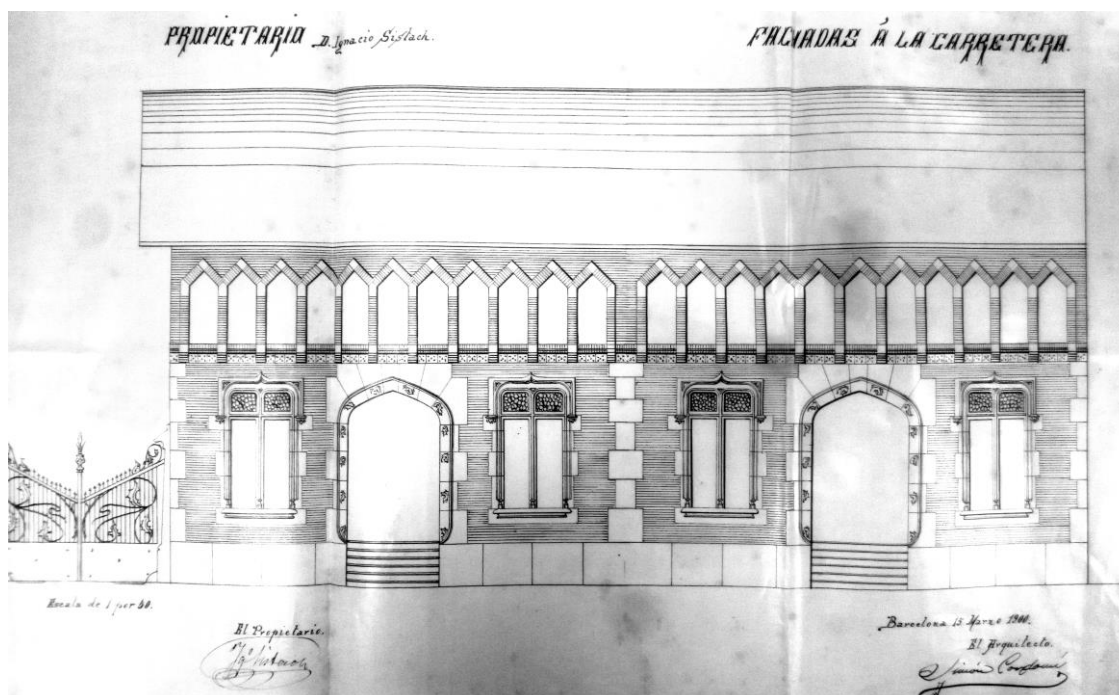

Fig. 76. Façana de les cases Sistach, de Simó Cordoní. ACGAX.

Cases Sistach, Simó Cordoní (1900), projecte no construït. Aquest projecte de dues cases adossades amb façana alineada al Passeig de Barcelona és un dels que mostren una major qualitat arquitectònica dels que hem pogut observar a l'Eixample Malagrida al llarg de la seva història. El projecte de les cases Sistach, promogut per Ignasi Sistach i finalment no edificat, representa un bon exemple d'arquitectura historicista neogòtica.

El seu arquitecte és Simó Cordoní, autor d'alguns edificis de certa importància en el moviment historicista d'arrel medieval i modernista com l'Ajuntament de Granollers, Can Roig de Camprodon o l'Art Cristià d'Olot (Sala 2004 març, p. 41-43). El pare de l'arquitecte Simó Cordoní era Joan Cordoní, un mestre d'obres que firmà els plànols de nombrosos projectes a la ciutat, i que també participà en almenys dues altres cases del mateix Passeig de Barcelona. Són les següents:

Fig. 77. Al darrere de la casa Juncosa, en construcció, veiem la torre del Marquès de Monistrol, a la dreta, i la casa d'Àngela Pujol, a l'esquerra. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Sadurní Brunet Pi.

Casa Domènech, Joan Cordoní (1889). Aquesta casa senzilla de dues plantes d'alçada encara es troba dempeus acollint un restaurant anomenat "La quinta justa". La seva façana de planta baixa i planta pis es pot reconèixer embeguda en un edifici de quatre plantes d'alçada, al núm 7 del mateix passeig. Aquesta casa hauria sigut la primera a l'entorn de l'Eixample en la qual Manuel Malagrida s'hauria allotjat. I, tal com també expliquem en capítols anteriors, una altra de les seves estances l'hauria ocupat el poeta Joan Maragall en les seves estades a la Olot.

Casa Escubós Batlló, Joan Cordoní (1894). Aquesta casa actualment desapareguda estava situada a la cantonada interior del passeig de Barcelona amb el c. Esteve Vilanova. Tot i que estava firmada pel mestre d'obres Joan Cordoní, el tipus de composició i les decoracions així com la qualitat dels detalls que s'aprecien en els

plànols fan pensar en una primerenca participació del seu fill Simó, que es trobava en el seu últim any d'estudis. Tot i que el projecte data de 1894, en el plànol militar d'Olot de 1874 sobre la Guerra Carlista ja apareix aquesta casa anomenada igualment Can Batlló en la mateixa ubicació que la de 1894. Per tant, cal suposar que aquesta casa citada és la substitució d'una d'anterior.

Altres cases preexistents a l'Eixample i ja desaparegudes del Passeig de Barcelona són les que firma el mestre d'obres Esteve Pujol per a Miquel Pasqual i Àngela Pujol (Sala 2002 novembre, p. 52-53), anomenades Pons-Pasqual i Monche respectivament en el plànol de l'Eixample Malagrida de Josep Esteve de 1925.

C. Esteve Vilanova

El traçat del c. Esteve Vilanova es comença a definir a partir del projecte d'urbanització de la plaça Josep Clarà que els mestres d'obres Joan Cordero i Esteve Pujol presenten el 1868 (Sala 2001 febrer). Amb la seva important dimensió i la centralitat estratègica que proposa com a nucli de comunicacions, es consoliden traçats nous i existents que arrencaran de les quatre cantonades de la plaça. I un d'ells és el que esdevindrà el c. Esteve Vilanova.

En aquells moments, Esteve Pujol també estava treballant en un Pla de reforma de la ciutat, que ja incorporava la plaça Josep Clarà com a element vertebrador. A partir del 1903, poc després de la mort de Pujol, Alfred Paluzie rep l'encàrrec per part del consistori de seguir amb la tasca ja iniciada pel primer (Sala 2001 febrer). Paluzie incorpora el traçat previst per Pujol per la plaça i el seu entorn, i ho fa segurament amb convicció, però també ho ha de fer perquè poc temps abans –a partir del 1891– ja s'havien començat a edificar les primeres cases del carrer.

Els primers edificis que consta que es varen edificar seguint el nou traçat del c. Esteve Vilanova i que es troben dempeus sense modificacions importants són la torre de Jaume Pons (1891) i la Torre Sureda (1896). Curiosament, aquestes dues cases –construïdes quan el carrer encara estava només en projecte i es trobava pendent

d'urbanitzar– se situen als dos extrems del carrer marcant-ne clarament el futur traçat, amb la de Pons just al capdavall i la de Sureda just al capdamunt.

La torre de Jaume Pons és la primera casa d'Olot que consta projectada de la mà d'un arquitecte i no pas d'un mestre d'obres. I aquest arquitecte és ni més ni menys que Gaietà Buigas Monravà, format a Madrid abans de la creació de l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona (actual ETSAB). Fou nomenat arquitecte en cap de l'Exposició Universal de Barcelona del 1888 i és l'autor del monument a Colom de la mateixa ciutat. Resulta una incògnita saber per quin motiu Buigas va rebre l'encàrrec d'aquesta casa tan senzilla ubicada en un lloc tan allunyat de Barcelona, l'àrea d'influència on va realitzar la major part dels seus projectes.

Fig. 78. Casa de Jaume Pons, de Gaietà Buigas Monravà, a la primera dècada del s. XX. ACGAX. Servei d'imatges. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps.

Pel que fa a la Torre Sureda, obra del mestre d'obres Esteve Pujol, ja mostra alguns trets primerencs del que esdevindrà una de les bases del noucentisme arquitectònic: la pairalia o incorporació d'elements de les masies de l'entorn. Ens referim a la seva coberta a quatre aigües amb torre central que ens recorda clarament a la volumetria del Mas Ventós del Triai.

Més tard, amb l'arribada d'Alfred Paluzie com a arquitecte municipal el 1902, es comença a edificar el tram mig del carrer que més tard quedarà determinat per les avingudes Paluzie i Anselm Clavé. D'aquí destaquem el projecte de dues cases entre mitgeres als números 20 i 22 del carrer obra del mateix Paluzie al 1911. Les façanes d'aquestes cases, construïdes per a Rossend Bohigas i Guillem Castellà respectivament, es conserven sense haver sofert modificacions.

Plaça de l'escultor Josep Josep Clarà

La plaça Josep Clarà representa la xarnera entre els dos anteriors carrers. La seva existència és anterior tant al traçat del Passeig de Barcelona com al del c. Vilanova, alineació de la qual n'és generadora a partir de la seva intersecció amb el passeig.

Malgrat tenir una forma clara, ortogonal i ben proporcionada des del punt de vista del conjunt dels carrers que hi conflueixen, l'espai ocupat per la plaça Josep Clarà no és fruit d'un projecte ben planificat. El rectangle que ocupa la plaça és la traça arrossegada fins a l'actualitat d'un antic convent de caputxins que hi hagué en aquest espai fins al 1835, any en el qual fou abandonat i posteriorment cremat amb motiu de les guerres carlistes (Sala 2001 febrer). Aquest espai quedà en estat d'abandonament durant els posteriors cinquanta anys a la desaparició del convent i fou utilitzat com a terreny d'abocament de runes i de pràctiques militars de la guarnició de la vila, motiu pel qual era conegut com a camp de mart.

L'any 1882, l'Ajuntament va d'Olot va decidir urbanitzar aquest espai i convertir-lo en un parc. Pel que sembla, el projecte va ser realitzat pel mestre d'obres Esteve Pujol, tot i que no s'ha conservat cap plànol que ho certifiqui. D'aquest projecte inicial se'n conserven molts dels arbres, però l'actual part construïda de la plaça –balustrada, escales, pilars, font central...– es deu a un projecte d'inspiració noucentista de Josep Esteve de l'any 1926.

Més enllà de la urbanització de l'espai central, el que realment configura la personalitat d'aquesta magnífica plaça són les façanes porxadades dels edificis que hi confronten. Els projectes d'aquests edificis són obra d'Esteve Pujol, el mateix autor del

primer projecte de plaça, conjuntament amb un altre mestre d'obres, el ja citat Joan Cordoní. L'època de construcció dels edificis se situa en una forquilla de cinquanta anys que abarca des del 1870 fins al 1920. D'entre tots, en destaquem Ca l'Artigues –o les voltes d'en Capdevila– de 1889, amb la seva lleugera tribuna cantonera d'acer i vidre; i l'Hotel del Parc, construït el 1878 però reformat el 1917 segons un projecte modernista de Sadurní Brunet. L'Hotel del Parc, tot i trobar-se estrictament fora de l'àmbit del projecte de Malagrida és integrat com a equipament propi del nou eixample en el plànol de Josep Esteve de 1925.

Fig. 79. Les voltes de la plaça Josep Clarà al 1918, en el tram de l'Hotel del Parc. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Sadurní Brunet Pi.

La Casa Masramon

L'única casa de nova planta que va construir l'arquitecte Rafael Masó a la comarca de la Garrotxa es troba fora dels límits estrictes de l'Eixample de Malagrida. Però creiem que mereix ser incorporada en aquest apartat pel fet que aquesta obra resulta clau per entendre el moviment del noucentisme arquitectònic català, així com també per la gran influència que aquesta casa exercí en l'arquitectura catalana del moment i en la d'Olot en particular. En aquest sentit, bona part dels arquitectes participants en els

projectes de les cases de l'eixample olotí tingueren alguna mena de relació amb Masó i amb la seva obra arquitectònica i poètica.

Un bon exemple d'això es el cas de Joan Roca i Pinet, arquitecte municipal d'Olot en el moment de construir-se la casa Masramon i un dels participants en la redacció del projecte d'eixample de Malagrida. Roca i Masó compartien, ja des de la seva etapa professional més primerenca, la passió per l'arquitectura austríaca i alemanya –tal i com demostra el recull de llibres que la família de Roca Pinet va cedir a la biblioteca de la fundació Rafael Masó. Joan Roca Pinet, que en el projecte de la casa Rosés de l'eixample Olotí va treballar amb l'essencialitat d'arquitectes com l'alemany Tessenow o l'austríac Joseph Maria Olbrich, mostra una clara admiració per Masó en d'altres obres com la casa Masllorens, les fàbriques Descals o Can Joanetes, totes tres situades a la ciutat d'Olot.

Fig. 80. Casa Masramon. Fundació Rafael Masó.

Altres arquitectes de l'Eixample Malagrida relacionats amb Masó són, d'una banda, Josep Esteve, el qual va treballar en la seva joventut al despatx de Masó i, anys més tard, va finalitzar i restaurar algunes de les seves obres com la Farinera Teixidor amb motiu de la mort de Masó –segons explica la monografia sobre l'arquitecte editada pel COAC. I d'una altra, l'artesà polifacètic Sadurní Brunet, artífex de la casa Pons i Tusquets i important col·laborador de la casa Juncosa. Brunet participà en les

decoracions de la casa Masramon així com en d'altres projectes de Rafael Masó a Girona.

En el cas de Pere Benavent, la relació amb Masó adopta una altra dimensió: la poesia. I és que ambdós són considerats com a importants exponents de la poesia noucentista catalana. I, al voltant d'aquesta faceta, coincidiren en diverses edicions de Jocs Florals i en actes relacionats amb la poesia i la literatura. De fet, Pere Benavent era ben desconegut a Olot per la seva tasca d'arquitecte, mentre que per la de poeta i d'articulista de la premsa local era prou conegut, malgrat ser només un estiuejant.

La casa Masramon és un edifici de tres plantes d'alçada encarregat a Masó el 1913 i acabat el 14. L'estil que proposà Masó en aquest projecte adoptava com a pròpia l'artesania i ús de materials del modernisme amb la racionalització i l'abstracció formal pròpia de la secessió vienesa; també hi incorporava elements propis de l'arquitectura rural tals com pèrgoles, terrasses o arcs en un rerefons de classicisme despulrat, al qual Masó no renunciava. Tot això convertia el projecte en un veritable manifest del que representaria l'arquitectura noucentista catalana.

I això de ben segur que agradava al seu promotor, Josep Maria Masramon, un influent advocat i jutge de fermes conviccions catalanistes que fou diputat de la Mancomunitat de Catalunya. Masramon, que era de Barcelona però havia nascut al lluçanès, s'establí a Olot el 1908 després del seu casament amb la filla d'una important família olotina, la Ventós (Falgàs i Vidal 2018).

12.2 L'HABITATGE SOCIAL DEL POST AIGUAT

El mes d'octubre de l'any 1940 Olot, així com d'altres poblacions de les conques del Ter i del Fluvià, va viure el pitjor aiguat dels quals es tenen dades. Els més de 500 litres/m² que varen caure a Olot entre els dies 15 i 18 d'octubre passaren per la ciutat com un tsunami fluvial que, en la zona de l'Eixample Malagrida, obvià el meandre que dibuixa el riu en aquest punt i adoptà com a vàlida la línia recta que uneix el Pont de Ferro amb la intersecció del Fluvià amb el carrer d'Esteve Vilanova.

Aquest desbordament provocà que la pràctica totalitat del barri quedés sota els efectes de la inundació. La biblioteca perdé més de dos terços de la seva col·lecció, els soldats de la caserna encara instal·lada a l'escola Malagrida hagueren de ser evacuats i les grans torres del barri quedaren molt malmeses. A partir d'aquest fet, la percepció del barri com a espai segur i tranquil de què havia gaudit fins llavors canvià radicalment, i la conseqüència immediata en fou la pèrdua de valor del sòl. Si bé és cert que el fet de tractar-se de l'inici d'un període de postguerra ja és un argument suficient per a provocar una forta baixada del preu del sòl, hi ha motius suficients per pensar que, en aquest àmbit, la pèrdua de valor fou diferencialment superior que en la resta de la ciutat.

En aquest sentit, l'argument que ens ajuda a justificar aquesta afirmació és, precisament, la compra de terrenys del barri per a la construcció d'habitatge social. En la tesi doctoral de Xavier Casademont anomenada *L'assentament de la immigració andalusa a Olot durant el franquisme* (2015, p. 163), es descriu el concepte de "cases barates" que endegaven l'Obra Sindical del Hogar com:

"Construccions relativament petites que eren edificades a zones on el preu del sòl no era molt car, alçat amb materials senzills i que fou ocupat majoritàriament per persones que es dedicaven a la pagesia."

En la mateixa línia, el treball d'Escarpanter i Llimona sobre *El grup de cases de Sant Pere Màrtir i la seva integració amb la ciutat d'Olot* explica la importància de localitzar les noves promocions de cases barates en terrenys amb un valor de sòl rústic i no previst com a urbanitzable. Aquest criteri abaratia els costos de construcció però

provocava que, sovint, la seva inserció en la trama urbana de la ciutat fos del tot impossible. Òbviament, aquest no era el cas de l'Eixample Malagrída, un sector urbà que en el moment de l'arribada de l'habitatge social ja estava consolidat. Però aquests arguments ens ajuden a explicar fins a quin punt deuria ser d'important la pèrdua de valor del sòl al barri després del pas de l'"Aigat" d'Olot.

En aquest apartat explicarem les tres iniciatives d'habitatge social vinculades a l'Eixample Malagrída que considerem més importants, dues de les quals es troben en el nucli radial de la riba nord –plaça Espanya o de l'Estrella– i un altre es troba al nucli de la riba sud –plaça Amèrica. I ens fixarem en la capacitat del pla urbanístic per acollir-les constatant que, si bé l'Eixample s'adapta bé a les tipologies de blocs aïllats i, fins i tot, de cases aparellades, resulta poc efectiu davant dels blocs alineats a carrer.

La distribució de l'habitatge social que hem seleccionat al barri és la següent: al nord hi trobem les cases del Grup Malagrída, promogudes durant els anys quaranta per la "Obra Sindical del Hogar" i projectades pel reconegut arquitecte Josep Antoni Coderch; i també els pisos de "La Caixa", promoguts als anys cinquanta per l'aleshores coneguda com a "Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros de Cataluña y Baleares"; i, al sud, parlarem dels pisos del portal, una iniciativa dels anys seixanta del "Patronato parroquial olotense el Portal".

Fig. 81. Grup d'habitatges de la plaça Malagrída en l'actualitat, de Ramon Fortet. Pròpia.

A banda d'aquestes tres promocions d'habitatge social, de les quals parlarem més extensament a continuació, hi ha un quart interessant cas d'habitatge de protecció oficial que no ens sembla convenient d'incloure en aquesta classificació pels motius que exposarem a continuació. Estem parlant del grup de cases de la plaça Malagrída (Ramon Fortet, 1988), analitzat en el subcapítol anomenat "70 anys d'obres". La seva

construcció en agrupació semicircular davant de la torre del fundador del barri ens sembla molt rellevant pel fet de completar el projecte urbanístic de Manuel Malagrida, però la seva adhesió a la modalitat d'habitatge de protecció oficial respon més aviat a una qüestió d'ordre econòmic del promotor que no pas a una voluntat real d'acostar l'habitatge digne a la població que tenia dificultats per a adquirir-lo.

El grup Malagrida, de Coderch (1941)

El 1941 és l'any en el qual arrenca l'etapa professional de Josep Antoni Coderch. La seva primera acció va ser la de guanyar la plaça d'arquitecte municipal de Sitges, en un concurs convocat l'any anterior i en el qual es valorava la participació del postulant al front i, concretament, en el bàndol nacional. Coderch, de família noble i monàrquica, no només havia participat en la Guerra Civil durant un llarg període com a oficial de cavalleria i aviació sinó que també hi havia perdut un germà (López 2016). Al mateix any 1941, l'Obra Sindical del Hogar encarregava a Coderch la que serà la seva primera obra, un grup de vint habitatges aparellats a l'Eixample Malagrida de la ciutat d'Olot. L'Arquitecte, que just després d'obtenir el títol a Barcelona es traslladà a viure a Madrid, tenia una bona relació amb la dictadura militar franquista i, segurament, això li va valdre per rebre els seus primers encàrrecs públics.

El Grup Malagrida era un projecte de deu unitats d'habitatges bifamiliars units simètricament, on Coderch plantejà un sistema constructiu senzill amb volumetria de dos cossos, coberta de teula i estructura de murs de càrrega. Un sistema adequat a la situació econòmica de la postguerra. Situades entre les avingudes de Catalunya i d'Aragó, les cases responien a una tipologia que estava en la línia dels criteris de la OSH (Obra Sindical del Hogar), la qual pretenia promoure un model de casa rural per adaptar-se a les necessitats dels seus usuaris, provinents principalment del món de la pagesia. Segons aquest model, calia construir una casa que disposés d'un espai de treball o d'un magatzem annexat. En aquesta obra pertanyent a la primera etapa professional de Coderch, l'arquitecte segueix els criteris de la OSH sense mostrar una voluntat de trencar amb allò establert, com sí que farà més endavant. Es tracta, doncs, d'un projecte que contrasta amb el que esdevindrà el gruix de la seva obra.

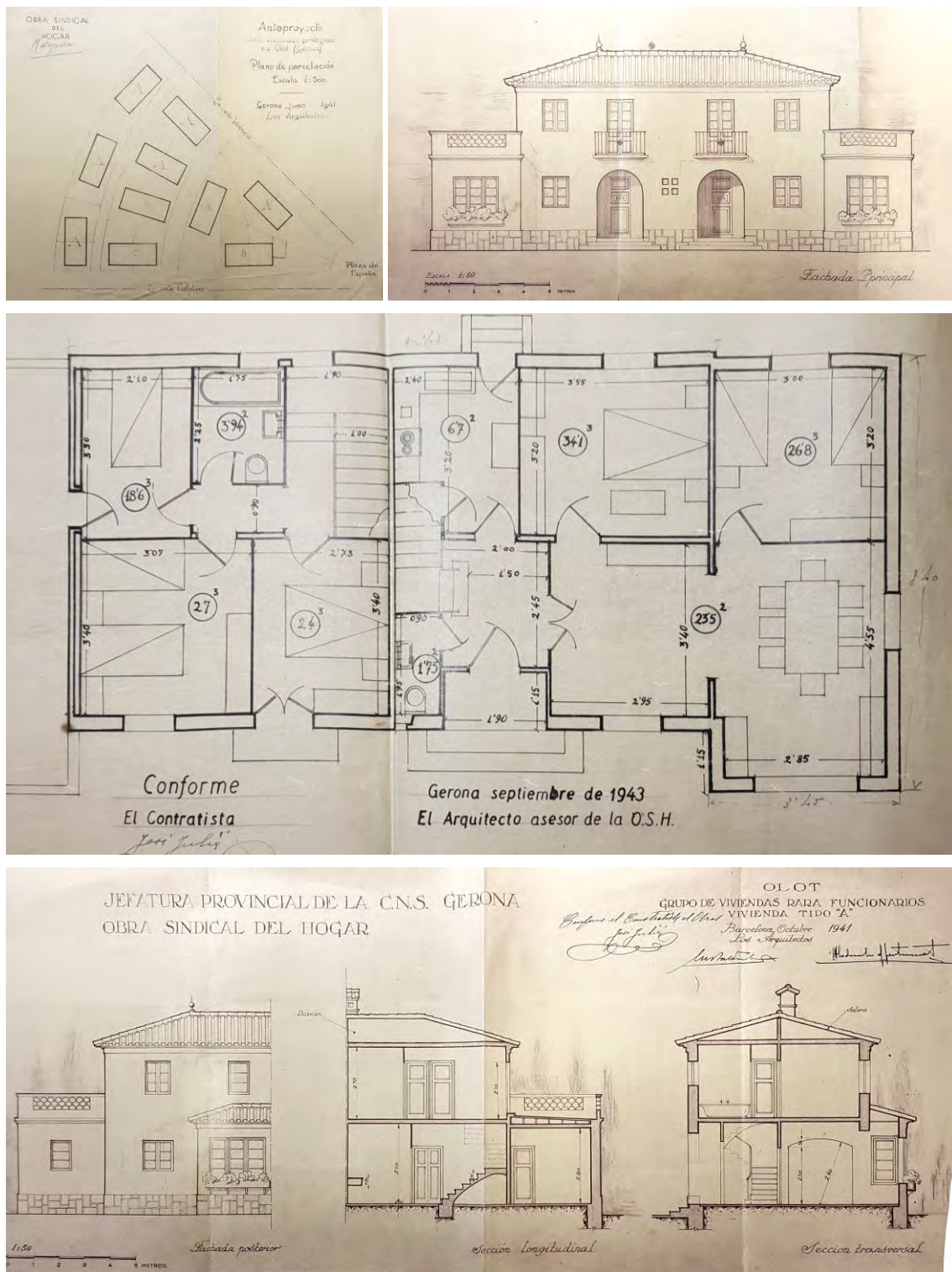

Fig. 82. Plànols originals corresponents a diferents fases del projecte entregat a la OSH. AHGirona.

La seva disposició en el sistema triangular de parcel·les que ofería el traçat previst de carrers concentrava el guix de jardí privat a l'interior de les illes tot alineant les edificacions a carrer. Per a l'optimització de l'encabiment de 10 habitatges bifamiliars

en els terrenys comprats, el projecte proposava per primera vegada en la història de l'Eixample una modificació de l'esquema viari que afegia un nou tram de carrer circular. Aquest carrer, que estaria situat entre l'Av. de Castella la Manxa i la circumval·lació de les Corts Catalanes, s'anomenaria carrer del País Basc. Malgrat que analitzant la posició de les cases es pot observar una certa inclinació cap a concentrar el major assolellament a la façana posterior on hi havia el jardí, la principal directriu a l'hora de col·locar les edificacions va ser la d'alinejar-se als carrers, i aquesta elecció no ajudava a dotar de coherència formal al conjunt.

Fig. 83. Un dels pocs habitatges del Grup Malagrida de Coderch que manté el volum lateral en planta baixa i terrassa a la part superior. Pròpia.

L'Obra Sindical del Hogar (OSH) fou un organisme creat pel govern franquista l'any 1939 amb la intenció de fer front a la manca d'habitatges que patia el país després de la finalització de la Guerra Civil. A Olot, l'OSH va construir un total de 413 habitatges: 20 a l'Eixample Malagrida, 57 al Grup José Antonio del barri de Sant Miquel i 336 al Grup Sant Pere Màrtir (Llimona, Escarpanter 2013).

En l'actualitat, algunes de les deu unitats bifamiliars han sofert agrupacions convertint-se en un sol habitatge i, d'altres, han patit obres de reforma que n'han desfigurat la volumetria original. No obstant això, el grup Malagrida segueix mostrant totes les seves construccions originals dempeus i mantenint amb prou dignitat la seva cohesió com a grup.

Els pisos de La Caixa (1957)

A finals dels anys cinquanta, la llavors anomenada *Caja de Pensiones para la Vejez y Ahorros* –actualment CaixaBank– va comprar uns terrenys als germans Malagrida situats entre les avingudes de les Balears, de València, de Castella-la Manxa i Castella-Lleó i de Catalunya, dins del nucli inicial de l'Eixample. L'entitat d'estalvis hi va construir un total de 150 habitatges de renda limitada els quals, després de més de cinquanta anys, es conserven en la seva totalitat.

El conjunt edificatori estava construït amb materials de qualitat com l'obra vista o la pedra natural, i incorporava aparcaments en una planta soterrada, quelcom poc habitual en les promocions d'habitatge "social" de l'època. I és que, a diferència d'altres iniciatives d'habitatge social que s'estaven promovent en aquells anys com els pisos del Portal, els de "La Caixa" anaven dirigits a un sector de població de poder adquisitiu mitjà.

El projecte anà a càrrec dels arquitectes Bartomeu Llongueras i Pere Picola, i plantejava 3 tipologies diferents de bloc que oscil·laven entre les 3 i les 5 plantes d'alçada. De les 3 tipologies projectades, la que es construï en la primera fase era la del bloc lineal, que resseguia el traçat dels carrers als que confrontava (50 habitatges). La segona i més interessant tipologia es tractava d'una torre aïllada en forma d'estrella amb tres habitatges per planta (60 habitatges); i la tercera proposava un bloc prismàtic rectangular aïllat amb dos habitatges per planta (40 habitatges).

Tant la segona com la tercera tipologia citades (fig. 84) s'adaptaven millor a l'organització radial del barri que no pas la primera. I sobretot, en el cas de la tipologia en estrella, la seva forma i orientació paral·lela a l'av. de València –que no era la pròpia

de l'av. de les Balears, on s'ubicaven els blocs—, reconeixia l'essència formal del pla urbanístic i obligava els blocs a generar-se un paisatge propi en la parcel·la en certa relació amb les pretensions inicials de Malagrida i les seves torres d'estiu. De fet, aquesta alineació de les torres que no preveia el projecte per a la tercera tipologia citada, els blocs aïllats de planta rectangular, acaba esdevenint en l'obra executada l'alineació general escollida per al conjunt de les tres tipologies.

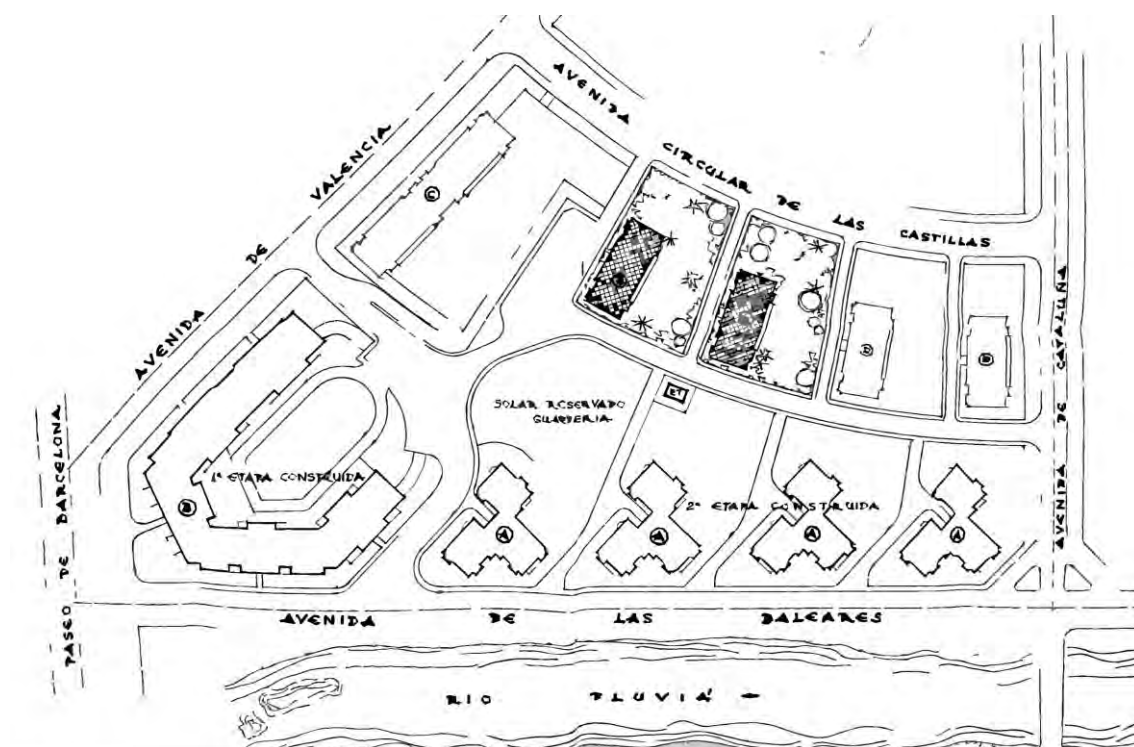

Fig. 84. Plànol d'emplaçament del conjunt sencer d'edificis, del 1957. ACGAX.

Pel que fa al seu sistema de distribució, sí que observem alguns trets generals que es repeteixen en cadascun dels habitatges: amb una superfície superior als noranta metres quadrats, els pisos de "La Caixa" s'organitzaven a partir d'una clara agrupació dels elements de servei tals com cuines, banys o galeries, i també a partir de l'esquema definit per la seva estructura portant, que sempre se sustentava sobre murs de càrrega.

La planta general de conjunt del projecte original (fig. 64) mostra la previsió d'un terreny situat just al seu centre per a la construcció d'una llar d'infants. Aquest equipament se suma a la llista d'equipaments no realitzats al barri, una absència que aguditza el caràcter eminentment residencial de l'Eixample Malagrida.

Fig. 85. Dues de les tipologies del conjunt: el bloc prismàtic rectangular i la torre en estrella. Pròpia.

Els pisos de “La Caixa” varen suposar un trencament no previst de la tipologia edificatòria a base de xalets aïllats que havia previst el projecte de Malagrida. Segons Xavier Casademont (2015), la seva construcció va representar, a més d’un trencament tipològic, una flagrant il·legalitat portada a terme a partir d’una associació entre el poder polític i el poder econòmic-bancari de l’època:

“En aquesta zona només es podien construir habitatges unifamiliars però, una vegada l’entitat va adquirir els terrenys per a construir-hi grans blocs de pisos, ningú va posar-hi cap objecció, tot i que suposava una flagrant vulneració legal” (Casademont 2015, p. 229).

Els pisos del portal (1959)

El bloc d’habitatges conegut com els “Pisos del Portal” fou una iniciativa social promoguda pel “Patronato parroquial olotense el Portal”, una associació benèfica fundada a mitjans dels anys cinquanta amb la participació de l’església. Aquest patronat tenia la intenció d’erradicar el barraquisme en el qual s’havia instal·lat la major part de la població immigrada a Olot durant els anys anteriors, de procedència principalment andalusa. De fet, això fou així fins al punt que els estatuts del patronat recollien la prioritat de cedir aquests habitatges específicament a població immigrada provinent d’altres zones d’Espanya (Casademont 2015, p. 245).

Situats en la intersecció del c. Nicaragua amb l'avinguda Xile, els blocs es construïren per fases des de l'inici de les obres l'any 1959, i finalment sumaren un total de seixanta habitatges. El terreny escollit, com passava sovint en les iniciatives d'habitatge social, quedava en una zona aleshores desconnectada del nucli de la població. En contrapartida, el seu cost d'adquisició va ser zero pel fet que els seus propietaris, els fills de Malagrida, varen decidir fer-ne donació al Patronat.

Fig. 86. El bloc d'habitatges del "Portal". Pròpia.

El bloc projectat per Joan Aubert i Camps (Olot, 1902-2004), que encara es conserva tal com es va construir sense haver patit amb prou feines cap modificació, constava de sis plantes d'alçada i cinc nuclis d'escala cadascun dels quals donava servei a dotze pisos. Els habitatges, que tenien tres habitacions i uns vuitanta metres quadrats de superfície construïda, estaven fets a partir d'un sistema constructiu de cost molt baix, tant pel que fa a la seva estructura de murs de càrrega com per als acabats i les instal·lacions.

Tal com expliquem en el subcapítol 2.2 anomenat "70 anys d'obres", la forma poligonal escollida pel traçat del carrer encara per urbanitzar on s'ubicaria el nou bloc –en lloc de la circular prevista pel projecte inicial– juntament amb l'elecció de la modalitat de bloc únic alineat a vorera sense jardins de separació, és un fet clau per entendre la dissolució de l'essència del projecte endegat per Manuel Malagrida en el nucli americà. La dimensió d'aquest edifici acaba condicionant la continuïtat de l'esquema d'avingudes circulars en la resta de carrers del sector fins al punt que el pla urbanístic de 1966 adopta el model poligonal com a tipològic i el proposa també per a traslladar-lo a les altres avingudes concèntriques.

13. ELS EQUIPAMENTS

13. ELS EQUIPAMENTS

El projecte de l'Eixample Malagrida d'Olot s'emmarca en els inicis de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923/25), període en el qual comença el moviment cultural i artístic del noucentisme. En aquests primers anys del segle XX, les mancances pel que fa als equipaments públics –biblioteques, escoles, hospitals...– al Principat són molt importants. I, en concordança amb aquest context, el nou pensament polític percep l'arquitectura com quelcom que pot ajudar a visibilitzar la nova ideologia, sempre i quan aquesta esdevingui una expressió de cultura i de civilitat⁴⁷. La importància que es donava al moment polític i social i a la seva capacitat de transformació era de tal dimensió que, per als seus arquitectes, ja no era suficient estar al servei de la política: calia formar part del poder polític (Puigvert i Figueres 2016).

Respecte al cas olotí, la funció estratègica dels equipaments en la concepció d'eixample que tenia al cap Manuel Malagrida es fa evident, fins i tot, abans de la compra dels terrenys el 1913. En aquest sentit, en una carta oberta publicada l'any 1911 pel qui més tard serà alcalde d'Olot, el metge Eveli Barnadas, aquest hi explica la voluntat del patrici de situar-hi equipaments públics, a més d'habitatge:

“Don Manuel Malagrida, quien de todos es sabido, está gestionando la compra de los terrenos en venta del manso Las Moras para ceder a la población las correspondientes calles y plazas señalados en el plano oficial urbanizados desde luego a sus costes y cediendo además varios solares del mejor emplazamiento para edificios públicos de instrucción y beneficencia”.

El gener de 1913, poc abans de la compra dels terrenys, una notícia publicada al setmanari local *El Deber* concreta amb més detall la voluntat de Malagrida pel que fa a la tipologia d'equipaments que pretén traslladar:

⁴⁷ Un dels personatges clau en la formulació del pensament polític de la Mancomunitat és precisament un arquitecte: Josep Puig i Cadafalch, juntament amb d'altres intel·lectuals i polítics com Eugeni d'Ors o Enric Prat de la Riba.

“Cedir els solars dels quatre xamfrans⁴⁸ de la plaça central que segons el plànol ha d’haver-hi, per a l’edificació de les cases consistorials, escoles públiques, museu-biblioteca i círculo olotense”.

L’octubre de 1913, amb els terrenys ja adquirits per part de Malagrida i pocs dies després de la posada de la primera pedra de l’urbanització del barri, el seu arquitecte de capçalera, Bonaventura Bassegoda, concreta de la següent manera la voluntat del seu client pel que fa als equipaments, en una crònica que escriu al diari *La Vanguardia*:

“El señor Malagrida, iniciador de esa obra, cede á la ciudad de Olot una superficie de terreno de mil quinientos metros para cada uno de los edificios siguientes: Casa Consistorial, Museo municipal, Casino; una manzana mucho mayor para grupo escolar y otra todavía mayor que ésta para Asilo.

Dotze anys més tard, en el plànol de l’Eixample de Josep Esteve de 1925, ja hi apareix representada la posició dels equipaments. Alguns es troben a l’entorn immediat del barri, tals com el Teatre Ideal, l’estació de tren o l’Hotel del Parc. I en l’interior de l’àmbit del projecte trobem situats el Grup Escolar i la biblioteca. Pel que fa als tres primers, la seva presència al plànol respon a factors no atribuïbles a la voluntat del promotor del barri, però segurament que la seva proximitat i la seva concordança amb les intencions del patrici són motiu suficient per a ser sumats al plànol del projecte com un equipament més de l’Eixample.

La raó de ser d’aquest tipus d’equipaments en un barri que, a priori, havia de ser bàsicament residencial és que Malagrida no imaginava un simple creixement de la ciutat cap al sector de migdia, sinó que volia desplaçar el centre de la ciutat cap al nou eixample deixant la ciutat antiga com un barri més. Per entendre la importància que havia de tenir el nou eixample en la ciutat n’hi ha prou a observar una xifra: la

⁴⁸ La notícia parla d’una plaça central en la qual hi conflüen tan sols quatre carrers. I és que encara no fa referència al sistema radial finalment implantat, sinó que es basa en el plànol dibuixat pel llavors arquitecte municipal Alfred Paluzie. Aquest arquitecte havia planificat un sistema de creixement per aquesta zona de la ciutat ben allunyat de l’esquema radial que finalment es va aplicar: una trama quadrangular en la línia de l’Eixample Cerdà de Barcelona.

superfície de l'àmbit del nou barri en el projecte de Malagrida de 1925 era, encara que per poc, superior a la de la ciutat existent en aquell mateix moment.

L'alcalde Barnadas, anunciador pioner de les intencions del Patrici en una primerenca carta de 1911, esdevé un col·laborador necessari de Malagrida per fer realitat alguns dels equipaments previstos al nou barri. El 1915 participa en les gestions per instal·lar a Olot una de les biblioteques de la Mancomunitat que s'acaba inaugurant el 1918 amb el metge com a alcalde. I el 1919, amb Barnadas dirigint encara el consistori, s'aprova per part de l'Ajuntament la futura construcció de dos nous grups escolars, un dels quals ubicat al Pla de Llachs en un dels terrenys cedits per Malagrida. Precisament la biblioteca i el Grup Escolar foren els dos únics equipaments previstos inicialment que s'arribaren a construir, quedant sense edificar-se l'Ajuntament, l'hospital i el casino.

Juntament amb els dos equipaments previstos i efectivament construïts, la biblioteca i l'escola, en aquest capítol n'explicarem un altre que, tot i que no es preveia inicialment, fou de ben segur un dels més ben valorats per Malagrida. Estem parlant de les casernes militars que, a partir de la finalització de la Guerra Civil, ocuparen uns amplis terrenys cedits pel patrici a l'àmbit de l'Eixample de la riba sud del Fluvià. Indirectament, la desafectació militar i el retorn com a propietat municipal d'aquests terrenys que va tenir lloc als anys seixanta, va donar lloc a una complementació imprevista del somni de Malagrida. I és que, a partir de la possibilitat de reocupar els terrenys militars per a un ús públic municipal, aquest espai fou utilitzat per a ubicar-hi els principals equipaments esportius de la ciutat.

13.1 EL GRUP ESCOLAR MALAGRIDA

A l'inici del segle XX, l'ensenyament a Catalunya estava en una situació de precarietat evident. Durant el segle anterior, el sector havia patit un cert abandonament que havia conduït a una manca de centres escolars i a un desequilibri entre demografia i nombre de mestres. Concretament, a la ciutat d'Olot, segons l'historiador local Joaquim Danés i Torras, l'escola pública olotina va finalitzar els anys vint amb una proporció d'un miler d'alumnes per a cada sis o set mestres. En conseqüència, els alumnes s'agrupaven en classes de 75 a 100 nens sense ni tan sols disposar de pati d'esbarjo ni calefacció a l'hivern. I a tot això cal sumar-hi el fet que quasi la meitat dels nens anaven a escoles privades de la ciutat, ja fos gratuïtament o pagant.

En aquest sentit, l'entrada en joc de la Mancomunitat amb la presidència d'Enric Prat de la Riba i el seu consell de pedagogia, del qual en formaven part noms tan destacats com Eladi Homs o Alexandre Galí, representà un factor clau de cara a la millora de la qualitat de l'escola catalana. Hi havia la consciència que no es podia promoure un nou model d'escola sense que anés acompanyat d'una arquitectura pròpia. Calia una nova escola que, a més d'higiènica, s'ajustés a les gradacions d'edat i a la separació per sexes, disposés d'espai suficient per a l'esbarjo, tingués en compte la millor orientació, facilités la ventilació i renovació d'aire (Puigvert 2005, p. 56-61)... Aquestes directrius establertes implicaren que totes les escoles construïdes durant la Mancomunitat tinguessin alguns trets en comú, el més evident dels quals era la composició en dos volums simètrics amb un cos central per a les dependències compartides entre sexes.

Segons Joaquim Danés, el 1919, el metge i tinent d'alcalde de l'Ajuntament d'Olot Candi Agustí va redactar una memòria explicativa sobre com millorar les condicions de l'ensenyament públic a la ciutat. En aquell moment, els nens i nenes olotins que anaven a l'escola pública ocupaven unes dependències infradimensionades i obsoletes a l'edifici de l'Hospici. En aquesta memòria, Agustí hi plantejava la construcció de quatre nous centres educatius per a quatre mestres i dos-cents alumnes cadascun, amb la qual cosa es podria assolir la xifra de cinquanta alumnes per aula, que en aquells moments es considerava òptima.

Amb la proposta de Malagrida sobre la taula de cedir gratuïtament un solar⁴⁹ per a la construcció d'un Grup Escolar al nou eixample, i davant la dificultat econòmica d'adquirir quatre solars per a quatre escoles, durant el mateix any 1919 es prengué la decisió de construir dos centres grans en lloc dels quatre menors que proposava Agustí. Per tant, es proposava que aquestes escoles acollissin uns 600 alumnes cadascuna entre nens i nenes, que es repartirien en 12 aules de 50 alumnes cadascuna. Amb aquesta voluntat, l'any següent es convocà un primer concurs de projectes arquitectònics per al Grup Escolar de l'Eixample Malagrida, del qual en resultaren seleccionades les propostes dels arquitectes Goday, Danés i Sureda. Finalment, la preferència del jurat fou que el redactor del projecte fos Josep Goday Casals.

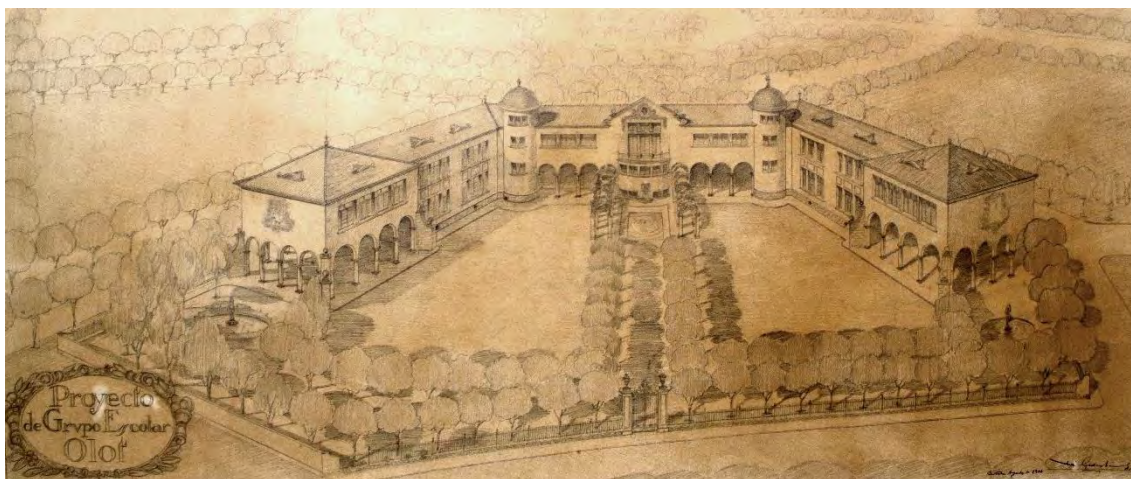

Fig. 87. Perspectiva del Grup Escolar presentada per Goday al concurs de projectes. ACGAX.

A partir d'aquí, dos temes entraren a debat tant a nivell d'Ajuntament com a peu de carrer. El primer era el finançament de l'edifici, sobre el qual es discutia si calia pagar-lo amb diners de l'Estat o si era millor fer-ho des de la ciutat per mantenir intacta la capacitat de decisió sobre l'escola⁵⁰. El segon tema de discussió era l'emplaçament. En

⁴⁹ Segons Joaquim Maria Puigvert (2005), la construcció d'escoles a partir del finançament de mecenes que hi posaven diners a més del seu nom fou quelcom prou habitual en època de la Mancomunitat. Entre aquests mecenes destaca la figura de Josep Torres Jonama (1857-1946), un palafrugellenc del ram del suro que va fer fortuna a Nova York.

⁵⁰ Segons Joaquim Maria Puigvert (2005), aquest debat s'obre en el context de l'acord firmat pel rector de la Universitat de Barcelona, Valentí Carulla, amb el govern de Madrid segons el qual aquells municipis que renunciessin a demanar subvencions de l'Estat per a la construcció de les seves escoles s'estalviarien d'haver de presentar el projecte a Madrid. Aquest acord es prenia bo i entenent que els projectes redactats seguirien les directrius encarregades als arquitectes Jeroni Martorell i Lluís Planas pel govern de la Mancomunitat i aprovades per Madrid.

aquells anys vint, encara hi havia qui veia el terreny de l'escola com a excessivament allunyat del centre. Finalment, el 1925 l'Ajuntament acordà de seguir amb la previsió de construir una única escola per a 600 alumnes al nou eixample, tal i com preveien les bases del concurs. I d'aquesta manera es confirmava la construcció del projecte ja redactat per Josep Goday. No obstant això, encara restava oberta la problemàtica del finançament.

Després de tancar-se un preacord per un préstec de 400.000 pessetes amb "La Caixa de Pensions" destinat a la construcció de l'edifici, la visita del rei Alfons XIII a la ciutat el 1927, amb motiu de la inauguració del Pont de Colom i la col·locació simbòlica de la primera pedra del Grup Escolar, va representar un factor determinant per a assegurar-ne la construcció i decantar-ne el finançament. Ara ja en plena dictadura de Primo de Rivera, finalment els diners vindrien de Madrid amb prèvia aportació de l'Ajuntament d'un 30% del total pressupostat així com també del terreny. Durant la visita, se li facilitaren al rei els plànols del projecte de Goday, i el monarca respongué amb elogis cap al nou edifici. Heus aquí un fragment del discurs de Malagrida en l'acte de posada de la primera pedra de l'any 27:

"En vuestra memoria ha de quedar grabado el recuerdo de la colocación de la primera piedra del Grupo Escolar, donde recibireis la instrucción que ha de despertar vuestra inteligencia y la educación que ha de conducirla por buenos caminos haciéndoos ciudadanos honrados y Fuertes para servir a Dios, a la patria y a todos los hombres que son vuestros hermanos".

Les obres de construcció del nou edifici s'iniciaren l'any 29 i es portaren a terme a una velocitat inusualment alta per l'època. Pocs mesos després, però, les obres quedaren aturades davant l'aparició d'unes importants esquerdes a les cantonades de l'edifici. Els problemes estructurals que reflectien les esquerdes finalment foren reparats a partir de la construcció d'uns contraforts de pedra afegits. I encara avui, després de múltiples reformes efectuades a l'escola, aquests contraforts hi són presents.

En l'estudi de Robert Bayer (2000) sobre el Grup Escolar s'exposa un possible cas de corrupció al voltant de la construcció de l'escola que podria ajudar a explicar les anteriors patologies. Una vegada adjudicada l'obra, el Ministeri d'Educació va exigir

diverses modificacions al projecte per tal de reduir-ne el cost (i la qualitat), però finalment no va constar enlloc que hi hagués hagut cap rebaixa en el pressupost de l'obra; tot i que sí en la qualitat.

La voluntat de construcció del Grup Escolar Malagrida i el seu concurs de projectes arquitectònics tindria lloc en època de la Mancomunitat; la decisió de finançar i construir l'escola, així com la major part del percentatge de construcció, es portaria a terme durant la dictadura de Primo de Rivera; la finalització i entrega de l'obra pertany al període de la Segona República; i, finalment, la seva inauguració oficial es faria coincidir amb el dia de l'aniversari republicà: el 14 d'abril del 32. I és que el govern de Manuel Azaña es va implicar en la finalització del Grup Escolar assumint el projecte de la Mancomunitat com a propi.

A partir de l'esclat de la Guerra Civil, l'arribada de refugiats republicans provinents del sud d'Espanya a Olot fou constant, i l'escola hagué de fer front a un evident problema de sobreocupació. L'any 38, amb el perillós apropament del front cap a terres catalanes, l'escola fou desplaçada cap a d'altres ubicacions de la ciutat per poder adequar l'edifici com a hospital militar. I amb la guerra ja finalitzada, l'exèrcit franquista va seguir ocupant l'escola utilitzant-la com a caserna militar. Aquesta ocupació, que no finalitzà fins als anys cinquanta, causà importants modificacions i desperfectes a l'edifici. Ens referim a la construcció de trinxeres al pati, la col·locació d'una tanca de filferat espinós, la instal·lació de safarejos, la construcció de nous pavellons o a l'enderroc d'alguns envans no estructurals interiors per a obtenir sales més grans (Danés i Torras 1977).

Entre el 1950 i el 1952, els nens i les nenes d'Olot varen poder tornar a l'escola Malagrida, però, a diferència del que sí succeïa als anys trenta, ara ja no compartien ni tan sols el pati espai durant l'esbarjo. En la mateixa línia, la depuració de funcionariat que executà la dictadura franquista afectà en bona mesura l'Escola Malagrida, ja que molts dels mestres que exercien en el període de república anterior a la Guerra Civil estaven estretament vinculats amb la política o amb la cultura catalana.

És evident que el Grup Escolar no tingué un bon inici: després de tretze anys de l'escrit del tinent d'alcalde Candi Agustí on se'n proposava la construcció, l'escola estigué en funcionament només sis anys i, a partir d'aquest moment, fou ocupada dotze anys més per militars.

Fig. 88. El Grup Escolar als anys cinquanta una vegada reinstaurat l'ús escolar, en una imatge comparativa amb la situació actual. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció d'imatges de Josep M. Dou Camps (esquerra). Pròpia (dreta).

A l'any 1965, en el context de creixement de l'escola provocat per l'arribada de l'onada migratòria espanyola, l'arquitecte municipal Joan Aubert projectà l'anomenat pavelló nou, que acolliria sis aules més, nous lavabos i una cuina pel menjador escolar. Aquest pavelló nou fou enderrocat per aluminosi i estat ruïnós l'any 1995, en el context d'una reforma en la qual es construiria una altra nova cuina, un gimnàs, una pista poliesportiva i un ascensor. Una altra de les obres efectuades a l'edifici que mereix la seva menció és la projectada a l'any 83 per Arcadi Pla Masmiquel, en la qual s'adaptaria l'edifici a la nova llei de coeducació: a partir d'aquest moment ja no hi hauria separació per sexes ni al pati ni a les aules. Aquesta reforma implicaria la modificació de la façana per generar una sola entrada a l'edifici pel centre en lloc de les dues existents, alhora que se suprimiria la duplictat d'escals interiors i es recuperaria un dels porxos oberts a tres cantons –o pati cobert– de què disposava l'edifici originalment.

El projecte inicial que redactà Josep Goday⁵¹ –i del qual en feu la direcció d'obres l'arquitecte municipal Josep Esteve– contemplava la construcció d'un volum lineal en

⁵¹ Josep Goday Casals va obtenir el títol d'arquitecte a l'escola d'Arquitectura de Barcelona el 1905. Un dels seus projectes més importants i primerencs fou el nou edifici o casa de correus de Barcelona, el concurs del qual el guanyà el 1914 (tot i la que no es va construir fins al 1927). Malgrat aquest edifici i

forma d'U de composició simètrica per la seva divisió per sexes; amb els seus braços en angle obert adaptant-los a la morfologia radial de carrers de l'Eixample Malagrida. De fet, aquesta adaptació al context urbanístic fou la base organitzativa de l'esquema d'eixos de composició que regularia tota la planta del projecte. L'edifici constava de planta baixa, planta pis i una planta semisoterrani parcial que ocupava el nucli central. Respecte a la construcció d'una planta soterrada, les edificacions escolars de l'època acostumaven a tenir tres plantes o més, però en el cas del Grup Escolar Malagrida el bon criteri del jurat va considerar que era necessari no superar l'alçada mitjana prevista per als edificis residencials del barri.

Fig. 89. Imatge comparativa entre l'entrada central actual i les dues entrades del projecte original. Pròpia (esquerra). ACGAX (dreta).

La memòria del projecte explica el programa de necessitats a què havia de donar compliment l'edifici segons el concurs. Aquest programa contemplava una escola per a 300 nens i 300 nenes que es repartirien en 12 aules de 50 alumnes cadascuna. A més, l'escola havia de disposar de patis coberts, vestíbul, guarda-roba, despatx del director, sala de professors, sala d'exàmens, sala de conferències i d'exposicions, biblioteca-

d'altres que construï de caire civil així com també d'un bon nombre de religiosos, la seva feina es va centrar en l'arquitectura escolar, de la qual n'esdevingué una referència. Entre els projectes d'escoles encapçalats per Josep Goday destaquen la Ramon Llull, la Milà i Fontanals i l'Escola del Mar de la Barceloneta. I també dues escoles finançades per personatges patricis en la línia del cas de Malagrida a Olot, com són l'escola Àngel Baixeras i l'escola Pere Vila. Aquesta segona fou finançada per l'indià que porta el mateix nom de l'escola, que feu fortuna a l'Argentina de manera coetània a Malagrida. Entre les ocupacions alternatives a la redacció de projectes de Josep Goday, destaquen la funció d'arquitecte municipal que desenvolupà a Barcelona, on arribà a ser cap d'arquitectes de la comissió de cultura de l'Ajuntament, i la coautoria, juntament amb Puig i Cadafalch i de Falguera de la publicació de referència "L'Arquitectura romànica Catalunya" (Ventura 1990, volum 4, p. 45-49).

museu, tallers per a treballs manuals, infermeria, cuina i lavabo. El pati cobert, actualment tancat com a espai interior, era una interessant sala porticada sustentada amb pilars cilíndrics de pedra i arcs de mig punt. Aquesta tipologia d'espai estava situat als dos extrems dels braços de la U que defineixen la volumetria de l'edifici. Goday, en la memòria del projecte, descrivia aquests arcs de mig punt com a elements que vinculaven l'edifici amb l'arquitectura de les Masies de la comarca. Molt noucentista.

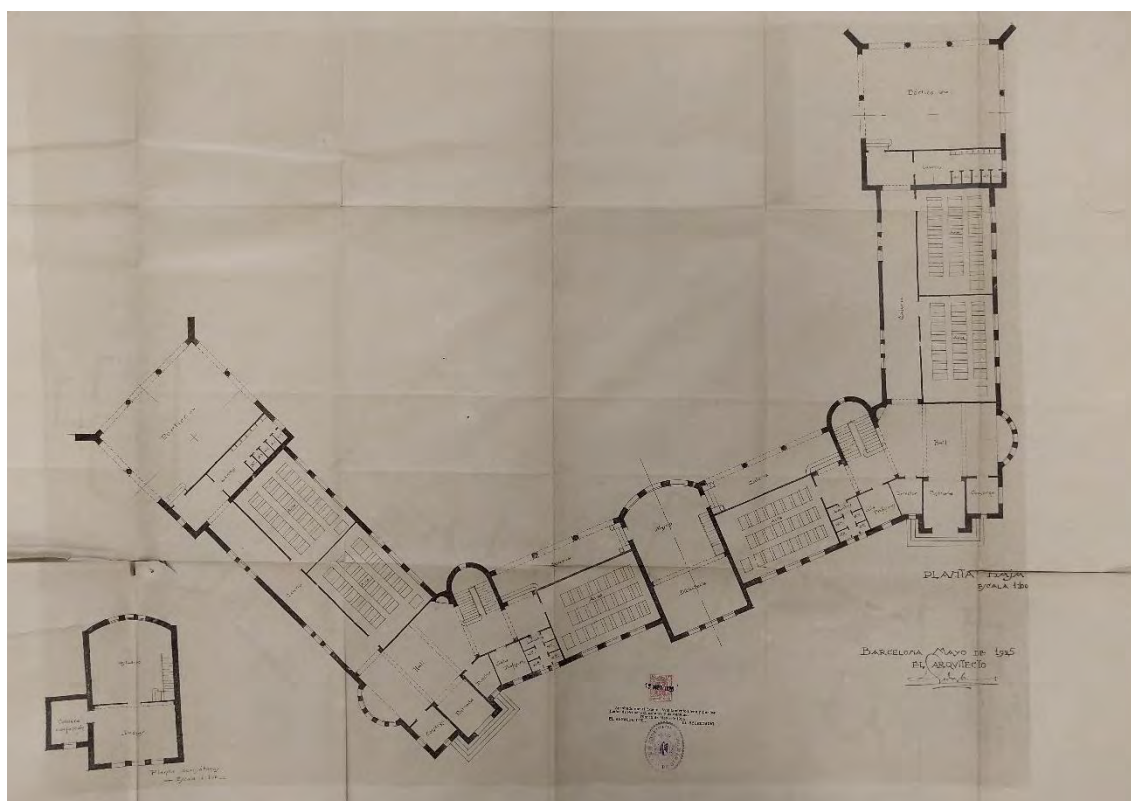

Fig. 90. Plànol de planta baixa del projecte constructiu del Grup Escolar, ACGAX.

L'edifici inicial, a diferència del funcionament que adoptà a partir de la reforma imposada per la llei de coeducació dels anys vuitanta, estava totalment desdoblada entre l'ala de nens i l'ala de nenes, de manera que cada gènere tenia una entrada pròpia. L'àmbit central, que actualment acull el vestíbul únic d'entrada a l'escola, s'utilitzava per a activitats compartides, com ara la sala d'actes o la biblioteca-museu. La divisió per sexes que contemplaria el projecte arribaria fins i tot al pati d'esbarjo, on una línia d'arbres situada al centre partiria el pati en dues parts. Aquesta divisió exterior no s'acabaria aplicant fins a la reobertura de l'escola als anys cinquanta, ja que en temps de la Segona República l'espai de joc era compartit.

També en la memòria del projecte, l'arquitecte Goday volia justificar algunes de les modificacions efectuades en l'avantprojecte guanyador del concurs i que afectarien el projecte constructiu. Es tractava de canvis encaminats a una reducció del pressupost que haurien pogut tenir relació amb els problemes estructurals que van sorgir durant el transcurs de l'obra. Alguns dels canvis visibles que actualment podem apreciar en l'edifici construït respecte al projecte original són: la utilització de la forma poligonal en lloc de la circular en les tribunes posteriors on s'ubicaven les escales, l'eliminació de la balconada circular orientada al pati des del nucli central, o la substitució de la pedra de basalt de Castellfollit per pedra calcària de la pedrera de Begudà en els pilars que sustenten els arcs de les porxades.

El Grup Escolar Malagrida fou un projecte ideat, executat i finalitzat a cavall de períodes polítics absolutament oposats. No obstant això, aquesta diversitat de pensament amb la qual va haver de conviure el projecte no significà l'aplicació significativa de variacions en l'estil, ja que la tendència al monumentalisme i al classicisme propis de l'arquitectura civil noucentista es va seguir aplicant de manera semblant durant la dictadura primoriverista.

La definició que el mateix arquitecte Goday inclou a la memòria del projecte sobre el que n'anomena "criteri artístic" aplicat a l'escola d'Olot és la següent:

- Simplicitat respecte la tradició artística del país i de la comarca
- Caràcter amable i harmònic en el paisatge que ha informat la concepció i traçat del projecte.

De fet, l'arquitectura de Goday brillava per la seva eficàcia i regularitat, i tenia característiques oposades a l'exuberància modernista, com ara la voluntat de contenció a l'hora de disposar els elements decoratius en l'edifici de manera que aquests no ultrapassessin el marc donat per l'estructura. En els seus motius decoratius o ornamentals Goday emprava la ceràmica, els esgrafiats o els relleus escultòrics (Puigvert 2005); i és que per als arquitectes noucentistes, i especialment en el cas de l'arquitectura escolar, els "vells oficis" era quelcom que sempre calia preservar i utilitzar.

13.2 LES CASERNES

L'any 1941, poc més d'un any després de la finalització de la Guerra, Manuel Malagrida decideix cedir una part important dels seus terrenys a la riba sud del Fluvià per a la construcció d'unes casernes militars. Els terrenys a cedir, d'una superfície de trenta mil metres quadrats i compresos entre l'avinguda de la República Argentina, l'avinguda Xile i el riu, ajudarien a consolidar urbanísticament en el futur el sistema radial per al nucli americà de l'Eixample, el qual, en aquells moments, tenia com a únic eix mitjanament consolidat el de la República Argentina.

Si bé les motivacions emocionals o patriòtiques van tenir probablement un pes important en la decisió de Malagrida de cedir "gratuitament" part dels seus terrenys –en el document signat l'any 1943 de cessió dels terrenys, Malagrida hi va voler fer constar que realitzava aquesta donació "animado del mas fervoroso patriotismo"–, també és cert que aquest no és l'únic motiu que el va portar a prendre una decisió d'aquest tipus.

En aquest sentit, analitzant el fons documental relatiu a la cessió dels terrenys dipositat a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, veiem que la donació de 30.000 m² que rep l'exèrcit espanyol per a la construcció de les casernes no prové únicament de Manuel Malagrida, sinó que també hi intervé l'Ajuntament d'Olot. I és que la donació del patrici olotí va lligada a una condició que no és gens menor: ell cedirà 15.000 m² de terreny sempre i quan l'Ajuntament en cedeixi uns altres 15.000 al costat de la seva porció donada, constituint finalment una parcel·la de 30.000 m².

Aquesta condició exigida pel patrici només es pot complir si l'Ajuntament d'Olot, que no disposa de terrenys al costat de la seva porció cedida, compra els altres 15.000 m² al mateix Malagrida. El més sorprenent del cas és que, segons s'explica en un certificat del secretari de l'Ajuntament del mes de maig del 1941, el preu que Malagrida va exigir pels terrenys era superior al preu de taxació. Segons el secretari, el valor finalment acordat i pagat fou de 50 cèntims el pam –en total, 198.000 pessetes–, mentre que la valoració de què disposava l'Ajuntament deia que no se'n podia pagar més de 30 cèntims. En resum, Malagrida va vendre uns terrenys a un preu un 167% superior al seu valor real i, a canvi, en va donar uns altres de la mateixa dimensió. Es fa difícil de

qualificar com a donació una operació com aquesta, realitzada en plena postguerra i mesos després de l'“Aigat” d'Olot, que havia arrasat aquest sector i n'havia aixecat totes les alarmes respecte a les seves condicions de seguretat.

En la mateixa documentació consultada respecte a les casernes, hi trobem diversos documents referents a la reversió dels terrenys una vegada l'exèrcit va deixar de fer-ne ús. Entre aquesta documentació hi consta una carta enviada l'any 1964 per l'Ajuntament d'Olot al Ministeri de Defensa en la qual es reclama el retorn d'aquests terrenys. L'Ajuntament decideix demanar la reversió en el moment que és coneixedor del fet que l'exèrcit espanyol es troba fent gestions per tal de poder vendre la parcel·la. En aquesta carta, el consistori explica l'esforç que li suposà adquirir els terrenys en el seu moment per la precària situació econòmica de l'administració local després de la guerra. El document detalla que, per tal de fer front al pagament de 198.000 pessetes pactat amb Malagrida per la meitat dels terrenys a cedir, l'Ajuntament havia fet un préstec a retornar durant vint anys. Finalment, el 10 d'octubre del 1967, apareix publicat al BOE la reversió a l'Ajuntament i als hereus de Malagrida dels terrenys donats per les casernes a l'Eixample. El retorn va lligat a una condició econòmica: calia pagar 50.000 pessetes pels béns materials i els edificis que encara quedaven sobre els terrenys militars després d'anys d'abandonament de les instal·lacions.

Un altre argument que, conjuntament amb l'anterior, podia haver empès Malagrida a facilitar un terreny a l'exèrcit per a la construcció d'unes noves casernes té relació amb el Grup Escolar que porta el seu nom. Diem això perquè, des de l'any 38 fins als anys cinquanta, l'equipament escolar estigué ocupat pels militars desplaçats a Olot i l'ús escolar s'establí provisionalment en d'altres edificis de la ciutat. Podria ser que la voluntat de retornar l'ús inicial previst a l'edifici del Grup Escolar persuadís Malagrida per buscar uns altres terrenys per a l'establiment de l'exèrcit a la ciutat.

El gener del l'any 1942, el coronel primer cap de la “Comandancia de fortificaciones y obras de la 4a región”, Julio Zaragüeta, envia una carta a l'Ajuntament d'Olot amb una perspectiva aèria de l'avantprojecte de les casernes d'Olot. En aquest moment, la cessió dels terrenys estava pactada verbalment entre les parts però encara no

formalitzada ni econòmicament ni davant de notari. Aquests plànols, tal i com el coronel explica a la carta, haurien de servir per ajudar a donar “el deseado impulso a las gestiones referentes a la legalización y entrega de los terrenos ofrecidos, base esencial para la concesión de los oportunos créditos”.

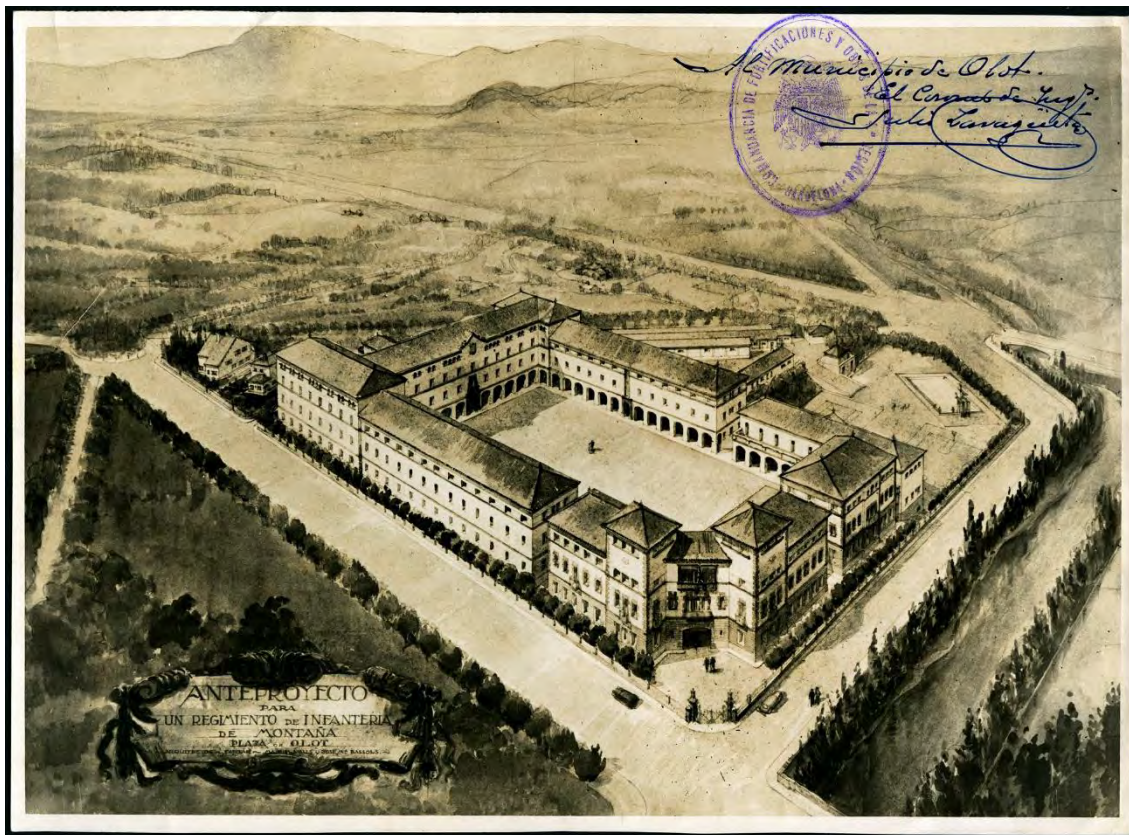

Fig. 91. Avantprojecte de Casernes Militars a Olot signat per Manuel Valls i José Ma. Bassols. ACGAX.

La perspectiva de l'edifici de què disposem (fig. 90), que porta la signatura dels arquitectes Manuel Valls⁵² i José Maria Bassols, és l'únic document gràfic del projecte de les casernes que aquesta investigació ha pogut localitzar. Ni a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa ni a l'Archivo Militar Intermedio de la Caserna del Bruc de Barcelona, on es guarda la major part de documentació i projectes de la zona militar d'Olot, hem pogut

⁵² Manuel Valls Vergés (Barcelona, 1912-2000) va ser un arquitecte català. Després de cursar els estudis d'arquitectura amb José Antonio Coderch va formar-hi despatx, i aquesta col·laboració va durar des del 1942 fins als anys seixanta, malgrat que compartiren físicament el mateix despatx fins a l'any 1972. La seva obra conjunta contempla edificis com la Casa Ugalde (1951), l'edifici de La Marina (1952) l'edifici Catasús (1958) i les Torres Trade (1966). Va ser un dels impulsors del Grup R, entre altres noms il·lustres de l'arquitectura Catalana com Josep Maria Sostres, Antoni de Moragas, Joaquim Gili o el mateix Coderch (FLORES, 1998).

localitzar cap altre plànol o document gràfic que faci referència a aquest immens edifici.

Observant el baix nivell d'adaptació del projecte a les condicions de la parcel·la triangular que l'hauria d'acollir i valorant el període transitori⁵³ en què es trobava la negociació pel que fa a la formalització de la cessió, hom té la sensació que més aviat es tracta d'una tipologia de projecte ja treballada propietat de l'exèrcit i adaptada provisionalment al cas olotí. Diem això perquè l'edifici proposat, que ocupa la totalitat de la parcel·la fins a tocar als seus límits, presenta una planta rectangular gens adaptada a la forma del terreny. Aquesta discordança genera espais residuals a dues de les cares de l'edifici, que el projecte soluciona poc eficaçment, mitjançant la representació de cases aïllades –probablement per als militars de més rang–, de pavellons o de pistes esportives i de maniobres. El volum principal de l'avantprojecte presentat és un edifici en anella rectangular que tanca un pati porxat en el seu interior. La seva alçada mitjana és de quatre plantes, tot i que presenta alguns cossos de tres o de dues plantes. La seva tipologia ens recorda a d'altres construccions militars espanyoles realitzades durant el mateix període, com les casernes de Huesca, també pertanyents a la secció de muntanya de l'exèrcit espanyol.

La cantonada més propera a la plaça Amèrica de les quatre pròpies de l'anella rectangular que conforma l'edifici presenta una trobada de cobertes que no concorda amb la veritable alçada de l'edifici a banda i banda del gir. Recordant una de les composicions impossibles de l'holandès Maurits Escher, la trobada de les cobertes entre els dos braços de l'edifici en aquest punt ens explica que un d'ells té una alçada inferior a l'altre, mentre que si comptem el seu número de plantes a través de les filades de finestres representades veiem que la seva alçada hauria de ser la mateixa a banda i banda de la cantonada. Aquest error en la volumetria dibuixada reforça la tesi de l'origen manllevat d'aquest avantprojecte, poc adaptat al cas olotí.

Durant els 25 anys que l'exèrcit va disposar del terreny a l'Eixample, mai no s'hi va arribar a edificar una construcció permanent que s'acostés a la dimensió de

⁵³ El gener del 1942 la cessió dels terrenys es trobava pactada verbalment però sense formalització legal. L'Ajuntament d'Olot encara no havia realitzat el pagament a Malagrida per la compra i posterior cessió de la meitat dels terrenys ja que encara no disposava ni tan sols del crèdit per a fer-lo efectiu.

l'avantprojecte presentat. A part dels diversos coberts o de les naus en planta baixa que ocupaven el terreny i que actualment es troben desapareguts, l'únic edifici que ha restat d'aquest passat militar d'una part de l'Eixample Malagrida és el que havia d'acollir 12 habitatges per a oficials i suboficials de l'exèrcit. Aquest edifici es va construir l'any 1951 a la cantonada entre l'av. República Argentina i l'av. Uruguai.

Fig. 92. Les restes de l'ocupació militar a l'Eixample als anys seixanta. ACGAX. Servei d'Imatges. Col·lecció Josep M. Dou Camps.

Precisament aquest projecte de dotze habitatges per a oficials i suboficials podria ser una altra prova de l'escassa voluntat per part de l'exèrcit de construir l'avantprojecte presentat l'any 1942. I és que, malgrat que la construcció d'aquest edifici data de l'any 1951, tant en l'arxiu personal de l'arquitecte Manuel Valls com en l'Archivo Militar Intermedio de Barcelona, hi trobem un projecte de l'any 1944 amb la mateixa situació i idèntica volumetria que el que finalment s'acabaria executant⁵⁴. Aquest projecte, que contempla inicialment una residència per a 40 oficials i sots oficials solters en el mateix edifici on s'ubicarien els dotze habitatges construïts, es troba datat només un any després de la firma de la cessió dels terrenys i dos anys després de la presentació de la gran caserna no executada. Per tant, analitzant-ho cronològicament, observem que de la intenció inicial d'establir uns dos mil soldats en un gran edifici que mostrava l'exèrcit un any abans de la cessió dels terrenys l'any 1943 es passa a la previsió d'una residència per a 40 oficials solters només un any després. I, finalment, al cap de 9 anys s'acaba construint un edifici per a dotze oficials casats.

⁵⁴ Hi consta un detall intrigant en la signatura dels plànols de l'any 1944: mentre que el projecte de casernes guardat a l'arxiu personal de l'arquitecte Manuel Valls porta la signatura única de Manuel Valls, el mateix projecte localitzat a l'Archivo Militar Intermedio del Bruc porta la signatura única de Josep Soteras Mauri (1907-1989). No hem pogut treure l'entrellat sobre la signatura variable del mateix projecte però, en qualsevol cas, tant l'un com l'altre varen ser arquitectes de reconegut prestigi.

No sabem del cert si l'exèrcit tenia la intenció real de construir a Olot l'avantprojecte presentat el 1942, i el que més aviat sembla és que es tractaria d'una mesura de pressió per aconseguir la firma de la cessió dels terrenys. D'aquesta manera, l'exèrcit podria disposar de terrenys suficients per seguir mantenint en pavellons provisionals els 1600 soldats que hi estaven destinats fins a la consolidació de la ocupació militar (Casademont 2015). Tanmateix, és probable que d'haver-se construït el colossal edifici de la perspectiva enviada, actualment Olot seria una ciutat marcada per una forta presència militar. I és que, valorant la dimensió de la proposta presentada, la previsió d'ocupació de les casernes podria haver arribat fins als 2.000 soldats.

13.3 LA BIBLIOTECA DE LA MANCOMUNITAT

La d'Olot va ser una de les quatre primeres biblioteques públiques construïdes per la Mancomunitat de Catalunya, juntament amb la de Valls (Tarragona), Les Borges Blanques (Lleida) i Sallent (Barcelona). Aquestes quatre primeres joies de l'ideari cultural noucentista responien a un mateix projecte de l'arquitecte Lluís Planes⁵⁵ de 1916, i foren anomenades les "príncep" pel fet de ser considerades les filles predilectes d'aquest projecte de renovació cultural. L'elecció de les ciutats responia a un repartiment homogeni dels equipaments en el país i a una evident voluntat descentralitzadora respecte la capital, Barcelona. I és que per al projecte polític de la Mancomunitat tan important era el territori com la demografia.

Fig. 93. La Biblioteca Popular d'Olot als anys vint. ACGAX. Servei d'Imatges. Fons Fotografia Gotarde (esquerra). Col·lecció d'Imatges de la Biblioteca Marià Vayreda (dreta).

De les quatre biblioteques construïdes, actualment només es conserva la de Valls. La de Les Borges Blanques fou bombardejada durant la guerra; la d'Olot s'enderrocà als anys cinquanta després de no haver estat mai reparada de les destrosses de l'aiguat de 1940, i la de Sallent va patir una reforma de tal magnitud que en va desfigurar la seva essència.

⁵⁵ Lluís Planas i Calvet (Barcelona 1879-1954) fou un arquitecte català titulat l'any 1906 per la Universitat de Barcelona. Durant els seus primers anys d'exercici treballà al despatx de Puig i Cadafalch. I, a partir de 1915, va entrar a treballar al servei de construccions de la Mancomunitat de Catalunya, on el mateix Puig i Cadafalch hi tenia un paper determinant. Com la major part dels arquitectes que li són coetanis, la seva obra es mou entre el modernisme de la primera època i el noucentisme –en el seu cas, d'arrel classicista– de la segona, que comença una vegada instaurada la Mancomunitat. Bona part de les seves obres són equipaments, entre els quals destaquen les Biblioteques príncep i d'altres a Canet de Mar o a Pineda de Mar. No obstant això, el seu nom també apareix en nombroses cases d'estiueig construïdes a poblacions properes a Barcelona (González-Lacuesta 1985).

Les primeres aproximacions al concepte modern de biblioteca pública a l'entorn de Catalunya daten del segle XIX i es creen a partir de l'aprofitament dels llibres requisats durant la desamortització del 1837. Però la majoria de llibres de consulta que oferien –sense servei de préstec, encara– eren en llatí, i això en limitava el seu abast social (Canalias 2017). A principis del segle XX, algunes diputacions i ajuntaments del principat varen posar en marxa iniciatives renovadores per fer arribar els llibres i la lectura a la població, i ja incorporaven nous mètodes, com el servei de préstec que es consolidaria posteriorment.

En el cas d'Olot, la creació de la primera biblioteca pública de la ciutat data de 1905. Després que la crida realitzada entre la població local per a recol·lectar llibres i obres d'art tingués una bona acollida, aquest material es va recollir i exposar en una de les dependències de l'hospici. Així va començar la institució local del museu-biblioteca, un equipament sense servei de préstec i només amb possibilitat de consulta a sala que va conviure amb la nova biblioteca de l'Eixample Malagrida després que el seu principal avalador, el doctor Joaquim Danés i Torras, descartés la fusió entre les dues institucions al·legant que complien amb funcions diferents a la ciutat.

L'elecció d'Olot entre les quatre primeres ciutats on la nova Mancomunitat hi construiria una biblioteca pública fou una decisió que pivotà sobre diversos elements. Un d'ells fou de tipus personal, basat en la bona relació d'un dels principals ideòlegs de la Mancomunitat, Eugeni d'Ors, amb els cercles noucentistes locals. Segons Antoni Mayans i Carme Simon (2018, p. 17):

“Com a amic de l'assagista Josep M. Capdevila i Balanzó, com a col·laborador de Vida Olotina, com a president dels Jocs Florals, Eugeni d'Ors va propiciar que la primera biblioteca concedida per la Mancomunitat de Catalunya fos la d'Olot.”

Més enllà de les motivacions empàtiques o afectives, l'elecció de la ciutat d'Olot també es justificava pel compliment objectiu dels criteris marcats per la Mancomunitat de Catalunya, la qual, quan va obrir el concurs públic per tal que els ajuntaments es postulessin com a possibles candidats a rebre l'equipament, va requerir complir amb tres condicions: donar una subvenció anual a la biblioteca per pagar-ne el

manteniment, fer-se càrrec de les despeses d'aigua i de llum i cedir un terreny per a la construcció de l'edifici (Canalias 2017, p.200).

Olot, a través del seu alcalde, Eveli Barnadas, es mostrà interessada a ser una de les candidates a tenir una biblioteca complint amb totes tres condicions. A més, respecte la tercera condició vinculada a la cessió d'un terreny, la proposta de Manuel Malagrida⁵⁶ d'oferir-lo en el seu futur eixample encaixava de ple en l'ideari noucentista de la Catalunya-ciutat. La bona relació personal entre Malagrida i Barnadas va ser un factor clau, també, en l'elaboració d'una proposta guanyadora i, finalment, la Biblioteca Popular va ser inaugurada el 22 de setembre del 1918.

El projecte d'acord presentat a l'Assemblea de la Mancomunitat el 26 de maig de 1915 sobre la creació d'un sistema de biblioteques populars afirmava:

“Donin-se a les Biblioteques Populars edificis tan petits, tan modestos, construïts tan econòmicament com es vulgui, però locals propis, nets, blancs, clars, decorats amb higiènica i econòmica coqueteria, i presentant per dins i per fora un aspecte estètic gai, plaent a l'ull”.

En aquest sentit, les propostes de Lluís Planas i Ramon Puig Gairalt varen ser les recomanades pel Consell d'Investigació Pedagògica en el concurs per a l'elecció dels projectes arquitectònics de les biblioteques convocat per l'Assemblea de la Mancomunitat el març del 1915. En aquest concurs també hi varen concórrer els arquitectes Joan Bordàs i Adolf Florensa, però la dimensió més gran i la nombrosa quantitat de sales existents en les seves propostes van fer decantar el jurat per a no recomanar-les (Canalias 2017). Una de les característiques més sorprenents i allunyades de la concepció moderna d'arquitectura d'aquest concurs de projectes

⁵⁶ En el moment de la cessió del terreny per a la nova biblioteca, Malagrida va posar com a condició que només s'ocupés la meitat de la parcel·la que confrontava amb la plaça de l'Estrella, deixant l'altra part per a la construcció del futur museu. I és que el patrici havia previst que el terreny se cediria per a la construcció d'un edifici propi per al Museu-biblioteca ja existent a la ciutat. No obstant això, tal i com hem explicat anteriorment, aquesta institució impulsada pel metge i historiador Joaquim Danés i Torras va seguir pervivint de manera paral·lela a la Biblioteca Popular a l'edifici de l'Hospici.

arquitectònics és la condició de no especificar la ubicació de l'edifici. S'entenia que la biblioteca havia de poder ser construïble de la mateixa manera en diferents municipis de Catalunya, els quals podrien escollir la proposta més convenient entre les diverses opcions que hi hauria disponibles.

Fig. 94. Perspectiva de la Biblioteca Popular de Valls, de Lluís Planas, dibuixada curiosament pel llavors arquitecte municipal de la població, Cèsar Martinell. ACAItCamp.

El projecte de Lluís Planas per a les quatre primeres Biblioteques Populares contemplava un edifici compacte en planta baixa amb una distribució clara i funcional. L'organització de l'espai es basava amb un esquema estructural per a l'edifici a partir de tres crugies que, a mode de museu, calia creuar en l'eix central a fi de connectar successivament les diferents estances. La primera de les crugies contemplava el porxo d'entrada al centre, a més de l'administració i els lavabos als laterals. La següent crugia era la sala de lectura, d'amplada major a la primera. I en l'última s'hi ubicava la sala de conferències, de mida similar a l'anterior. Per accedir a aquest últim espai calia creuar necessàriament la sala de lectura central.

Aquesta organització de l'espai, juntament amb la mida i la relació entre les peces, seguia la lògica de l'ideari cultural noucentista. En aquest sentit, la connexió lliure i directa del despatx de la bibliotecària amb la sala de consulta responia a la voluntat de facilitar-ne l'atenció però també el préstec –quelcom que fins a aquell moment no

estava encara normalitzat. Pel que fa a la sala de conferències, aquesta tenia una mida tan important com la sala de lectura, a raó de la importància que es volia donar a l'edifici com a centre cultural⁵⁷. En la mateixa línia de coherència amb el pensament noucentista, la domesticitat interior de la biblioteca també havia estat molt cuidada. El mobiliari de fusta –taules, cadires, prestatgeries– havia estat dissenyat per l'escola d'arts i oficis de Barcelona; i les bibliotecàries tenien cura de les flors i plantes que omplien els ampits de les finestres, així com també dels gerrets de flors del seu interior (Puigvert i Figueras 2016).

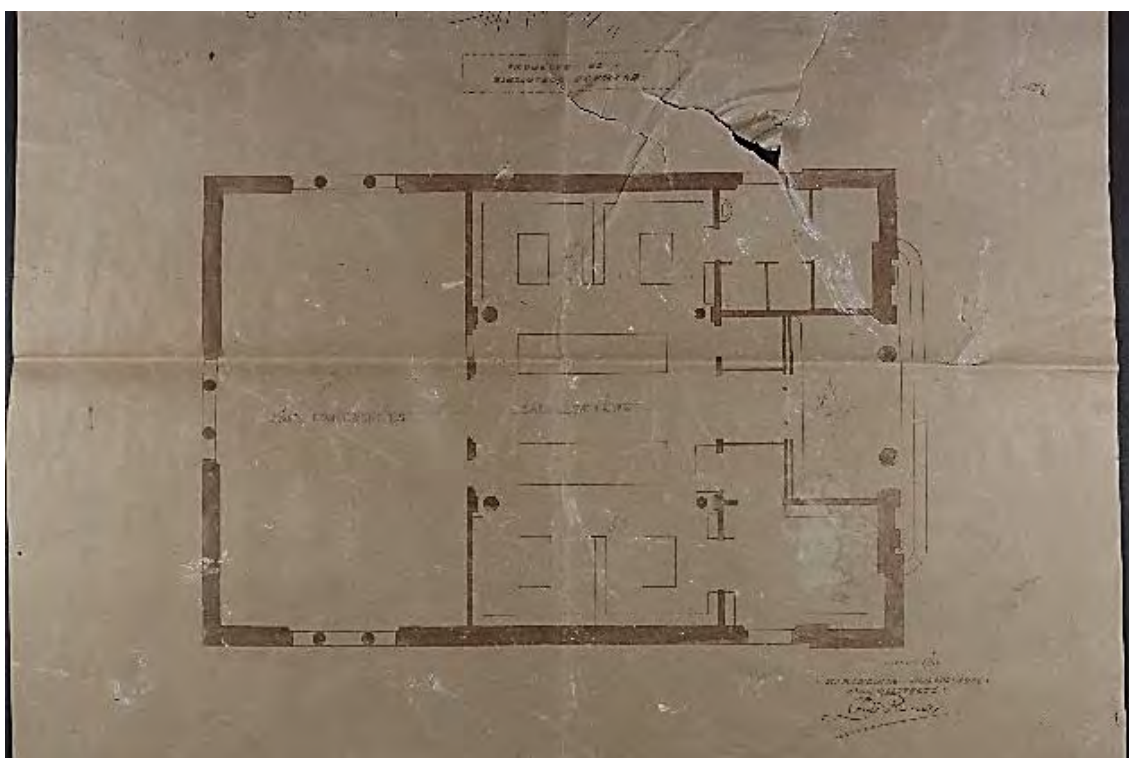

Fig. 95. Planta original del projecte de la Biblioteca Popular de Valls, de Lluís Planes. ACAItCamp.

El noucentisme classicista del projecte de Biblioteca d'Olot és apreciable en diferents elements de l'edifici. El percebem en el seu exterior, on la planta es troba elevada sobre un sòcol al qual s'hi accedeix per una escalinata d'accés i per les columnes i pilastres d'ordre jònic que sustenten el frontó circular acompanyat de dos templets també circulars. En la planta de l'edifici també es pot apreciar clarament l'arrel clàssica

⁵⁷ Una de les temàtiques habituals en les conferències realitzades a la biblioteca d'Olot era la cultura femenina. I, tot i que sempre tenien una orientació clarament conservadora –el títol d'una de les conferències realitzades va ser “Les dones i la llar”–, la seva programació va ajudar a normalitzar la participació de les dones en la vida cultural de la ciutat (Canalias, 2017).

del projecte de Planes, concebut per treure un rendiment òptim als seus 200 m² de superfície. I és que la successió encadenada de crugies o sales amb accés per l'eix central ens recorden de manera directa la relació entre les tres peces principals d'un temple grec: la pronaos (pòrtic d'accés), la naos (sala principal) i l'adyton (sala reservada).

Dues catàstrofes socials i naturals varen tenir lloc durant la vida activa de la Biblioteca Popular de l'Eixample: la Guerra Civil i l'Aiguat d'Olot. Però, la primera, va passar sorprenentment de puntetes per la institució. Segons Carme Simon:

“El que sorprèn de la Biblioteca Popular en el període de la Guerra Civil és precisament la normalitat amb què va funcionar. Va estar oberta al públic tots els dies, fins i tot el mateix dia que les forces franquistes van entrar a Olot (6 de febrer 27 de 1939). L'endemà, com un dia més, la bibliotecària va obrir les portes a una nova jornada de treball, només amb la diferència de canvi de llengua i d'estil en el diari que escrivia cada vespre abans de plegar.” (Simon i Mayans 2018, p.27)

Pel que fa a l'Aiguat d'Olot, les coses van anar del tot diferents i el seu pas per l'Eixample Malagrida va acabar suposant, dissortadament, la fi de la Biblioteca Popular vint anys més tard. Les dades que consten d'aquell 18 d'octubre de 1940 són ben aclaridores sobre la magnitud de la tragèdia: el nivell de l'aigua a l'interior de la sala va arribar a 1,70 m i el nivell de fang acumulat amb l'aigua ja fora va ser de 40 cm (Simon i Mayans 2018).

Segons explica Danés i Torras en la seva “Història d'Olot”, l'octubre de 1940 “l'Aigat” ocupà la pràctica totalitat de la superfície de l'Eixample i, en conseqüència, també la Biblioteca Popular. El fons de la biblioteca anà a parar al riu o aparegué flotant en diferents indrets de la ciutat com la plaça Clarà, i la pràctica totalitat del mobiliari i bona part dels llibres quedaren destruïts. Gràcies a l'ajuda de les bibliotecàries i dels soldats de la caserna d'Olot es varen poder salvar fins a dues tercers parts dels llibres, però les destrosses en l'edifici foren molt importants.

Fig. 96. Perspectiva del projecte original de la Biblioteca Jaume Bofill i Mates que substituiria la Biblioteca Popular. ACGAX.

Als anys seixanta, els desperfectes que havia patit la biblioteca durant l'aiguat sumats a les patologies constructives⁵⁸ acumulades durant vint anys d'abandonament acabaren conduint a l'enderrocament de l'edifici per construir en el mateix terreny una nova biblioteca. Si bé la reforma i posterior manteniment de l'edifici construït per la Macomunitat hauria estat una tasca costosa, també és probablement cert que les autoritats franquistes deurien preferir-ne l'enderroc per acabar amb un element tan important de la simbologia catalanista a la ciutat.

Després de cinquanta anys des de la inauguració de la Biblioteca Popular, al maig del 68 s'inaugurava en el mateix terreny la Biblioteca Jaume Bofill i Mates. El seu edifici, obra de l'arquitecte Joaquim Maria Masramon i de Ventós, presentava millores respecte l'anterior pel que fa a la dimensió de l'espai, la presència de sala per a infants, sala d'exposicions, sala de revistes i magatzem. No obstant això, el seu caràcter neutre pel que fa a la visualització de l'ús i al reconeixement del context del barri on s'inseria, representava un sòlid argument per justificar l'enyorança d'aquells temps en els quals l'arquitectura es vestia de cultura i de civilitat.

⁵⁸ La tipologia d'edifici que proposava el projecte de Planas era genèrica per a qualsevol indret de Catalunya, i precisament aquesta característica era una de les causes dels seus problemes constructius. La zona climàtica d'Olot i la Garrotxa, amb èpoques humides continuades i gelades intenses a l'hivern, requeria d'un tipus d'arquitectura menys exposada que la que presentava la Biblioteca Popular, amb nombroses discontinuïtats i singularitats sobretot a la coberta.

14. CONCLUSIONS

14. CONCLUSIONS

La història de l'Eixample Malagrida es podria explicar des del punt de vista d'un guió cinematogràfic, en el qual hi ha un inici, un nus i un desenllaç però que, com deia el cineasta Jean-Luc Godard, no necessàriament cal que estiguin disposats en aquest ordre. I és que la construcció de la plaça Malagrida als anys vuitanta del segle XX és l'última gran actuació planificada al barri i representa, paradoxalment, la finalització de la primera fase de les obres iniciades setanta anys abans.

Un dels objectius d'aquest treball d'investigació ha estat el d'analitzar com han evolucionat les intencions inicials del projecte durant aquest ampli recorregut cronològic. En les conclusions exposades a continuació analitzarem la transformació que ha experimentat al llarg dels anys l'ideal urbanístic i social d'eixample amb el qual Manuel Malagrida va endegar el seu projecte de transformació de la ciutat; un ideal que contemplava la construcció d'un barri residencial burgès al voltant d'un sol nucli radial que havia de ser capaç d'esdevenir el nou centre de la ciutat d'Olot.

En l'estudi del projecte urbanístic de Malagrida, més enllà de tot allò que pugui ser fruit de l'anàlisi objectiva de les dades obtingudes, s'ha posat l'accent en dos aspectes de caire clarament interpretatiu: ens referim a l'establiment d'una autoria concreta per al projecte i a la citació d'un cas urbanístic com a referent. Si bé tots els treballs realitzats al voltant de l'Eixample olotí tracten aquests dos temes i els resolen a favor d'allò que especifiquen els plànols originals de l'època –Joan Roca i Josep Esteve com a autors i la ciutat jardí com a referent–, aquest treball ha pretès investigar-ho amb independència d'allò que Malagrida va voler deixar escrit. I, per fer-ho, s'ha basat en accions que el patrici va dur a terme al llarg de la seva vida. Perquè si hi ha quelcom més valuós que les paraules escrites són els fets executats.

La figura de Manuel Malagrida i la seva biografia, que ressegueix en paral·lel a quasi totes les temàtiques de la tesi, ha estat prou investigada en treballs anteriors. En aquest sentit, l'aportació que pretenem posar en valor en aquesta investigació rau en aquells aspectes que poden ajudar a establir una autoria i un marc referencial per al

projecte. Com a camí per a entendre les seves influències ens ha interessat la seva curta, intensa i desconeguda etapa a París, per la importància que aquesta va tenir en la seva vida i obra. I com a camí per descobrir l'autoria del projecte ens hem fixat en els seus encàrrecs de treballs a arquitectes, que condueixen a la constatació que sempre hi apareixia un mateix nom: Bonaventura Bassegoda i Amigó.

Paral·lelament a l'estudi de la biografia de Malagrida enfocat als anteriors dos objectius, l'aleatorietat pròpia de la recerca ha subministrat informació suficient per aprofundir en la vessant política de la seva personalitat, així com també per apuntar una controvertida tesi al voltant dels seus negocis alternatius a l'Argentina. Segons les informacions obtingudes –de forma oral a Catalunya i en treballs específics al país sudamericà– la indústria del tabac podria no haver representat ni l'única ni la més gran font d'ingressos de Malagrida durant els seus anys a la ciutat de Buenos Aires.

Més enllà dels elements relacionats amb la qüestió urbanística del barri i el seu promotor, aquesta tesi ha procurat observar i interpretar l'arquitectura construïda al barri: des dels equipaments i, sobretot, l'habitatge unifamiliar burgès de la primera època prèvia a l'"Aigat" fins a les casernes i l'habitatge social de la postguerra. El nucli inicial de l'Eixample Malagrida a la riba nord del Fluvià representa un valuós compendi d'arquitectura noucentista coetània que es troba pràcticament congelat en el temps. En aquest context, l'entrada en joc de l'habitatge social en un barri que es projectava destinat a les classes altes i a l'estiueig és una irònica jugada mestra de la naturalesa. I és que el destructiu desbordament que va patir el Fluvià en el seu pas pel barri l'octubre del 1940 va endur-se també per davant el prestigi de l'Eixample com a lloc segur i tranquil. I aquest fet va donar entrada a una nova tipologia d'habitatge econòmic per a les classes treballadores que, paradoxalment, ara sí que era prou coherent amb l'inapropiat terme de ciutat jardí que inicialment s'havia volgut adoptar com a model tipològic.

UNA NOVA CIUTAT

Una de les intencions més primerenques de Manuel Malagrida a l'hora d'endegar el seu projecte d'urbanització de l'Eixample era la de considerar aquest barri com una nova ciutat i no com una simple ampliació de l'existent. La ciutat vella, amb carrers estrets i sense xarxa de sanejament públic, tenia problemes higiènics evidents. És per això que, en la línia de l'Eixample de Barcelona d'Ildefons Cerdà i a diferència d'un altre model radial com el París de Haussmann, Malagrida es despreocupava de la reforma de la ciutat antiga bo i deixant-la com un barri més de la nova. La importància de l'ampliació que plantejava Malagrida per a la ciutat d'Olot es pot valorar bé amb una dada: la proposta d'Eixample completa –incloent els dos nuclis radials– superava l'extensió de la ciutat antiga en el moment de començar a desenvolupar el projecte.

La voluntat de desplaçament del centre de la ciutat al nou barri és tan primerenca com el primer document on es fan manifestes les intencions d'intervenció urbanística de Malagrida. I és que aquesta voluntat queda palesa en una carta de 1911, redactada quan el patrici estava encara negociant els terrenys del Pla de Llachs però que encara no els havia adquirit. En aquesta carta, signada per Eveli Barnadas en representació del Círculo Olotense, el metge olotí que anys més tard esdevindria alcalde de la ciutat descriu i lloa les intencions de Malagrida pel que fa a la predisposició a pagar la urbanització dels terrenys i a cedir *“varios solares del mejor emplazamiento para edificios públicos de instrucción y beneficencia”*. Però la intenció de generar un nou centre urbà quedarà expressada de manera definitiva en un article clau per a la nostra recerca: el que escriu Bonaventura Bassegoda al diari *La Vanguardia* l'octubre del 1913. En aquesta crònica, dedicada a explicar l'acte de col·locació de la primera pedra de les obres d'urbanització del barri respecte la reforma de la ciutat antiga i el desplaçament dels equipaments públics, en destaquen els següents fragments:

“Teniendo en cuenta que para dejar subsistente el centro de la Ciudad rodeado de calles estrechísimas deberían emprenderse cuantiosas obras de demolición y reforma, se desplaza el centro actual (...) La diagonal que parte del puente enfocará el solar destinado a futura Casa Consistorial”.

Segons aquesta descripció es pot determinar que la parcel·la que havia d'ocupar l'edifici de l'Ajuntament podia ser o bé la de la Casa Plana (1927) o bé la de la Casa Gassiot (1925). Precisament aquestes dues parcel·les foren les dues últimes a edificar-se de les dotze cases projectades seguint l'ideal de barri noucentista burgès de Malagrida. Aquest ordre cronològic ens suggereix que el patrici podria haver decidit esgotar fins a les últimes opcions la possibilitat que l'Ajuntament es traslladés a la nova plaça de l'Estrella.

L'esforç de Malagrida d'endegar un projecte d'ampliació per a la ciutat buscava tenir la recompensa d'ocupar una pàgina important en la història de Catalunya. Fins i tot en aquell moment deuria ser prou evident que la vocació burgesa i d'estiueig pròpia del nou eixample no encaixava gens amb el que essencialment havia de representar una ciutat. Malgrat això, Malagrida tenia molt clar que no n'hi havia prou a fer un nou barri: calia fer una nova ciutat.

ELS EQUIPAMENTS: EL COL·LABORADOR NECESSARI

Quan pels volts de l'any 1911 Manuel Malagrida comença a imaginar el seu projecte de creixement per a la ciutat d'Olot, parteix d'algunes premisses inicials que evolucionaran o canviaran durant els anys següents. Però el protagonisme de la plaça central i la voluntat d'instal·lar-hi els principals equipaments públics per tal de convertir el seu Eixample en el centre de la nova ciutat es mantindrà sempre intacta mentre Malagrida és en vida. En aquest sentit, els equipaments no són només unes peces més del trencaclosques del barri: per a la mentalitat de Malagrida, els equipaments són allò que ha de donar el sentit a tot plegat, aquell element que pot convertir el seu barri en una nova ciutat.

Intencionadament o no per a Malagrida, la construcció d'equipaments al sector tals com l'Ajuntament, la biblioteca i, sobretot, l'escola, acostaria totes les classes socials de la ciutat al barri. I aquesta barreja social convertiria l'Eixample en quelcom més divers i proper als postulats anglesos de la ciutat jardí que el que hauria esdevingut a partir de la simple acumulació de torres d'estiueig. El següent fragment d'un relat

escrit per una veïna de l'av. Paluzie (Montañá 2001) recordant la seva infantesa a l'Eixample als anys quaranta és ben il·lustratiu de com s'encaixava la trobada de classes des del punt de vista del resident burgès:

“No obstant, el que trencava la monotonia i el silenci era la sortida de la mainada del Grup Escolar. Nens cara bruts, mal vestits i llengueruts, que a vegades ens tiraven pedres o ens deien fàstics. Nosaltres els defugíem, i no sortíem de casa fins que no se'n veia cap enlloc.”

El context polític i social dels primers anys del segle XX a Catalunya és propici per a la implantació de les idees de Malagrida. Les mancances pel que fa als equipaments públics (biblioteques, escoles, hospitals...) són molt importants. I el nou pensament polític entén l'arquitectura d'estat com un mitjà eficaç per fer visible els nous ideals noucentistes, vinculats a la cultura i a la civilitat.

Però els ambiciosos plans de Malagrida no van reeixir del tot. L'Ajuntament, peça clau de la seva estratègia de desplaçament del centre urbà, no s'arribaria a instal·lar mai a la parcel·la que tenia reservada a la plaça central, i aquesta es va acabar venent anys més tard per a ús residencial. No obstant això, dos dels grans equipaments previstos pel patrici sí que ocuparen el seu lloc al barri. Ens referim al Grup Escolar i a la Biblioteca Popular, dos edificis que esdevingueren dues bones mostres del que havia de representar l'arquitectura d'estat noucentista.

L'edifici de la biblioteca, avui desaparegut, es va construir a partir d'un projecte genèric de Lluís Planas pensat per ocupar qualsevol emplaçament de la geografia catalana. Aquesta condició gens empàtica del projecte, tot i que no remava precisament a favor d'una bona integració en el seu entorn, no representà un obstacle en el cas de l'Eixample Malagrida. El projecte plantejava un edifici d'estil clàssic fins al punt que la seva planta representava la recreació meticulosa de l'esquema distributiu d'un temple grec. Amb unes dimensions d'ocupació i alçada molt semblants a la major part de les cases del barri olotí, la construcció del projecte genèric de Planas no implicava cap problema d'adaptació ja que, de les quatre que es varen construir

inicialment a Catalunya, la d'Olot era probablement el cas en què el projecte s'adaptava millor al seu context.

El malaurat enderroc de la Biblioteca Popular als anys seixanta és el punt final d'un llarg dol que comença l'octubre de l'any 1940 amb el pas de l'"Aigat d'Olot" per l'Eixample Malagrida. Aquesta catàstrofe natural causà greus desperfectes, tant en l'edifici com en el seu contingut. I la coincidència d'aquest fet amb l'entrada al període de la postguerra, juntament amb la poca simpatia que generava un símbol del catalanisme com era la biblioteca de la Mancomunitat, van ser factors que no sumaren a favor d'una reobertura de l'equipament. En aquest sentit, és ben paradoxal com la biblioteca fou capaç de resistir la força d'una guerra sense tancar ni un sol dia les seves portes durant els anys que va durar i, en canvi, fou incapaç de resistir la força de la naturalesa durant tres intensos dies de pluja.

Pel que fa al Grup Escolar, obra de Josep Goday –arquitecte escolar per excel·lència del període noucentista–, es resolgué amb un edifici en forma de U de composició simètrica per la seva divisió per sexes i de només dos nivells d'alçada, a diferència de la major part d'escoles que s'estaven construint en aquell moment a Catalunya. A partir d'un cos central per als elements comuns, els seus braços oberts reconeixen la configuració radial dels carrers. A la influència classicista de la biblioteca de Lluís Planas, Goday hi va afegir alguns referents de les masies de la comarca, tal com descrivia explícitament en la memòria del seu projecte. A excepció de l'absència de jardins entre edifici i vorera a causa de l'alineació de la seva façana a carrer, la resta de condicions plantejades pel projecte feien de l'edifici de l'escola un bon exemple de la integració de l'equipament enmig de les arquitectures residencials del barri.

L'alcalde Barnadas, anunciador pioner de les intencions de Malagrida en una primerenca carta de 1911 i company de somnis del patrici en la seva voluntat de convertir Olot en un oasi burgès per a l'estiueig, és també un col·laborador necessari per fer realitat els dos equipaments finalment construïts. Així, el 1915 participa en les negociacions per instal·lar a Olot una de les biblioteques de la Mancomunitat, que s'acaba inaugurant el 1918 amb el metge com a alcalde. I el 1919, amb Barnadas

encara dirigint el consistori, l'Ajuntament aprova la futura construcció del nou Grup Escolar del Pla de Llachs.

La història de la instal·lació d'equipaments a l'Eixample Malagrida segons les intencions dels anys dolços del projecte acaben bruscamment amb la guerra i, sobretot, amb l'"Aigat". No obstant això, als anys quaranta i amb Malagrida encara en vida, sorgeix la possibilitat –i el projecte– de construcció al barri de les casernes militars anteriorment citades en uns terrenys cedits pel patrici i pel consistori. La proposta presentada planteja unes casernes amb pati central de forma estranyament rectangular i autònoma damunt d'una agrupació de parcel·les triangular pròpia de l'estructura radial de l'Eixample. Malgrat que desconfiem de la intenció real de l'exèrcit de construir el colossal i desconcertant edifici presentat a l'Ajuntament i més aviat ho interpretem com una eina de negociació per aconseguir la cessió efectiva dels terrenys, el cert és que durant més de vint anys els militars ocuparen 15.000 m² del nucli americà de l'Eixample amb diversos coberts i barracons. En l'actualitat, damunt d'una part dels mateixos terrenys cedits al barri, encara hi consta un edifici d'habitatges construït als anys cinquanta per a oficials i sotsoficials de l'Exèrcit.

La cessió dels terrenys de les casernes per part de Malagrida, malgrat que la documentació conservada ho qualifica com a cessió gratuïta, amaga al seu darrere una curiosa picaresca del patrici. I és que la condició que va posar per a cedir els 15.000 m² de sòl que aportaria gratuïtament era que l'Ajuntament n'havia de cedir la mateixa quantitat en uns terrenys contigus als seus. Com que ell era el propietari dels terrenys que envoltaven la part que ell cedia, l'Ajuntament va haver de comprar-los-hi per després donar-los a l'exèrcit. I ho va haver de fer a un preu imposat per Malagrida que, segons valoracions del moment, suposava un 170% del seu valor real. Així és com, en plena postguerra, Malagrida va aconseguir vendre una bona part dels seus terrenys de la riba sud del Fluvià en una operació vestida d'altruisme i d'espanyolisme. Ja tenien raó els argentins que anomenaven a Malagrida com "el rey de la propaganda".

La tendència iniciada pel patrici –i només parcialment portada a terme– de dotar d'importants equipaments l'Eixample, tindria un sòlid i inesperat aliat l'any 1982 amb la redacció d'un nou Pla General d'Ordenació Urbana de la ciutat. Aquest pla preveia convertir la part militar desafectada als anys seixanta en un àmbit d'equipaments esportius juntament amb la parcel·la simètricament oposada a aquesta respecte l'avinguda de la República Argentina. Aquesta decisió dels anys vuitanta del segle XX culmina amb prou solidesa la tendència iniciada als anys deu amb la construcció de l'equipament de la Biblioteca Popular. De no haver estat per la voluntat de Malagrida i de l'alcalde Barnadas per donar-li un sentit públic a l'Eixample, probablement aquest hauria estat un altre barri estrictament residencial. I tots nosaltres ho trobaríem la mar de normal.

UN TERMINI D'EXECUCIÓ HISTÒRIC

Des de la Mancomunitat de Catalunya fins a la democràcia espanyola passant per la dictadura de Primo de Rivera, la Segona República, la Guerra Civil o els quaranta anys de Franquisme. Aquest és l'ampli període històric de més de setanta anys en el qual es desenvolupen les obres de l'Eixample Malagrida des del seu inici als anys deu fins a la seva finalització als anys vuitanta. Un procés que porta el projecte a evolucionar i a adaptar-se a les diferents circumstàncies històriques, socials i naturals amb què es va trobant.

La carta de Barnadas en representació del Círculo Olotense redactada el desembre de 1911 marca el punt d'inici del projecte de Malagrida. I aquest document estableix un nou marc cronològic, ja que la data en la qual s'escriu és clarament anterior a la del primer plànol conegut del barri, que data del 1916. I és que, malgrat que llavors encara era vigent per al Pla de Llachs l'eixample en quadrícula dibuixat per Alfred Paluzie en el seu "Proyecto de reforma y mejora de la Villa de Olot" de 1909, queda clar que en aquell moment Malagrida ja tenia definides moltes de les decisions que aniria concretant més endavant. I, a partir de la precisa descripció que inclou el tan citat article de Bonaventura Bassegoda al diari *La Vanguardia* de l'octubre de 1913, es pot

afirmar que el projecte ja havia abandonat l'organització en quadrícula de Paluzie i estava dissenyat en la disposició radiocèntrica en la qual finalment s'acabaria construït.

No obstant això, ha estat impossible de localitzar cap document gràfic d'aquest projecte anterior al plànol signat per Joan Roca Pinet el 1916, i és evident que aquest plànol va existir. Prova d'això és el fet que, en les negociacions entre l'Ajuntament i Malagrida dutes a terme entre el 1913 i el 1916 arran de la urbanització del sector, es fa sovint referència a aquests plànols ara desapareguts. Malgrat que no sembli una empresa fàcil, un interessant objectiu per a futures investigacions seria el de trobar un document gràfic que pogués acreditar que el projecte d'eixample radial ja estava projectat anys abans de l'aparició del plànol oficial de Joan Roca Pinet.

El present treball focalitza bona part de la seva mirada en la part inicial del projecte, desenvolupada a la riba nord del Fluvià. I és que la primera etapa, que contempla la construcció d'un sol nucli radial i que s'expressa gràficament en el plànol de 1916, és un projecte complet i tancat que no preveu la seva replicació a l'altra riba del riu. La metàfora de la descoberta d'Amèrica associada al projecte de dos nuclis radials finalment executada és, en realitat, una intel·ligent solució per tornar a donar sentit a un projecte duplicat que ja en tenia per si sol. De fet, tot i que respecte a la implantació del projecte de la primera fase en el seu context l'opció d'un sol nucli és més efectiva, a nivell de coherència de la metàfora de la unió hispanoamericana guanya clarament la proposta binuclear.

Un dels elements que demostren amb més força que el projecte d'un sol nucli no contemplava de cap manera la construcció del segon és l'observació de l'ordre jeràrquic menor dins del conjunt del carrer que uneix la plaça Amèrica amb la plaça Espanya passant pel pont de Colom. I és que, d'una banda, la seva amplada és del tipus reduït i, de l'altra, en el plànol de 1916 no s'hi preveu la realització de cap pont en la seva intersecció amb el riu —a diferència del que sí que ocorre amb els dos carrers diagonals que té als seus costats, anomenats d'Espanya i de la República Argentina. Aquestes avingudes acabarien amb el Pont de Ferro, que prolongaria l'actual avinguda

de València fins al passeig de Sant Roc, i amb el finalment no executat Pont de les Deus, que prolongaria l'actual avinguda d'Aragó cap al sector de la Moixina i La Deu. Un altre element que demostraria que el projecte de 1916 no contemplava la possibilitat d'ampliació és un fragment del citat article de Bonaventura Bassegoda de 1913, el qual destaca com una característica positiva del projecte el fet de no haver de travessar el riu per accedir al nou eixample: "Es un lugar sin rival para emplazamiento del Ensanche de Olot, que puede desarrollarse allí vastísimo y sin necesidad de vadear el río."

L'anàlisi del paper del riu en el projecte ens convida a reflexionar sobre la capacitat d'improvisació o d'adaptació a les circumstàncies sobrevingudes que haurien de tenir els projectes i de com aquests factors poden ser capaços de millorar-los o reorganitzar-los a partir d'una nova coherència. El projecte inicial de l'Eixample Malagrida no només contemplava el riu com a límit sinó que, en el fet de no travessar-lo, hi requeia part de la seva essència i de la seva virtut. La segona fase, en canvi, sense pràcticament modificar la primera, adopta el riu com a eix articulador del projecte global, tot convertint-se en el millor exemple de matrimoni entre el riu Fluvià i la ciutat d'Olot.

Més enllà de l'origen i de les motivacions dels projectes de 1916 o de 1925, també resulta interessant valorar si la seva essència urbanística s'ha mantingut ferma fins als nostres dies. En aquest sentit es pot constatar que, tot i que en el nucli espanyol la instauració del traçat previst als anys deu és absoluta, no podem afirmar ni molt menys el mateix pel que fa al nucli americà. Malgrat que el Pla General del 82 –i també tímidament el de 1970– van intentar recuperar el traçat radial-circular dibuixat inicialment, els més de trenta anys de pèrdua dels valors clau de l'esquema inicial (sistema viari, parcel·lació, densitat, arbrat...) varen fer quasi impossible el seu restabliment en l'ampliació de la riba sud del Fluvià. I és que poc més d'un any després de la mort de Manuel Malagrida els seus fills encarregaren un projecte de modificació del projecte inicial en el qual se suprimien les avingudes circulars que quedaven per executar al nucli americà per considerar-les innecessàries, insegures i constructivament complicades. Aquesta modificació va propiciar que el pla es

desenvolupés fins als anys setanta amb un sistema viari poligonal impropri de la idea inicial. Un dels pocs àmbits que va quedar exclòs d'aquesta modificació de traçat –i en el qual es va poder restablir l'esquema viari circular original– fou el triangle reservat durant trenta anys per a la construcció de les casernes militars.

Com a culminació de les diverses fases de construcció de l'Eixample, l'última gran actuació planificada al barri data dels anys vuitanta, setanta anys més tard de la seva planificació ja prevista en el plànol de Roca Pinet de la primera fase, de 1916. Ens referim a la construcció de la plaça Malagrida⁵⁹ i del grup d'habitatges unifamiliars que la confronten: un projecte arquitectònic i urbanístic de l'arquitecte olotí Ramon Fortet que recupera la plaça prevista en el projecte inicial al davant de la casa del fundador de l'Eixample. La proposta finalment realitzada, que redueix hàbilment la dimensió de la plaça per donar major continuïtat a l'avinguda circular de Múrcia, manté la font com a element singular de l'espai tal com preveia el projecte d'Esteve i posa en valor la Casa Malagrida que, en essència, és el que ja buscava la plaça en la seva concepció. Es tracta d'un projecte fàcilment catalogable com a postmodern si únicament ens fixem en la data de construcció. Però que, posant-lo en context, seria més apropiat entendre'l com una continuació de l'arquitectura noucentista burgesa del barri i, més concretament, del classicisme pal·ladià aplicat pels germans Bassegoda a les cases Malagrida i Juncosa.

LA CATALUNYA-CIUTAT-JARDÍ

El context en el qual s'emmarca el projecte de l'Eixample Malagrida és el del noucentisme i la Mancomunitat: un temps en què política i cultura van de la mà per consolidar una cultura nacional catalana. Aquest és també un període històric marcat per l'inici de la massificació de les ciutats; una massificació vinculada a un creixement

⁵⁹ La plaça Malagrida, tot i que pertany a l'àmbit de la primera fase de l'Eixample per trobar-se ubicada en el primer nucli urbanitzat, no apareix dibuixada fins al 1925 en el projecte de la segona fase traçat per Josep Esteve. Aquest projecte incorpora algunes addicions i modificacions dels traçats circulars com els que haurien de reforçar la jerarquia del Pont de Colom en el nou projecte binuclear (no executats), o la citada Plaça Malagrida.

demogràfic important i a un progressiu abandonament de la pagesia per treballar a les indústries. En aquest context, per primera vegada al nostre país es fa necessària una reflexió a fons sobre la qüestió de les condicions de l'habitatge.

Més enllà de les idees polítiques de la Mancomunitat o de la seva citada vessant social en relació al dret a l'habitatge –ambdues poc o gens alineades amb la ideologia de Malagrida i amb les seves intencions respecte al pla olotí– hi ha una idea encunyada en aquest període en la qual l'Eixample Malagrida hi encaixa molt bé: la Catalunya-ciutat. Aquest model polític i urbanístic implica, entre d'altres coses, fer arribar els avenços de la civilització moderna a tot el territori català a través d'una adequada planificació territorial. La Catalunya-ciutat representa afrontar de cara el creixement demogràfic amb vocació d'ordenar-lo, una idea que era tan moderna en aquell moment com pròpia del nostre temps; implicava preveure zones industrials i zones verdes, controlar la urbanització de les noves àrees o gestionar la millor i més equilibrada ubicació dels equipaments i de les infraestructures, entre d'altres.

Els habitatges amb jardí al costat dels grans equipaments públics com l'escola o la biblioteca en un entorn natural humanitzat i ben connectat per carretera i ferrocarril amb Barcelona així com amb la resta de grans ciutats del país feien de l'Eixample Malagrida un bon exemple del que havia de ser la Catalunya-ciutat. Però també és cert que la seva vocació clarament burgesa i la baixa densitat d'habitatges pròpies de l'Eixample olotí convertien aquest barri en un cas difícilment extrapolable en termes de sostenibilitat territorial i social. En aquest mateix sentit, l'associació del concepte teòric amb connotacions socialistes de les ciutat jardí al projecte olotí respon més aviat a la dimensió comercial i publicitària del promotor i “rei de la propaganda” que no pas al que representava el projecte en essència.

La feliç coincidència durant la segona dècada del segle XX a Catalunya de la formalització del concepte noucentista de la Catalunya-ciutat amb l'arribada de les teories angleses sobre la ciutat jardí⁶⁰ donarà lloc a una fusió de conceptes en la qual un model s'empeltarà de l'altre. En aquest sentit, una possible denominació més

⁶⁰ A partir de la publicació de l'obra de Cebrià de Montoliu “Las modernas ciudades y sus problemas a la luz de la exposición cívica de Berlín” (1913).

adequada i coherent que es podria utilitzar per referir-se al model de comunitats residencials burgeses de baixa densitat sorgides durant el primer quart del segle XX al nostre país seria la “Catalunya-ciutat-jardí”.

1925: UN PROJECTE ESPANYOLITZADOR

El primer nucli radial de l'Eixample a la riba nord del Fluvià es va iniciar en el context polític de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923). En aquest sentit podríem dir que l'aportació del pla urbanístic de Malagrida al projecte catalanista d'Enric Prat de la Riba és neutral. Tot i que en la nomenclatura dels carrers principals i de la plaça central ja es fa referència a l'agermanament entre Espanya i la República Argentina, el projecte no mostra connotacions de caire polític.

En la part d'anàlisi del projecte de 1925, centrada en el seu segon nucli a la riba sud del Fluvià, hi apareix un nom que, per incòmode que resulti, no podem deixar de mencionar: Miguel Primo de Rivera. Malagrida va esdevenir un col·laborador necessari per al dictador militar amb l'objectiu de fer efectiu el seu pla d'espanyolització de Catalunya. I, precisament, aquesta col·laboració va tenir lloc a Olot, la seva ciutat natal. I és que, tant en la mateixa metàfora de la descoberta d'Amèrica com en la nomenclatura escollida per als carrers, ponts i places del projecte de 1925, hi apareixen clares connexions amb d'altres actuacions dutes a terme pel règim primoriverista en la mateixa època. Estem parlant de noms de carrers de l'Eixample com “Avenida de la Raza” –actualment circumval·lació de les Corts Catalanes), el “Puente del comandante Franco” –pilot de la gesta militar espanyola de 1926 en la qual l'hidroavió Plus Ultra va creuar l'atlàntic per primera vegada a la història– o l’“Avenida del Doce de Octubre” –dia de la “raza” o de la hispanitat. Aquests noms, doncs, enllacen directament amb els utilitzats pel règim en d'altres accions en les quals va intervenir, com ara la urbanització de l'àrea de l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1929 o el pla urbanístic d'annexió del municipi de Sarrià amb Barcelona.

En aquest període de Dictadura que s'emplaçà cronològicament entre la Mancomunitat i la II República espanyola, Manuel Malagrida es va significar

políticament de manera inequívoca. Prova d'això és el fet que el patrici olotí acompanyà el dictador militar com a diputat provincial per Barcelona en tota la seva etapa al capdavant de l'estat espanyol: des de pocs mesos després de la seva arribada al poder el 1923 fins a la caiguda del règim el 1930. Durant tot aquest període, marcat per una dura repressió contra la llengua i la identitat catalanes, Malagrida ocupà de manera continuada el càrrec de diputat provincial per Barcelona així com també fou nomenat conseller d'Hisenda de la nova Mancomunitat de Catalunya, reconstituïda durant dos anys sota el règim de Primo de Rivera abans de la seva derogació definitiva. D'aquesta versió espanyolitzada de l'anterior govern català encapçalat per Prat de la Riba, també n'ocupaven càrrecs importants altres membres de la UMN (Unión Monárquica Nacional), com el seu consogre i veí de l'Eixample Lluís Pons i Tusquets, que n'era un dirigent destacat.

Si bé la relació de Malagrida amb el poder va ser la d'estar sempre bé amb qui el posseïa, també és cert que al llarg de la vida les seves accions el varen conduir a alinear-se amb la dreta més espanyolista i monàrquica. En aquest sentit, una de les relacions personals que més influència va tenir en la seva vida personal i política fou la coneixença i, probablement, amistat que va mantenir amb el rei Alfons XIII; una relació que nasqué l'any 1902 amb l'assistència de Malagrida com a representant de la Asociación Patriótica Española en l'acte de coronació del Monarca a Madrid. Aquesta bona entesa entre tots dos acabaria portant la família reial sencera a Olot, bo i quedant-se fins i tot a dormir a la casa de Malagrida per participar en l'acte d'inauguració del Pont de Colom i posada de la primera pedra del Grup Escolar, l'any 1927.

El pla d'espanyolització del dictador Primo de Rivera dut a terme a Olot de la mà de Malagrida, de la mateixa manera que va passar amb els altres casos citats de Barcelona, fixava la seva acció principal en els noms escollits per als carrers i places. I, malgrat que bona part d'aquests noms s'han mantingut vigents fins a l'actualitat, una anàlisi amb més profunditat del projecte d'eixample olotí ens condueix a entendre'l a partir d'altres factors de major intensitat. Ens referim a la densitat, al traçat viari, a l'arbrat i l'enjardinament, als equipaments, a la població a la qual es dirigeix... Des d'aquesta visió polièdrica del projecte en la qual els noms ocupen un lloc menor,

l'Eixample Malagrída margina la seva essència espanyolista per mostrar-se com un exemple paradigmàtic de la Catalunya-Ciutat-jardí, una tipologia d'urbanisme vinculada a la Mancomunitat i, en conseqüència, d'una gran catalanitat.

ELS ÍDOLS DE JOVENTUT

L'estudi i observació del model teòric de les ciutats jardí, tant en la versió original nascuda a Anglaterra com en la seva aplicació a Catalunya de la mà de Cebrià de Montoliu, ens condueixen a afirmar que aquesta tipologia encaixa ben poc amb el cas olotí: al projecte de Malagrída li manca sentit social i li sobra vocació residencial burgesa per emmotllar-se correctament en el moviment de les ciutats jardí.

Malgrat que la formalització gràfica dels esquemes utòpics radials d'Ebenezer Howard es relacionava bé amb l'organització en planta del projecte olotí, i tot i que que la vocació publicitària de Malagrída el va conduir a utilitzar el moderníssim terme "ciutat jardí" com a argument de venda de les seves parcel·les, també és cert que un barri per a famílies burgeses en el qual la indústria i fins i tot els comerços en quedaven exclosos no era la millor solució per allotjar i alimentar de forma higiènica i saludable la massa social que requeria la creixent indústria que s'anava incorporant a les ciutats.

El concepte de ciutat jardí a Catalunya ha estat aplicat habitualment als barris residencials i d'estiueig burgesos construïts durant el primer quart del segle XX. I aquesta no ha estat una classificació feta a posteriori per investigadors moderns, sinó que més aviat respon a l'acceptació d'una intencionada denominació original que ja formava part dels plànols i textos "propagandístics" inicials que encarregaven els promotors dels projectes urbanístics a fi de vendre les parcel·les dels seus nous barris.

Aquesta categorització com a ciutat jardí d'un determinat tipus d'urbanisme d'estiueig burgès no ha ajudat a incloure en aquesta tipologia a d'altres projectes amb connotacions de millora social i d'inclusió de la indústria que sí que tenen a veure amb l'ideari de Howard o Unwin. Estem parlant de projectes sovint tractats i classificats com a colònies agrícoles o industrials, com és el cas del poble de Raïmat, al Segrià. Aquest projecte traçat pel deixeble de Gaudí Joan Rubió i Bellver el 1914 és un bon

exemple d'urbanisme d'organització radial coherent amb els esquemes teòrics de la ciutat jardí; un projecte que incorpora al seu centre els equipaments necessaris per a un funcionament autònom, que disposa d'habitatges de condicions higièniques dignes per als treballadors al voltant de la plaça central i que situa els centres de producció vinícola a la perifèria fins a dissoldre's en l'entorn agrícola i natural del Segrià.

Així doncs, si bé la pertinença del pla olotí al marc teòric de les ciutats jardí no és gens evident, la forma radial de la seva organització en planta ens remet a una tipologia amb connotacions militars i defensives emprada en el camp de l'urbanisme des de l'antiguitat. Més enllà dels referents geogràfics i cronològics més allunyats en els quals se situa l'origen d'aquesta tipologia urbanística, és interessant constatar la presència d'aquest sistema formal en diferents llocs del nostre país. Concretament, aquest treball ha fixat la seva atenció en tres projectes sobre els quals l'Eixample Malagrida hauria pogut exercir algun tipus d'influència. Dos dels projectes li són coetanis: el ja citat poble de Raimat i la Ciutadella de Roses; i el tercer és posterior: la Riba de Castellterçol. Precisament aquest últim, construït als anys cinquanta pel també americano Miquel Cuspinera, és una sorprenent reproducció a escala reduïda del projecte olotí. La urbanització de la Ciutadella de Roses, tot i ser un projecte sortosament no executat, és interessant per tractar-se d'un cas coetani i paral·lel a l'olotí: d'organització radial, dirigit a l'estiueig burgès i endegat per iniciativa privada d'un empresari barceloní.

L'estudi de la biografia de Manuel Malagrida, sumat a la mirada curiosa de les accions i decisions que va prendre al llarg de la seva vida –Cigarrillos París, cobertes mansardes, jardins i decoracions, accions publicitàries, viatges...– fan pensar que els tres anys que va viure a París (1887-1890), dels quals en consta ben poca informació, varen tenir una gran influència en tot allò que el patrici realitzaria posteriorment al llarg de la seva vida. Malagrida viatja a París amb només 22 anys i allunyant-se del control que exercia sobre ell la figura del seu pare. La seva arribada a la capital francesa representa la descoberta de la llibertat i l'entrada a la vida adulta. Però també la seva posterior etapa a Buenos Aires el manté connectat amb els referents francesos ja que, per als

argentins en tant que occidentals, París era la meca de tot allò que es considerava modern, refinat i elegant.

El sistema netament radial de la distribució dels carrers de l'Eixample d'Olot no feia més que sumar arguments a aquesta línia d'investigació, tot conduint-nos a la hipòtesi que el projecte de Malagrida és un altre dels seus homenatges a París i a la cultura francesa. Així mateix, la figura del Baró Haussmann, ideòleg de la reforma radial de París, estava molt més a prop del pensament i de la personalitat de Malagrida que no pas la dels intel·lectuals i humanistes precursors de la ciutat jardí com Howard o Montoliu.

La posada en valor dels monuments en relació amb les avingudes, els passejos arbrats a mode de bulevards, la cura pel mobiliari urbà que mostra el projecte inicial, l'organització d'una ciutat a banda i banda d'un riu... Tots aquests són elements que connecten el projecte de Malagrida amb el pla Haussmann. Ara bé, el que realment omple de contingut la nostra hipòtesi és la relació formal quasi immediata i la coincidència exacta de nom entre la plaça central de l'Eixample olotí, anomenada des de les primeres fonts dels anys 12 i 13 com a plaça de l'Estrella, i la Place de l'Étoile de París, pilar organitzatiu i emblema urbanístic de la nova estructura de la capital francesa.

Finalment, una figura arquitectònica projectada per l'espai més singular dels jardins de la Torre Malagrida sorprèn per la seva relació directa amb l'Étoile de París i amb l'Estrella d'Olot. Es tracta d'una reproducció en planta de l'estructura radial pròpia de les dues places emprada com a element final de l'eix de simetria organitzador de l'interior de la casa i del seu jardí. Aquest fil conductor ens relliga el global, el local i també el particular amb gran coherència amb la biografia personal del patrici: l'Étoile de París com a símbol del seu món, l'Estrella d'Olot com a homenatge a la seva ciutat i la rotonda del seu jardí com a racó domèstic a la seva llar.

ELS DRETS D'AUTOR

L'apartat de l'autoria és, de tots els temes que tracta aquesta investigació, el que ja de bon inici ofereix menys claredat i certesa si ens fixem en allò que està preestablert. Els noms de Joan Roca Pinet l'any 1916 i de Josep Esteve l'any 1925 sempre s'han citat com a autors de l'Eixample olotí pel fet d'aparèixer en els plànols originals, però la cerca de proves i documents relacionats amb la seva participació en el projecte ofereix poques més respostes que la coincidència en ambdós casos d'ocupar el càrrec d'arquitecte municipal de la ciutat en el moment que es desenvolupava la seva part de la feina. L'entrada en joc d'Alfred Paluzie, que proposa aquest treball com a tercer membre de l'"equip tècnic", aporta un projecte amb bones solucions constructives que tindrien vigència en la resta de fases de la construcció i que adoptarien també com a pròpies Roca Pinet o Esteve. Paluzie se suma a la coincidència d'ocupar la plaça d'arquitecte municipal en el moment de la redacció del projecte de la seva part d'Eixample, però no mostra major implicació en la concepció de la idea que els altres dos implicats en la signatura dels plànols.

De fet, podríem dir que el projecte parcial signat per Alfred Paluzie no només mostrava poca implicació en la concepció del projecte sinó que fins i tot procurava no evidenciar quin era el projecte global a què responien els plànols de la seva fase. I és que fins l'any 1913 la proposta vigent d'Eixample per al Pla de Llachs era encara la quadrícula que Paluzie havia previst en el seu projecte de reforma d'Olot, de 1909. Ara bé, a partir de l'adquisició dels terrenys per part de Malagrida i de la publicació de l'article "Dels Aixamplis" (*El Deber*, febrer de 1913) per part de l'arquitecte Josep Danés i Torras, el projecte d'Eixample en quadrícula s'abandona i ja només es parla de la proposta radial. Precisament l'article de Danés i Torras podria ser un dels motius de la posterior i ràpida renúncia de Paluzie a la plaça d'arquitecte municipal. I és que, en el seu escrit, Danés fa una dura crítica a la proposta d'Eixample en quadrícula per considerar-la pròpia d'un arquitecte d'una generació passada i poc sensible amb el seu context:

"No hi há cap terreny que no tingui un carácter, una historia y una forma o configuració. Donchs bé; la quadrícula en prescindeix de tot aixó, resol les coses

com si tots els terrenys tinguessin la mateixa historia, la mateixa forma, el mateix esperit; mes ben dit, com si no'n tinguessin.”

En aquest camí sinuós de recerca i d'interpretació de les dades i dels documents obtinguts en relació amb l'autoria del projecte, apareix tot sovint un nom que va prenent cada vegada més força com a arquitecte assessor de Malagrida en la concepció de la idea: aquest és el de Bonaventura Bassegoda i Amigó. L'estreta relació professional –i també personal– que unia aquest arquitecte amb el promotor del pla olotí, juntament amb la precisa, gràfica i primerenca descripció que fa del nou projecte d'Eixample en el seu article a *La Vanguardia* l'octubre de l'any 1913, converteixen Bassegoda en un ferm candidat a la plaça “vacant” d'arquitecte autor o assessor del pla. Aquest article és el primer document que consta del projecte d'Eixample radial i data de tres anys abans de la presentació del primer plànol oficial de Roca i Pinet i de dos anys abans de la incorporació d'aquest mateix arquitecte gironí com a tècnic municipal. A més, en el text, Bassegoda inclou un significatiu preàmbul de caràcter personal en el qual accepta prou explícitament la seva participació en el projecte.

Un altre element que reforça la connexió de l'arquitecte Bonaventura Bassegoda amb el projecte urbanístic olotí és la mencionada placeta de configuració radial que ocupa l'espai principal dels jardins de la casa particular de Manuel Malagrida a l'Eixample. Aquest element demostra que Bassegoda va utilitzar aquest esquema radial en la seva arquitectura. I ho va fer, precisament, a la casa de Manuel Malagrida.

Si a tot això hi afegim l'acreditada presència de Bassegoda al costat de Manuel Malagrida en els actes d'inauguració del pont i de posada de la primera pedra del Grup Escolar, on d'altra banda no hi era convidat cap dels altres tres arquitectes “oficials” anteriorment citats, llavors ja ens queda ben poc espai per als dubtes.

Desconeixem el motiu pel qual el nom de Bassegoda no apareix en cap document directament relacionat amb el projecte. Podríem aventurar-nos a afirmar que la forta personalitat de Malagrida no deixava espai a d'altres protagonismes relacionats amb les seves accions. I, fins i tot, es podria suggerir que la presència de Bassegoda en la llista de convidats de la visita d'Alfons XIII és una gratificació per la seva discreció. En tot cas, l'autoria de Bassegoda només podria ser complementària a la de Malagrida,

com també ho serien les autories de la resta d'arquitectes participants en el projecte. Comptat i debatut, l'Eixample Malagrida d'Olot és un treball col·lectiu i, probablement, aquesta condició el fa encara millor.

DEL PALAUET BURGÈS A L'HABITATGE SOCIAL

Si parlem d'arquitectura, sens dubte que la tipologia més cohesionada i coherent amb la voluntat del seu promotor des de la concepció del projecte és la de l'habitatge burgès noucentista. Les dotze cases construïdes al barri en l'època de Malagrida i també els equipaments coetanis com el Grup Escolar o la biblioteca representen un magnífic repertori dels diversos subestils amb els quals l'arquitecte d'ascendència olotina Ignasi de Solà Morales divideix l'arquitectura noucentista. I també exemplifiquen prou clarament el valors clau de la nova ideologia: l'arbitrarietat, el mediterranisme, el classicisme, la civilitat o l'imperialisme.

Més enllà dels detalls o elements que determinen subjectivament les influències estilístiques de cada projecte, per entendre per què construïen aquella arquitectura i no una altra hi ha un element en comú en les cases del barri que aglutina també el conjunt de l'arquitectura noucentista: la domesticitat. Els motius vegetals en els estampats de paviments o revestiments de parets, el treball artesanal en els seus relleus i motllures dels interiors, les escales de traçat tou que acullen i acompanyen en el seu recorregut, els testos amb geranis a l'ampit de la finestra, l'arquitectura dels jardins posada en relació amb els interiors... Els valors de la domesticitat a l'Eixample Malagrida eren necessaris per a construir la casa-refugi que requeria la nova societat industrial; una societat que cada cop depenia més de la fàbrica i menys de la pagesia o de l'artesania. En aquest context, podríem considerar que la nova arquitectura noucentista, construïda al mateix temps per les classes benestants i pel poder polític, representava paradoxalment una reacció al context social de l'època en què la deshumanització provocada per la industrialització i l'allunyament de la natura n'eren problemes latents.

Davant d'aquest context inquietant, la resposta que proposa l'art i també l'arquitectura del noucentisme és la de recuperar l'essència arquetípica d'aquell passat estable i harmoniós. En aquest sentit, la masia és un dels grans models a interpretar per aplicar-ne els seus valors en la nova arquitectura, i la casa Plana de Josep Danés i Torras és un exemple magnífic de la seva aplicació. Però el noucentisme arquitectònic també veu de la font dels llenguatges clàssics en relació al mediterrani, com podem reconèixer en l'arquitectura pal·ladiana de les cases dels germans Bassegoda per als Malagrida o per als Juncosa. Una altra influència determinant en són els moviments centreeuropeus del tombant de segle agrupats sota el llençol de la "Sezession", respecte als quals la figura de la casa és l'autèntic pal de paller. Aquests moviments cristal·litzen parcialment a l'Eixample Malagrida en la Torre de la Riba d'Isidre Bosch o en la casa Perandones de Josep Danés i Josep Esteve.

I si la figura de la casa és clau en l'arquitectura del noucentisme, en la intimitat rau l'essència de la llar. La mirada cap a aquesta vida privada de les cases de l'Eixample Malagrida i, per extensió, a la burgesia de l'època, ens ha portat a reflexionar sobre com la sinceritat de qui ens ofereix la seva intimitat és clau en la nostra percepció posterior. L'estudi de la fotografia real d'aquells espais i d'aquelles persones resulta insuficient per entendre la seva manera de viure, ja que en realitat es tracta d'una postveritat que tan sols expressa allò que se'ns volia mostrar.

En aquest sentit, la pintura resulta una eina eficaç per estudiar la intimitat d'una època en la qual la forta irrupció de la fotografia a partir de l'aparició del daguerreotip transforma l'art pictòric i l'orienta cap al realisme i l'impressionisme, uns extrems que la fotografia encara no podia assolir. La mirada humana del pintor era capaç d'interpretar els sentits que acompanyen les escenes, i la seva tècnica feia sentir el dramatisme, la tendresa o la joia. La pintura, a diferència de la fotografia, podia imposar-se a l'espai arquitectònic de manera que el bon pintor s'abstria de l'aparador aristocràtic en què vivien i en el qual volien ser recordats aquells personatges i se centrava en la part més sensible de l'escena.

En l'observació detallada de les dotze cases construïdes inicialment que hem realitzat per elements i per sistemes, subratllem diversos factors que ens permeten determinar la qualitat d'aquesta arquitectura de caràcter burgès. Un dels primers és la coherència i correspondència entre distribució, estructura i volumetria. En aquest sentit, la casa Plana de Josep Danés i Torras n'és l'exemple més paradigmàtic; però també presenten una gran coherència estructural les cases dels germans Bonaventura i Joaquim Bassegoda a l'Eixample. La clara i senzilla organització general d'una arquitectura pensada bàsicament per a l'estiueig ha permès l'adaptació de la major part de les cases a l'ús de primera residència.

Però si és que hi ha un canvi d'ús al barri que mereix una atenció especial aquest és, sens dubte, la transició de palau a alberg sofert per la Torre Malagrida. En un exercici de certa simplificació gens allunyat de la realitat podríem dir que la incorporació d'un microones a sobre del marbre de la cuina i la substitució del llit dels Malagrida per unes lliteres d'acer han sigut canvis suficients per convertir tot un palau en alberg. I és que el material principal i gairebé únic d'aquesta reforma és la substitució del seu usuari.

La major part de les dotze cases construïdes inicialment al nou barri anaven destinades a l'estiueig i havien de representar una escapadòria del dia a dia de la gran ciutat. L'estiueig era una activitat que acostumava a tenir lloc de manera continuada durant tres mesos, de juliol a setembre, i que va ser molt freqüent a la ciutat d'Olot des de l'inici del segle XX fins a l'esclat de la Guerra Civil. Per als personatges de l'alta societat barcelonina que hi estiuejaven, la vida a Olot en període de vacances era ben diferent de la vida que tenien a ciutat. Aquí les seves ocupacions i preocupacions eren les relacions socials i la participació o mecenatge en certàmens literaris o esportius. Bona prova d'això és la dificultat que ha tingut aquesta recerca per confirmar si alguns dels estiuejants del barri es corresponien amb d'altres personatges influents de la Barcelona de l'època que responien al mateix nom. El motiu d'això és que la premsa olotina no recollia i, probablement, ni tan sols coneixia les seves activitats fora d'Olot. Un bon exemple és el de Tomàs Rosés, promotor i propietari de la Casa Rosés, que

seria president del Barça i guanyaria la primera lliga del club però que a Olot era només un “senyor de Barcelona”; o el cas de Pere Benavent de Barberà, arquitecte de la casa Gassiot i estiuejant a la ciutat, que a Olot era sobretot conegut per la seva faceta de poeta.

La dualitat publicoprivada que havia d'afrontar el funcionament habitual de les cases de l'Eixample implicava la construcció d'una arquitectura pomposa i domèstica alhora. La representativitat que havia de tenir la casa convertia l'espai domèstic en una escenografia on el luxe i el poder s'havien de mostrar sense complexos. Però, al mateix temps, la vida privada que també s'hi desenvolupava no podia renunciar al confort i a la intimitat. I és que en una societat industrial creixent on la fàbrica fagocitava la ciutat, la casa havia de ser un refugi que acostés de nou l'ésser humà al món natural del qual s'havia allunyat i li retornés aquella serenitat uterina que havia perdut. A diferència de l'home urbà contemporani, que ja ha nascut en l'entorn hostil propi de la societat industrial, els propietaris d'aquelles cases eren encara fills d'un món que havia conviscut en harmonia amb la natura, i aquella arquitectura havia de ser més que mai una resposta a aquesta enyorança.

Els dotze palaus construïts entre 1914 i 1928 a l'Eixample, juntament amb la presència d'equipaments com l'escola o la biblioteca i d'infraestructures com el tren o la carretera de Barcelona, encaixen plenament en el somni noucentista de la Catalunya-ciutat. Però el gran repte de l'arquitectura del moment era més aviat de caràcter social: calia resoldre la necessitat d'habitatge provocada per l'important augment demogràfic que tenia lloc durant aquests anys en les ciutats. Aquesta tipologia d'habitatge social, fins llavors canalitzada a Olot per la urbanització als anys vint del popularment anomenat Eixample dels “pobres” a la zona nord de la ciutat, es presentaria al barri dels “rics” sense previ avís.

I és la que revinguda del riu causada pel famós aiguat d'Olot de 1940 s'emportaria per davant la visió de l'Eixample Malagrada com a espai elitista, tranquil i segur. A partir de llavors, el temor a una segona inundació va planar sobre la mentalitat de la burgesia potencialment resident al barri i va causar, juntament amb la finalització de la Guerra

Civil i començament de la postguerra, un fort descens del preu del sòl que donaria entrada a projectes d'habitatge social.

Dins d'aquesta nova tipologia d'habitatge a l'Eixample, destaquem la construcció a principis dels anys quaranta del grup Malagrida, un projecte de vint habitatges aparellats promoguts per l'"Obra Sindical del Hogar" i curiosament signats per un jove J.A. Coderch en el que era el seu primer projecte realitzat una vegada acabats els estudis d'arquitectura. Manuel Valls, qui posteriorment esdevindria soci de Coderch, va signar també un primerenc projecte al mateix barri durant els mateixos anys. Ens referim al colossal projecte de casernes militars que, finalment, només fou executat en una petita part en els terrenys cedits per Malagrida i l'Ajuntament al nucli americà de l'Eixample. Qui sap si la casual coincidència dels joves arquitectes Valls i Coderch a Olot en aquells anys fou un dels detonants per a la seva posterior associació professional.

NOMÉS ENS QUEDA LA POESIA

L'Eixample Malagrida d'Olot ha estat un projecte sovint analitzat o citat des del punt de vista d'algunes de les anteriors premisses: marc cronològic, autoria i, sobretot, encaix tipològic. I el seu caire burgès l'ha apartat de les discussions sobre valors socials o funcionals associades habitualment als treballs urbanístics i, encara amb més força, a les ciutats jardí. Tampoc no ha ajudat a la seva difusió la pertinença d'aquest projecte i de les seves edificacions al període del noucentisme, un estil arquitectònic i artístic de gran rellevància però menys extravertit que el modernisme i menys innovador que el racionalisme.

El present treball sobre l'Eixample Malagrida d'Olot ha servit de fil conductor per al tractament en paral·lel de temàtiques diverses, la major part d'elles relacionades amb l'arquitectura, però d'altres també vinculades amb la història, la sociologia o, fins i tot, la política. Ara bé, per damunt de la discussió sobre les intencions colonitzadores del projecte o més enllà de l'establiment d'una autoria, una cronologia, una tipologia o un estil, la rellevància de l'Eixample Malagrida d'Olot rau en la seva qualitat arquitectònica i artística.

I és que la proposta de Bassegoda i Malagrida resol eficaçment l'extensió de la xarxa de carrers de la ciutat antiga fins al meandre generat pel riu Fluvià al Pla de Llachs a través d'una forma geomètrica pura: el cercle. Un encaix en el qual l'esquema radiocèntric adoptat a Olot en homenatge a l'Étoile parisenc agafa un sentit paisatgístic més poètic i intemporal que les motivacions relatives al control militar i a la monumentalitat que varen empènyer el baró Haussmann en la seva reforma radial de París. I és que poques vegades la racionalitat geomètrica clàssica i noucentista pròpia de l'època en la qual s'inscriu el projecte aconseguix un diàleg tan equilibrat i constructiu amb el seu entorn natural com en el cas del pla olotí.

El riu Fluvià, amb el seu meandre al pas pel Pla de Llachs, va resultar clau a l'hora de traçar aquest Eixample per a l'estiueig burgès, un Eixample que pretenia esdevenir una ciutat. I anys més tard aquest mateix riu va desbordar amb tota la seva força per damunt seu bo i convertint-lo en un lloc a l'abast de tothom. La relació amb aquest fet natural ha vertebrat el barri des del seu origen a nivell formal, funcional i paisatgístic, però també social. I de ben segur que la mirada cap al riu i cap a l'entorn natural serà fonamental per encarar els nous reptes de futur de l'Eixample olotí.

Fig. 97: El meandre del Fluvià al seu pas per l'Eixample Malagrida. Pròpia.

El món avança implacablement i les ciutats canvien per adaptar-se a les noves necessitats que requereix la societat. Mentrestant, l'Eixample Malagrida i els seus xalets noucentistes resten gairebé aturats en el temps. El somni de ser ciutat ja queda lluny, mentre que avui és la ciutat qui se l'ha apropiat com un barri més. Els seus

amplis bulevards arbrats i els passejos circulars entre jardins o vora el riu esdevenen camins de silenci i de pau, com un racó de pensar dins la ciutat; uns espais de contemplació en els quals la presència humana hi és benvinguda però no indispensable; una funció en la qual només el riu és suficient per omplir de sentit aquest escenari que ha arrencat la intimitat de l'interior de les cases i l'ha portat fins a l'espai públic.

Durant els ja més de cent anys del barri, aquesta paradigmàtica utopia noucentista que cercava una ciutat refugi dins la Catalunya industrial s'ha anat fent més viva i més necessària. L'ocupació esponjada que exhibeix és avui gairebé insolent però la domesticitat dels seus espais urbans i de les cases que acull segueix essent vigent com mai. Escoltar el riu, estimar el silenci i la verdor, seure en un banc a l'ombra d'uns til·lers; en el caràcter de l'Eixample Malagrida hi rauen les claus per a la seva preservació però també per a la millora d'un urbanisme i d'una societat que ja no recorda per què corre. I mentre somiem a domesticar les ciutats salvatges, guaitarem com neden els ànecs al riu des del Pont de Colom.

CRONOLOGIA

CRONOLOGIA

20 d'abril de 1864	Manuel Malagrida neix a Olot.
1880 – 1887	Malagrida és enviat pel seu a pare a treballar a la ferreteria Jaumandreu de Barcelona.
1887 – 1890	Malagrida viatja a París i hi resideix durant tres anys.
6 de maig del 1889	Inauguració de l'exposició internacional de París de 1889, en la qual Malagrida treballa com a acompanyant d'empresaris espanyols que visiten la ciutat. Aquesta exposició i el gran paper que hi va tenir Argentina, juntament amb la seva estada de tres anys a París, el marcarien per la resta de la seva vida.
1890	Malagrida abandona París i emigra a l'Argentina a bord del vapor Nertha.
1895	Obertura de la primera fàbrica de cigarretes de Malagrida a l'Argentina.
1900 - 1901	Convocatòria dels dos concursos de cartells de Cigarrillos París, el primer any d'àmbit argentí i l'any següent d'àmbit internacional.
17 de maig de 1902	Acte de coronació d'Alfons XIII, al qual Malagrida assisteix com representant de l'Asociación Patriótica Española. En aquest acte, Malagrida entra per primera vegada en contacte amb el monarca espanyol.

- 8 d'octubre de 1903** Manuel Malagrida contrau matrimoni a Barcelona amb Teresa Pons en un gran esdeveniment social. A partir d'aquesta data, Malagrida estableix la seva residència habitual al Passeig de gràcia de Barcelona i comença a abandonar progressivament els seus negocis a l'Argentina.
- 16 de novembre de 1909** Aprovació definitiva del projecte de reforma i millora de la ciutat d'Olot d'Alfred Paluzie, que incorpora el creixement de la ciutat cap a la finca de les Mores a partir d'un eixample en quadrícula en línia amb el Pla Cerdà de Barcelona.
- 14 de novembre de 1911** La línia de ferrocarril Olot-Girona arriba a la ciutat d'Olot. Aquest fet històric va situar el "Pla de Llachs" en un sector estratègic de la ciutat i va motivar Malagrida a invertir els seus esforços a negociar la compra dels terrenys per urbanitzar-los.
- Desembre de 1911** Publicació d'una carta d'Eveli Barnadas –que més tard serà alcalde d'Olot– a la premsa local en representació del Círculo Olotense. En aquesta carta es cita per primera vegada la intenció de Malagrida de construir un eixample i de desplaçar-hi alguns dels equipaments de la ciutat. En aquest moment encara es contemplava la versió inicial d'eixample en quadrícula que preveia el Pla Paluzie.
- 19 de desembre de 1912** Manuel Malagrida, després de més d'un any de negociació, compra la finca de les Mores a Josep Brugats i Ferrer (1841-1901) davant del notari Capdevila.

- 1 de febrer de 1913** Publicació de l'article de l'arquitecte Josep Danés i Torras anomenat "Dels Aixamplis" al setmanari local *El Deber*. La intenció de l'autor amb la redacció d'aquest text és denunciar la poca sensibilitat amb l'entorn de la proposta d'eixample en quadrícula vigent elaborada per l'arquitecte municipal Alfred Paluzie, el qual abandonarà la seva plaça a l'ajuntament el mateix any.
- 12 d'octubre de 1913** Acte de nomenament de Malagrida com a fill predilecte de la ciutat.
- 16 d'octubre del 1913** Publicació de l'article de Bonaventura Bassegoda a La Vanguardia titulat "El Ensanche de Olot", en el que es descriu clarament i per primera vegada com serà el futur eixample de la ciutat. En aquest article, Bassegoda deixa entreveure la seva participació en el projecte de Malagrida.
- 24 de novembre de 1913** Alfred Paluzie, com a arquitecte col·laborador a l'espera d'un nou tècnic municipal, presenta el primer projecte constructiu d'urbanització del Pla de Llachs, ara ja seguint els criteris del Pla Malagrida i abandonant la seva proposta d'eixample en quadrícula. Es correspon a una fase parcial que només contempla un carrer i la plaça central.
- 22 de desembre de 1915** Presentació del projecte per a la construcció de la Casa Rosés a la Plaça de l'Estrella, el primer habitatge del nou eixample més enllà de la reconstrucció del Mas Les Mores que Manuel Malagrida va encarregar al 1914.

- 21 d'agost de 1916** Joan Roca Pinet presenta el plànol general d'urbanització de la riba nord del Fluvià que segueix amb el traçat ja iniciat al 1913 per Alfred Paluzie. Aquest és el primer document gràfic complet que coneixem d'aquesta part de l'eixample Malagrida malgrat que el projecte estava definit des de més de tres anys abans.
- 22 de setembre de 1918** Inauguració de la biblioteca popular de la mancomunitat en els terrenys cedits per Malagrida al nou eixample.
- 5 de juny de 1920** Data de la signatura del plànols de B. Bassegoda per al nou Palau de Manuel Malagrida al Passeig de Barcelona.
- 13 de setembre de 1923** Cop d'estat de Miguel Primo de Rivera i començament de la dictadura, que s'estengué fins al 1930. En tot aquest període, Manuel Malagrida fou diputat provincial per Barcelona.
- 25 de setembre de 1925** Josep Esteve presenta el projecte d'urbanització de la riba sud del Fluvià, seguint l'esquema organitzatiu en planta iniciat a la riba nord.
- 21 de desembre de 1925** Josep Esteve presenta el projecte per a la construcció del Pont de Colom, que ha d'unir les dues ribes del Fluvià.
- 26 d'octubre de 1927** Visita a la ciutat d'Olot del rei Alfons XIII de la mà de Malagrida, per inaugurar el Pont de Colom i posar la primera pedra del grup escolar.
- 22 de desembre de 1927** Presentació a l'ajuntament del projecte de la Casa Plana de Josep Danés i Torras, la que esdevindrà la última de les dotze cases que es construiran al barri abans que la guerra i l'aiguat ho canviïn tot per sempre.

14 d'abril de 1932	Inauguració del Grup Escolar de l'eixample, coincidint amb l'aniversari de la República.
7 de febrer del 1939	Finalització de la Guerra Civil i començament de la dictadura franquista a Olot amb l'arribada de tropes de Franco a la ciutat.
10 i 11 d'octubre de 1940	Durant aquests dos dies de la tardor de l'any quaranta tingué lloc l'"aigat" d'Olot, que passà per sobre l'Eixample Malagrida. Aquesta catàstrofe natural i la conseqüent davallada del preu del sòl propicià la incorporació d'habitatge social al sector.
Juny de 1941	Presentació de l'avantprojecte de vint habitatges per part de l'Obra Sindical del Hogar: el grup Malagrida projectat per J. A. Coderch. Aquesta és la primera iniciativa d'habitatge social de l'Eixample Malagrida després de la Guerra Civil i del pas de l'"Aigat" pel barri.
1941- 1943	Negociacions per a la cessió per part de Manuel Malagrida i de l'ajuntament d'Olot de 15.000 m2 de terreny per a la construcció d'unes casernes militars al nucli americà.
15 de desembre de 1948	L'Ajuntament d'Olot aprova el projecte presentat pels fills de Manuel Malagrida segons el qual modifiquen les avingudes circulars del nucli americà de l'Eixample, tot substituint el seu traçat corbat per un de poligonal.
8 de gener de 1959	Aprovació del projecte per a la construcció del grup de 60 pisos del "Portal", al c. Nicaragua, sense seguir per primera vegada el traçat de les avingudes circulars del projecte inicial de l'Eixample Malagrida.

- 28 d'abril de 1970** Aprovació del Pla Parcial de la Plaça Amèrica, que reflectia oficialment el que ja s'estava produint al nucli americà de l'Eixample: les avingudes circulars es traçaven poligonalment i discontinua, i la tipologia edificatòria era la de blocs aïllats, cases entre mitgeres i indústria.
- 18 de febrer 1982** Aprovació del Pla General d'Ordenació Urbana d'Olot, en el qual s'intenten recuperar part dels traçats circulars, i es preveu la construcció de la Plaça Malagrida ja plantejada en el plànol de 1925 de Josep Esteve.
- 24 de març de 1988** Inauguració de la Plaça Manuel Malagrida. Aquesta plaça i el grup d'habitatges que la confronten, ambdós projectats per l'arquitecte Ramon Fortet, representen la culminació del projecte iniciat per Manuel Malagrida el 1913.

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA GENERAL

AAVV. *Creation from Catastrophe. How architecture rebuilds communities*. Catàleg d'exposició. The Architecture Gallery, RIBA, Londres. 27 gener - 24 Abril 2016.

AZCÁRATE, Blanca; FERNÁNDEZ, Antonio. (2017). *Geografía de los paisajes culturales*. Madrid: UNED.

COROMINAS, Miquel. (2014, juny). "El dibuix dels eixamples, la nova ciutat industrial". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* (núm. 77, pàg. 395-408).

DE SOLÀ-MORALES, Manuel. (2009). "Ciutat jardí, ciutat central". *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* (núm. 259, pàg. 70-79)

FRAGUELL, Rosa M. (1988). *La Ciutat-jardí i l'Obra Social Sindical del Hogar a l'època franquista: el Grup de Sant Narcís de Girona*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials.

FRAMPTON, Kenneth. (2009). "Transformaciones territoriales". *Historia crítica de la arquitectura moderna*. Barcelona: Gustavo Gili.

FUERTES, Pere; MONTEYS, Xavier. (2001). *Casa collage. Un ensayo sobre la arquitectura de la casa*. Barcelona: Gustavo Gili.

GARRIDO, Edmundo. (2011). "La ciudad anatómica de Francesco di Giorgio Martini: un proyecto frustrado del humanismo del Quattrocento". *Ángulo Recto. Revista de estudios sobre la ciudad como espacio plural* (vol. 3, núm. 2, pàg. 293-305).

GLANCEY, Jonathan. (2016, 14 de juliol). *El hombre que arrasó el París antiguo y lo convirtió en la ciudad de la luz*. Londres: BBC Culture.

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA. *Pla Rovira i Trias*.

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA. *Karlsruhe*.

MOLET, Joan. (2003). "Entre conservació i modernització: l'esventrament del centre urbà." *Barcelona quaderns d'història* [en línia]. (núm. 8, p. 235-255).

MONTEYS, Xavier. (2014). *La habitación. Más allá de la sala de estar*. Barcelona: Gustavo Gili.

MONTEYS, Xavier; CALLÍS, Eduard; PUIGJANER, Anna (2007-2010). "Secció Domèstica". *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme*. Barcelona: COAC. Números 249 a 260.

OLIVA, Josep. (2015, 1 de maig). "Els dos plans de l'eixample". *El Periódico*.

PIÉ, Ricard. (2007). *Aportacions catalanes en el camp de la urbanística i de l'ordenació del territori des de Cerdà als nostres dies*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Ordenació del Territori: Agrupació d'Arquitectes Urbanistes de Catalunya.

RASMUSEN, Steen Eiler. (2007). *La experiencia de la arquitectura*. Barcelona: Reverté.

RIBCZYNSKI, Witold. (1989). *La casa: historia de una idea*. San Sebastián: Nerea.

SANTA, Àngels. (2000). "Haussmann, le grand Flammarion". *L'Ull crític* (núm. 6)

SMITHSON, Alison & Peter. (2007). *De la casa del futuro a la casa de hoy*. Barcelona: Coac, Polígrafa.

TARRAGÓ, Salvador. (1972). "El Pla Macià o la nova Barcelona: 1931-1938". *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* (núm. 90, p. 24-36).

VENTURI, Robert. (1999). *Complejidad y contradicción en arquitectura*. Barcelona: Gustavo Gili.

VITAL, Ferran. (2011, 10 de desembre). "Pla Rovira i Trias o la Barcelona que no va ser". *Revista Sàpiens Blog*, <http://blogs.sapiens.cat/historiadorvital/2011/12/10/pla-rovira-i-trias-o-la-barcelona-que-no-va-ser/>

CIUTATS JARDÍ

Llibres i publicacions periòdiques

ARXIU MUNICIPAL DE ROSES. (2012). "Ciudadella o ciutat d'estiueig". *Document del mes de desembre de l'AMR* (núm. 12).

DE MICHELLIS, Marco. (1991). *In the first German garden city: Tessenow in Hellerau*. Lotus (núm. 69, pàg. 54-71).

DE MONTOLIU, Cebrià. (1913). *Las modernas ciudades y sus problemas a la luz de la Exposición de Construcción Cívica de Berlín*. Barcelona: Sociedad Cívica la Ciudad Jardín (pàg. 89-109).

HOWARD, Ebenezer. (1970). *Garden Cities of Tomorrow*. Londres: Faber and Faber.

NADAL, Francesc i MARTÍ-HENNENBERG, Jordi (2012). "Cambio agrario i paisaje vitivinícola en la Cataluña occidental durante el primer tercio del s. XX". *Ería* (núm. 88, pàg. 171-183).

NAIRN, Ian; PEVSNER, Nikolaus; CHERRY, Bridget. (1971). *Surrey (the buildings of England)*. Yale University Press.

PANYELLA, Vinyet (2018, tardor/hivern). "Terramar, urbanisme i turisme". *La Xermada, revista municipal de cultura popular de Sitges*. núm. 51. (pàg. 3-7)

PARSONS, Kermit; SCHUYLER, David. (2002). *From garden city to green city: the legacy of Ebenezer Howard*. Baltimore, Md. London: Johns Hopkins University Press.

ROCA, Francesc. (1971). "Cebrià de Montoliu i la Ciència Cívica". *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* (núm. 80).

ROSSELLÓ, Joan (1989). "L'arquitectura i l'urbanisme d'estiueig al Penedès". *Miscelània Penedesenca* (Vol. 13)

STERN, Robert A. M.; FISHMAN, David; TILOVE, Jacob. (2013). *Paradise Planned: The Garden Suburb and the Modern City*. New York, NY: The Monacelli Press

Treballs inèdits

FRANQUESA, Jordi. (2008). *Les Comunitats Jardí a Catalunya: una experiència retrobada*. Barcelona: UPC.

PÉREZ, Jaume. (2007). *Ideologia i forma urbana. La forma: la ciutat medieval i la ciutat jardí*. Tesina. Barcelona: ETSECCPB. (pàg. 34-41).

Projectes urbanístics

Projecte d'urbanització de la plaça Cuspinera de Castellterçol, arquitecte municipal: José Mª Liesa de Sus, 1953. ACVO.

Projecte d'urbanització: Sector Terramar, Sitges, 1931. AH Sitges.

NOUCENTISME

Llibres i publicacions periòdiques

BELLIDO, María Luisa (2006). "Fotografía y artes plásticas: un siglo de interrelaciones 1837-1937". *Quintas Jornadas Imagen, Cultura y Tecnología: [celebrades durant els dies 3, 4 i 5 de juliol de 2006]* / coord. per María Pilar Amador Carretero, Jesús Robledano Arillo, María del Rosario Ruiz Franco (2007). Madrid: Editorial Archiviana

CASACUBERTA, Margarida. (2003). *Atles literari de les terres de Girona. Segles XIX i XX*. Girona: Gràfiques Alzamora. (p. 411- 412).

COLL, Isabel (1992). *Santiago Rusiñol*. Sabadell: AUSA.

COLOMER, Josep Maria. (1984, maig). "La Catalunya ciutat". *L'Avenç* (núm. 71, pàg. 19).

CREIXELL, Rosa Maria. (2018). *Palaus de Barcelona, cases senyorials i vida privada de l'aristocràcia*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Angle Editorial.

D'ORS, Eugeni. (1992). "La biblioteca". Selecció de textos del *Glosari*. Barcelona: Edicions 62.

D'ORS, Eugeni. (1992). "La ciutat". Selecció de textos del *Glosari*. Barcelona: Edicions 62.

FONTBONA, Francesc; MAS, Ricard; SEGURANYES, Mariona. (2019). *Realisme(s) a Catalunya, 1917, 1936*. Sitges, Valls, Olot: Consorci del Patrimoni de Sitges, Museu de la Garrotxa, Museu de Valls.

PUIGVERT, Joaquim Maria. (2008). *Josep Danés i Torras, noucentisme i regionalisme arquitectònic*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

PUIGVERT, Joaquim Maria; FIGUERES, Narcís. (2016). *La Mancomunitat de Catalunya a les terres de Girona*. Girona: Diputació de Girona.

RÀFOLS, Josep Francesc (1982). *Modernisme i modernistes*. Barcelona: Destino.

RENART, Joaquim (1918-1961). *1918 Diari 1961*. Barcelona: Curial. 6 volums.

RIBAS, Manuel. (2004). *Barcelona i la Catalunya Ciutat*. Barcelona: Angle Editorial.

SOLÀ-MORALES, Ignasi. (1976). "Sobre Noucentisme i Arquitectura". *Cuadernos de arquitectura y urbanismo* (núm. 113).

VIDAL, Mercè. (2014). "La Catalunya-ciutat* en la formulació noucentista". *Medi Ambient, Tecnologia i Cultura* (núm. 51).

Exposicions, catàlegs d'exposicions i conferències:

DEL RIPOLL, Mireia. *Retornem sobre les "segones ciutats", entre el Noucentisme i l'Avantguarda. II conferència Les ciutats i l'espai intel·lectual a Catalunya (1914-1936)*. Biblioteca Museu Víctor Balaguer, Vilanova i la Geltrú. 17 de maig de 2013.

Exposició *Josep Maria Pericas i Morros 1881–1966 Arquitecte*, organitzada per la delegació del Coac d'Osona al Museu de la Pell de Vic, l'any 2019.

Exposició *La casa noucentista: arquitectura unifamiliar a Catalunya (1913-1932)*, realitzada per la Fundació Rafel Masó l'any 2018.

FALGÀS, Jordi; VIDAL, Mercè. (2018). *La casa noucentista: arquitectura unifamiliar a Catalunya (1913-1932)*. Girona: Úrsula Llibres i Fundació Rafael Masó.

L'EIXAMPLE MALAGRIDA I MANUEL MALAGRIDA

Llibres i publicacions periòdiques coetanis a la construcció de l'Eixample

- BARCO, Juan. (1913, 20 de setembre). "El crecer de Olot". *La Comarca* (núm. 33, pàg. 1).
- BASSEGODA, Bonaventura. (1912, 21 d'agost). "La pràctica i la teoria". *La Vanguardia* (pàg. 6).
- BASSEGODA, Bonaventura. (1913, 16 d'octubre). "El Ensanche de Olot". *La Vanguardia* (pàg. 10).
- DANÉS I TORRAS, Josep. (1913, 1 de febrer). "Dels aixamplis". *El Deber* (pàg. 9).
- DANÉS I TORRAS, Josep. (1916, 13 d'octubre). "Olot Ciutat-Jardí". *Vida Olotina* (pàg. 2).
- MALAGRIDA, Manuel. (1927). *Olot Ciudad Jardín*. Olot: Manuel Malagrida i Fontanet.
- REDACCIÓ. (1901, 27 d'octubre). *Sanch Nova* (pàg. 8, 9).
- REDACCIÓ. (1911, 16 de desembre). "Notícies". *El Deber* (núm. 783, pàg. 798).
- REDACCIÓ. (1913, 8 de gener). "El donatiu Malagrida". *El Deber* (núm. 838).
- REDACCIÓ. (1916, 26 d'agost). "La futura Ciutat Jardí". *La Comarca* (núm. 185, pàg. 218).
- REDACCIÓ. (1929, 11 d'abril). "Vocales en el consorcio del Puerto Franco de Barcelona". *Diario ABC* (pàg. 17).
- REDACCIÓ. (1935). "La nostra ciutat jardí". *Setmanari Esquerra* (22706/1935, pàg. 2).
- REDACCIÓ. (1910, 19 agost). *L'Estiuada: periodich d'informacio comarcal : sortirà cada divendres durant l'istiu* (Núm. 32, pàg. 3).

Llibres i publicacions periòdiques posteriors

- ARANDA, Rafel; PIGEM, Carme; VILALTA, Ramon. (1993). *Enquadraments, 10 anys del pla general a Olot*. Olot: Ajuntament d'Olot.
- BARNADAS, Joan. (2016). *Eveli Barnadas Vila, "bon olotí i millor patrici" (1870-1950)*. Olot: Nova Biblioteca Olotina.
- BASSEGODA, Joan. (1990, 29 de novembre). "Bonaventura Bassegoda". *La Vanguardia* (pàg. 25)
- BAYER, Robert. (2000). *El Grup Escolar Malagrida*. Olot: Edicions Bassegoda.
- BEN, Pablo. (2014). "Historia global y prostitución porteña: El fenómeno de la prostitución moderna en Buenos Aires, 1880-1930". *Revista de Estudios Marítimos y Sociales*.

BUTERA, Alejandro. (2012). *Pioneros del Tabaco - Los Fabricantes de Cigarrillos en la Argentina 1880-1920*. Argentina: Editorial Bariloche.

CARRERAS, Esther (1998, 13 d'abril). "Un pont reial que continuarà tancat al trànsit". *Diari de Girona*.

DANÉS I TORRAS, Joaquim. (1977). *Història d'Olot*. Olot: Ajuntament d'Olot.

DOMÈNECH, Gemma; GIL, Rosa Maria; MANTÉ, Sara. (2008). "Joan Roca i Pinet". *Revista de Girona* (núm. 248).

FLORES, C. (1998). "La arquitectura de Jose Antonio Coderch y Manuel Valls. 1942-60". A: *Actas del congreso internacional "De Roma a nueva York : itinerarios de la nueva arquitectura española 1950-1965"*: es va celebrar a Pamplona els dies 29 i 30 d'octubre de 1998, (pàg.67-77). Pamplona: T6 Ediciones.

GÓMEZ, Emilio; COMAS, Enric. "Xalet Blasco-Ochoa. Alfons XII - Travessera Gracia (1910's)". *Barcelofília*.

Llistat cronològic dels arquitectes municipals d'Olot elaborat per l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa. ACGAX.

HERRERO, Toni. (1989, 10 d'agost). "Es retarden els treballs de reconstrucció del Pont de Colom d'Olot". *Diari de Girona*.

MAYANS, Antoni. (2012, octubre). "Converses amb Consol Garganta". *El Cartipàs del Plafó* (núm. 61 pàg. 7).

MIRALLES, Francesc. (1984). "Biografia de Manuel Malagrida i Fontanet". *El concurs dels Cigarrillos París*. Olot: Caja Madrid.

MONTAÑA, Rosa M. (2001, setembre). "El carrer de Paluzie de la dècada dels quaranta". *Publicació personal*. ACGAX.

PARAROLS, Esteve. (1995). "Manuel Malagrida, un olotí entre dos segles". *Els concursos de cartells dels Cigarrillos París*. Olot: Fundació "La Caixa" i Museu Comarcal de la Garrotxa d'Olot.

PUIGVERT, Joaquim Maria (2005, setembre-octubre). "L'arquitectura escolar noucentista". *Revista de Girona* (p. 56-61).

PUIGVERT, Joaquim Maria; FIGUERES, Narcís. (2018). *Balnearios, veraneo, literatura. Agua y salud en la España contemporánea*. Madrid: Marcial Pons, Ediciones Jurídicas y Sociales.

REDACCIÓ (2011, març). "Catalunya i la dictadura de Primo de Rivera". *Sapiens blog (digital)*. <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2011/03/09/catalunya-i-la-dictadura-de-primo-de-rivera/>

- REDACCIÓ. (2013, abril). "El rastre de Primo de Rivera, avui". *Revista Sàpiens*, secció el retrovisor (núm. 128).
- RUBIÓ, Francesc. (1988, 1 de gener). "Es destinaran cinquanta milions per reconstruir el Pont de Colom d'Olot". *Diari de Girona*.
- RUIZ, Juan José. (1993). *Manuel Malagrida, los orígenes de la industria del cigarrillo en la Argentina*. Buenos Aires, Google Books.
https://books.google.es/books/about/MANUEL_MALAGRIDA_Los_or%C3%ADgenes_d_e_la_ind.html?id=1FqGnhkQc-0C&redir_esc=y
- SALA, Joan (2001, febrer). "El Parc "versus" Plaça Clarà". *440: la revista d'Olot* (pàg. 20-21).
- SALA, Joan (2002, novembre). "Torres desaparegudes del Passeig de Barcelona". *440: la revista d'Olot* (pàg. 52-53).
- SALA, Joan (2002, octubre). "Torres del carrer Vilanova". *440: la revista d'Olot* (pàg. 52-53).
- SALA, Joan (2003, gener). "Unes altres torres del Passeig de Barcelona". *440: la revista d'Olot* (pàg. 38-39).
- SALA, Joan (2003, maig). "Obres entorn de la Plaça Catalunya". *440: la revista d'Olot* (pàg. 38-39).
- SALA, Joan (2004, març). "Els darrers projectes de l'arquitecte Simó Cordoní". *440: la revista d'Olot* (pàg. 41-43).
- SALA, Joan (2005, agost). "Els projectes olotins dels germans Bassegoda". *440: la revista d'Olot* (núm. 106, pàg. 35-39).
- SALA, Joan (2005, juny). "Projectes de Paluzie al carrer de Vilanova, els seus darrers encàrrecs a Olot". *440: la revista d'Olot* (núm. 105, pàg. 36-39).
- SALA, Joan. (2006). "Alfred Paluzie, un arquitecte poc conegut". *Revista de Girona* (núm. 238).
- SALAT, Jordi. (2005). *Les quatre columnes catalanes*. Barcelona: Llibres de l'Índex.
- SALLE, Mª Angeles (Coord). (2009). *La Emigracion Española en America: Historias y Lecciones para el Futuro*. Madrid: Fundacion Directa, Ministerio de Trabajo e Inmigración.
- SÁNCHEZ-ALBORNOZ, Nicolás. (2006). "Rumbo a América: gente, ideas y llengua". Mexico DF: El Colegio de Mexico.
- URBANO, Judith (2011). "August Font i Carreras (1845-1924). Aproximacions a la seva teoria i obra". *Butlletí de la Reial Acadèmia de les Belles Arts Sant Jordi* (Volum 25).

VENTURA, Joan (1990). "Josep Goday i Casals, arquitecte". *Notes*. Mollet del Vallès (volum 4, pàg. 45-49).

Treballs inèdits

ARRIBAS, Ramon i FONT, Jaume (1995). "Migracions i mobilitat de la població". Dins: *L'època dels nous moviments socials 1900-1930*, tom 8 de Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans, dirigida per Borja de RIQUER. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

CANALIAS, Laura. (2017). *La xarxa de biblioteques populars de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1931): anàlisi d'una política pública*. Barcelona: UAB.

CASADEMONT, Xavier. (2015) *L'assentament de la immigració andalusa a Olot durant el franquisme*. Girona: UdG.

LLIMONA, Pau; ESCARPANTER, Anna. (2013). *El grup de cases Sant Pere Màrtir i la seva integració amb la ciutat d'Olot*. Olot, Beca Ernest Lluch de Ciències Socials i Humanes 2013.

LÓPEZ, Alba (2016). *Coderch abans de Coderch, l'obra de Coderch a Sitges (1942-1951)*. Treball final de Grau en Estudis d'Arquitectura. Barcelona: ETBAB.

MEJÍA, Marcos. (1995). *Compendio monográfico, técnico y compositivo de arquitectura religiosa y civil, proyectada y construída por Pedro, Joaquín y Buenaventura Bassegoda*. Barcelona: UPC.

Biografies

Isidre Bosch, biografia. Arxiu COAC.

Joan Roca i Pinet, biografia. Arxiu COAC.

Joan Roca i Pinet, monografia COAC. Col·lecció Fons d'Arxiu.

Josep Esteve i Corredor, biografia. Arxiu COAC.

Josep Esteve i Corredor, monografia COAC. Col·lecció Fons d'Arxiu.

Sadurní Brunet, sadurníbrunet.com. Portal web dedicat a l'artesa polifacètic elaborat per l'ACGAX.

TARRAGÓ, Maria. (1974). "Pere Benavent i de Barberà, arquitecte". *Revista del Centre de Lectura de Reus*, (núm. 260, pàg. 1577-1581)

Web oficial de la "Fundació Rubió i Tudurí". Apartat dedicat a la biografia de Nicolau Rubió i Tudurí.

Correspondència

BARNADAS, Eveli - Círculo Olotense (carta pública, desembre, 1911). ACGAX.

MALAGRIDA, Manuel - Ajuntament d'Olot (Comunicacions privades, 9 de gener de 1913, 21 de juny de 1915, 12 de juliol de 1915, 4 de setembre de 1916). ACGAX.

MALAGRIDA, Teodor (comunicació privada, desembre, 1912). ACGAX.

Fons documentals

BASSEGODA, Pere, Bonaventura i Joaquim. Col·legi d'arquitectes de Catalunya, Demarcació de Barcelona.

ESTEVE CORREDOR, Josep. Col·legi d'arquitectes de Catalunya, Demarcació de Girona.

DANÉS I TORRAS, Josep. ACGAX.

MALAGRIDA FONTANET, Manuel. ACGAX.

ROCA I PINET, Joan. Col·legi d'arquitectes de Catalunya, Demarcació de Girona.

VALLS I VERGÉS, Manuel. Fons particular (a mans del seu net Pablo Twose Valls).

Projectes urbanístics

PLÀNOLS. Planta de la Ciudad Jardín, Eixample Malagrida, 1915. ACGAX.

PLÀNOLS. Planta de la Ciudad Jardín, Eixample Malagrida, 1925. ACGAX.

PLÀNOLS. Projecte de pont sobre el riu Fluvià (Pont de Colom), 1926. ACGAX.

PLANS PARCIALS. Núm. 16: Plaça Amèrica i colindants, 1970. ACGAX.

PROJECTES D'URBANITZACIÓ. PU 119: Construcció voreres Eixample Malagrida, 1956. ACGAX.

PROJECTES D'URBANITZACIÓ. PU 60: Modificació i supressió del traçat dels carrers de l'Eixample Malagrida, 1948. ACGAX.

PROJECTES D'URBANITZACIÓ. PU 38: Ordenances i plànol d'edificació Eixample Malagrida, 1944. ACGAX.

PROJECTES D'URBANITZACIÓ. PU Eixample Sant Miquel, 1932. ACGAX.

PROJECTES D'URBANITZACIÓ. PU Eixample de les Fonts, 1932. ACGAX.

PROJECTES D'URBANITZACIÓ. PU Eixample Sant Pere Màrtir, 1932. ACGAX.

PROJECTES D'URBANITZACIÓ. Expedient d'aprovació del plànol d'urbanització dels terrenys entre la carretera de Riudaura, carretera de Sant Joan de les Abadesses, camí de Riudaura, carrer B, carrer Mirador i passeig de Ramon Guillamet, 1925. ACGAX.

PROJECTES D'URBANITZACIÓ. Expedient de modificació del traçat de l'extrem del carrer C, 1923. ACGAX.

PROJECTES D'URBANITZACIÓ. Pla de Llachs, fase inicial de dos carrers i la plaça central, 1913. ACGAX.

Projectes arquitectònics

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 1/1959. Patronato Parroquial El Portal. Avinguda Xile – Nicaragua. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 13/1920: Manuel Malagrida Fontanet, Torre Malagrida. 1920. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 21/1921: Francesc Sadurní, Av. Paluzie. 1921. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 3/1914: Manuel Malagrida Fontanet, Mas les Mores (casa Malagrida). 1914. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 4/1927: Joan Capdevila Corominas, Av. Paluzie. 1927. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 46/1927: Josep M. Plana, Av. Paluzie. 1927. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 51/1926: Jaume Gassiot Magret, Pl. Estrella. 1926. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 56/1916: Lluís Pons i Tusquets, Pg. Barcelona. 1916. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 57/1926: Carles Capdevila, Casa Perandones, Av. Anselm Clavé. 1926. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 57/1926: Carlos Capdevila Can Perandones, av. Anselm Clavé. 1926. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 64/1924: Lluís Gratacós Bosch, Av. Paluzie, 5. 1924. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 64/1924: Lluís Gratacós Bosch, Av. Paluzie. 1924. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 68/1919: Evaristo Juncosa Domènech, Pg. Barcelona. 1919. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 73/1924: Josep M. burch, Av. Anselm Clavé. 1924. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 75/1922: Joaquim Farjas Company Can Perandones, av. Anselm Clavé. 1922. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 9/1929: Josep M. Plana, Av. Paluzie. 1929. ACGAX.

EXP. LLICÈNCIA D'OBRA MAJOR. 94/1915: Tomàs Roses, Pl. Estrella. 1915. ACGAX.

Expedient de projectes relacionats amb la construcció dels habitatges del Grup Malagrida (Coderch). 1939-1941. Habitatge 166. Arxiu Històric de Girona.

IMMOBLES MUNICIPALS: CONSTRUCCIÓ I MANTENIMENT. Projecte de Grup Escolar Malagrida. 1926. ACGAX.

PLÀNOLS. Grup Escolar Malagrida. ACGAX.

PROJECTE. Projecte de la Biblioteca Popular de Valls, 1918. Inv. 1, reg. 4798. ACAC.

PROJECTE. Projecte de residència d'oficials i suboficials pel batalló d'infanteria de la caserna d'Olot. 1944. Arxiu de Manuel Valls conservat pel seu net Pablo Twose Valls.

PROJECTE. Projectes de construcció dels Pisos de la Caixa a l'Eixample Malagrida. 1957–1972. ACGAX.

PROJECTE. Projectes d'obra nova i de reforma de nous edificis i pavellons a la zona militar de l'Eixample Malagrida. Archivo Militar Pirenaico.

Expedients municipals

ADQUISICIÓ DE BÉNS. Revisió dels terrenys cedits per l'Ajuntament a l'exèrcit, 1943-1970 1943-1970. ACGAX.

EXPEDIENTS D'INSTRUCCIÓ PÚBLICA. Expedient de cessió de terrenys de Manuel Malagrida al Pla de Llachs, 1913 1913. ACGAX.

EXPEDIENTS D'INSTRUCCIÓ PÚBLICA. Expedient per obtenir del Ministeri d'Instrucció Pública la construcció del Grup Escolar, 1927 1927. ACGAX.

IMMOBLES MPALS.: CONSTRUCCIÓ I MANTENIMENT. Projecte de Grup Escolar Malagrida, 1926 1926. ACGAX.

LLIBRE D'ACTES DEL PLE. Llibre 1922 1922. ACGAX.

LLIBRE D'ACTES DEL PLE. Llibre 1923 1923. ACGAX.

MEMÒRIA DE LA GESTIÓ MUNICIPAL. Memòria 1959-1989 1989. ACGAX.

PADRÓ MUNICIPAL D'HABITANTS. Expediente para llevar a cabo la estadística de viviendas, entidades de población, edificios y alberges, 1920 1920. ACGAX.

PLA URBANÍSTIC D'OLOT de 1966, ACGAX.

PLA URBANÍSTIC D'OLOT de 1982, ACGAX.

QUARTERS I CASERNES. Adquisició de terrenys per construcció d'una caserna, 1940-1956. ACGAX.

Exposicions, catàlegs d'exposicions i conferències

AAVV. (2013). *Els concursos de cartells dels Cigarrillos París*. Catàleg editat pel Museu de la Garrotxa per l'exposició amb el mateix nom.

MONTURIOL, Quim; PLANELLA, David; TOMÀS, Lluís. (1995). Exposició: *Manuel Malagrida, imatges d'una vida, 1864, 1946*. Organitzada per l'Alberg Residència Torre Malagrida.

PUIGVERT, Joaquim Maria. (2013). "Revisitar les colònies d'estiueig des d'una perspectiva històrica". Text introductori de l'exposició *Empremtes del primer estiueig*, organitzada per la Diputació de Barcelona.

SIMON, Carme; MAYANS, Antoni. (2018). *Centenari Biblioteca Popular d'Olot (1918-2018)*. Olot: Institut Municipal de Cultura d'Olot.

Memòria oral

Converses amb les famílies actuals o antigues propietàries d'edificis o finques a l'Eixample Malagrida. Per la informació aportada, destaquen les converses amb:

Montserrat Capdevila, neta de l'advocat Joan Capdevila.

Germanes Plana, besnetes de Lluís Gratacós i propietàries de la casa Gratacós.

Laura Estivill, propietària de la Casa Rosés

Sílvia Coromina, neta dels promotors i propietària de la casa Perandonés

Josep Magnet, net de Josep Ma Burch i propietari de la Torre de la Riba

Albert Escubós, propietari de la casa Mas Les Mores.

Antonio Sala, propietari de la casa Juncosa

Xavier Sala, propietari de la casa Plana

ARXIUS CONSULTATS

Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Olot.

Arxiu Històric de Girona, Girona.

Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Girona.

Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona.

Arxiu Històric de Sitges.

Arxiu Comarcal de l'Alt Camp, Valls.

Arxiu Comarcal del Vallès Oriental, Granollers.

Archivo Intermedio Militar Pirenaico, Barcelona.

ANNEX 1

PROJECTES URBANÍSTICS DE LES DIFERENTS FASES

ANNEX 1

PROJECTES URBANÍSTICS DE LES DIFERENTS FASES

En el present annex recollim els cinc principals projectes urbanístics que han regit l'evolució de l'urbanització de l'eixample Malagrida. Un procés que inclou des de la primera proposta parcialment reeixida d'Alfred Paluzie al 1909 fins a la situació actual, amb la recuperació parcial de les avingudes circulars del nucli americà i la construcció de la Plaça Malagrida que preveien el Pla General d'Ordenació Urbana d'Olot del 1982. Es tracta d'un procés que expliquem detalladament en el capítol 2.2 anomenat "70 anys d'obres", en el qual també hi apareixen alguns d'aquests documents gràfics en format reduït.

El conjunt de projectes que, en ordre cronològic, annexem a continuació són els següents:

1. 1909, "Projecte de reforma i millora de la Vila d'Olot". Alfred Paluzie
2. 1916, Projecte d'Eixample amb un sol nucli a la riba nord del Fluvià. Joan Roca Pinet.
3. 1925, Projecte d'ampliació de l'Eixample Malagrida amb un segon nucli a la riba sud del Fluvià. Josep Esteve.
4. 1970, Pla Parcial per el sector de la Plaça Amèrica. Joan Aubert.
5. 1982, Pla General d'Ordenació Urbana d'Olot, segons plànol analític realitzat per RCR arquitectes per a l'exposició i llibre "Enquadraments, 10 anys del Pla General a Olot", 1993.

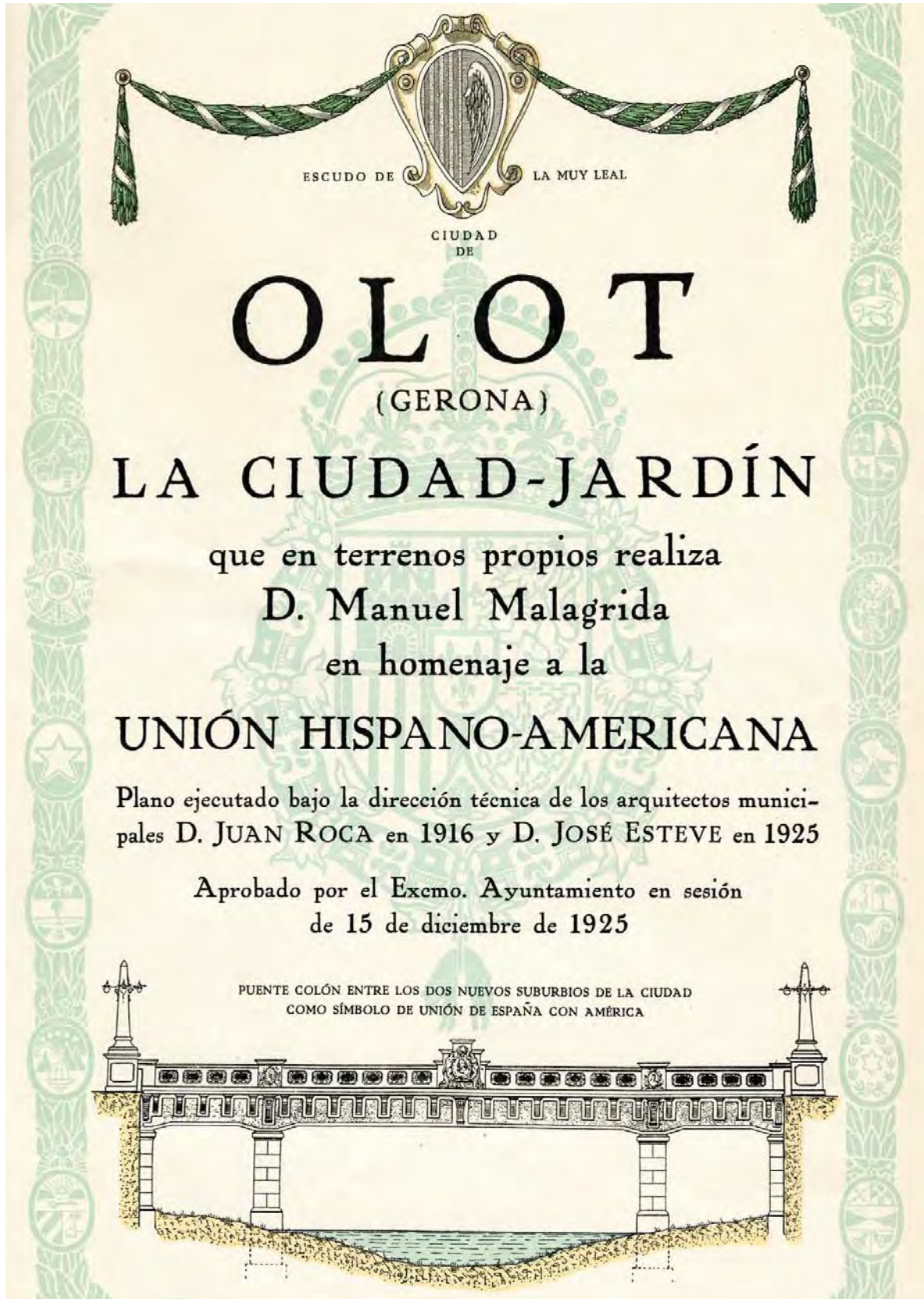
1. 1909, "Projecte de reforma i millora de la Vila d'Olot", amb una proposta d'eixample en quadrícula per al sector de l'Eixample Malagrida. Alfred Paluzie

2. 1916, Projecte d'eixample amb un sol nucli a la riba nord del Fluvià. Plànol de Joan Roca Pinet.

3. 1925, Projecte d'ampliació de l'Eixample Malagrida amb un segon nucli a la riba sud del Fluvià. Plànol de Josep Esteve.

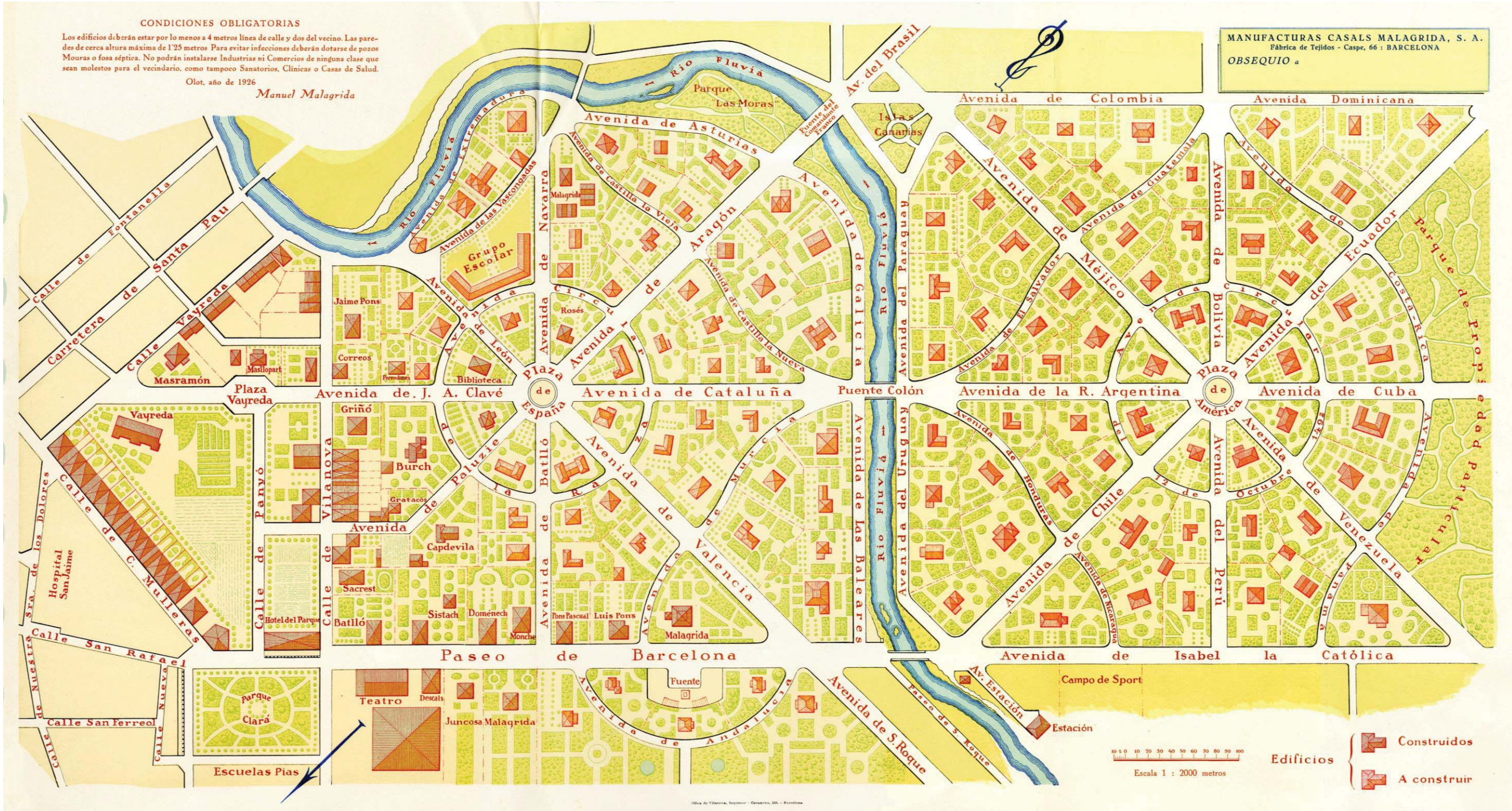
CONDICIONES OBLIGATORIAS

Los edificios deberán estar por lo menos a 4 metros línea de calle y dos del vecino. Las paredes de cerca altura máxima de 1'25 metros. Para evitar infecciones deberán dotarse de pozos Mouras o fosa séptica. No podrán instalarse Industrias ni Comercios de ninguna clase que sean molestos para el vecindario, como tampoco Sanatorios, Clínicas o Casas de Salud.

Olot, año de 1926

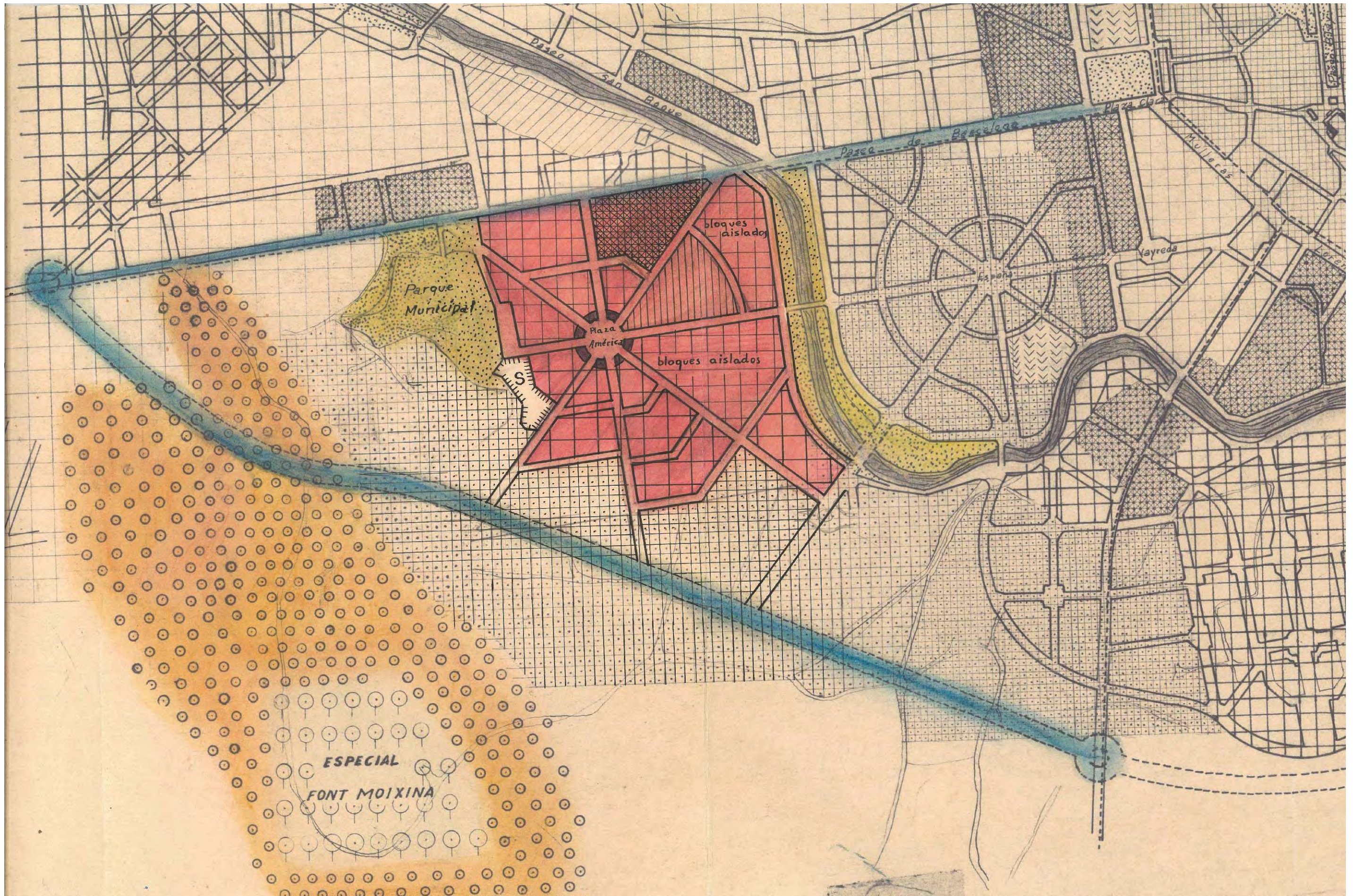
Manuel Malagrida

MANUFACTURAS CASALS MALAGRIDA, S. A.
Fábrica de Tejidos - Caspe, 66 : BARCELONA
OBSEQUIO a

4. 1970, Pla Parcial pel sector de la Plaça Amèrica, dins del Pla General de Joan Aubert.

5. 1982, Pla General d'Ordenació Urbana d'Olot, segons plànol analític realitzat per RCR arquitectes per a l'exposició i llibre commemoratiu "Enquadraments, 10 anys del Pla General a Olot", 1993.

ANNEX 2

FITXES DE LES DOTZE CASES D'EN MALAGRIDA

ANNEX 2

FITXES DE LES DOTZE CASES D'EN MALAGRIDA

Des del 1914, any en el qual Manuel Malagrida inicia la reconstrucció de l'antic Mas Les Mores, acabat de comprar i enderrocar, i fins al 1928, quan Josep Danés i Torras construeix la magnífica Casa Plana, es construeixen un total de dotze habitatges en l'àmbit de l'Eixample Malagrida.

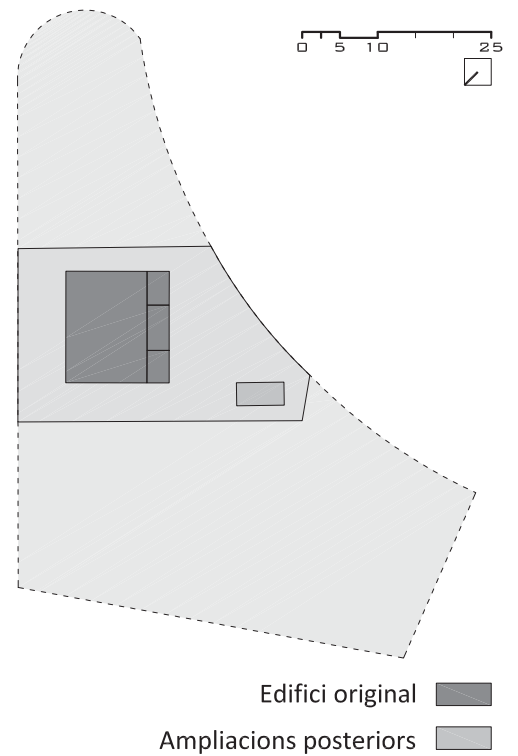
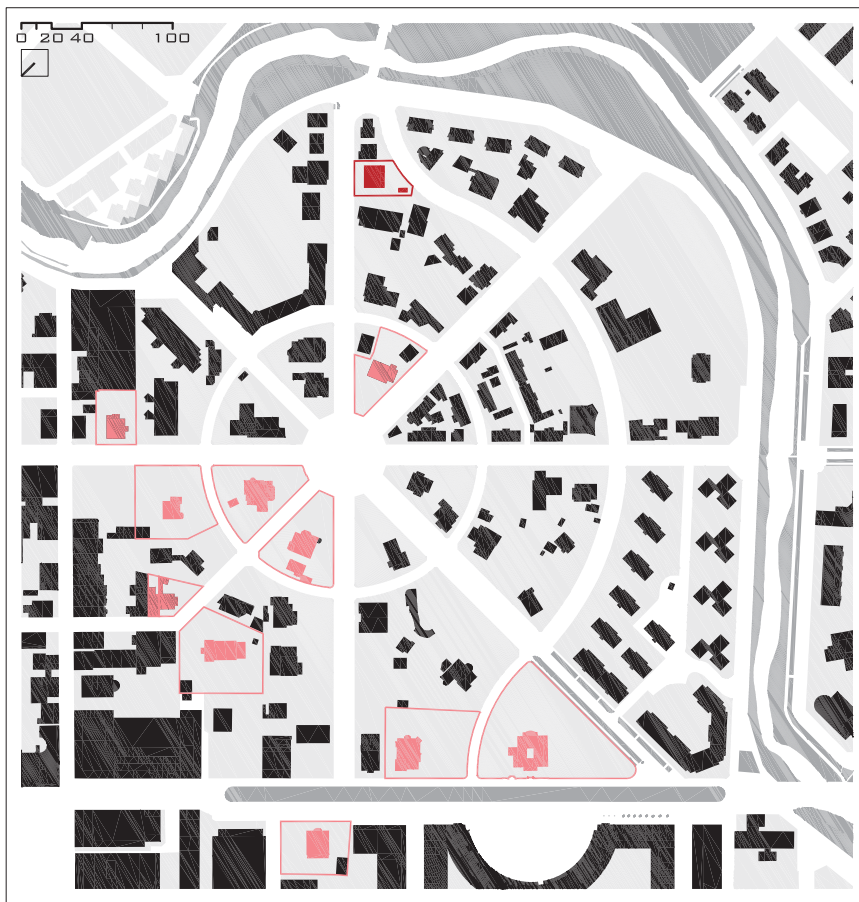
Aquest annex recull la descripció dels habitatges inclosos dins de l'espai definit des d'un punt de vista descriptiu. Els criteris adoptats per a l'establiment d'un àmbit temporal i espacial de les cases es troben justificats en la introducció del capítol "11- Les cases d'en Malagrida", en el qual s'analitzen els dotze projectes des del punt de vista de dotze òptiques diferents.

A partir d'aquests criteris de selecció, establim un llistat de cases pertanyents a l'arquitectura pròpia d'aquest període que es materialitzen gràficament i descriptiva en les següents fitxes específiques:

1. Mas de les Mores	Av. Navarra, 8
2. Casa Rosés	Av. Aragó, 1
3. Casa Pons i Tusquets	Pg. de Barcelona, 13
4. Casa Juncosa	Pg. de Barcelona, 8
5. Torre Malagrida	Pg. de Barcelona, 15
6. Casa Sadurní	Av. Paluzie, 5
7. Casa Perandones	Av. Anselm Clavé, 1
8. Casa Capdevila	Av. Paluzie, 8
9. Torre de la Riba	C. Esteve Vilanova, 4
10. Casa Gratacós	Av. Paluzie, 3
11. Casa Gassiot	Av. Paluzie, 11
12. Casa Plana	Av. Paluzie, 12

1. MAS LES MORES

1. MAS LES MORES

adreça: Avda. de Navarra, 8
 coordenades GPS: 42.177875, 2.486330

Arquitecte: Bonaventura Bassegoda i Amigó (1862 - 1940)
Data del projecte: 1913
Tipologia d'edifici: habitatge unifamiliar aïllat
Evolució d'usos: us inicial: habitatge bifamiliar - us actual: habitatge plurifamiliar
Promotor: Manuel Malagrida (per a Teodor Malagrida), La família no en conserva la propietat

Superfície de l'edifici original:	550 m ²	Superfície de l'edifici actual:	570 m ²
Superfície de la parcel·la original:	2850 m ²	Superfície de la parcel·la actual:	750 m ²

El Mas Les Mores als anys 20 a l'esquerra i 30 a la dreta. ACGAX

DESCRIPCIÓ:

Habitatge aïllat de planta baixa, planta primera i golfes habitables. L'edifici consta de tres crugies, la central de les quals coincideix amb la posició de la caixa d'escala, situada al nucli de la casa. El número d'habitatsges que es desprèn del projecte original és 2, un en planta baixa i un en planta primera. No es pot assegurar que l'esquema volumètric de la llicència original s'arribés a construir mai com estava previst perquè, ja en imatges de la casa als anys 20, hi consta una part ampliada a la part posterior que coincideix amb el que observem en l'actualitat. Segons aquesta ampliació, el número d'habitatsges de la planta baixa seria de dos, com en l'actualitat.

Podríem dir que la Casa Malagrida-Mas Les Mores és, segons els postulats dels impulsors de la Mancomunitat de Catalunya, una de les més noucentistes de les dotze cases analitzades. Es tracta d'un projecte que adopta la masia i l'arquitectura rural pròpia del lloc com a referent. Potser aquesta influència es deu al fet d'alçar-se en substitució de l'anterior Mas de les Mores, fet aterrar per Malagrida. Però és cert que contempla molts dels trets d'aquest tipus d'arquitectura: és un projecte d'estructura sincera, amb arcs de mig punt a les finestres, ràfec ceràmic escalonat i coberta a dues vessants. De la coberta, en destaquen les llucanes que trenquen la línia inferior horitzontal del ràfec per afegir-hi un volum amb teulada també a dues vessants. Aquest nou volum explica el funcionament estructural de l'edifici ja que la seva posició coincideix amb la posició de la caixa d'escala i la crugia central. És un dels projectes que demostra la reconeguda capacitat d'adaptació a les circumstàncies del seu arquitecte Bonaventura Bassegoda i Amigó.

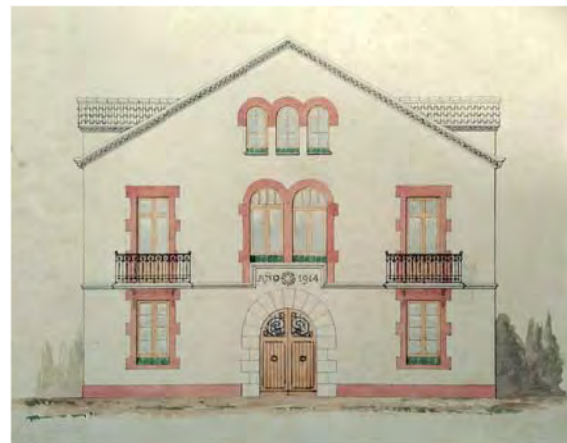
FONTS:

ACGAX: expedient de llicència d'obres original de la casa.

Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona: Fons Documental dels germans Bonaventura i Joaquim Bassegoda i del seu oncle Pere.

SALA, Joan, «Els projectes olotins dels germans Bassegoda», 440: la revista d'Olot, núm. 106 (agost 2005), p. 35-39.

Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

Alçat del projecte original. Fons Bassegoda, Arxiu COAC

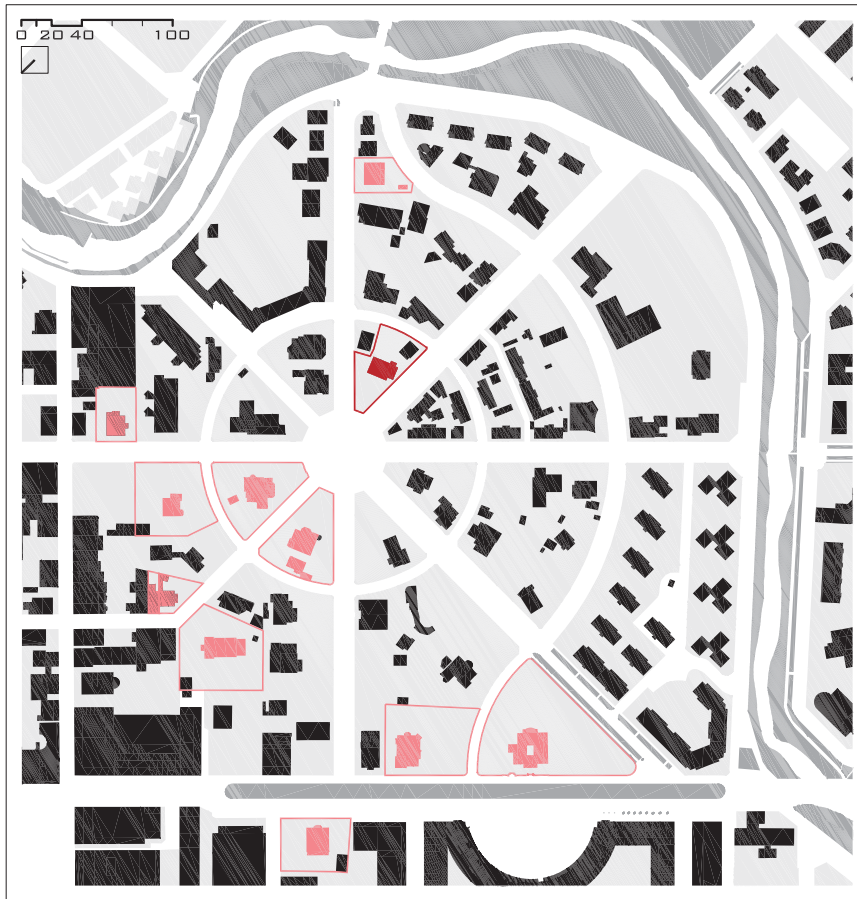
Plànols del projecte original. ACGAX

Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

2. CASA ROSÉS

2. CASA ROSÉS

Arquitecte:	Joan Roca i Pinet (1885 - 1993)
Data del projecte:	1915
Tipologia d'edifici	habitatge unifamiliar aïllat
Evolució d'usos:	us inicial: habitatge unifamiliar - us actual: habitatge unifamiliar
Promotor:	Tomàs Rosés, La família no en conserva la propietat

Superfície de l'edifici original:	250 m ²	Superfície de l'edifici actual:	600 m ²
Superfície de la parcel·la original:	1750 m ²	Superfície de la parcel·la actual:	1450 m ²

La casa Rosés als anys 20. ACGAX

DESCRIPCIÓ

Habitatge unifamiliar -actualment molt modificat- que originalment constava de planta baixa, planta primera i golfes habitables. En destacava la simplicitat de les façanes, els pendents pronunciats de la coberta, les llucanes per il·luminar les golfes i els motius circulars en les portes d'entrada exteriors. Tots ells són elements que apropen aquest projecte a l'arquitectura centre-europea que admirava Joan Roca Pinet, com la de l'austríac Heinrich Tessenow o la d'un dels impulsors principals de la Secessió Vienesa: Joseph Maria Olbrich.

El de la casa Rosés és un projecte senzill i elegant. La coberta de gran inclinació amb inflexions i llucanes, i unes façanes amb una simple i efectiva composició de buits sense ornament jugaven amb la subtilitat més que no pas amb la ostentació. La perspectiva de la casa als anys vint des del traçat curvilini de la Plaça de l'Estrella esdevindria paradigmàtica del que volia representar el barri. El disseny de la porta d'entrada a la façana nord i el del portal de vehicles del xamfrà, ambdós amb formes circulars, entraven en relació directa amb la plaça i amb el conjunt de carrers del barri mentre es convertien en els únics elements singulars de l'edifici, més enllà del propi conjunt.

Pel que fa a l'estructura, en aquest sentit no és un projecte especialment clar. No obstant això, podríem deduir que la norma en la disposició de les crugies és el gir en esvàstica al voltant de l'escala, situada al centre de la banda oest.

En certa manera, sorprèn veure com el seu autor, Joan Roca Pinet, va resoldre el projecte d'una casa de bellesa subtil com la Rosés en el mateix moment que es trobava treballant en d'altres projectes d'intensa expressivitat situats entre el modernisme de la Casa Norat (1912) i el noucentisme de la Casa Dalmau (1917).

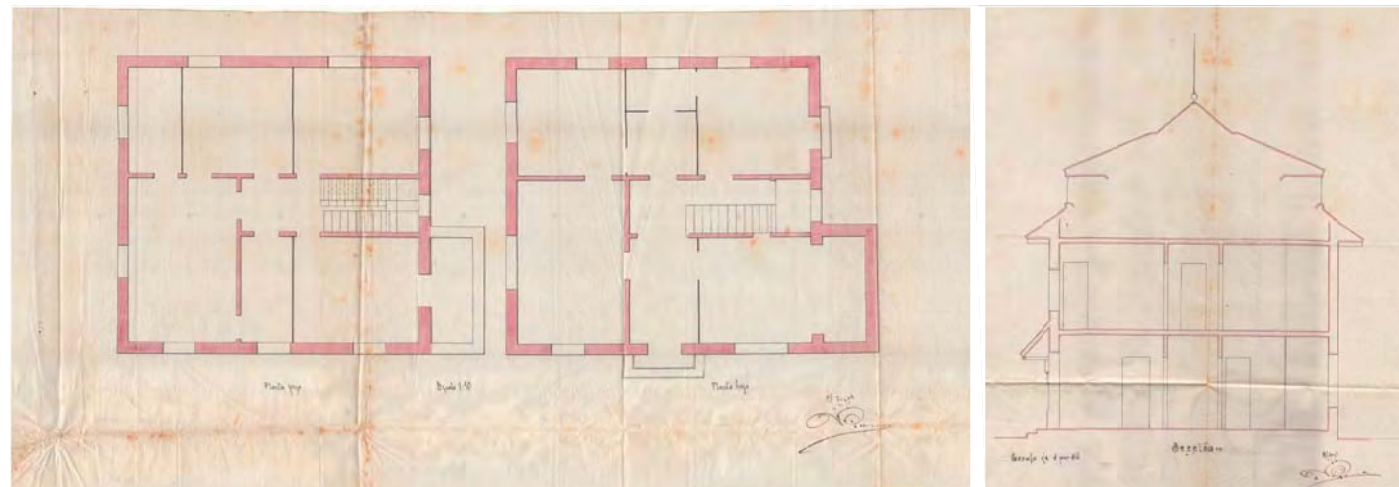
FONTS

ACGAX: expedient de llicència d'obres original de la casa.

Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

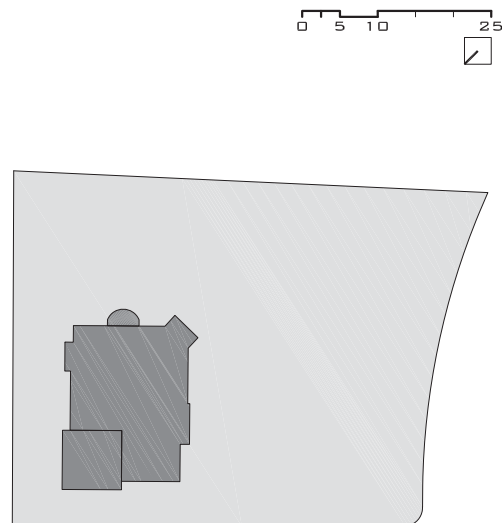
Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

Plànols del projecte original. ACGAX

3. CASA PONS I TUSQUETS

3. CASA PONS I TUSQUETS

Edifici original
 Ampliacions posteriors

adreça: Passeig de Barcelona, 13
 coordenades GPS: 42.177999, 2.483893

Arquitecte: Albert Blasco (1882 - 1970) amb la col·laboració de Sadurní Brunet (1886 - 1958)
Data del projecte: 1916
Tipologia d'edifici: habitatge unifamiliar aïllat
Evolució d'usos: us inicial: habitatge unifamiliar - us actual: habitatge unifamiliar/espai per a celebracions
Promotor: Lluís Pons i Tusquets, La família en conserva la propietat

Superfície de l'edifici original: 1200 m²

Superfície de l'edifici actual: 1200 m²

Superfície de la parcel·la original: 2600 m²

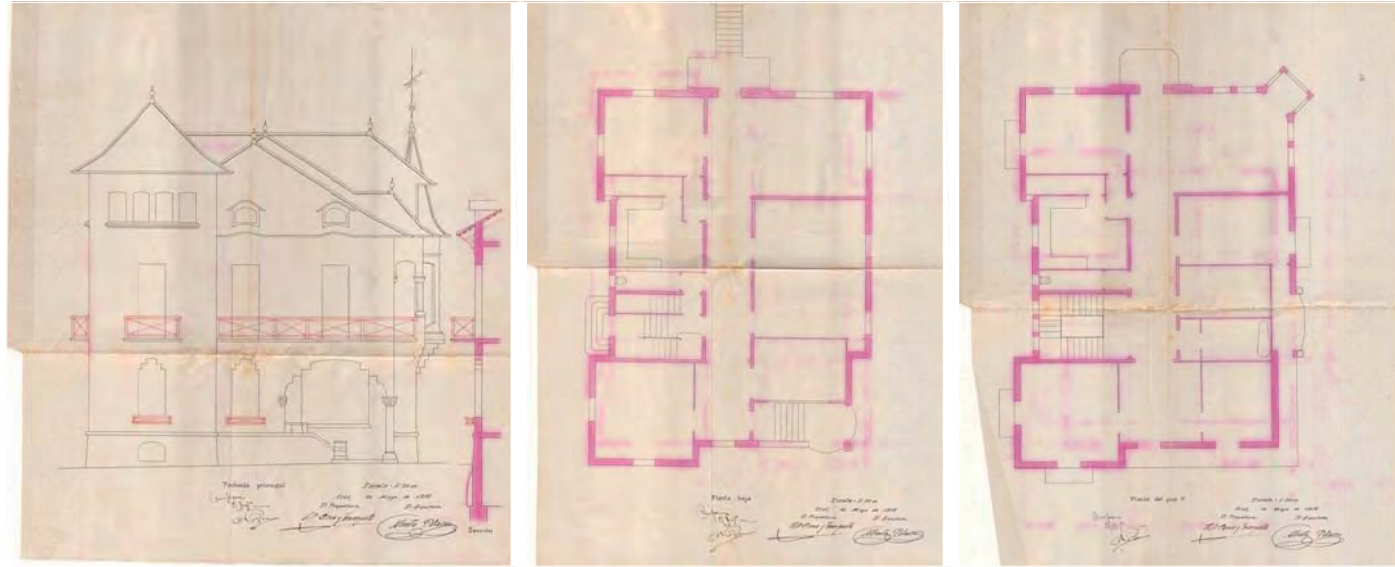
Superfície de la parcel·la actual: 2600 m²

La casa Pons i Tusquets als anys 20. ACGAX

DESCRIPCIÓ

Habitatge unifamiliar aïllat de planta soterrani, planta baixa, planta pis i golfes habitables. Es tracta d'un edifici d'ornamentació sòbria i volumetria exuberant, amb part de l'encant romàntic de l'arquitectura dels chateaux. Aquesta ordenació de volums particular i en certa manera arbitrària, s'assenta sobre la base d'una planta d'esquema prou regular de tres crugies ordenades segons el sentit longitudinal: una de central i més estreta per a les circulacions i dues de laterals per a les diferents estances i escala. Amb aquesta planta clara es resol un projecte d'aparença complexa, amb la presència de torres, tribunes, retranquejos en façana i variacions de coberta.

Plànols del projecte original. ACGAX

Volumètricament, destaca la presència d'una torre de gran alçada en la cantonada nord, l'accés a la qual es realitza per espais de sota coberta d'escassa entitat en la jerarquia global. En relació a aquesta torre, en trobem una de menor a la façana oposada vinculada a una tribuna amb cert aire "secessionista" orientada a 45º respecte la resta de l'edifici. Aquesta torre-tribuna ens recorda a dues obres posteriors de Josep Danés i Torras: la casa Perandones, per la seva tribuna de base escalonada, o la Vila Antònia de Sitges, pel cos volat en cantonada amb orientació també a 45º.

Com a elements singulars, ens fixem en l'ús ornamental del símbol de la petxina -o closca de vieira-. Aquest símbol, per exemple, genera un entorn propi a la banyera de la planta primera a mode de timpà o recordant els nínxols de la definició històrica d'alcova. Aquest recurs ornamental relacionat amb la simbologia mitològica de la deessa Venus ens connecta amb alguns exemples d'arquitectura plateresca del s. XVI, com la capella dels Carneiro de l'església de Santa Maria a Nova de Noia (Galícia). A nivell local, trobem una referència ben evident a la capella dedicada a Sant Sebastià del Mas el Vilar de Talaixà (Alta Garrotxa), en la qual hi trobem una closca de petxina com la de la banyera de Brunet i igualment construïda en guix.

Els materials de la casa Pons i Tusquets són d'alta qualitat. A diferència del que passa en bona part de les cases del barri, en aquesta hi veiem pedra autèntica natural i massissa utilitzada allà on es vol mostrar l'aparença aquest material, com és el cas del pilar i pilastres del porxo d'entrada. O també hi veiem un model especial -i, de ben segur, costós en l'època- de teula esmaltada que ha de ser capaç de resoldre una teulada d'elevada complexitat per les seves variacions i inflexions.

FONTS

ACGAX: expedient de llicència d'obres original del projecte, classificat per any i per adreça.

ACGAX: pàgina web dedicada al fons documental de l'artesà polifacètic Sadurní Brunet, sadurnibrunet.com

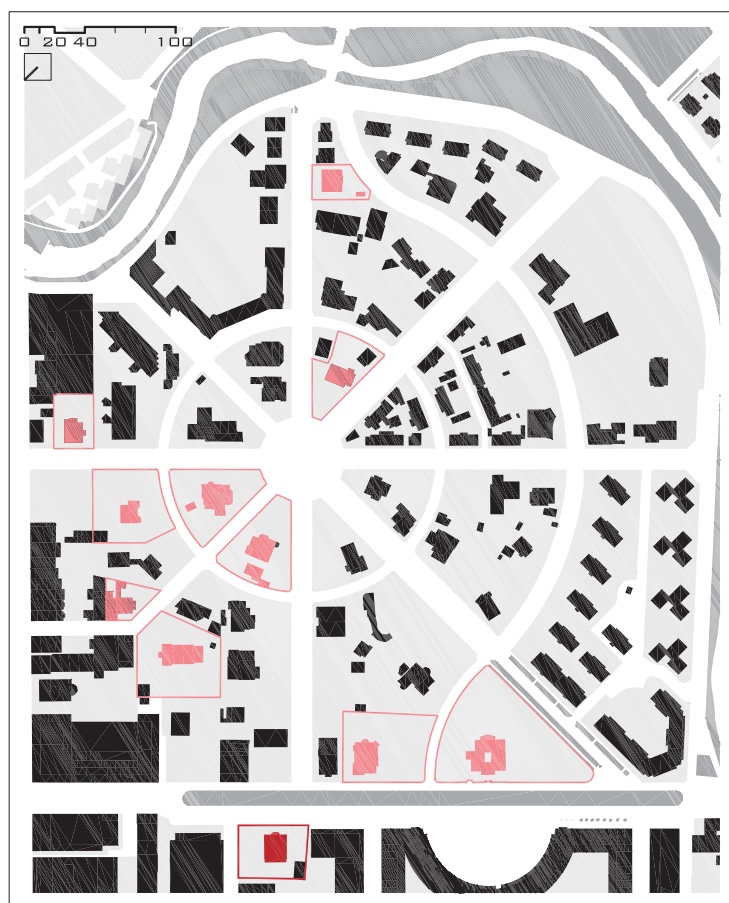
Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

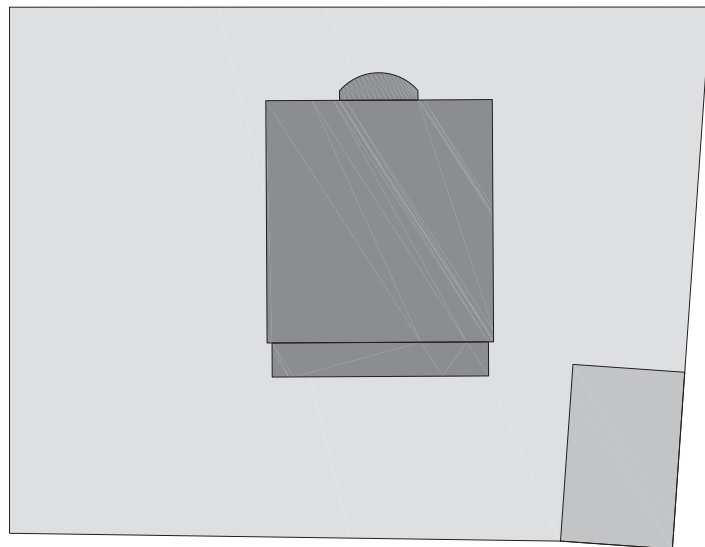
Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés i, exterior Ilunyana, de Pep Sau

4. CASA JUNCOSA

4. CASA JUNCOSA

Edifici original
Ampliacions posteriors

adreça: Passeig de Barcelona, 15
cordenades GPS: 42.178720, 2.483750

Arquitecte:	Joaquim Bassegoda (1854 - 1938) amb la col·laboració de Sadurní Brunet (1886 - 1958)		
Data del projecte:	1919		
Tipologia d'edifici	habitatge unifamiliar aïllat		
Evolució d'usos:	us inicial: habitatge unifamiliar - us actual: habitatge unifamiliar		
Promotor:	Evarist Juncosa, La família no en conserva la propietat		

Superfície de l'edifici original:	800 m ²	Superfície de l'edifici actual:	890 m ²
Superfície de la parcel·la original:	1600 m ²	Superfície de la parcel·la actual:	1600 m ²

La casa Juncosa en construcció al 1920. ACGAX

DESCRIPCIÓ

Habitatge unifamiliar aïllat de planta soterrani, planta baixa, planta pis i golfes habitables. En aquest projecte d'escassa espectacularitat i gran professionalitat, la coherència entre plantes, façanes i seccions és precisa. Tot plegat, tal com passa en molts dels projectes dels germans Bassegoda (també la Torre Malagrida), respon a un esquema palladià, en el que la simplicitat i la simetria en són els màxims exponents. En aquest sentit, hi podem observar diversos elements coherents amb aquesta manera de projectar. Més enllà de la simetria i la simplicitat ja citats, la planta s'organitza a partir d'un vestíbul central al voltant del qual s'agrupen totes les estances així com també les escales; i a la façana posterior hi trobem un pòrtic d'estil clàssic cobert amb columnes, un element antigament propi dels edificis civils portat a la vessant domèstica per Andrea Palladio.

L'edifici s'estructura a partir de tres crugies paral·leles al Passeig de Barcelona, la central és més estreta i acull l'entrada, el vestíbul central i algun bany, mentre que en les dues laterals se situen les habitacions. En l'aspecte exterior, destaca la mansarda amb les finestres pròpies d'aquesta tipologia de coberta. Aquest recurs, juntament amb el tipus de decoracions i relleus aplicats a la façana del Passeig de Barcelona -la resta de façanes presenten menys elements ornamentals- així com l'estil Lluís XIV de part dels seus interiors, situen aquesta casa en la línia afrancesada de la seva veïna, la Torre Malagrida.

FONTS

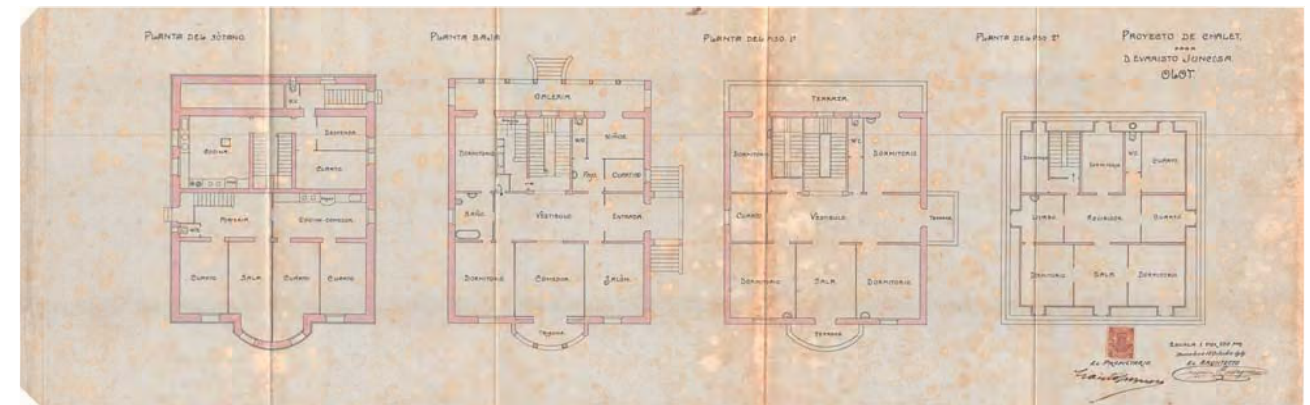
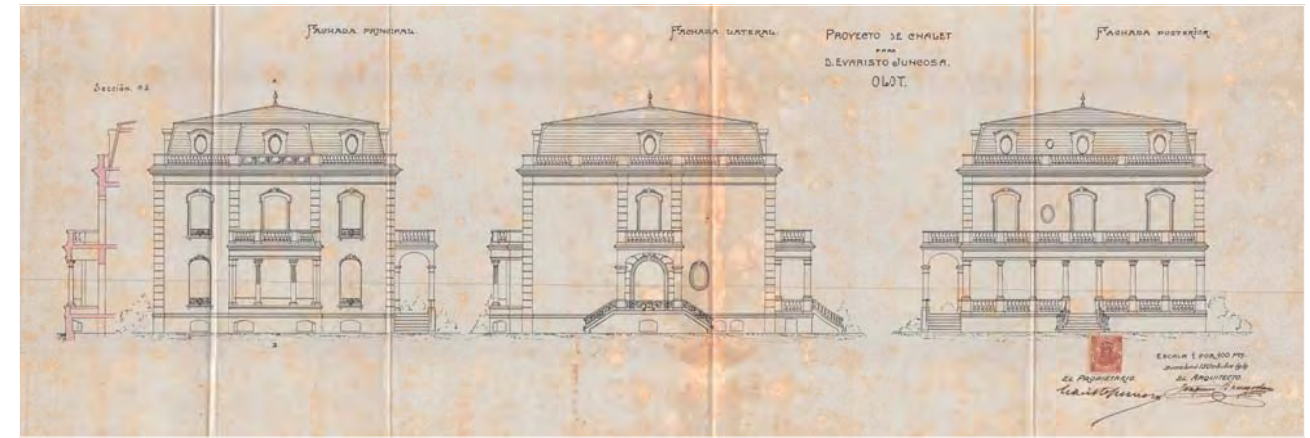
ACGAX: expedient de llicència d'obres original del projecte, classificat per any i per adreça.

Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona: Fons Documental dels germans Bonaventura i Joaquim Bassegoda i del seu oncle Pere.

SALA, Joan, «Els projectes olotins dels germans Bassegoda», 440: la revista d'Olot, núm. 106 (agost 2005), p. 35-39.

MEJÍA, Marcos (1995). Compendio monográfico, técnico y compositivo de arquitectura religiosa y civil, proyectada y construída por Pedro, Joaquín y Buenaventura Bassegoda (Tesi Doctoral). Universitat Politècnica de Catalunya.

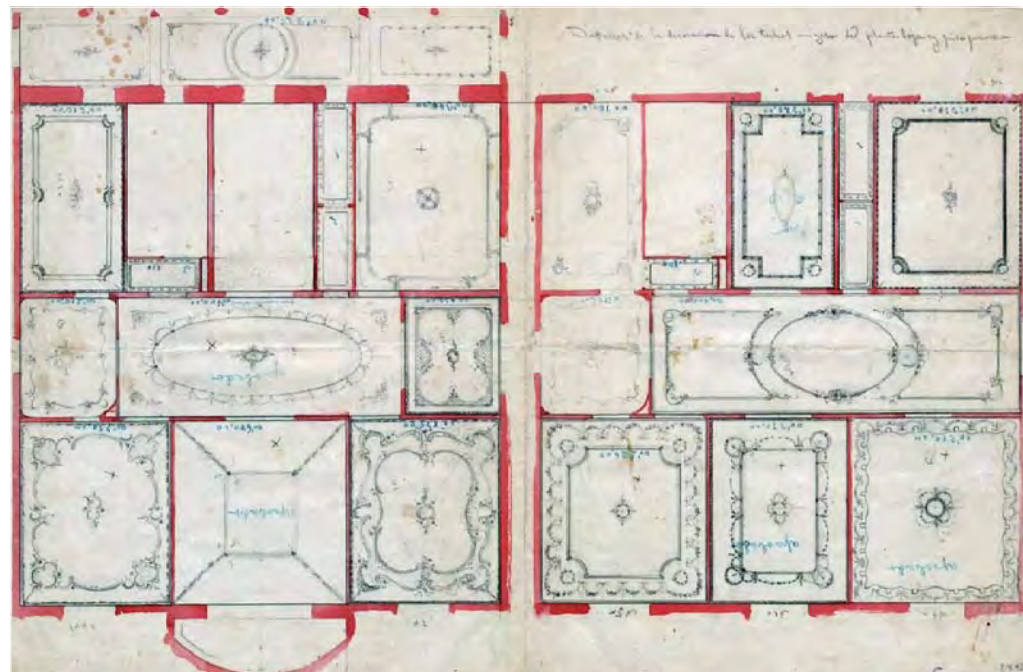
Visita a l'edifici i conversa amb la propietat

Plànols del projecte original. ACGAX

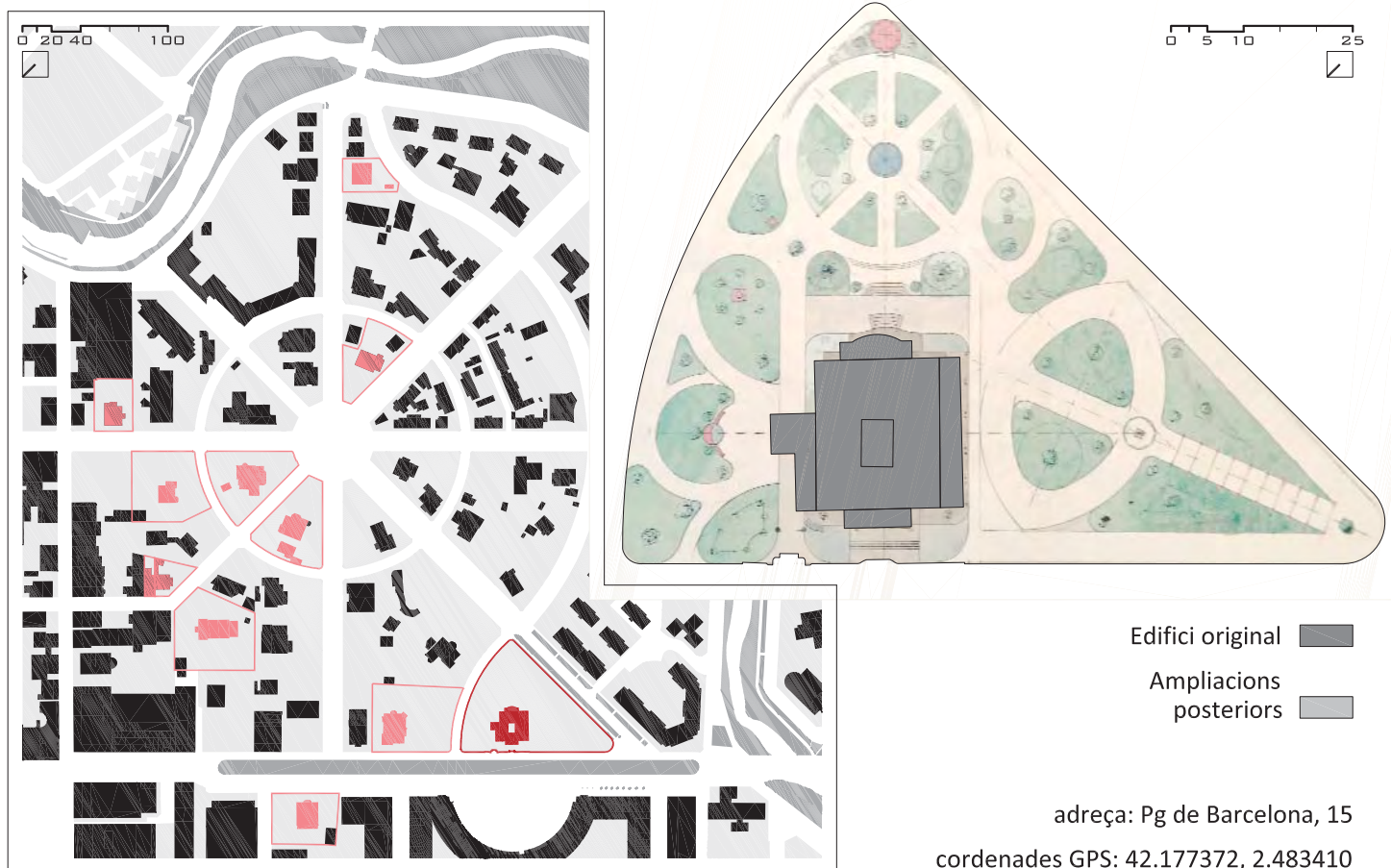
Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

Plànols de sostres de Sadurní Brunet. ACGAX

5. TORRE MALAGRIDA

5. TORRE MALAGRIDA

Arquitecte:	Bonaventura Bassegoda i Amigó (1862 - 1940)
Data del projecte:	1920
Tipologia d'edifici	habitatge unifamiliar aïllat
Evolució d'usos:	us inicial: habitatge unifamiliar - us actual: alberg de joventut
Promotor:	Manuel Malagrida, La família no en conserva la propietat

Superfície de l'edifici original:	1350 m ²	Superfície de l'edifici actual:	1350 m ²
Superfície de la parcel·la original:	4900 m ²	Superfície de la parcel·la actual:	4900 m ²

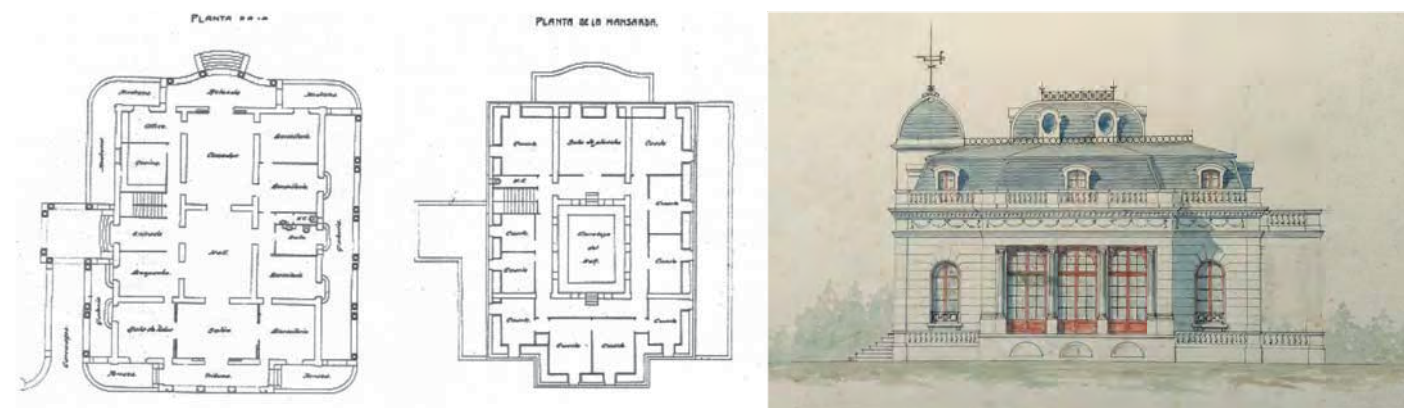
La Torre Malagrida als anys 30. ACGAX

DESCRIPCIÓ:

La casa Malagrida és la torre del fundador del barri, i així es vol mostrar a tothom. Situada presidint el seu eixample des del passeig de Barcelona, el projecte urbanístic ja li preveia una plaça semicircular al davant que en reconeixia la seva posició presidencial. Observant l'obra de Bonaventura Bassegoda, si bé queda clar el seu domini de la vessant artística de la professió, no és habitual en la seva obra l'ús de recursos afrancesats tals com la coberta mansarda, el jardí a l'estil Versailles o els relleus vegetals a la façana -més enllà dels treballs realitzats per a Manuel Malagrida, com la Casa Malagrida del Passeig de Gràcia de Barcelona. El gust de Manuel Malagrida per l'arquitectura francesa dels chateaux o del segon imperi es pot llegir en l'ús dels recursos decoratius, però també s'hi reconeixen sistemes propis del noucentisme amb influències mediterrànies o pairals. Parlem de la gran galeria clàssica oberta a la façana sud i de l'espai central a doble alçada de la planta baixa amb lluernari zenital a mode de pati interior, que també ens recorda l'arquitectura italiana i mediterrània tradicional.

En la mateixa línia que la casa Juncosa, la torre Malagrida respon a un projecte el-laborat amb gran professionalitat en el qual, més enllà d'observar-hi un desplegament major de recursos estilístics i artístics que en la primera, l'estil Palladià n'és el protagonista. I diem això per l'organització de la planta al voltant d'un vestíbul central, per la presència de la galeria acolumnada clàssica a la façana sud, o per l'ús d'eixos de simetria en l'organització de les plantes i les façanes, tot i que en aquest cas són més complexes i diversos que en la casa Juncosa.

Alguns exemples d'elements diferenciadors propis de la casa que ens connecten amb la personalitat del seu propietari són: la presència dels dos lleons que flanquegen l'entrada a la casa, o el temple lateral sustentat per columnes i cobert per una cúpula dedicat a l'automòbil. El cotxe era una de les grans passions de Manuel Malagrida, ell va ser el propietari del primer vehicle de la ciutat d'Olot: un Hispano Suiza 242 matrícula B-363 de 1907 (segons fitxa tècnica del vehicle sol·licitada a la DGT). Pel que fa a la presència de lleons, en desconeixem l'autor de l'escultura que va servir de base per a la realització del motlle però no seria estrany que hi hagués intervingut el mateix escultor que anys abans havia treballat per Malagrida en la façana de la seva casa de Passeig de Gràcia, Pere Ricart Marès (Permanyer, La Vanguardia, 2008). En tot cas la presència de Lleons hauria de simbolitzar el poder i la protecció de la casa, de la mateixa manera que ho feien els lleons del congrés dels diputats de Madrid, de 1865. O, en un exemple del s. XVI que precisament influencià els citats de Madrid: els lleons de la Casa dels Medici de Roma.

Plànols del projecte original. Fons Bassegoda arxiu COAC.

FONTS

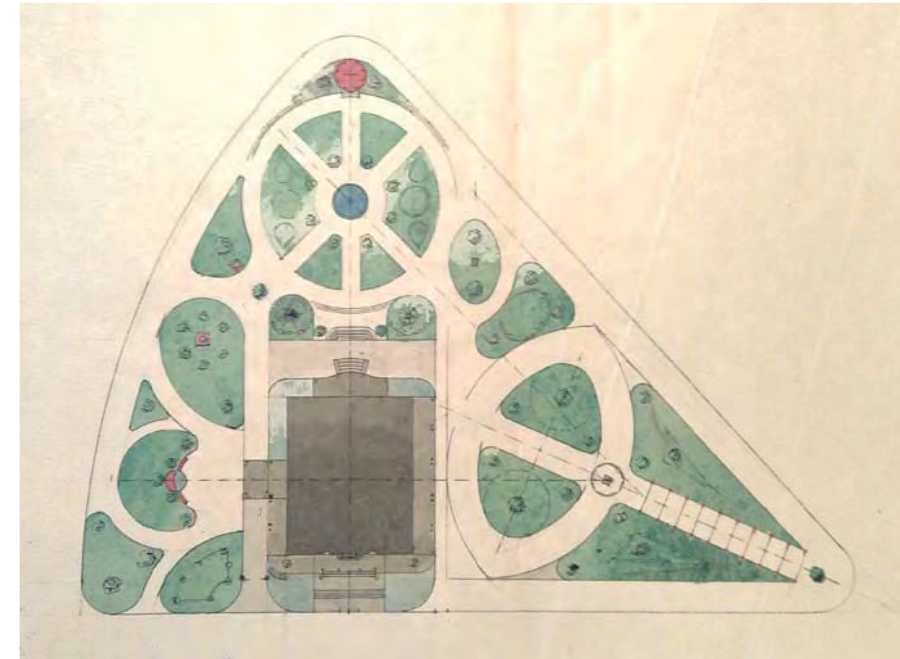
Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona: Fons Documental dels germans Bonaventura i Joaquim Bassegoda i del seu oncle Pere.

SALA, Joan, «Els projectes olotins dels germans Bassegoda», 440: la revista d'Olot, núm. 106 (agost 2005), p. 35-39.

MEJÍA, Marcos (1995). *Compendio monográfico, técnico y compositivo de arquitectura religiosa y civil, proyectada y construída por Pedro, Joaquín y Buenaventura Bassegoda* (Tesi Doctoral). Universitat Politècnica de Catalunya.

Espanyol, Fàbrega, Fuses, Parés (1978). *Guia d'Arquitectura d'Olot*.

Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

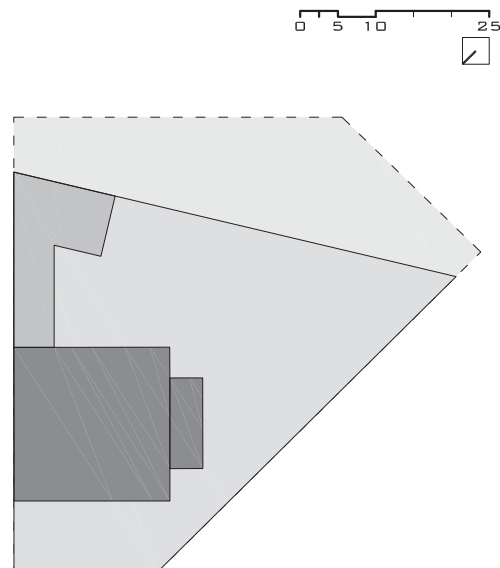
Plànols del projecte original. Fons Bassegoda arxiu COAC.

Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

6. CASA SADURNÍ

Edifici original
Ampliacions posteriors

adreça: Avda. de Paluzie, 5
cordenades GPS: 42.178708, 2.486017

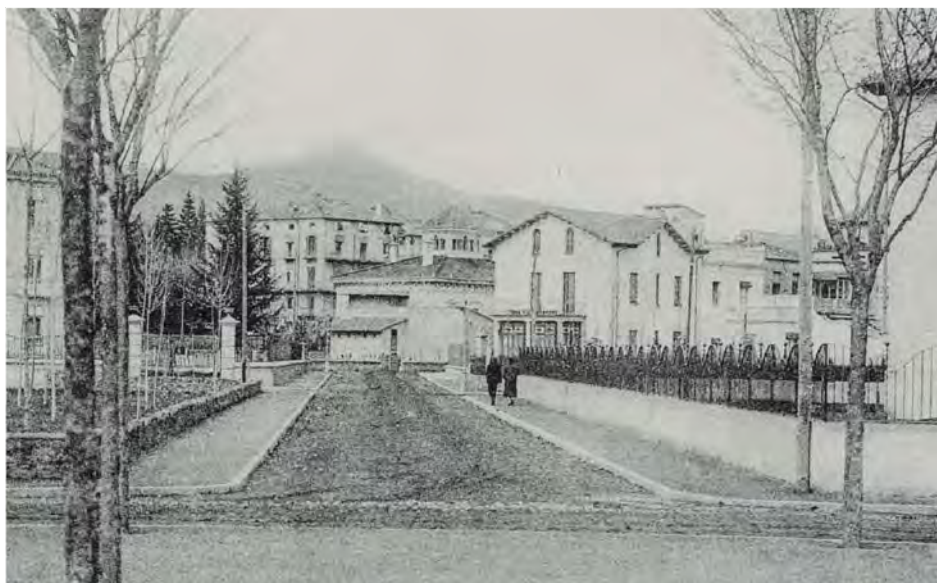
Arquitecte:	Isidre Bosch (1875 - 1960)
Data del projecte:	1921
Tipologia d'edifici	habitatge unifamiliar en tester
Evolució d'usos:	us inicial: habitatge unifamiliar - us actual: habitatge unifamiliar
Promotor:	Francesc Sadurní, venuda en construcció a Lluís Gratacós, La família no en conserva la propietat

Superfície de l'edifici original: 250 m²

Superfície de l'edifici actual: 295 m²

Superfície de la parcel·la original: 650 m²

Superfície de la parcel·la actual: 500 m²

La casa Sadurní als anys 20. ACGAX

DESCRIPCIÓ

La casa Sadurní és la única de les dotze analitzades que es troba en relació de testera amb una seva veïna, la Casa Gratacós, que al seu torn és la única casa entre mitgeres de les dotze. Es tracta d'una construcció senzilla de planta baixa, planta primera i golfes habitables, d'una superfície menor que la majoria d'habitatges analitzats. La seva distribució s'organitza a partir de dues crugies, una de les quals inclou els espais principals i l'altre es reparteix entre les estances de serveis o de menor entitat i l'escala, juntament amb el passadís distribuïdor.

La característica principal d'aquest projecte és l'esforç del seu arquitecte per no mostrar en cap de les tres façanes la línia contínua horitzontal de la vessant. Per aconseguir-ho, Isidre Bosch planteja en cada façana un coronament triangular com a resultat de l'intersecció amb una coberta a dues aigües. Aquesta decisió, que sembla buscar per a la casa una certa relació amb els frontons de l'arquitectura clàssica, genera una gran complexitat estructural per a la coberta, ben visible al sostre de la planta golfes. Altres elements representatius d'aquest projecte són les finestres de la planta golfes, resoltes amb arcs de mig punt -no previstos en el projecte inicial-, així com també una galeria columnada entesa com a peça afegida a la volumetria clara i compacta de la casa. Tots aquests recursos acosten el projecte de la casa Sadurní als preceptes del noucentisme arquitectònic, tant si ens fixem en la seva vessant d'ordre clàssic, com si pensem amb aquella que cerca els seus referents en l'arquitectura tradicional de les masies.

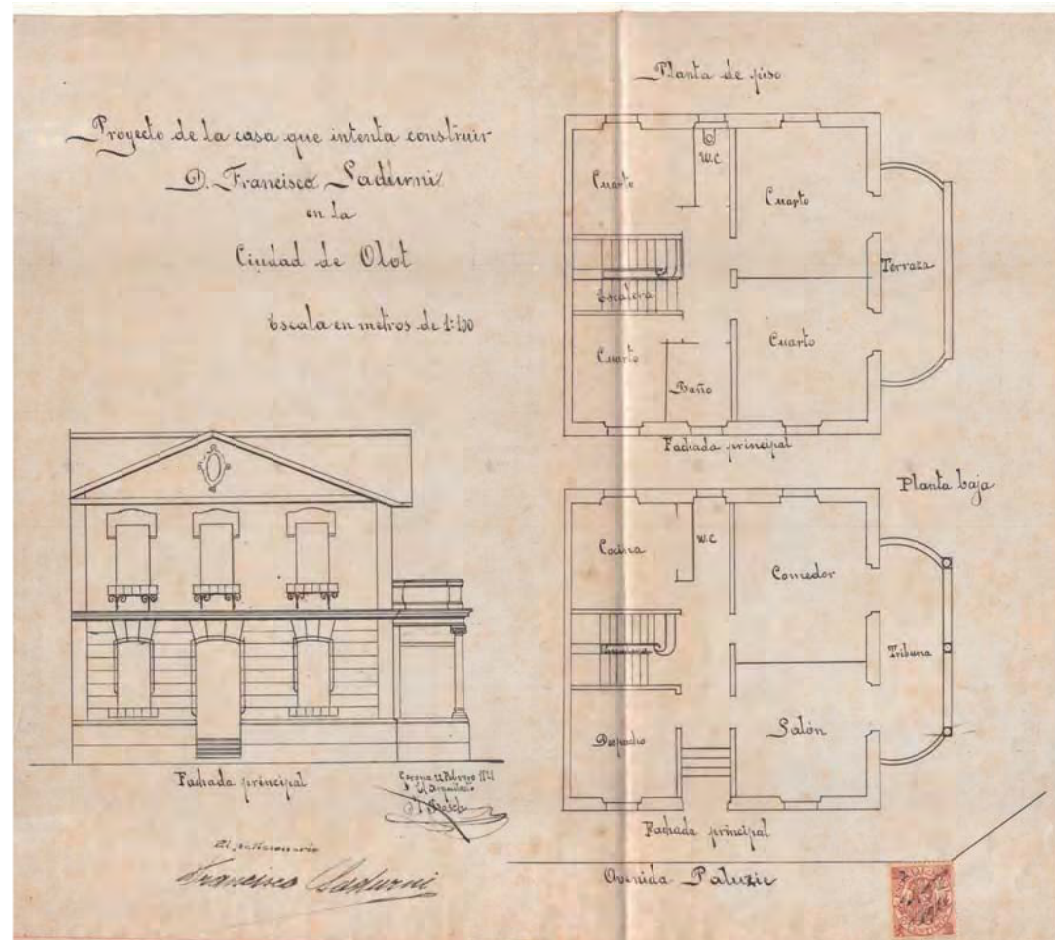
FONTS

ACGAX: expedient de llicència d'obres original del projecte, classificat per any i per adreça.

Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

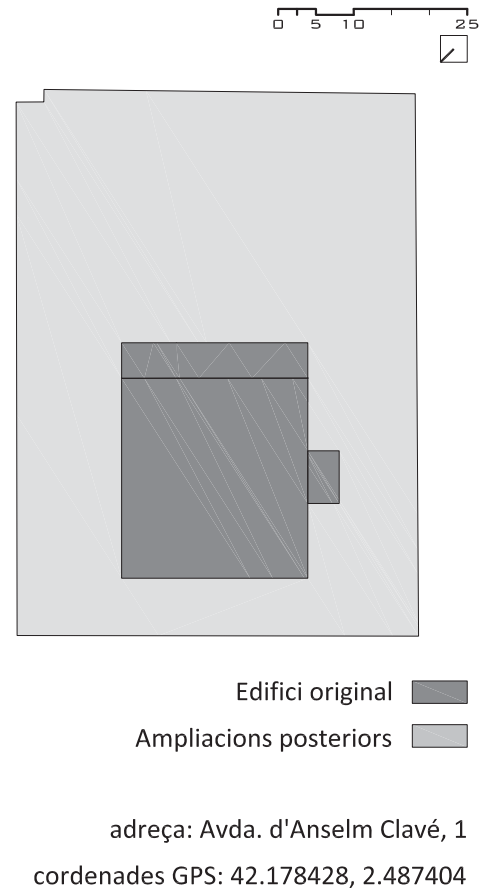
Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

Plànols del projecte original. ACGAX

7. CASA PERANDONES

7. CASA PERANDONES

Arquitecte:	Josep Danés i Torras (1891 - 1955) al 1922 i Josep Esteve (1896 - 1965) al 1926		
Data del projecte:	obra nova del 1922 i reforma del 1926		
Tipologia d'edifici	habitatge unifamiliar aïllat		
Evolució d'usos:	us inicial: habitatge plurifamiliar - us actual: habitatge plurifamiliar		
Promotor:	Germans Perandones, La família en conserva la propietat		

Superfície de l'edifici original:	600 m ²	Superfície de l'edifici actual:	600 m ²
Superfície de la parcel·la original:	950 m ²	Superfície de la parcel·la actual:	950 m ²

La casa Perandones als anys 20. ACGAX

DESCRIPCIÓ:

La casa Perandones-Farjas és un compendi prou ben lligat de dues intervencions d'obra nova i d'ampliació fetes per dos arquitectes diferents en només quatre anys de diferència. Al 1922, Josep Danés construeix una casa de la qual pràcticament no consta informació més enllà d'un croquis de façana en el seu fons documental. Hi veiem que es tractava d'una casa de planta baixa i pis, de forma quadrada i compacta. I sabem que inicialment constava d'un sol habitatge. Al 1926, la família encarrega a Josep Esteve l'ampliació de la casa en una planta més i la divisió de l'edifici en tres habitatges, un a cada planta. Esteve també afegeix una galeria oberta porticada accessible des de les tres plantes a la façana posterior, en l'actualitat parcialment tancada com a tribuna.

La planta s'organitza en tres crugies paral·leles a carrers -quatre si tenim en compte el volum afegit de la galeria- la primera de les quals acull l'entrada i l'escala. A part de la galeria que revesteix tota la façana posterior, Esteve n'afegeix una altra de menor a la façana lateral en planta baixa com a porxo d'entrada. Respecte aquest nou volum, és interessant observar com Esteve encara utilitzava al 1926 alguns recursos propis del modernisme, com el teulat en escata de peix amb marcades inflexions. Un sistema que poc temps després abandonaria definitivament. Més enllà de la gran galeria posterior, la casa Perandones també presenta algun altre tret propi de l'arquitectura noucentista, com són les dues tribunes d'aire secessionista amb el sostre inferior escalonadament desplomat. Aquests cossos sortints, que per estar situats en planta segona han de correspondre necessàriament a la intervenció de Josep Esteve, ja es mostraven com a intenció en l'únic plànol que coneixem respecte la part d'obra corresponent a Danés i Torras. Concretament, en una modificació feta a mà sobre el dibuix en net de la façana a carrer (adjunt).

FONTS

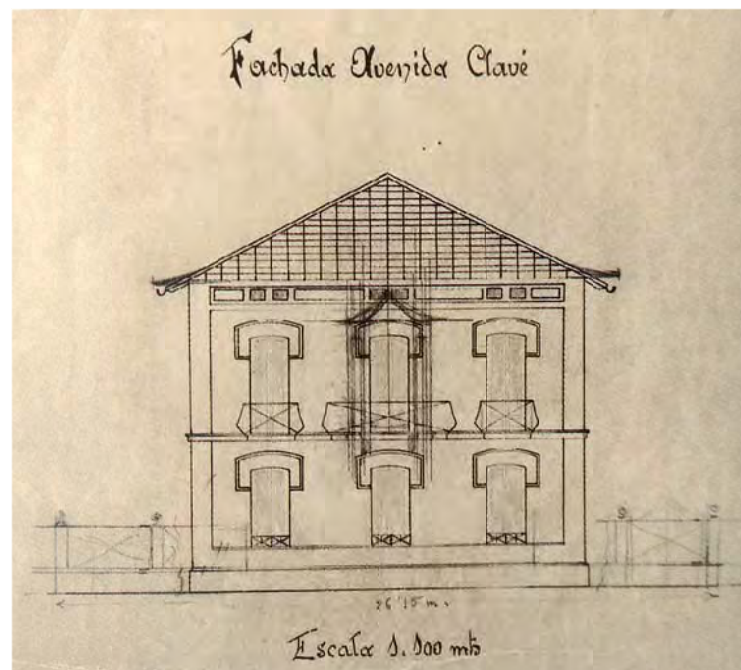
ACGAX: expedient de llicència d'obres original del projecte, classificat per any i per adreça.

ACGAX. Fons Documental de Josep Danés i Torras, Arquitecte.

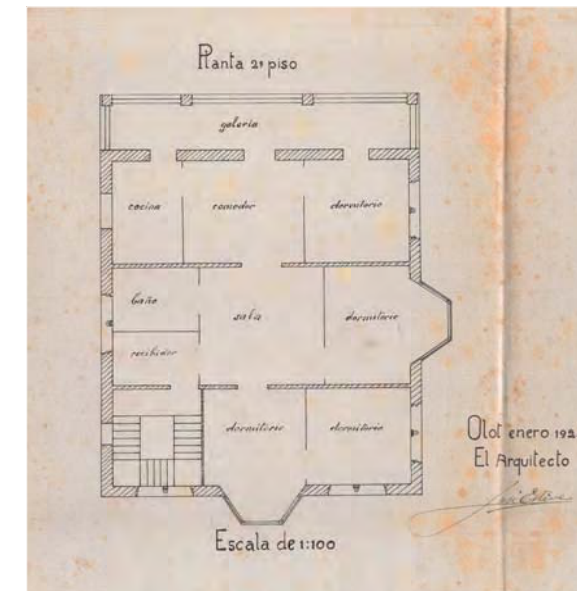
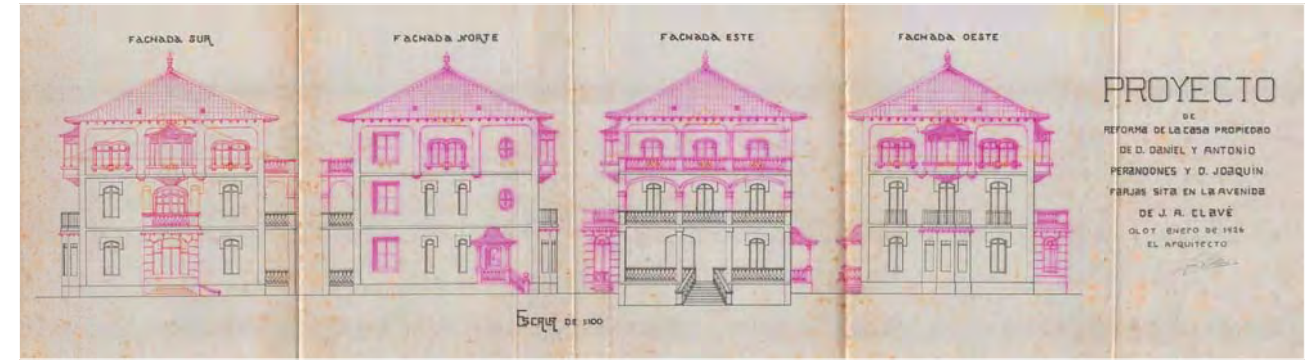
PUIGVERT, Joaquim Maria (2008). *Josep Danés i Torras, Noucentisme i Regionalisme Arquitectònics*

Arxiu Històric Demarcació de Girona del COAC. Josep Esteve i Corredor, 1896-1965. Col·lecció Fons d'Arxiu.

Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

Plànol del projecte original de Danés i Torras. ACGAX

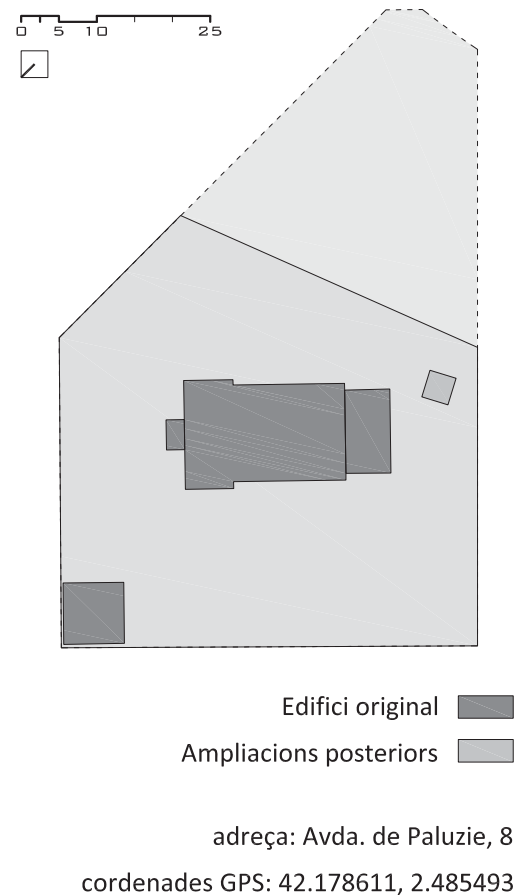
Plànol del projecte de reforma de Josep Esteve. ACGAX

Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

8. CASA CAPDEVILA

8. CASA CAPDEVILA

Arquitecte:	Josep Esteve (1896 - 1965)
Data del projecte:	1923
Tipologia d'edifici	habitatge unifamiliar aïllat
Evolució d'usos:	us inicial: habitatge unifamiliar - us actual: habitatge plurifamiliar
Promotor:	Joan Capdevila, La família en conserva parcialment la propietat (en planta primera)

Superfície de l'edifici original: 1200 m²

Superfície de la parcel·la original: 3700 m²

Superfície de l'edifici actual: 1215 m²

Superfície de la parcel·la actual: 2700 m²

La casa Capdevila als anys 20. ACGAX

DESCRIPCIÓ

La casa Capdevila -o Gratacós segons algunes fonts com la monografia sobre Esteve editada pel Col·legi d'Arquitectes- és segurament l'obra més representativa del període classicista de l'arquitecte. Josep Esteve va endinsar-se de ple en aquest estil arquitectònic després de combinar-lo durant uns primers anys amb alguns recursos propis del modernisme, tals com la coberta en escata de peix que encara podem veure al porxo d'entrada de la casa Perandones-Farjas.

Aquest és un projecte de planta rectangular compacta, que consta de planta soterrani, planta baixa, dues plantes pis i unes golfes accessibles. L'estructura s'organitza a partir de tres crugies, la central de les quals acull el passadís distribuïdor que connecta tots els espais de la casa partint de la caixa d'escala, en un extrem. A nivell d'estructura i de distribució, el cos d'escala es troba sempre agrupat amb alguna altra peça vinculada. Ens referim a l'oratori en planta primera o al despatx de l'advocat Capdevila en planta baixa. En aquest sentit, es tracta d'un projecte estructural i franc, ja que els esquemes de distribució i de sustentació van sempre de la mà. El projecte també incorpora una construcció menor de planta quadrada i coberta a quatre aigües destinada a garatge.

Els detalls de la casa Capdevila estan tractats amb estima. Més enllà de la clara composició de façanes i dels elements i decoracions d'arrel clàssica que les complementen, hi trobem altres peces que ens semblen d'especial interès. Una d'elles és de ben segur l'escala general interior, que a nivell de paviment, barana i desenvolupament en planta, ens sembla d'una execució impecable. D'altra banda, els plànols d'aquesta casa, juntament amb els que dibuixà Bonaventura Bassegoda per a la Torre Malagrida, són els que expressen un nivell artístic més elevat respecte a tots als que hem tingut accés.

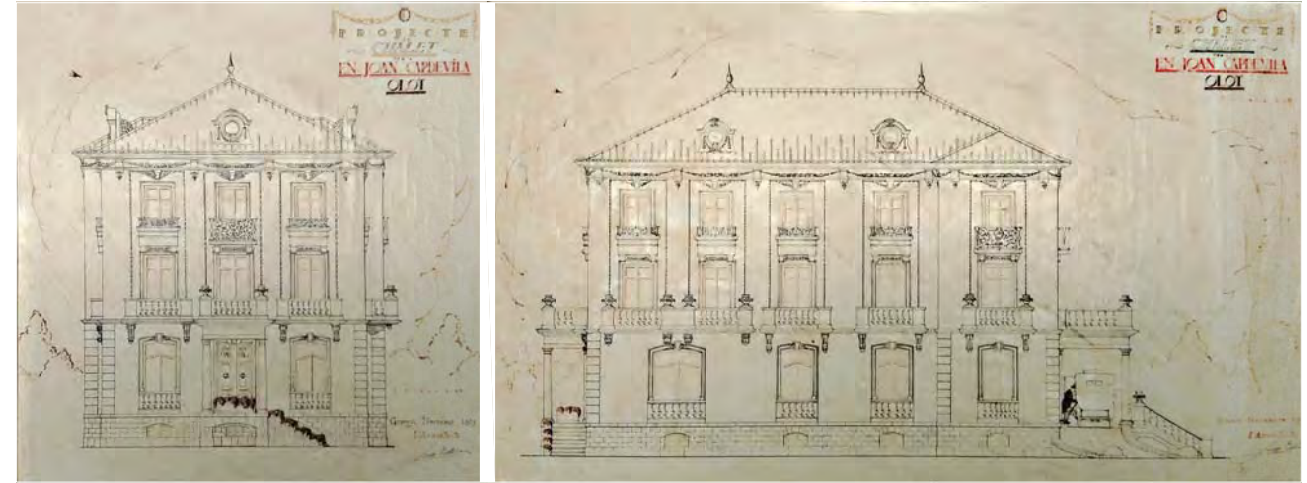
El projecte de la casa Capdevila, un dels primers que va firmar l'arquitecte Esteve, mostra un aire francès, tant pel que fa a la seva coberta amb mansardes com per l'esquema distributiu clarament axial i propi dels grans palaus francesos. Aquesta influència podria ser induïda pel mateix Esteve que, d'herència paterna, exercia el càrrec de cònsol francès a Girona, però també podria ser fruit de l'admiració de l'advocat Capdevila per França i en especial per la seva capital, París.

FONTS

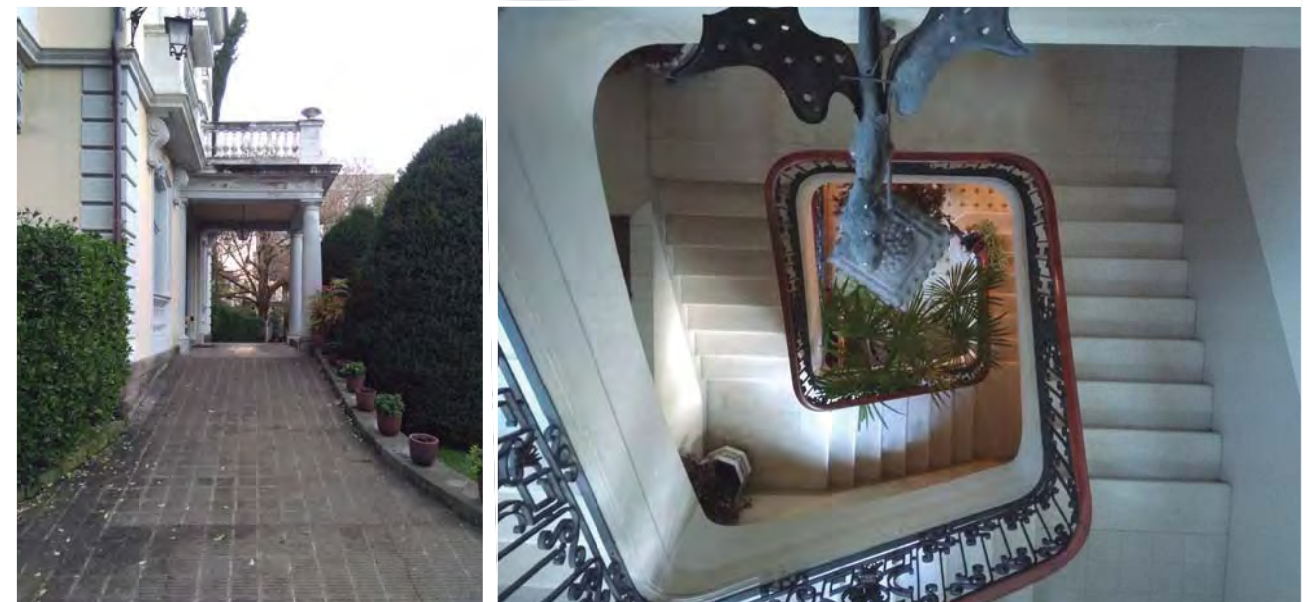
Miquel Capdevila, Arquitecte. Documentació personal del seu avi Joan Capdevila, on hi consta el projecte original de Josep Esteve.

Arxiu Històric Demarcació de Girona del COAC. *Josep Esteve i Corredor, 1896-1965*. Col·lecció Fons d'Arxiu.

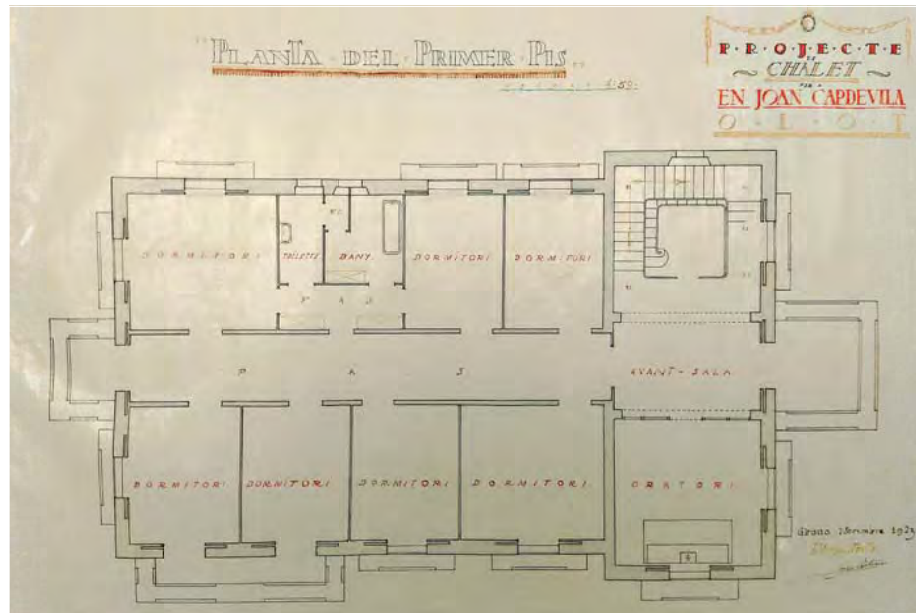
Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

Plànols del projecte original. Família Capdevila

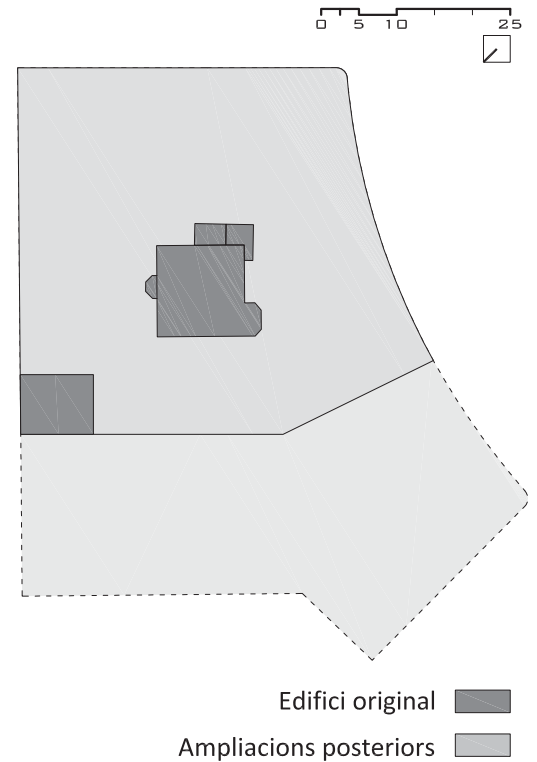

Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

9. TORRE DE LA RIBA

9. TORRE DE LA RIBA

adreça: Avda. d'Anselm Clavé, 4
cordenades GPS: 42.178396, 2.486635

Arquitecte:	Isidre Bosch (1875 - 1960)
Data del projecte:	1924
Tipologia d'edifici	habitatge unifamiliar aïllat
Evolució d'usos:	us inicial: habitatge unifamiliar - us actual: habitatge plurifamiliar
Promotor:	Josep Ma Burch, La família en conserva la propietat

Superfície de l'edifici original:	550 m ²	Superfície de l'edifici actual:	550 m ²
Superfície de la parcel·la original:	3800 m ²	Superfície de la parcel·la actual:	2300 m ²

La Torre de la Riba als anys 20. ACGAX

DESCRIPCIÓ

La Casa Burch o Torre de la Riba és un dels edificis més elegants de l'Eixample Malagrí. Es tracta d'un projecte on hi domina la component vertical, i en el qual hi destaca per damunt de la resta la seva torre quadrada de 4 plantes d'alçada en la cantonada del cos principal, de planta baixa i 2 plantes pis. La volumetria exterior de la casa és el resultat de l'annexió d'una torre i d'unes tribunes semihexagonals a un volum prismàtic quadrat. Malgrat aquesta volumetria prou clara, l'esquema estructural que sustenta la casa és molt més dispers i desordenat del que intuiríem a priori. El projecte també incorpora una construcció menor de planta rectangular i coberta a dues aigües destinada a garatge i instal·lacions.

El mètode utilitzat per a la composició de les façanes de la Torre de la Riba és, sens dubte, el de la repetició. Un model de finestra ben dissenyat, amb un estretament d'amplada a mode de capitell just abans de la seva entrega amb la llinda és la base per al disseny de les façanes. Es tracta d'una forma que també trobem present en l'edifici d'entrada del Mas Ventós d'Olot. No hem pogut acreditar la participació d'Isidre Bosch en aquest altre projecte però sí que la família ens ha explicat les connexions familiars entre els Burch i els Ventós. A aquest model se li apliquen variacions de forma i mida a raó de la funció que desenvolupa en la distribució interior. I en les principals estances de la planta baixa, així com en les tribunes, s'adopta una variant composta de mida més gran. Aquesta mateixa forma la veiem també repetida no casualment en els espais que es generen entre els balustres de les terrasses i escales exteriors que, en aquest projecte, han estat geometritzats portant-los a un estil proper a la corrent noucentista d'influència centreeuropea d'arquitectes com Rafael Masó. Amb aquesta tipologia es resolen pràcticament totes les obertures de la casa, amb l'excepció de l'ús d'arcs de mig punt al porxo d'entrada. Aquest porxo, juntament amb d'altres elements de la casa Pons i Tusquets, és un dels pocs exemples que trobem al barri on la utilització de la pedra és real, sense imitació. És interessant observar com la repetició del model de finestra tipus aplicat amb un lleuger desfasament en la posició respecte el pla horitzontal, ens revela el desenvolupament de l'escala en la façana.

L'organització del programa de la casa en planta es basa en la idea de vestíbul central amb accés a totes les estances. En aquest cas, de la mateixa manera que passa en la casa Plana i a diferència del que veiem a la torre Malagrí o a la casa Juncosa, també incorpora l'arrencada de l'escala principal. La falta de concordança entre la distribució de les plantes i la posició de les crugies que es deu a l'ús d'un esquema estructural dispers, no ajuda a establir una posició ferma d'aquest vestíbul central, el qual fluctua en les dues plantes principals de la casa tot cercant el seu espai concret.

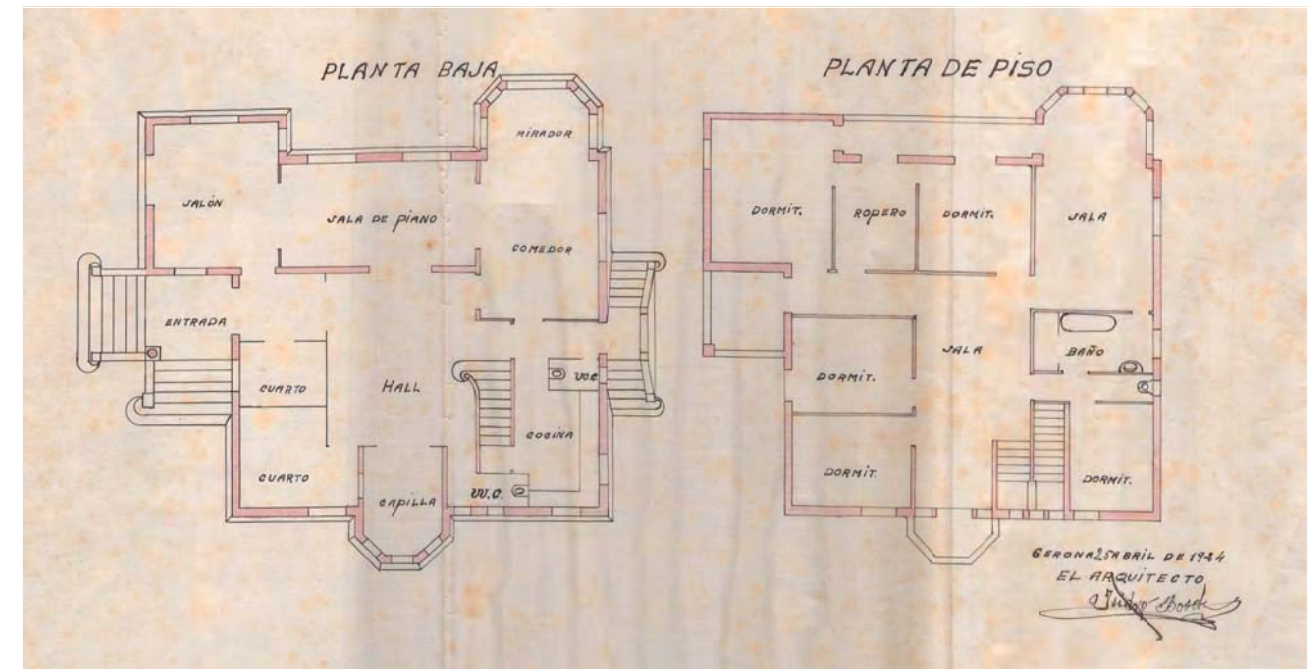
La Torre de la Riba és una de les cases de l'Eixample que, juntament amb amb les cases Rosés i Perandones, mostren un major grau de relació amb la Secessió Vienesa i amb l'arquitectura centre europea del moment. Però, si és que hi ha un arquitecte a casa nostra que hauria pogut exercir certa influència en aquest projecte, aquest és segurament Josep Maria Pericas. L'ús d'arcs de mig punt de pedra natural a l'entrada, la presència d'una torre predominant sobre la resta, les agrupacions horitzontals rítmiques de finestres a la planta superior, la presència d'un sòcol de pedra, la rajola amb motius decoratius complementant les finestres; tots aquests són elements presents en molts dels projectes de Pericas, com la coetània Torre de la nova Coromina, a Torelló. Si a aquesta relació hi sumem l'ús del seu model de rajola hidràulica triangular i circular a la planta noble de la casa, la tesi encara guanya més força. El fet que la dona de Josep Maria Burch, la senyora Rocafiguera, fos natural de Vic com el mateix Pericas, podria sumar arguments a la hipòtesi de les relació entre aquest arquitecte osonenc i la casa dels Burch.

FONTS

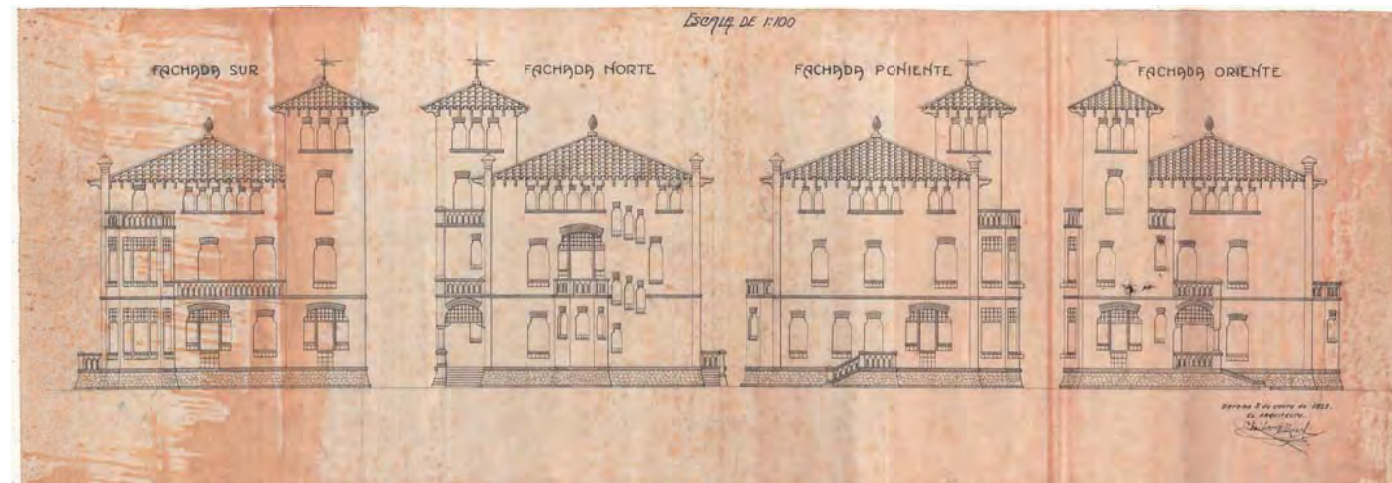
ACGAX: expedient de llicència d'obres original del projecte, classificat per any i per adreça.

Exposició "Josep Maria Pericas i Morros 1881-1966 Arquitecte", Coac Comarques Centrals, Museu de la Pell, Vic 2019

Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

Plànols del projecte original. ACGAX

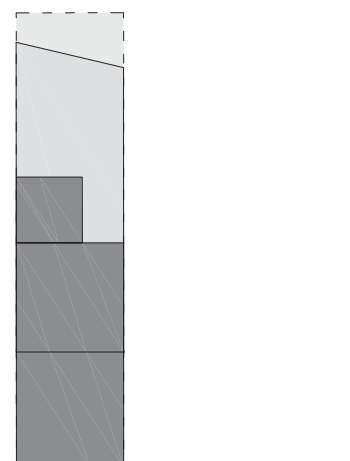
Plànols del projecte original. ACGAX

Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

10. CASA GRATACÓS

10. CASA GRATACÓS

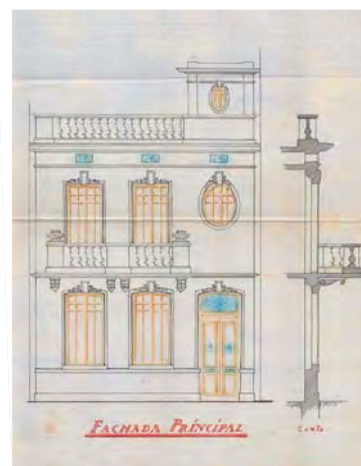
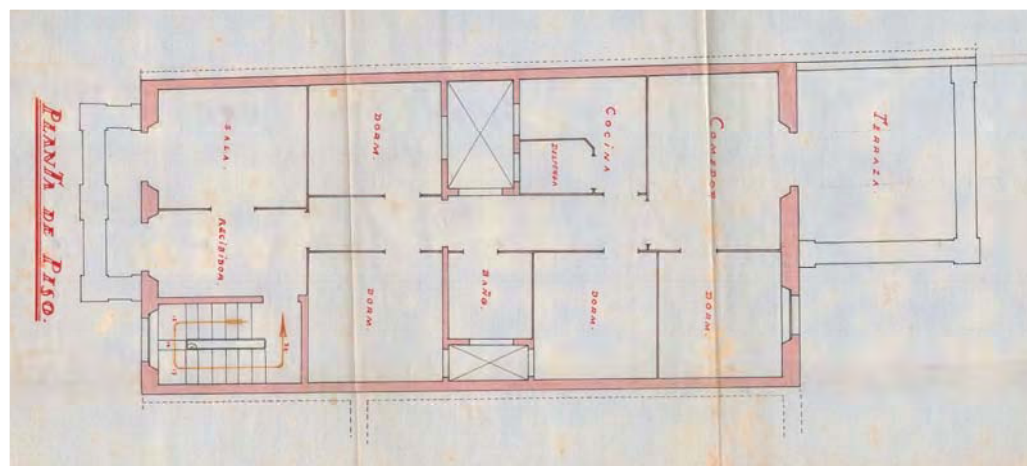

Edifici original
 Ampliacions posteriors

adreça: Avda. de Paluzie, 3
 coordenades GPS: 42.178811, 2.486018

Arquitecte: Josep Esteve (1896 - 1965)
Data del projecte: 1924
Tipologia d'edifici: habitatge unifamiliar entre mitgeres
Evolució d'usos: us inicial: habitatge plurifamiliar - us actual: habitatge plurifamiliar
Promotor: Lluís Gratacós, La família en conserva la propietat

Superfície de l'edifici original:	250 m ²	Superfície de l'edifici actual:	250 m ²
Superfície de la parcel·la original:	215 m ²	Superfície de la parcel·la actual:	195 m ²

Plànols del projecte original. ACGAX

DESCRIPCIÓ:

Edifici entre mitgeres de planta baixa, planta pis i terrassa, que consta de dos habitatges des de la seva construcció, un a la planta baixa i un a la primera. La seva planta, amb el sentit llarg perpendicular al carrer, s'organitza a partir de la presència de dos patis situats al centre de la profunditat edificada formant un esquema de creu amb un passadís longitudinal que connecta totes les peces de cada habitatge. Aquesta distribució afavoreix que el passadís longitudinal sigui un espai amb cert interès arquitectònic, potenciat per la presència de llum natural i visió de l'exterior en els seus dos extrems així com també al seu tram central.

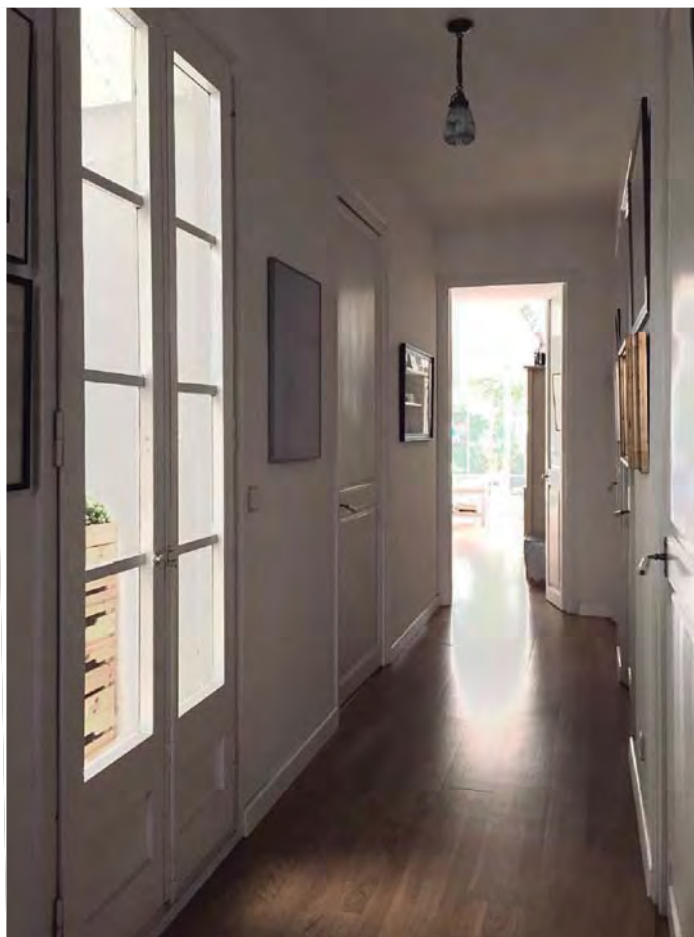
Com a elements diferenciadors de l'edifici en destaquem la seva tribuna descentrada en la façana, massiva i contundent, que no estava prevista en el projecte inicial en el qual s'hi contemplava un balcó amb balustrada. També ens fixem en les obertures ovalades que il·luminen i ventilen la caixa d'escala, ben pròpies de l'arquitectura de Josep Esteve d'aquell període. I en el frontó que remata el volum d'accés a la terrassa que, juntament amb les mènsules de suport de la tribuna, d'ordre jònic, acosten l'edifici a l'arquitectura d'arrel clàssica que acompanyarà el treball de Josep Esteve durant els seus primers anys d'exercici.

FONTS

ACGAX: expedient de llicència d'obres original del projecte, classificat per any i per adreça.

Arxiu Històric Demarcació de Girona del COAC. Josep Esteve i Corredor, 1896-1965. Col·lecció Fons d'Arxiu.

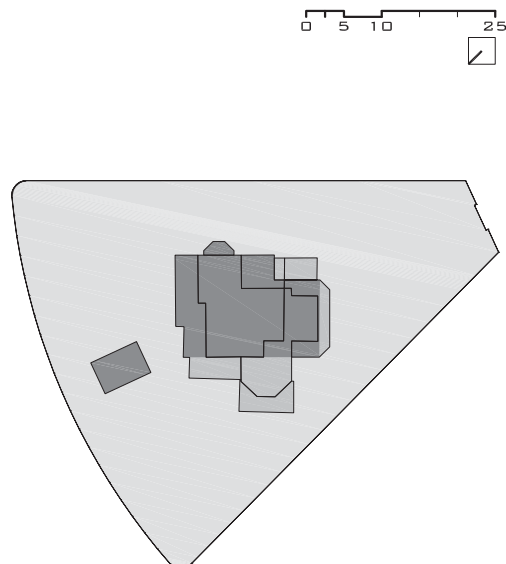
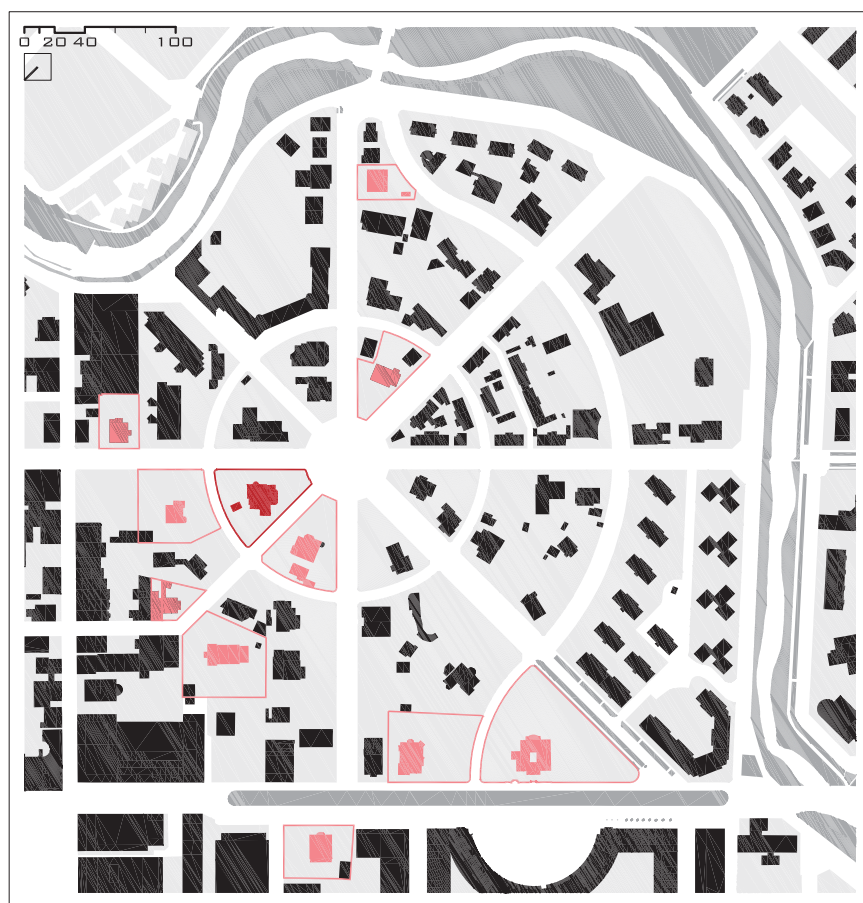
Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

11. CASA GASSIOT

11. CASA GASSIOT

Edifici original
Ampliacions posteriors

adreça: Avda. de Paluzie, 11
cordenades GPS: 42.177875, 2.486330

Arquitecte:	Pere Benavent de Barberà (1899 - 1974)
Data del projecte:	1925
Tipologia d'edifici	habitatge unifamiliar aïllat
Evolució d'usos:	us inicial: habitatge bifamiliar - us actual: habitatge plurifamiliar
Promotor:	Jaume Gassiot Magret, La família no en conserva la propietat

Superfície de l'edifici original:	500 m ²	Superfície de l'edifici actual:	1300 m ²
Superfície de la parcel·la original:	2050 m ²	Superfície de la parcel·la actual:	2050 m ²

La casa Gassiot als anys 20. ACGAX

DESCRIPCIÓ:

La casa Gassiot, actualment quasi irreconeixible de tan transformada que ha estat, era una de les tres cases que en aquells primers anys abans de la guerra i de l'aiguat confrontaven amb la plaça Estrella, juntament amb la casa Plana i la casa Rosés, a més de la Biblioteca. Constava de dos habitatges situats l'un en planta baixa i l'altre en planta pis, i també disposava d'unes golfes habitables amb accés a una torre així com d'una part de planta soterrani. El projecte també incorporava una construcció menor de planta rectangular i coberta a quatre aigües destinada a garatge. Aquest és l'únic element que s'ha conservat gairebé intacte fins a l'actualitat.

La seva planta s'organitzava a partir d'un esquema en L gruixuda. Es tractava d'una casa senzilla, amb una correcta composició de façanes i sense pràcticament cap ornamentació. La seva volumetria adoptava una falsa aparença de sumatori de tres elements degut a la presència d'una torre que s'alçava just en la cantonada i que en distorsionava la lectura de la planta en L. Actualment, el projecte inicial ha quedat embegut dins de nombroses ampliacions i reformes d'estil clàssic.

FONTS:

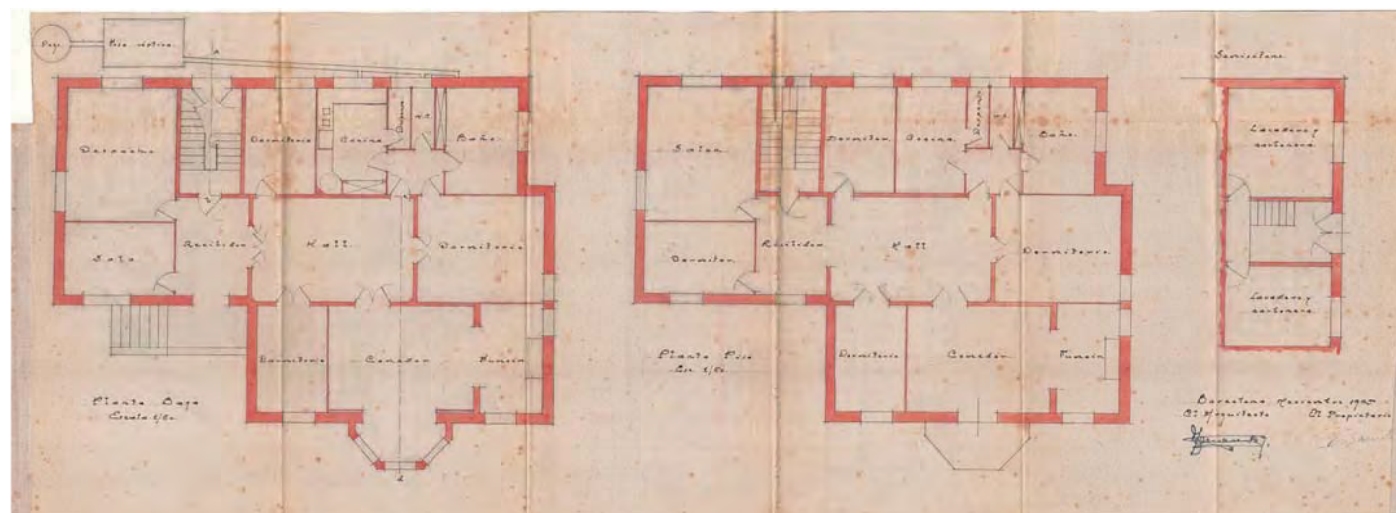
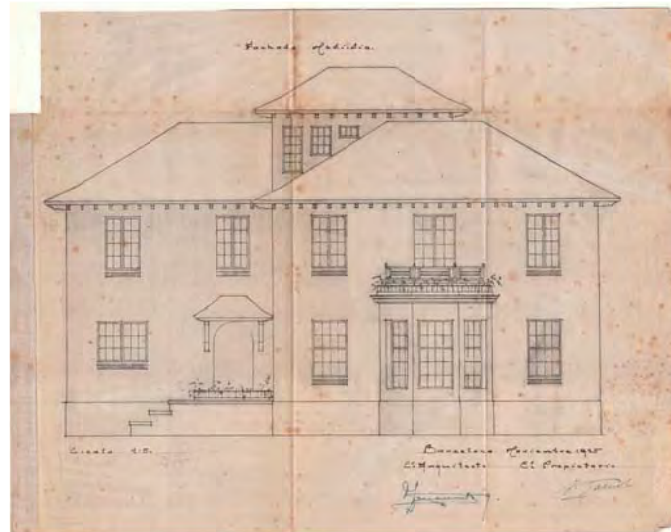
ACGAX: expedient de llicència d'obres original del projecte, classificat per any i per adreça.

TARRAGÓ, Maria (1974). *Pere Benavent i de Barberà, Arquitecte (orbituari)*.

Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

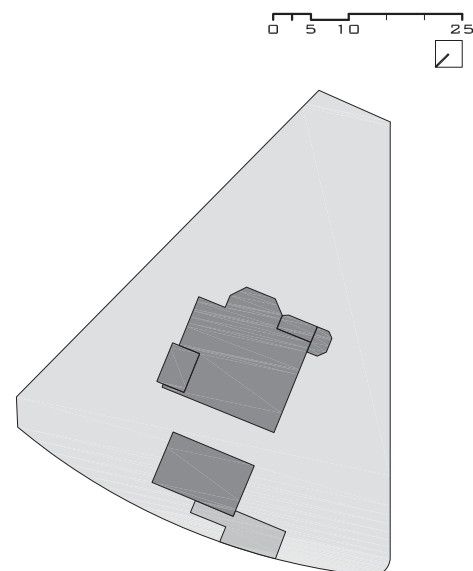
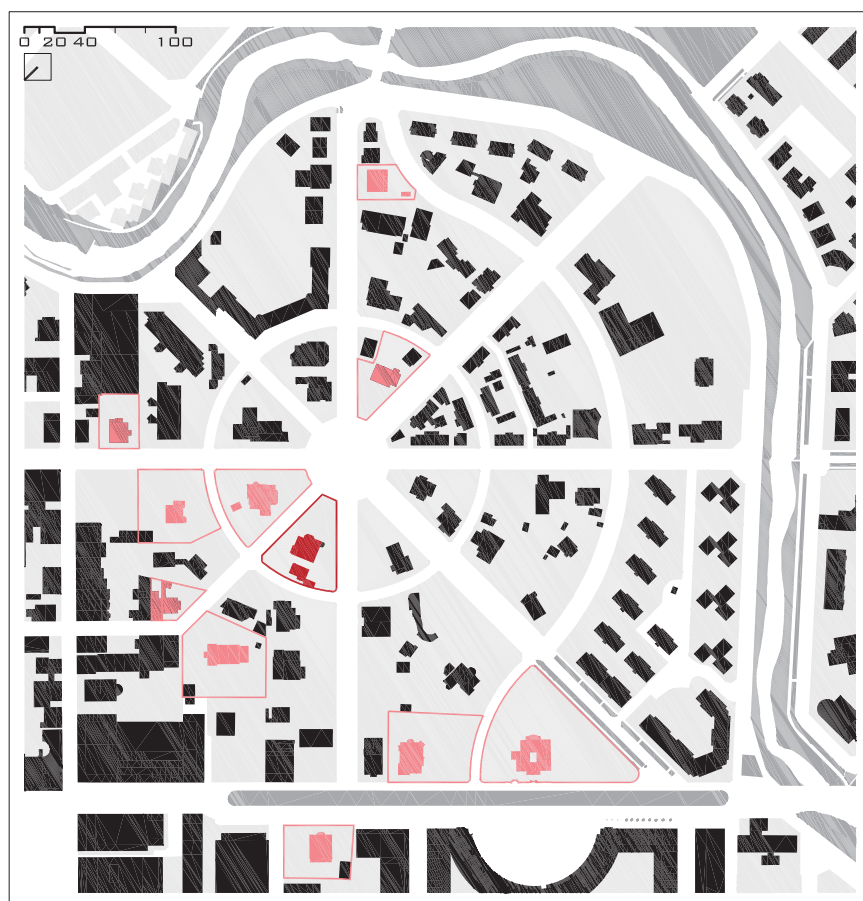

Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

Plànols del projecte original. ACGAX

12. CASA PLANA

Edifici original
Ampliacions posteriors

adreça: Avda. de Paluzie, 12
cordenades GPS: 42.177859, 2.485820

Arquitecte:	Josep Danés i Torras (1891 - 1955)		
Data del projecte:	1927		
Tipologia d'edifici	habitatge unifamiliar aïllat		
Evolució d'usos:	us inicial: habitatge unifamiliar - us actual: habitatge plurifamiliar		
Promotor:	Josep Ma Plana i Moreu, La família no en conserva la propietat		

Superfície de l'edifici original:	1150 m ²	Superfície de l'edifici actual:	1200 m ²
Superfície de la parcel·la original:	2000 m ²	Superfície de la parcel·la actual:	2000 m ²

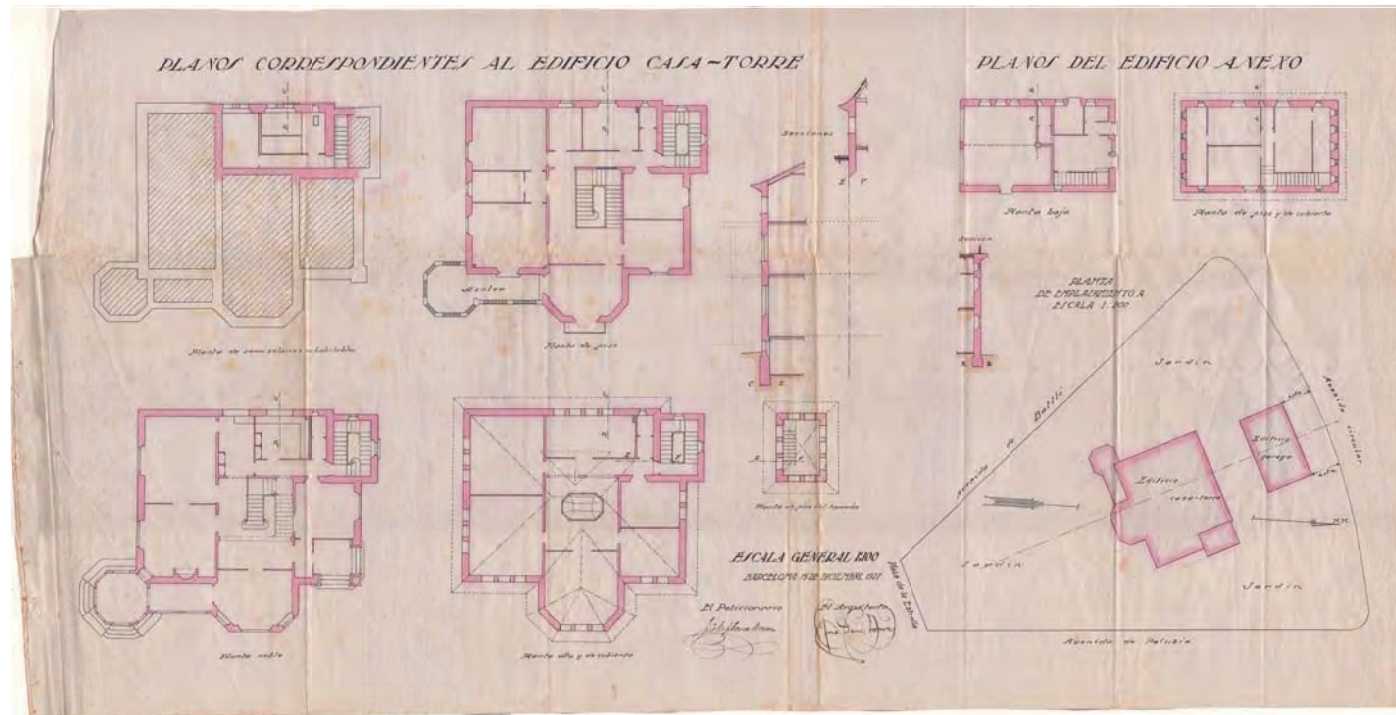

La casa Plana als anys 60 a l'esquerra i 20 a la dreta. ACGAX

DESCRIPCIÓ

La casa Plana (o Plana-Torres, segons Joaquim Danés, historiador d'Olot) és una de les millors obres de Josep Danés i Torras en el camp de l'habitatge unifamiliar. Es tracta d'un edifici de volumetria aparentment complexa que reparteix el seu programa entre una part de planta soterrani, tres plantes pis, una coberta habitable i una torre que hi suma fins a dos nivells més. El mateix projecte també incorpora un altre edifici menor a dins de la parcel·la, amb funcions de garatge i pis de porters; es tracta d'un sol volum clar i senzill de planta rectangular i coberta a dues aigües.

Pel que fa a l'estructura de l'edifici principal, si bé dèiem que es tracta d'un edifici de volumetria aparentment complexa, quan l'analitzem des del punt de vista de la seva planta i del seu esquema estructural, resulta ser en realitat molt més clar i sincer. La casa consta de tres crugies organitzades paral·lelament a la bisectriu de l'angle de la parcel·la radial que ocupa a l'eixample. Aquest mateix eix que situa la casa fixa també la posició i orientació de l'edifici menor de garatge i porters. La posició de les crugies s'expressa en façana de manera que la del mig, que conté l'escala principal i el vestíbul central en doble alçada, coincideix amb el volum de la tribuna semihexagonal en l'entrega en la façana sud. Aquest vestíbul central en doble alçada és l'organitzador de totes les plantes de l'habitatge; es tracta d'una peça de gran qualitat espacial que ens recorda al mecanisme similar adoptat per Bonaventura Bassegoda en la planta de la Torre Malagrida.

Plànols del projecte original. ACGAX

En la descripció que fa de la casa Plana Joaquim Danés i Torras, metge, historiador i germà de l'arquitecte, ens crida l'atenció la frase on diu que la casa és "de gust catalanesc". Amb aquesta expressió fa referència al fet que aquest projecte, en la línia del que proposaven els ideòlegs noucentistes respecte a com havia de ser una arquitectura nacional, integrava elements, materials o sistemes propis de l'arquitectura tradicional de les masies. Ens referim, tal com explica Joaquim Puigvert en el seu llibre "Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònic", a l'ús de materials com els balustres de terracota, els emmarcaments de finestres de maó massís, les llindes i brancals de pedra (artificial) o el panell ceràmic amb la imatge de Sant Rafel a la façana d'accés. Però també a la rica volumetria de la casa amb la presència d'una imponent torre, la incorporació de galeries i terrasses, les finestres en arc de mig punt a les plantes baixa i superior, o al ràfec ceràmic escalonat.

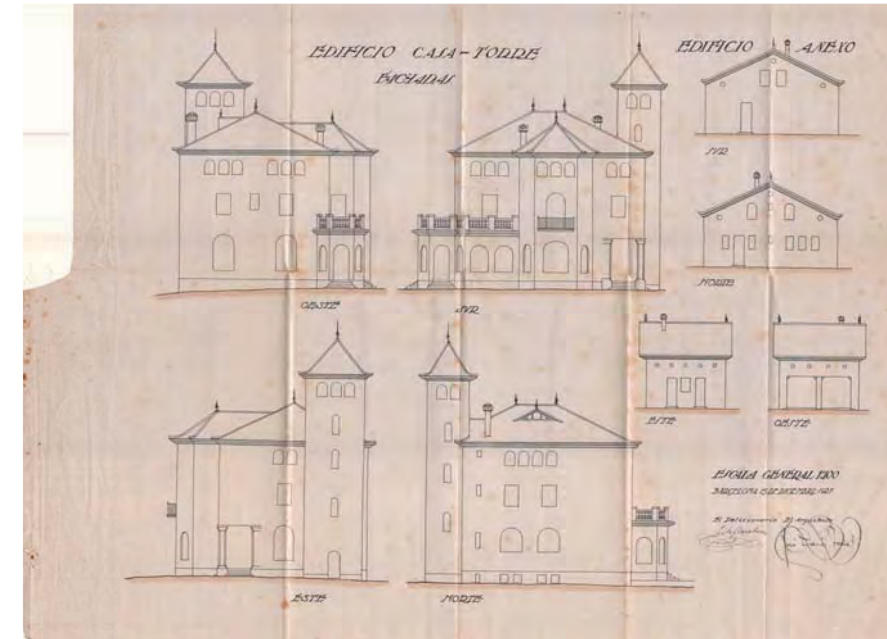
FONTS

ACGAX: expedient de llicència d'obres original del projecte, classificat per any i per adreça.

ACGAX. Fons Documental de Josep Danés i Torras, Arquitecte.

PUIGVERT, Joaquim Maria (2008). Josep Danés i Torras, Noucentisme i Regionalisme Arquitectònic

Visita a l'edifici i conversa amb la propietat.

Plànols del projecte original. ACGAX

Situació actual de l'edifici. fotografies, Arnau Vergés.

ANNEX 3

ELS ARQUITECTES DE LES DOTZE CASES D'EN MALAGRIDA

ANNEX 3

ELS ARQUITECTES DE LES DOTZE CASES D'EN MALAGRIDA

El present annex recull les biografies dels vuit arquitectes i un artesà que participaren en la redacció dels projectes de les dotze cases que es varen construir de manera paral·lela amb la primera fase de construcció del barri, entre 1914 i 1928. Aquestes cases es troben descrites en les fitxes individuals recollides en l'annex 2, i analitzades en el capítol "11- Les cases d'en Malagrida". En el següent quadre presentem una relació entre les cases i els seus arquitectes:

1. Mas de les Mores	Bonaventura Bassegoda i Amigó
2. Casa Rosés	Joan Roca Pinet
3. Casa Pons i Tusquets	Alberto Blasco (amb Sadurní Brunet)
4. Casa Juncosa	Joaquim Bassegoda (amb S. Brunet)
5. Torre Malagrida	Bonaventura Bassegoda i Amigó
6. Casa Sadurní	Isidre Bosch
7. Casa Perandones	Josep Esteve
8. Casa Capdevila	Josep Esteve
9. Torre de la Riba	Isidre Bosch
10. Casa Gratacós	Josep Esteve
11. Casa Gassiot	Pere Benavent
12. Casa Plana	Josep Danés i Torras

Així mateix, i de manera més directa, el següent conjunt de biografies serveix de base per a la redacció de l'apartat 11.3 del capítol dedicat als habitatges noucentistes del barri. En aquest apartat anomenat "Vuit arquitectes i un artesà" analitzem la relació dels arquitectes escollits per a les dotze cases amb els seus propietaris i amb la ciutat, i intentem entendre el perquè de la seva elecció.

Per redactar les biografies, l'estructura similar que hem utilitzat genera uns textos que poden resultar extensos per alguns –sobre els quals consta molt poca informació– i reduïts per uns altres ja més estudiats. L'esquema emprat és el següent:

- Any de naixement, mort i titulació professional. Director de l'escola d'arquitectura durant els seus estudis. Població d'origen, de residència i de defunció.
- Trajectòria estilística i professional: modernisme/noucentisme/racionalisme, i participació en els estaments relacionats amb la professió d'arquitecte.
- Principals projectes realitzats arreu del territori. Principals projectes realitzats a Olot. Projecte o projectes realitzats a l'Eixample Malagrida.
- Implicacions socials i/o polítiques de la seva figura.

BONAVENTURA I JOAQUIM BASSEGODA I AMIGÓ, ARQUITECTES

Bonaventura Bassegoda i Amigó va néixer a Barcelona l'any 1862 i va morir a la mateixa ciutat el 1940. Va obtenir el títol d'arquitecte l'any 1886 a l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona (actual ETSAB), en aquells moments sota la direcció d'Elies Rogent. Provenia d'una família de constructors i mestres d'obres de la zona de l'Alta Garrotxa (on es troba el puig de Bassegoda), i va compartir despatx amb el seu oncle Pere i el seu germà Joaquim.

La seva obra, d'una gran sensibilitat i compromís amb la professió d'arquitecte, es desenvolupà entre el modernisme, el noucentisme i l'eclecticisme. Començà la seva carrera exercint com a arquitecte auxiliar de la secció marítima de l'Exposició Universal de 1888, sota la direcció de Gaietà Buïgas Monravà. Fou l'arquitecte municipal del Masnou durant un llarg període de la seva carrera. En el camp acadèmic, fou professor de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona. Segons Marcos Mejía (2009), autor d'un tesi doctoral sobre l'obra dels germans Bassegoda i del seu oncle Pere, el treball dels Bassegoda es caracteritzava per la seva professionalitat i saviesa però també per la seva humilitat i discreció.

Entre els seus projectes més importants destaquen: el Casino del Masnou (1902), el col·legi Comtal de Barcelona (1906), la casa Berenguer de Barcelona (1907), la casa Rocamora del Passeig de Gràcia de Barcelona (1914-1917), l'escola Garcia Fossas d'Igualada (1935), així com també les dues cases per a Manuel Malagrida al seu eixample d'Olot (1922). Pel que fa a la seva faceta d'estudiós de l'arquitectura, cal citar la monografia que realitzà sobre la catedral de Santa Maria del Mar de Barcelona, encara vigent a dia d'avui. A partir de 1917 començà a col·laborar amb els seus fills, també arquitectes: Pere Jordi i Bonaventura.

Va compaginar la seva professió d'arquitecte amb la seva passió per la poesia i la literatura, fins al punt que va resultar guanyador i jurat de diverses edicions dels Jocs Florals de Barcelona. Als 28 anys es va casar amb l'actriu de teatre Elvira Musté, en una cerimònia que oficià Mossèn Cinto Verdaguer i de la qual en foren padrins Lluís Domènech i Muntaner i Àngel Guimerà. A nivell polític, tingué l'honor de participar en l'històric acte de constitució de les Bases de Manresa.

Joaquim Bassegoda i Amigó va néixer l'any 1854 a la Bisbal d'Empordà i va morir a Barcelona el 1938. Va obtenir el títol d'arquitecte l'any 1878 a l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona (actual ETSAB), en aquells moments sota la direcció d'Elies Rogent. Entre 1920 i 1924 fou ell mateix el director de l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona. Provenia d'una família de constructors i mestres d'obres de la zona de l'Alta Garrotxa (on es troba el puig de Bassegoda), i va compartir despatx amb el seu oncle Pere i el seu germà Bonaventura.

La seva obra es desenvolupà entre el modernisme, el noucentisme i l'eclecticisme, tot i que a diferència del seu germà Bonaventura, Joaquim es dedicà més a la tasca de mestre d'obres heretada del seu oncle Pere, sense incidir tant en la vessant artística de la professió. Fou professor i director de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.

Entre els seus projectes més importants, destaca la casa Rocamora del Passeig de Gràcia de Barcelona (1914-1917) d'estil modernista (realitzada conjuntament amb el seu germà Bonaventura), o la casa Juncosa (1920) de l'Eixample Malagrida d'Olot, amb la col·laboració de l'artesà polifacètic Sadurní Brunet.

A nivell social, Joaquim Bassegoda va participar activament en diverses iniciatives vinculades al col·lectiu d'arquitectes, i fou membre destacat i president de l'Associació d'arquitectes de Catalunya.

Fonts utilitzades:

MEJÍA LÓPEZ, MARCOS. (1995). "Compendio monográfico, técnico y compositivo de arquitectura religiosa y civil, proyectada y construída por Pedro, Joaquín y Buenaventura Bassegoda". *UPC*.

Bassegoda i Amigó, Bonaventura. Enciclopèdia Catalana

BASSEGODA I NONELL, JOAN. (1990, 29 de novembre). "Bonaventura Bassegoda". *La Vanguardia* (pàg. 25)

PERE BENAVENT DE BARBERÀ, ARQUITECTE

Nascut l'any 1899 a Barcelona, va morir a Reus el 1974. Va obtenir el títol d'arquitecte l'any 1923 a l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona (actual ETSAB), en aquells moments sota la direcció de Joaquim Bassegoda.

La seva obra es va moure entre el noucentisme d'arrel clàssica inicial i el racionalisme que poc a poc anà incorporant a la seva obra a partir dels anys trenta, i amb el qual renunciarà a tot allò que no estigui directament vinculat a la funció.

Entre les seves obres destaca la realització de col·legis majors a Barcelona tals com el Nostra Senyora de Montserrat i Sant Raimon de Penyafort (1955), el convent dels Caputxins de Sarrià (1939), ambdós a Barcelona, o la primerenca casa Gassiot (1926), a l'Eixample Malagrida d'Olot.

Pere Benavent fou el darrer president de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya abans d'entrar en el període de la dictadura franquista. També es dedicà a la poesia i a l'assaig, i resultà premiat en diverses edicions dels Jocs Florals, algunes de les quals celebrades a Olot. I és que Pere Benavent era fill d'una família benestant de Barcelona que passava els estius a Olot, i en aquesta ciutat hi va realitzar algun dels seus projectes i hi va teixir bones relacions culturals i socials.

Fonts utilitzades:

TARRAGÓ, Maria. "Pere Benavent de Barberà, arquitecte". Revista del Centre de Lectura de Reus. (1974)

Benavent de Barberà i Abelló, Pere, Gran Enciclopèdia Catalana i Obituari Maria Tarragó

Articles diversos en premsa local d'Olot de l'època

ALBERTO BLASCO OCHOA, ARQUITECTE

Nascut l'any 1882 a Barcelona, va morir a la mateixa ciutat el 1970. Va obtenir el títol d'arquitecte l'any 1907 a l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona (actual ETSAB), en aquells moments sota la direcció de Lluís Domènech i Montaner.

Consta molt poca informació sobre la seva obra, que es va moure entre el modernisme i el noucentisme. Només hem pogut atribuir a Albert Blasco dues obres. Una és la seva pròpia casa de Barcelona, el Xalet Blasco Ochoa, que data d'entre els anys 1910 i 1915. Es tractava d'un xalet modernista amb influències mossàrabs situat entre el C. Alfons XII i la Travessera de Gràcia, avui desaparegut. Una altra de les obres que se li atribueixen és la casa Pons i Tusquets de l'Eixample Malagrida d'Olot (1916).

D'Albert Blasco no en consta cap biografia però disposem de tres elements aïllats que ens condueixen a pensar que, a més de ser escollit com a arquitecte de la casa Pons i Tusquets per la seva vessant professional, hi hagué altres factors que també jugaren un paper important. Les seves relacions amb la monarquia i el poder o el possible parentiu amb la família Pons i Tusquets (recordem que Lluís Pons i Tusquets fou un dirigent de la Unión Monárquica Nacional) també hi varen poder jugar un paper important. Aquestes informacions són les següents:

Una notícia a la premsa de l'any 1929 en la qual se'l cita com a vocal del "Consortio del Puerto Franco" en representació de la dictadura de Miguel Primo de Rivera, juntament amb Manuel Malagrida.

Una notícia apareguda l'any 1936 a la premsa en la qual s'explica que la policia republicana va fer un escorcoll a casa seva i, entre d'altres objectes, varen requisar una postal que el rei Alfons XII li enviava personalment des del seu exili a Fontainebleau. Aquesta informació prové d'un retall subministrat per l'historiador Enric Comas del qual no hem sigut capaços de citar-ne l'origen.

Una informació segons la qual Albert Blasco a contraure matrimoni l'any 1907 amb Mercedes Tusquets, el mateix cognom que el propietari de la casa que faria a Olot.

Fons utilitzades:

Gómez, Emilio; Comas, Enric. "XALET BLASCO OCHOA. Alfons XII - Travessera Gracia (1910's)". Barcelofília.

REDACCIÓ. (1929, 11 d'abril). "Vocales en el consorcio del Puerto Franco de Barcelona". *Diario ABC* (pàg. 17).

ISIDRE BOSCH I BATALLER, ARQUITECTE

Isidre Bosch nasqué a Vilanna el 1875 i morí a la mateixa població el 1960. Va obtenir el títol d'arquitecte el 1903 a l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona, sota la direcció de Joan Torras.

Començà a treballar en ple període del modernisme i, al final de la seva carrera, abandonà l'ornament per entrar en el racionalisme. Però el gruix de la seva obra tingué un marcat caràcter noucentista que fins i tot aplicà ben entrat els anys cinquanta en el grup de cases de Sant Pere Màrtir d'Olot.

Entre els principals projectes que realitzà destaquen la Casa Furest de Girona (1910), la Biblioteca Francesc Ferrer Guàrdia de Caldes de Malavella (1920), l'Esgl sia de St. Pere Màrtir d'Olot (1950) o la Torre de la Riba de l'Eixample Malagrida d'Olot (1924).

Exercí d'arquitecte diocesà i d'arquitecte municipal de diverses poblacions entre les quals Olot. Va estar sempre vinculat als diferents estaments de la professió d'arquitecte, com la Comissió d'Urbanisme o la Comissió Provincial de Monuments.

Fonts utilitzades:

Isidre Bosch, biografia de l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

JOSEP DANÉS I TORRAS, ARQUITECTE

Nascut a Olot el 1891, Danés i Torras va viure i treballar a Barcelona, on va morir el 1955. Es va llicenciar l'any 1917 havent cursat els seus estudis a l'escola d'arquitectura de Barcelona sota la direcció de Lluís Domènech i Muntaner.

Va treballar per a la consolidació d'una arquitectura noucentista pròpia de Catalunya amb la masia i l'arquitectura popular com a principals referents tot i que sense renunciar als recursos estilístics clàssics.

Entre els seus principals projectes realitzats destaquen el Santuari de Núria (1928), la Masia Mariona de Mosqueroles (1930), l'església parroquial de Ribes de Freser (1940), i les esglésies de la Bonanova (1940) i de la Mare de Déu dels Àngels (1957), ambdues a Barcelona. A Olot va realitzar diversos projectes entre els que destaca l'Església dels Caputxins (1943) i la Casa Plana de l'Eixample Malagrida (1927). La seva obra, a més d'Andorra, València i Mallorca, s'estén a fins a vint comarques catalanes,.

Josep Danés i Torras fou un enamorat de l'arquitectura rural catalana i pirinenca. Aquesta estima el va portar a realitzar un extens projecte d'investigació sobre la masia catalana que encara avui és ben vigent. La seva arquitectura era d'un noucentisme coherent amb els principis d'Eugeni d'Ors i la mancomunitat de Prat de la Riba, i s'encaminava a buscar una estil nacional català.

Fonts utilitzades:

PUIGVERT, Joaquim Maria. (2008). Josep Danés i Torras, noucentisme i regionalisme arquitectònic. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

JOSEP ESTEVE I CORREDOR, ARQUITECTE

Josep Esteve neix a Girona l'any 1896 i mor a la mateixa ciutat el 1965. Obté el títol d'Arquitecte el 1922 a l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona, sota la direcció de Joaquim Bassegoda i Amigó. A Girona, estudia fins al batxillerat a l'escola Maristes, compartint promoció amb l'escriptor Josep Pla. Estableix el seu despatx professional a la mateixa ciutat de Girona, des d'on també exerceix com a cònsol de França (càrrec heretat del seu pare August Esteve, d'origen rossellonès).

La seva carrera arrencà en els últims anys de la mancomunitat, període en el qual el noucentisme d'arrel popular amb recursos estilístics clàssics pretenia esdevenir l'estil nacional català. Al final de la seva carrera adoptà com a pròpia l'arquitectura racionalista i d'aquest estil en va deixar alguns bons exemples. Treballà com a arquitecte municipal d'Olot just finalitzats els seus estudis, i ocupà aquest càrrec durant onze anys.

Les principals àrees per les quals es distribueix l'obra de Josep Esteve són les ciutats d'Olot i Girona així com també la Costa Brava central. A Girona hi construeix alguns equipaments importants com el Col·legi la Salle (1926) o la seu del Banc Hispano Americà (1944), a part d'uns quants habitatges i d'algun equipament religiós. A la costa brava, la seva obra es reparteix entre l'habitatge i els equipaments turístics, com l'Hotel Saló Congesta (1935), a Portbou. A Olot hi trobem principalment projectes d'habitatge com la casa Masllopart (1924) o la casa Griñó (1925), així com també tres de les dotze cases noucentistes de l'Eixample Malagrida: la Casa Capdevila (1923), la casa Gratacós (1924) i l'ampliació de la Casa Perandonés (o Farjas), del 1926.

Les seves inquietuds socials i polítiques no foren menors. En aquest sentit, tingué càrrecs de responsabilitat en diverses institucions, des de la ja mencionada funció de cònsol francès a Girona, fins a exercir de primer delegat del Col·legi d'Arquitectes a Girona, passant per ser membre de l'associació d'arquitectes de Catalunya o afí a la Lliga Regionalista.

Fonts utilitzades:

Josep Esteve i Corredor, monografia COAC – col·lecció Fons d'Arxiu

Josep Esteve i Corredor, biografia de l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

JOAN ROCA I PINET, ARQUITECTE

Nascut a Girona el 1885, morí a la mateixa ciutat el 1973. Obtingué el títol d'arquitecte per l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona l'any 1910, sota la direcció de Lluís Domènech i Muntaner.

Després de realitzar unes primeres obres modernistes sota la influència de Domènech i Muntaner, on realment Roca i Pinet brillà fou en el camp del noucentisme, un estil que treballà en clara connexió amb l'arquitectura de Rafael Masó. Més enllà dels anys 30 i fins al final de la seva carrera, la seva obra abandonà l'ornament per inscriure's en el racionalisme.

En l'obra de Roca i Pinet destaquen els edificis d'equipaments escolars i industrials. Dels escolars mencionem l'Escola de Les Planes d'Hostoles (1911). I dels industrials, les centrals del Ter a Besanó (1908 i 1916) i la fàbrica Descals (1917) a Olot. També a Olot, Roca i Pinet hi realitzà un dels seus primers projectes, la Casa Rosés de l'Eixample Malagrida (1915).

Roca i Pinet fou un arquitecte implicat amb la institució del seu col·legi professional, del qual en fou delegat a Girona i visador de projectes durant molts anys. També ocupà el càrrec d'arquitecte municipal d'Olot els primers anys de la seva carrera, posició que abandonà per exercir com a arquitecte d'Hisenda de Girona. Després de la guerra civil, el govern franquista l'inhabilità durant cinc anys, i aquest fet el portà a abandonar Catalunya fins a l'aixecament de la suspensió l'any 1946.

Fonts utilitzades:

DOMÈNECH I CASADEVALL, GEMMA; GIL I TORT, ROSA MARIA; MANTÉ, SARA. (2008). "Joan Roca i Pinet". *Revista de Girona* (núm. 248).

Joan Roca i Pinet, monografia COAC – col·lecció Fons d'Arxiu

Joan Roca i Pinet, biografia de l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

SADURNÍ BRUNET PI, ARTESÀ POLIFACÈTIC

Nascut a Vallirana el 1886, Sadurní Brunet i Pi va residir fins als fins els 27 anys a Barcelona. L'any 1913 es va traslladar a Olot, on va morir als 72 anys, el 1958. Va estudiar a l'Escola d'Arts i Oficis de la Llotja, a Barcelona, una escola que s'aferrà al modernisme mostrant-se contrària a les propostes de reforma promogudes pels noucentistes i els ideòlegs de la Mancomunitat.

Els seus inicis a la capital catalana li van permetre estar connectat amb el modernisme més intens del moment. Una vegada traslladat a Olot, va seguir col·laborant en obres modernistes d'arquitectes de Barcelona, com les d'Alfred Paluzie, però també va entrar en contacte amb el noucentisme, que a Olot era el més sol·licitat. Els últims anys de la seva vida els va passar entre Olot i alguns pobles de l'Empordà, principalment dedicat a la restauració a partir de recursos econòmics mínims d'esglésies devastades durant la guerra.

Brunet va ser un professional de la construcció que generalment va treballar a l'ombra dels arquitectes. De la primera etapa a Barcelona (1908-1912) cal destacar-ne algunes col·laboracions en edificis modernistes de l'Eixample i un quiosc al Tibidabo. Durant l'etapa de pre guerra a Olot construï alguns comerços com la banca Saderra (1916) o la ferreteria Agustí (1919). També col·laborà amb Rafael Masó en la casa Masramon (1913), amb Alfred Paluzie en la casa Gassiot (1926), o amb Albert Blasco en la casa Pons i Tusquets (1916), a l'eixample Malagrida. Sembla ser que la relació de Brunet amb la família Pons i Tusquets ja venia de la seva etapa a Barcelona, on els hi hauria reformat algun immoble. També a l'Eixample Malagrida, va col·laborar amb les decoracions de la casa Juncosa (1920), de Joaquim Bassegoda i Amigó.

El fet històric de la guerra civil fou devastador per la vida i per la professió de l'artesà polifacètic Brunet. Els seus dos fills hi participaren enrolats en l'exèrcit republicà i acabaren tancats en camps de concentració. Foren anys de molta escassetat, en els quals Brunet fins i tot arribà a cobrar alguns dels seus encàrrecs amb aliments.

Fonts utilitzades:

Sadurní Brunet, sadurníbrunet.com – portal web dedicat a l'artesà polifacètic elaborat per l'Arxiu comarcal de la Garrotxa

